BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

16. BURSA EDEBİYAT GÜNLERİ

27 MAYIS'TAN 15 TEMMUZ'A DARBE EDEBİYATI

28-30 NİSAN 2017
MERİNOS ATATÜRK KONGRE VE KÜLTÜR MERKEZİ

DÜZENLEME KURULU

Metin Önal MENGÜŞOĞLU
İhsan DENİZ
Mustafa Baki EFE
Mustafa TAŞPINAR

Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı / 16. BURSA EDEBİYAT GÜNLERİ 27 MAYIS'TAN 15 TEMMUZ'A DARBE EDEBİYATI

Editörler / Semih KUM

Görsel Tasarım / Yakup ŞAHİNER

ISBN / 978-605-9968-88-1
Basım Yılı ve Yeri / 1. Baskı; Nisan 2017, Star Matbaacılık / Bursa

Bursa Kültür A.Ş.

Yapım / © 2018 Bursa Kültür A.Ş. Bu kitabın tüm yayın hakları Bursa Kültür A.Ş.'ye aittir.
Yazılı izin olmadan kısmen ya da tamamen yeniden basılamaz.
Dağıtım / Bursa Kültür A.Ş. - Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi B Kapısı Osmangazi-Bursa/Türkiye
Tel: + 90 224 253 26 46 Faks: + 90 224 253 14 85 info@bursakultur.com / www.bursakultur.com

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER *3*
SUNUM *5*
ÖNSÖZ *7*

SİYASİ HAYATIMIZDA ASKERİ DARBELER 11
PROF. DR. HÜSAMETTİN ARSLAN İLE
"DARBE VE EDEBİYAT" ÜZERİNE SÖYLEŞİ *12*
Konuşan: Mustafa Baki Efe – Petek Tokyürek

Türkiye'de Askeri Müdahaleler ve Ordunun Demokratik Hukuk Devleti İlkesi Işığında Yeniden Yapılandırılması Sorunu *28*
Bekir Berat Özipek

15 Temmuz Darbe Girişiminin Türkiye Siyasetine Etkisi *32*
Burhanettin Duran

KÜLTÜREL HAYAT VE DARBELER 51
TÜRK DÜŞÜNCESİ, DÜNYA SİSTEMİ, DARBELER *52*
Ercan YILDIRIM

Devirmekten "devrim", yahut "darbe"! *81*
D. Mehmet Doğan

15 TEMMUZ İŞGAL HAREKETİ VE EDEBİYAT 97
DOKUZ ŞEHİT, SAYISIZ SIFAT *98*
Cihan Aktaş

ŞİİRDEKİ 15 TEMMUZ: HALKIN SESİNDE HAKKIN SESLERİNİ ARAMAK. 109
ALİ EMRE

15 TEMMUZ'DAN SONRA ÖYKÜ *116*
Akif Hasan KAYA

EDEBİYAT VE DARBELER 123

27 Mayıs Darbesinin Şiir Karartması 124
TURAN KARATAŞ

"DÖNÜP DOLAŞIP 27 MAYIS": SEZAİ KARAKOÇ'UN ASKERÎ DARBELER ODAKLI METİNLERİNE DAİR 130
Asım Öz

MODERNLEŞME, DARBE VE FONDAKİ TÜRKİYE FOTOĞRAFI BAĞLAMINDA ATTİLÂ İLHAN, ADALET AĞAOĞLU VE VEDAT TÜRKALİ ROMANLARI 161
KURTULUŞ KAYALI

28 ŞUBAT VE EDEBİYAT 169

TÜRK ÖYKÜSÜNDE 28 ŞUBAT İZLERİ 170
ABDULLAH HARMANCI

YİRMİ YILIN ARDINDAN POSTMODERN DARBENİN ROMANLARINA BAKIŞ .. 175
GÜLŞEN ÖZER

AKADEMİNİN DARBELERLE İMTİHANI: 28 ŞUBAT ÖRNEĞİ..... 214
Alev Erkilet

SANAT ORTAMI VE DARBELER 219

Geçmişe Bakmak: Türk Sinemasının Bir Zaviyeden Kritiği 220
Öner Buçukçu

27 MAYIS DARBESİNİN MİZAH DÜNYASINDAKİ YANSIMALARI..... 223
Yrd. Doç Dr. Mert Öksüz

HASAN AYCIN'DA DARBELERVE 15 TEMMUZ'UN GÖSTERİMİ 241
CEMAL ŞAKAR

SUNUM

Osmanlı imparatorluğunun ilk başkenti olan Bursa siyaset, ekonomi ve kültür alanlarında merkez konumunda olmuştur. Bu özelliğini İstanbul un başkent yapılmasından sonra da devam ettiren Bursa'da birçok şair, yazar, din adamı, düşünür ve bilim adamı yaşamıştır. Bu kişiler sayesinde Bursa, edebiyat ve sanat alanlarında tarihte önemli bir yere sahip olmuştur.

Divan edebiyatı şairlerinden şair Ahmet Paşa, Mevlid'in yazarı Süleyman Çelebi , Tanzimat devri yazarlarından Ahmet Vefik Paşa , Cumhuriyet Dönemi şairlerinden Ahmet Hamdi Tanpınar gibi edebiyatın bütün alanlarında ürünler veren sanatçılar sayesinde Bursa'da zengin bir edebi birikim oluşmuştur.

Bursa, sadece ülkemizin değil, büyük bir coğrafyanın da en güzide şehirlerinden biri, adeta bir mana başkentidir. Yetiştirdiği ve bağrından çıkardığı edip ve şairleri ile geçmişle gelecek arasında kurduğu köprünün temellerini daima sağlam tutan bir şehirdir. Zengin bir edebi birikime sahiptir.

Artık geleneksel hale gelen ve bu yıl 16.sı gerçekleşen "Edebiyat Günleri" Bursa'nın edebi birikiminin gün yüzüne çıktığı etkinliklerdendir. Edebiyat günleri, yüzeyselliğin ve popüler tüketim kültürünün öne çıktığı günümüz toplumsal yaşamında ülkemizin edebiyat ve düşünce ortamına taze bir açılım getirmek için yapılıyor.

"27 Mayıs'tan 15 Temmuz'a Darbe Edebiyatı" temasıyla düzenlenen "16. Bursa Edebiyat Günleri"nde; "Siyasi Hayatımızda Askeri Darbeler, Kültürel Hayat ve Darbeler, 15 Temmuz İşgal Hareketi ve Edebiyat, Edebiyat ve Darbeler, 28 Şubat ve Edebiyat, Sanat Ortamı ve Darbeler" gibi konular, Türkiye'nin 12 farklı ilinden gelen yazar, akademisyen ve şairlerin katılımıyla ele alındı.

Etkinlikte ele alınan konuların kalıcı olmasında önemli bir boşluğu doldurmanın yanında edebiyat camiasına ilham verecek olan bu çalışmada emeği geçenlere teşekkür ediyorum.

Saygılarımla.

Alinur AKTAŞ
Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı

ÖNSÖZ

"Geçmişten adam hisse kaparmış... Ne masal şey!

Beş bin senelik kıssa yarım hisse mi verdi

Tarih'i 'tekerrür' diye tarif ediyorlar;

Hiç ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdi?"

Mehmed Akif

27 Mayıs 1960 askeri darbesinden, modern, postmodern bütün öteki darbelerle birlikte, 15 Temmuz 2016daki girişime kadar gelen süre zarfında, ülkemizde, halkın özgür iradesine dayanmayan, kimi askeri, kimi bürokratik ve siyasi vesayet üzerinden, kimisi de yargı kurumuyla ortaklaşa gerçekleştirilen darbeler, hiç gündemden düşmemiştir. Yüz yılını doldurmaya topu topu altı yıl kalmış bulunan Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki söz konusu darbelerin, toplum üzerinde yarattığı travmalar, siyasi ve ekonomik çalkantılar, hiç kuşkusuz özelde edebiyatın genelde de tüm sanat dallarının ilgi alanında çeşitli ürünler halinde boy göstermiştir.

Darbeler üzerine şiirler, öyküler, romanlar yazılmış, televizyon dizileri yapılmış, sinema filmleri çekilmiş, tiyatro oyunları sergilenmiştir. Resim, çizgi sanatı, karikatür ve benzeri ürünlerle sanat insanları darbeye karşı tepkilerini sergilemişlerdir.

1970 yılında İtalyan-İspanyol kökenli Ord. Prof. Dr. Anna Masala ile bir söyleşi gerçekleştirmiştik. Kendisini "ben manevi bir Türk'üm" diyerek tanıtan bu hanımefendi, buluşmamızda bize sürekli tarihimizden söz etmiş, Mevlana ve Yunus diyerek öve öve bitirememişti. O ara, gündelik kaygılarımızı dile getirerek, ona bir soru sormuş ve geçmişimizi bir an için unutup günümüze gelelim demiştik. O günler, Türkiyeli genç insanların sokakları işgal ederek, ideolojik kamplaşmalarla birbirlerini kurşunladığı, birbirlerine kin kustuğu günlerdi. Geçmişi bu kadar özenilecek olan toplumun bugünü hakkında ne düşündüğünü öğrenmek istemiştik.

Anna Masala, sorumuz karşısında gülümsemiş ve bize bir ders vermişti. Osmanlı

sonrasında kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin üzerinden, o yıllarda ancak yarım yüz yıl geçmişti. Hoca, toplumların tarihi hakkında doğru yargılara varabilmek için, en azından bir yüz yılı yaşamış olması, değerlendirmenin ondan sonra yapılması gerekir demişti. Tarihin dilimleri sahiden de yüzerli yıllarla anılmaktaydı.

Dünya çapında üne sahip büyük Müslüman sosyolog İbn-i Haldun, "tarihin dilimleri suyun suya benzediği kadar birbirine benzer" yargısıyla bilinmektedir. Milli şairimiz Mehmed Akif ise önsözün epigrafında kullandığımız dizeleriyle farklı bir yaklaşımda bulunmaktadır. Bu durumda son altmış yıl içerisinde Türkiye Cumhuriyeti'nin ardı ardına yaşadığı darbelerin mutlaka ciddi bir açıklaması bulunmalıdır.

1914 ile 1945 yılları arasında yaşanan iki dünya savaşı sonrasında, birçok imparatorluk gibi Osmanlı da ciddi toprak ve insan kaybına uğramıştı. Yaşanan bütün olumsuzluklara, maddi ve manevi kayıplara rağmen, Anadolu insanı, adeta küllerinden doğarak, Milli Mücadele'yi başlatmış, destansı bir bağımsızlık savaşı vererek yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni, yeni rejimini kurmuştu. Rejimin oturma, yerleşme, sindirilme yılları sayabileceğimiz ilk otuz yılı sonrasında ne olduysa oldu ve adeta bir darbeler silsilesi kopuverdi.

İşte elinizdeki eserde bütün bu gelişmelerin edebiyata, genelde sanata, hatta siyaset ve sosyal hayata yansımasına dair çabalar, çalışmalar, ürünler üzerine bir hayli metin okunacaktır.

Ülkenin siyasal ve sosyal hayatında önemli kırılmalar, kırgınlıklar, yıkıntılar yaratan darbelerin edebiyata, müziğe, resme, sinema ve tiyatroya, heykel ve karikatür dâhil bütün sanat dallarına önemli ölçüde yansıdığı bilinmektedir. Yalnızca darbe şiirleri antolojileri neredeyse bir literatür oluşturacak boyuta ulaşmıştır. Darbeleri merkeze alan bir hayli öykü, roman mevcuttur edebiyatımızda. Birçok tiyatro eserine ve filme konu edilen darbelere dair nice televizyon dizisi üretilmiştir. Parodiler, şovlar, komedi gösterileri içerisinde en fazla izlenenlerin darbeleri ironik biçimde eleştirenler olmuştur.

Hangi vesayet odağının kontrolsüz öfkesinden, kininden, kötü niyetinden kopup gelmiş olursa olsun, halkın özgür iradesine dayanmadan gerçekleştirilen kalkışmaların hiç birisi sanat ve edebiyat alanında olumlanmamaktadır. Çünkü genelde sanat ve özelde edebiyat bir anlamda içerisinde doğduğu, kendisini var kılan toplumun kültürel ve ahlaki hayatındaki vicdanı, tercümanı konumundadır. İşitmeyenin kulağı, görmeyenin gözü, konuşmayanın dili o toplumun aydını, sanatçısı, edebiyatçısıdır.

Sokakta yaşanan hayata, ülke sathındaki sosyal, siyasal, kültürel, ahlaki ve estetik değerlere değer katan, onları çoğaltan, inceltenler sanatçılardır. Onların, çeşitli vesayet odakları tarafından, ülke insanına yaşatılan darbelere kayıtsız kalmadığını bir kez daha göstermek, anlamak, anlamlandırmak ve anlatmak amacıyla, 16.sını düzenlediğimiz Bursa Edebiyat Günleri'nin ana teması: "27 Mayıs'tan 15 Temmuz'a Darbe Edebiyatı" olarak belirlenmiştir.

Her ne kadar üstat Mehmed Akif "hiç ibret alınsaydı tekerrür mü ederdi" demiş olsa da, onun vurguladığı gerçeği göz ardı etmeksizin toplum olarak artık, ibret alındığını düşünüyoruz. Ve bir daha tekerrür etmesin için halkımızın dirençli ve donanımlı bulunulduğunu 15 Temmuz 2016 akşamı yaşamıştık. Şimdi 15 Temmuz'un destanını, türküsünü yazacak yeni ozanların, şairlerin, ediplerin var bulunduğunun bir başka göstergesi de umuyoruz ki düzenlediğimiz panellerde sergilenecektir.

16. Bursa Edebiyat Günleri'nin Bursa, Türkiye, Müslüman olan ve olmayan bütün insanlık kitlesi için hayırlara vesile olması temennisiyle, düzenleme kurulu adına ben, İhsan Deniz, Mustafa Efe ve Mustafa Başpınar selam ve saygılar sunuyoruz.

Bursa Nisan 2017

Düzenleme Kurulu Adına

Metin Önal Mengüşoğlu

SİYASİ HAYATIMIZDA ASKERİ DARBELER

Sempozyum 1. Oturum

Metin Önal Mengüşoğlu (Oturum Başkanı)

Prof. Dr. Hüsamettin Arslan (Darbe Ve Edebiyat)

Prof. Dr. Bekir Berat Özipek (Türkiye'de Askeri Müdahaleler ve Ordunun Demokratik Hukuk Devleti İlkesi Işığında Yeniden Yapılandırılması Sorunu)

Prof. Dr. Burhanettin Duran (15 Temmuz Darbe Girişiminin Türkiye Siyasetine Etkisi)

PROF. DR. HÜSAMETTİN ARSLAN İLE "DARBE VE EDEBİYAT" ÜZERİNE SÖYLEŞİ

Konuşan: Mustafa Baki Efe – Petek Tokyürek

-Darbeler konuşulmalı mı?

Ben konuşulması gerektiğini düşünüyorum. Bir avuç elit darbeleri, darbelerin Türkiye için anlamını, Türkiye'de yaptığı şeyi biliyor ama bunu mesela benim öğrencilerim bilmiyor, liseliler bilmiyor, halktan insanlar bilmiyor. Bilmemesini de anlayabiliyorum. Ya da farklı bir şekilde biliyor. Bunları darbe olarak bilmiyor. Demokrasi hamleleri olarak biliyor, ilerici devrimler olarak biliyor, vs. Ben buna katılmıyorum. Darbeler Türkiye'deki insanların hayatında, insanlar farkına varmış olmasalar bile, darbeler bu memleketin insanlarının, sadece elitlerinin değil; halkının da sıradan insanlarının da sırtından geçmiş. Üzerinden dozer gibi geçmiş. Bunun Türkiye'nin hayatındaki yansımaları da mevcut. Eski darbeler olmuş bitmiş değil, bugünkü hayatımızı da etkilemişler. Ve bunları halk bilmiyor ya da bir biçimde biliyor. Hele eğitim görmüş insanlar bunu farklı bir ideolojinin penceresinden biliyor.

Darbeler tekrar tekrar yazılmalıdır. Tekrar tekrar hakkında konuşulmalıdır. Ayrıca bunlar yakın tarihimizin büyük olaylarıdır ve her kuşak bunları kendi penceresinden anlayacaktır. Böyle bir hakkı vardır.

Darbe deyip bunu tartışmaya kapatmak, gündemden çıkarmak bence makul bir davranış değil. Bir de şunu söylemek isterim: Bu darbe, darbeyle devrim arasındaki fark hiç de belirgin bir fark değil. Dolayısıyla bizim modern kültürümüzde devrim çok güzel bir kelime, çağrışımları da muhteşem, herkes devrim kelimesini kullanmak için akla karayı seçiyor. Devrim dediğin zaman prestij sağlamış oluyorsun; darbe dediğin zaman bir şeyi olumsuzlamış, negatif anlam yüklemiş oluyorsun. Ama darbe ile devrim arasındaki sınır, hiç de açık bir sınır değil. Neye darbe neye devrim diyeceğimizi elimizde belirleyebilecek hiçbir evrensel kriter yoktur. Dolayısıyla darbe konusu bu bakımdan da/ bu açıdan da tartışılmalıdır. Darbe ile devrimi birbirinden ayıran şey nedir? Bu tartışılmalıdır. Nihayet geçmişin büyük devrimlerine, dünyadaki devrimlere -bizde devrim zaten olmadı- mesela Fransız devrimine darbe olarak bakma hakkım var. Yani ben Fransız devrimi bir darbeydi desem bu iddia makul bir iddia olur. Mesela Lenin'in Ekim devrimi bir

darbeydi desem bu iddiaya hiç kimse karşı çıkamaz. Bunun bir darbe olduğunu ispatlayacak tonlarca delil gösterebilirim. Mao'nun devrimi mesela.. bunu bile devrim değil darbe olarak niteleyebilirim. Bunun devrim olduğunu söyleyenler de bir sürü belge gösterebilir. Ama ben daha fazlasını gösterebilirim. Dolayısıyla darbe ile devrim arasındaki sınır belirsizdir ve bu anlamda da bu geçmişte yaşadığımız darbe ya da bizden önceki kuşakların devrim diye nitelediği olaylara farklı bir açıdan bakma hakkımız vardır. Tartışılmalıdır. Tekrar tekrar tartışılmalıdır. Bu konu zihnimizde taze tutulmalıdır. Türkiye, 15 Temmuz darbesi oldu bir daha darbe yaşamayacak diye önümüzde bir garantimiz vesaire de yoktur. Türkiye, bizim realitemiz; belki de her zaman darbeye açık bir realitedir. Bu anlamda da tartışılmalıdır.

-Türkiye'de, Türkiye özelinde cumhuriyetle birlikte çok partili hayata geçtikten sonra sürekli darbeler, 60 darbesi, 80 darbesi, 28 Şubat, arkasından 15 Temmuz.. Kimisi teşebbüs kimisi tam darbe girişimi.. Bu kadar çok darbe olmasının Türkiye'de sebepleri üzerinde -tabi bunun sonuçları da var- konuşmak lazım. Murat Belge'nin bir şey söylüyor: "Türk modernleşmesi militarist olduğu için, tepeden inme olduğu için.." Bu mudur sebep darbelere? Yoksa başka nedenleri var mı bu kadar çok darbenin?

Vardır. Bu darbe ya da devrim kelimelerine baktığımız zaman bunları kendi minvallerinde, kendi kontekstlerinde ya da yeni söyleyişle bağlamlarında ele almalıyız. Dolayısıyla bu kadar büyük dönüşümlerde ve bu kadar büyük olaylar sadece içerdeki halkın yapısına göre açıklanamaz. Çünkü bu halk da nihayet darbenin gerçekleştirdiği ülke de dünya da boşlukta durmuyor. Bir uluslararası ilişkiler ağının içinde bulunuyor. Dolayısıyla mesela cumhuriyetin kuruluşunu sadece Türkiye'nin, Türkiye kontekstinde, iç kontekste anlamak onu anlamamak anlamına gelir. Cumhuriyeti anlamak için o dönemin dünya konjonktüründe, dünya koşullarında bir yerde anlamalıyız. Ama Türkiye'de bu yapılmıyor, yapılmadı genellikle. Mesela 27 Mayıs darbesini sadece Türkiye'nin iç koşullarıyla vs. izah edemeyiz. Türkiye boşlukta durmuyor. T.C.devleti boşlukta durmuyor. Eğer bunu askerler yaptıysa askerler de boşlukta bir dünyadan, bağımsız, yalıtılmış bir vakumda durmuyorlar. Türk ordusu da dünya orduları kontekstinde bir ordu ve dolayısıyla bu olayları hem dış kontekst açısından hem de iç kontekst açısından ele alınmalıdır. Yani biri olmadığında diğeri, sadece iç kontekstle anlamak bir darbeyi bir devrimi ya da böyle büyük bir olayı, onu eksik anlamak olur. Bu da hem tarihsel açıdan hem metodolojik açıdan yanlış bir şey olur. Türkiye'de darbe olması.. Darbe ve devrim kelimeleri modern kelimeler. Mesela Ortaçağ'daki olaylardan darbe ya da devrim diye bahsetmiyor. Ortaçağ'da da çok büyük olaylar var. Daha önceki çağlarda da çok büyük olaylar var. Ama bunların hiçbirine devrim demiyoruz ya da darbe demiyoruz. Demek ki darbe ve devrim kelimeleri modern kavramlar.

Bu kavramları geriye döndürüp geçmişteki insanlara giydirmiyoruz. Giydiremeyiz. Çünkü bu anakronizm olur. Bu yanlış bir şey olur. Dolayısıyla darbe ve devrim tam da modern özgürlük, eşitlik, demokrasi, kardeşlik ne dersek diyelim bu kavramların büyük değerlere dönüştüğü bir dünyada anlamlı kavramlar. Çünkü biliyorsunuz modern kültürün kutsalları, özgürlük ve eşitliktir. Biz, belki de hepimiz aslında özgürlük dini diye bilmediğimiz; bilemediğimiz soyut bir dine inanıyoruz. Sosyalistler özgürlük ve eşitlik dinine inanıyorlar. Niye böyle söylüyorum? Çünkü özgürlük nedir diye sormaya başladığın zaman kocaman bir hiçlikle karşı karşıya kalıyorsun. Eşitlik konusunda da aynı şekilde. Demek ki darbe ve devrim kelimeleri demokrasi kelimesiyle anlamlı. Modern demokrasiler kontekstinde anlamlıdır. Dolayısıyla şöyle geriye dönüp bakabiliriz bizim tarihimizde Tanzimat döneminden beri modernleşme tecrübemiz var. Bu modernleşme tecrübemiz Batı kültürünü benimseme tecrübemiz. Ama bu tecrübemizle birlikte bugünün modern Batısında realite* olan kavramlar demokrasi ve özgürlük gibi, eşitlik gibi kavramları biz modernleşme sürecimizde önce elitlerimiz bunları Türkiye'ye taşıyorlar. Ve dolayısıyla darbe ve demokrasi o zaman anlamlı olmaya başlıyor. Biz başka bir toplumuz. Bu özgürlük kavramları, özgürlük ve eşitlik gibi kavramlar bizim toprağımızda yeşermediler. Çin'de de yeşermediler. Dünyanın başka hiçbir yerinde bu kavramlar Batıda olduğu gibi en yüksek değerler haline gelmediler. Bu modern kültürle ilgili bir şey ve dolayısıyla biz Osmanlı'daki dönüşümlere baktığımız zaman Osmanlı dönemindeki Osmanlı halkını bir de bugünkü Türkiye halkını düşündüğümüz zaman çok büyük farklılıklar var modernleşme konusunda. Mesela 1838 Tanzimat fermanı ilanını düşünelim, 1856 reformlarını düşünelim, 1876 I. Meşrutiyeti düşünelim,1908 II. meşrutiyeti düşünelim, bunların hiçbiri bizim kendi toplum yapımızla izah edilebilir gelişmeler değildir. Bunlar Osmanlı devletinin bekasını sürdürmek için müracaat ettiği enstrümanlardır. Osmanlı devleti bekasını korumak için meşrutiyete geçmiş. I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet, bir sürü reformlar yapmış. Bunların hepsi bugün bildiğimiz anlamda halk daha özgürleşsin, daha eşit, daha özgür bir toplum olalım diye değil. Hepsinin gayesi devletin bekasıdır. Türkiye'de demokrasi tecrübesi, devletin bekasını sürdürme tecrübesidir. Ama Avrupa'da böyle değildir. Amerika'da böyle değildir. Orda demokratik talepler aşağıdan yukarıya gelir. Halktan gelir yani. Halbuki Türkiye'de halktan böyle bir talep olmadığı zaman Osmanlılar zamanında bile demokrasiyi modernleşen elitler halka yukarıdan pompalamak istemişlerdir: "Daha demokratik olalım, daha demokratik olalım.." işte Osmanlı devletinin realitesiyle ilgili bir şey. Osmanlı devleti batılı güçlerden korktuğu için sürekli demokratikleşme hamleleri yapmıştır. Mesela bir önceki soruya döndüğümüz zaman, bugün Türkiye'nin elitleri arasında II. Mahmut'un yeniçeri ocağını 1826'da kaldırmasını bile nasıl farklı farklı yorumluyoruz. Mesela Türkiye'nin modern entelektüelleri II. Mahmut'un yeniçeri ocağını kaldırmasını, tarih kitapları da böyle yazmıştır, egemen tarih anlayışı vaka-i hayriye diye anar, "hayırlı olay" diye anar.

Ama benim perspektifimden baktığınız zaman, başka bir perspektiften, vaka-i Hayriye değil vaka-i şeriyedir. Çünkü klasik Osmanlı sistemini yıkan hamledir bu. Bu hamleden sonra biz batıya daha göğsümüzü gererek açılmışızdır. Aynı şekilde mesela şöyle düşünün: bugün Türkiye'de bir referandum yapılıyor, sistem değişikliği referandumu. Halka soruluyor yani. Mesela II. Mahmut yeniçeri ocağını yıkarken halka mı sormuş? Referandum mu yapmış? 1838 ticaret anlaşmaları, Tanzimat fermanı ilan edildiği zaman Mustafa Reşit Paşa "referandum yapalım, halka soralım" mı demiş? 1876'da meşrutiyet ilan edildiği zaman devlet "Osmanlı halkı ne düşünüyor, bir de ona soralım" mı demiş? Daha devam edebiliriz. 1908'de Abdülhamit'in yıkıldığı dönem, darbe yapıldığı dönem, mesela o zaman İttihat ve Terakki "Biz Türkiye'nin modern yüzünü temsil ediyoruz, demokratız, o zaman bir referandum yapalım, halk meşrutiyet istiyor mu istemiyor mu soralım" mı demiş? Cumhuriyeti kuran kadrolar halka mı sormuşlar "kardeşim biz cumhuriyet kuruyoruz, siz ne diyorsunuz" mu demişler? Böyle bir şey yok. Diğerlerinde de yok. Mesela 1946'da çok partili hayata geçerken o zaman Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı var. Cumhuriyet Halk Partisi, demokrasinin sözcüsü Türkiye'de. Ne demiş? "Referandum yapalım, halk ne düşünüyor?" Mesela bugünkü İngiltere'nin Brexit'i gibi bir referandum yapalım ve halk çok partili hayata geçmek istiyor mu, geçmek istemiyor mu? Böyle bir referandum mu yapılmış? Halkın hiç haberi yok. Bütün bunlar devlet elitlerinin hamleleri. Ben bu elitlerin hamlelerinin de, Mustafa Kemal'inki dahil, hamlelerinde gerçekten Türkiye'yi demokratikleştirelim hamlesi olmadığını düşünüyorum. Bu hamlelerin tamamı 'devleti kurtaralım'. Neden? Çünkü bu hamleleri durup dururken yapmıyorlar. İngiltere, süper devletler Osmanlı'ya baskı yapıyor. "Azınlıklara daha fazla özgürlük, daha fazla özgürlük, daha fazla özgürlük!" Uluslararası baskıyı düşünün. Abdülhamit'in devrilmesi için Türkiye'nin elitlerine, askerlerine İngilizler paralar yedirmiş. Tarihi belgelerle belli. O zaman bunlar, Batılı güçlerin Türkiye Osmanlı imparatorluğundaki operasyonları olarak görülebilir. Türkiye'nin tarihçileri bunu böyle görmüyorlar. İdeolojilerinden dolayı görmüyorlar. Aslında bunlar Osmanlı imparatorluğunda Batılı güçlerin yaptığı operasyonlar.

-Türkiye'deki ve diğer ülkelerdeki darbelerin zeminini hazırlayan farklılıklar biraz da bizlerin demokratik zemin oluşturma anlayışındaki farklılıklarımız mıdır?

300 senedir modernleşiyoruz ama demokratikleşemiyoruz. Devlet yasalar çıkartıyor, -demokratik yasalar- ama halk modern değil. Ben sınıfa gidiyorum öğrenciler modern değil, aile ilişkileri modern değil. Türkiye başka bir yer. İngiltere değil... Demokrasinin beşiği neresi? İngiltere. Çok özel koşullar. Modern kültürün beşiği İngiltere. Fransa bile zor demokratikleşmiş çünkü eski rejimi yıkmışlar, yeni bir cumhuriyet kurmuşlar. Oradan Napolyon çıkmış, diktatörlükler çıkmış.

Almanya demokratikleşmiş mi acaba? Şu anda demokratik Almanya diyoruz ama Almanya'nın tarihine baktığınız zaman demokrasiye geçebilmek için akla karayı seçmişler. Bugün de geçmişler mi geçmemişler mi belli değil. Dolayısıyla böyle toplumun koşullarından, tarihsel koşullarından ayrı, orda duran, soyut, ideal bir demokrasi fikri var. "Bunu alacağız, sana getireceğiz, kitabını okuyacağız ve demokrat olacağız." Böyle bir şey yok. Bugün demokrasi bir ideal olarak var, bir realite olarak yok. Fransa bu kadarını yapmış. İngiltere bu kadarını yapmış. Amerika bu kadarını yapmış. Almanya bu kadarını yapmış. Ruslar hiç yapamamış. Değil mi? Dolayısıyla bütün ütopyalar gibi demokrasi de belirsiz bir ütopya. Bugün demokrasinin ne olup ne olmadığı konusunda koca koca profesörler, akademisyenler arasında bir uzlaşma bile yok. O zaman ne yapacaklar? Bu demokrasi tartışmaları, demokrasiye geçiş hamleleri, bunlara bir uluslararası iktidar çatışmaları ağı içinden bakacaklar. Dünyada, Hobbes gibi düşünürsek "insan insanın kurdudur." Devlet devletin kurdudur. Böyle bir dünyada yaşıyoruz ve bu devletler arası çatışma ve uzlaşma ilişkilerinin dışında Türkiye'de darbeleri, demokrasileri anlamamız imkansızdır. Yoksa saçma olur, oturur bir kavramı, metin analizi yapabiliriz ancak. Öbür türlü tartışamayız. Türkiye'nin kendine has gelenekleri var. Bu demokrasinin, bugünkü Batılı anlamda demokrasinin, demokrasiye geçmemizi zorlaştıran, Türkiye'nin de tarihten beri getirdiği kurumlar var. Bunlardan bir tanesi devlet kurumu dediğimiz kurum. Türkiye'de insanlar devlete taparlar. Bir de Allah'a taparlar. Dolayısıyla böyle bir toplumda, mesela Türkiye'nin toplumunda hala babanın otoritesi tartışmasızdır, kabul edilir. Tartışma götürmez. Türkiye'nin demokrasiye inanmış partileri var. CHP, HDP... Bütün partiler demokrasiye inanıyorlar. Ama bu partilerin kendi içinde demokrasi var mı? Türkiye'de demokrasi uğruna mücadele eden örgütler var. Demokrasi uğruna mücadele ediyorlar ama * kendisi diktatörlük. Demek ki hiç kolay değil bunları tartışmak. Darbe yukardan gelir. Darbenin klasik tanımı bu. Darbe halktan gelmez. Mesela devrimler için de derler ki, devrimler daima halk devrimleridir. Ama Fransız devrimi öyle zannedildiği gibi halk devrimi değildir. Lenin'in Ekim devrimi zannedildiği gibi halk devrimi değildir. Mao'nunki halk devrimi değil. Atatürk devrimleri halk devrimi değil. Bunlar elitlerin yaptığı devrimler. O halde diyebiliriz ki aslında Fransız devrimi bir darbedir. Mao'nun devrimi bir darbedir. Lenin'in Ekim devrimi bir darbedir. Mesela cumhuriyetimizin kuruluşuna da bazıları darbe gözüyle bakıyorlar. Bakabilirler. Devrim ne? Aslında devrim diye bir şey yok. Devrim modern entelektüellerin illüzyonundan ibaret. Zaten son zamanlarda her konuşan devrim kelimesini kullanıyor ve artık devrim enflasyonu var. Reklam şirketlerinde, reklam programlarında devrim, filmlerde devrim, romanlarda devrim... Artık ayağa düştü. Devrim kutsallığını kaybediyor gittikçe.

-Devletin beka sorunu.. Tanzimat, Meşrutiyetle beraber çok partili hayata kadar -cumhuriyet döneminde- Batıyla Lozan Anlaşması'nda bu devleti nasıl

kabul ettireceğimizin projesini yaptık. Fakat bu çok partili hayata kadar devam etti. Çok partili hayattan sonraki, Menderes döneminde, sonra 71 muhtırası vs, 80 darbesi.. Burada da bir beka sorunu yaşadı mı Türkiye?

Yaşadı.

-Hala biz şunu diyoruz: Türkiye'de yapılan darbeler Türkiye'nin sadece iç meselesi değildir, uluslararası bir operasyonun bir sonucudur? Özellikle 1960'dan bugüne gelen darbeler tarihine baktığımızda.. Bu böyle midir?

Bu Türkiye'de devletin güçsüzlüğünden ileri eliyor. Bunu böyle görmemiz lazım. Mesela Osmanlı İmparatorlu'ğunun –o günün Amerika'sı olduğu dönemlerde- Balkanlar'da Osmanlı'nın izni olmaksızın hiçbir yönetim değişemezdi. Bu güç ve iktidar meselesidir. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu güçsüz kaldığı için başka devletlerin operasyonuna açık hale geldi. Durup dururken gelmedi. Bu güçsüzlüğün nedenleri tartışılabilir. Türkiye'ye baktığımız zamanda Türkiye'ye niye operasyon yapıyorlar? Çünkü Türkiye güçsüz, operasyon yapılabilir, manipüle edilebilir bir ülke. Güçlüler güçsüzleri manipüle eder. Mesela, eğer Mustafa Kemal hilafeti kaldırmasaydı, seküler bir rejim vaadinde bulumasaydı, o zamanın Amerikası Büyük Biritanya İmparatorluğu, Cumhuriyetin kuruluşuna izin verir miydi? Sormak gerekir. Bence vermezdi. Dolayısıyle bugün bile dünyada yeni bir devlet kurulduğu zaman, yeni bir rejim kurulduğu zaman egemelerin onayını almaksızın bugünün dünyasında bile hiçbir rejim kurulamaz. Dolayısıyla Osmanlı'da olan şu; bizim toplumumuz yukarıdan-aşağıya doğru modernleşti. Önce askerler modernleşti. Sonra modern okullar açıldı, tabi siviller de modernleşti. Cumhuriyeti de bu yüzden askerler kurdu. Türkiye'de Batıdaki değerleri, egemen ideolojileri savunan bir elit zümre doğdu, elitler doğdu. Dolayısıyla bu elitler ordusu batıdaki egemen güçler, egemen devletler ne istiyor mesela, daha demokratik toplum yaratın, daha demokratik, daha… Burada batılıların istediği formla, Türkiye'deki entellektüellerin idealindeki toplum formu örtüşüyor, özdeşleşiyor. Ve buradaki operasyonlar mümkün hale getiriliyor. Batılı devletler Türkiye'de operasyon yapmak istedikleri zaman, onların yapmak istedikleri şeye hazır bir elit kadro var yani. Onlar kimi zaman ordu, kimi zaman eğitimde olanlar. Dolayısıyla bunları kullanıyor batı, bunları kullanmak da böyle açık açık değil yani, bunun değişik tarzları var. Mesela Türkiye'nin elitlerinin tavrına baktığımız zaman, yapılan darbelere baktığımız zaman bunu görebiliyoruz. Mesela Mustafa Kemal'e bakalım: Kurtuluş savaşı aslında iki savaştır. Savaşın biri Yunanlılara karşı verilmiş, onlarla birlikte İngilizler de var. Savaşın diğeri de Osmanlı'ya karşı verilmiş. Osmanlı'ya karşı savaşını İngiltere ve batılı güçler desteklemişler. Sen İngiltere olsaydın sen de desteklerdin. Dolayısıyla Türkiye'de bir sistem kurulmuş, bu sistemi elitler kurmuş ve bu elitler her zaman egemen batının desteğini arkalarında hissetmişler. Çünkü

egemen batı demiş ki bize, şöyle bir rejim istiyoruz. Ve Türkiye'de tesis edilen bu sistem, rejim her risk altına girdiğinde darbeleri teşvik etmişler. Darbelere izin vermişler. Mesela 27 Mayıs'a baktığımız zaman ve diğer darbelere bunu rahatlıkla görebilmemiz mümkündür.

-Hocam Türkiye'ye şu mu dendi yani: TRT'de sıfır noktası programında Feridun Yılmaz hoca ile katıldığınız bir programda, Feridun hoca şöyle bir cümle sarfetmişti : "Dinini ver vatanını al" . Türkiye'ye bunu mu dedi egemen devletler? Darbe operasyonlarıyla Türkiye'nin ödediği bedel biraz da böyle bir şey mi?

Aslında böyle bir şey denmiş değil tabi, biz olaylara bakarak böyle bir genelleme yapıyoruz. Dolayısıyla tarihin olgularına bakıyoruz, Ama İstiklal savaşında, Polatlı'da Yunan'lıların topları patlarken, Londra'da İngilizlerin Mustafa Kemal'in ekibine ne söylediğini bilmiyoruz hala. Yani ne tür bir anlaşma yapıldı ve İngilizler Yunalılardan desteğini çektiler. Ha bu desteğin çekilmesinde İngiltere'nin durumu da önemliydi. Çünkü savaştan çıkmıştı vs. Ama Churchill'in hatıralarını okuyun mesela, Churchill Türkiye'ye özel ilgi duymuş, büyük düşünmüşler, demişler ki, yeni bir dünya kuralım. Ve bu yenidünyada Türkiye'nin yeri şu olsun demişler. Bu dendiği zaman bunu yapacak elitler lazım. Türkiye'de böyle modernleşmiş bir elit kadro da var. İşte bu elitler Türkiye'de bir sistem kurmuşlar. Ve bu sistem her riske girdiği anda darbe gelmiş. Nerden gelmiş? Ordudan gelmiş. Niye ordudan? Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nde derin devlet demek ordu demektir. Çünkü Türkiye Cumhuriyetini askerler kurmuşlar. Ordu kurmuş. Mustafa Kemal asker, İnönü asker, diğerlerinin hepsi asker. Onlar ne düşünmüşler? Devleti yaşatmak için bu lazımsa bunu yapalım diye düşünmüşler. Onların da bunu yaparken çok mutlu olduklarını düünmüyorum yani. Mustafa Kemal de nihayet bir Osmanlı paşası. Cumhuriyeti kuranlar da Osmanlı'nın yetiştirdiği adamlar ve imparatorluk çöküyor, Anadolu risk altında, o bile elden gitmek üzere.. Dolayısıyle bunun nedeni güçsüzlüktür diyebiliriz. Tabi bu rejim kurulduktan sonra bir ideolojiye dönüşüyor, savunulan bir ideoloji oluyor. Ve dolayısıyla çok partili hayata geçtiğimiz zaman çanlar çalmaya başlıyor. Yani Demokrat Parti'ye halk desteği karşısında rejim için çanlar çalmaya başlıyor. O zaman ne oluyor? O zaman kurduğumuz devletin rejimi elden gidiyor. O halde darbe yapalım. Bu darbe yapılırken, biliyorsunuz, o zamanın egemenleri kimse onlara danışılıyor ve onların izni alınıyor. Bir şeyin yapılmasına izin vermek onu desteklemektir. Bunun için Türkiye'deki darbelerin, mesela 1960 darbesinin CIA'nın dünyada yaptığı en büyük darbelerden biri olduğu söylenir. Ben de buna inanıyorum. Çünkü o zaman Türkiye'nin darbeci subaylarının CIA'dan maaş aldıkları söyleniyor. Türkiye'deki egemen bazı şirketlerin maaş bağladığı söylenir. Bunlar da söylenir değil zaten olmuştur yani. Bir şirket bunlara durmadan para yediriyor. Maaş bağlamış, bir

tür bunun hazırlığı yapılmış. Yani şöyle diyelim; dünyada bir iktidar kavgası var, devletler arası, kurumlar arası, neyse.. Bu iktidar kavgasında herkes bir biçimde demokrat, ama herkesin demokrasi istemesi bu rejimleri garanti atına almıyor tabi.

-Şu an bu kavga ideolojik olarak devam ediyor o zaman..

Evet, ideolojik olarak devam ediyor. Neden devam ediyor, basit olarak söylersek, Türkiye'de rejimin bekçisi kimdi? Ya da kim? Rejimin bekçisi, tüzüklerde ve yönetmeliklerde bile var.. Bu bekçi ordudur. Türkiye'de rejimi koruma ve kollama görevi ordunundur. Bunu destekleyen başka kurumlarda yaramış tabi Cumhuriyet. Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Sayıştay, Danıştay, eskiden Senato. Değil mi, bunlar rejimin bekçileri. Yani hukukçular ve siyasetçiler rejimin bekçiliğini üstlenmişler. İşte bu rejim riske girdiği zaman, rejimin riske girmesi de şu anlama geliyor: Kendi iktidarları risk altına girdiği zaman, aslında bunu da böyle okumak lazım. Rejimin risk altına girmesi demek, bu rejimin iktidarı risk altına girdiği zaman darbe yapılıyor. Kime karşı yapılıyor, halka karşı yapılıyor. Buna ister darbe de, ister devrim de. Darbelerin hepsi de, halk istemediği halde darbelerdir. Dolayısıyla bu devrimler ve darbeler demokrasi adına yapıldıklarında bile totaliterdir. Bu da darbelerin bir paradoksudur.

-Yani bu ideoloji şu mu hocam : Biz Türkiye'ye demokrasiyi yerleştirinceye kadar bu darbeler devam edecek mi, yoksa başka sancılar mı, yani bugün kavga, demokrasiden ziyade, bir takım kapitalist kaygılar, maddi paylaşım kavgası değil mi.. Çünkü aynı egemen güçlerin başka ülkelerde başka anti-demokratik rejimlere destek verdiklerini ve demokrasi konusunda çok samimi olmadıklarını da görüyoruz.

Şu : Batılılar dünyaya ne zaman egemen olmuşlar, modern teknolojilerle, modern politik sistemlerle, değil mi, modern.. Ortaçağda dünya batını hiç de efendisi değil, Osmanlı var, başka imparatorluklar var. Bir güç dengesi var yani. Halbuki bu mıdern külrürle birlikte, modern endüstri, sanayi ile birlikte ve bunu destekleyen liberalizm, demokrasi, sosyalizm gibi ideolojilerle batı dünyada başka toplumlar karşısında egemenlik kazanmış. Diyor ki batı; Batının dünyada bu statükosuna zarar veren her rejimi yıkarım. Kaddafi'nin başına gelene bakalım. İran'ın başına gelene bakın. Prens'in İran'ı hala İslam devrimi filan, hala orada direnşin yaşama hakkı olayabilir yani. Onun için Türkiye daha esnek davranmış. Mesela Osmanlı zamanında devletin bekasını sağlayan rejim imparatorluk.. Cumhuriyet ile birlikte demiş ki, devletin bekasını, cumhuriyet ile demokrasi ile sağlayabiliriz. Şimdi Recep Tayyip Erdoğan ne diyor; Türkiye Cumhuriyeti'nin bekası ancak demokratik bir sistemle sağlayabiliriz. Değilmi, aynı şeyi söylüyor yani.. Burada

devlet bir realite ve devletin yaşaması bir realite. Dünyanın bütün demokrasileri ordulu demokrasilerdir. Amerika çok demokratik bir ülke, ama dünyanın en güçlü ordusu onda. Keza İngiltere de öyle. Demokrasi bunun için her zaman ordu ile varolmuştur. Bizdeki mesele ordu ile siyaset arasını ilişkinin düzenlenememiş olmasıdır. Çünkü ordu bir siyasi parti, bir taraf olarak varolmuş.

-Ordu ile sivil hayat arasında...

Evet ordu-sivil hayat arasındaki ilişki kurumlaşamamıştır. Batılılar kurumlaştırmışlar. Ordu ile siviller arasındaki ilişki nasıl olacak, bunu yasaya bağlamış. İngiltere'de yasaya bağlanmış, kurumlaşmış. Ama Türkiye'de öyle değil. Türkiye'nin neredeyse bütün anayasalarını ordu yapmış. Dolayısıyla politika ile siyaset arasında ilişki nasıl düzenlenecek? İşte bu konu belirsiz. Başkanlık sistemi tartışılıyor, yine belirsiz. Tartışılıyor yani. Ordu ne demiş.. yani modernitenin bekçisi, modern kültürün bekçisi olarak kendini görmüş ve toplumdan her zaman korkmuş.

-Şöyle bir şey de var, bu sözünüz üzerine anımsadım; Türkler daima ordusunu sever, hatta asker bir millettir gibi bir söylem var. Fakat cumhuriyet döneminde bu bir sevgiden çok, sivillerin militarize edilmesi gibi bir durum söz konusu..

Evet, onu ne yapmış, okullar vasıtasıyla yapmış. Öğrencileri asker yetiştirmiş. Ben asker şapkasıyla okula gitmiş bir öğrenciyim ilkokulda. Babam bana bir asker şapkası almış o zaman. Mesela önlük meselesi.. başka şeyler.. Tonlarca bunun örneklerini sıralayabiliriz. Devlet bir insan tipi yetiştirmek istemiş ve bu insan neredeyse bir asker yani. Şimdi buradan başka bir Türkiye'ye gelmişiz. Devlet ile halk arasında uçurumlar oluşmuş be bu uçurum kapanmamış. Ve her durumda, her darbede, 1960 darbesinde, 80 darbesinde, elitler gelmişler halkı tasfiye etmişler, ne demek halkı tasfiye etmek? Menderes ve ekibini tasfiye etmişler. Ne demek bu, Menderes'i seçen halkı da tasfiye etmişler.

15 Temmuz'da cemaat diye bişey çıkmış, bir paralel yapı, ordunun içinde, ve gelmiş Ak Parti'yi tasfiye etmek istemiş. Başarılı olsaydı ne olacaktı, Ak Parti'yi seçenleri, yani halkı tasfiye etmek anlamına gelecekti bu.

-Hocam 15 Temmuz'a daha sonraki sorularımızda gelecektik ama, hazır buraya gelmişken 15 Temmuz ile ilgili konuşalım; !5 Temmuz'u diğer darbelerden farklı kılan bir taraf var.

Hangi tarafı mesela farklı kılan?

-Halkın direnişi.. Müthiş olağanüstü bir direnişle karşılaştı darbeciler biliyorsunuz? Dünyada bile benzerine nadir rastlanacak türden bir direniş.

Şimdi burada şunu söylemek isterim öncelikle.. Tabi ki halkın direnişine hiçbir sözüm yok. O gerçekten olağanüstü bir şeydir. Ama burada başka bir şey daha var. Türkiye'de derin devlet demek, ordu demektir. Cumhuriyeti kuran kadro ordu ve ordunun yanında başka kurumlar yaratılmış. Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay vs. Bu Cumhuriyetin derin devleti paçalanmış. 15 Temmuz'un bize öğrettiği şey bu. Yani senin devletin parçaparça olmuş. 15 Temmuz'un bir farkı da burada. 15 Temmuz bize ne öğretti? Derin devlet diye bir şey yok aslında. Türkiye'nin ordusu da bürokrasisi de hiziplere bölünmüş. Ve buradan cemaat biriyleriyle işbirliği yaparak iktidara gelmek istemiş. Eğer bu gerçekleşseydi bugün Türkiye'de farklı hiziplerin çatışmalarına şahit olacaktık. Bu da iç savaş anlamına gelirdi. Bu bize Türkiye'nin bekası probleminin hala var olduğunu hatırlatan bir şeydir. Fakat şimdi burada, kim Türkiye'nin bekasını düşünmüyor? Darbeciler mi, engelleyenler mi? Kendi menfaatları uğruna Türkiye'nin bekasını hiçe sayan kim? Sen bir örgüt kurmuşsun, bu örgütü Amerika'ya taşımışsın, Örgütle ABD arasındaki ilişki o kadar apaçık, o kadar net ki.. Sen Türkiye'nin bütün kurumlarına sızmışsın, tabi burada sen sızmıyorsun, örgüt eliyle Amerika sızmış oluyor,

Türkiye'nin bekasını hiçe sayan kim? Sorunun cevabı apaçık değil mi.. Birileri burada, Türkiye'nin bekasını hiçe saymış ve millette bunun cevabını vermiştir.

Burada şunu da ilave edelim; Türkiye'de herkes devlet olmak istiyor, herkes devlete sızmak istiyor, sağcısı, solcusu, liberali, herkes orada bir adamım olsun istiyor. Şimdi burada şu var: bu bize şunu gösteriyor, orada bir realite var. Orada granitten bir realite. Bu bize bunu gösteriyor. Devletin ne kadar önemli olduğunu.. Sağ, sol farketmeksizin. Devlet bu kadar kötü ise niye ele geçirmek istiyorsunuz diye sormak lazım. Demek ki bilinç altında devlet olmak, devleti ele geçirmek, yani bir biçimde iktidar olmak..

Türk solu niye adam olmuyor, çünkü devleti ele geçirmek istiyor. Adama sorarlar; sen devlet olup nasıl solcu olacaksın?

-Hocam epey soru var daha sorulacak ama şimdi farklı bir soru yönelteyim musadenizle.. Bu yılki Edebiyat Günleri'nin konusu : "darbe ve edebiyat". Bununla alakalı olduğunu düşündüğüm bir soru: Türkiye'de herkesin bir darbesi var. Mesela 60 darbesine sol sevinirken, hatta desteklerken, ya da hiç sesini çıkarmazken, 80 darbesi ile ilgili birçok filmler yapılmış, edebiyat eserleri vs yazılmış.. romanlar, şiirler, hikayeler.. yine mesela 28 Şubat postmodern darbesine de soldan pek itiraz göremiyoruz.. Bu ne menem bir şeydir? Bu Türkiye'de hem sol hem sağ yelpazede olanların düşünce sığlığından kaynaklanan bir şey midir?

Bunu şöyle açıklayabiliriz; bir ülkede çatışan entelektüel kominiteler varsa eğer, her bakımdan birbiriyle ideolojik olarak çatışan, farklı enetellektüel ideolojik gruplar varsa, yazarlar, şairler, akademisyenler vs, buradan bir derinlik doğabilir. Ama Türkiye'de bu yok. Türkiye'nin yakın zamanlara kadar belki de şimdi de, Türkiye'de entelektüel sınıf gerçek anlamda bir monopoldür. Tek sestir. Türkiye'de şu anda bile bir zümre edebiyatı egemendir ve bu zümre, darbe yazdığı zamanda, bununla ilgili roman yazdığı zamanda, başka bir şey yazdığı zamanda aynı şeyi söyler. Şimdi biraz değişti, eskiden basın da böyleydi. Tüm basın aynı manşeti atıyordu. Çünkü bir monopoldü yani. Devlet basını dediğimiz basın yani. İşte bu ne yapıyor? Güçlü rakiplerin olmadığı zaman derinleşemezsin. Eğer bu Türkiye'de, bu egemen entelektüel zümreye muhalefetten, onun karşısında duran bir başka entellektüel zümre olsaydı bu çatışma bu rekabet, adına ne derseniz deyin, tarafların derinleşmesini sağlayacaktı. Türkiye'de sol zayıftır derinlik bakımından, çünkü sağ da zayıftır. Eğer sol güçlü entelektüel bir derinliğe sahip olsaydı, sağdan da bir derinlik beklerdik. Dolayısıyla böyle bir derinlik yok yani. Bu da şundan ileri geliyor: Türkiye'nin bugün tırnak içinde sağ diye niteleyebileceğiniz insanları daha yeni gecekondulardan çıktılar. Anadolu'dan yeni göçtüler. Yeni okullara gidiyorlar. Yeni okuyor ve yeni öğreniyorlar. Bir de şu var tabi, Türkiye'de sağın çok da romana edebiyata ihtiyacı yoktur. Çünkü inandıkları din onlara edebiyatın verebileceğinin kat kat fazlasını veriyor. Ha diyeceksin ki, eskiden edebiyatımız yok muydu? Ama bu modern anlamda bir edebiyat değil. Yunus Emre'nin yazdıklarına modern anlamda bir şiir olarak bakamayız yani. Yunus şiir yazmak için şiir yazmadı yani modern şair gibi. Ya da Mesnevi, eski ilahiler..türküler.. Onlar bizim hayat tarzımızın ta kendisi idi. Dolayısıyle böyle baktığımız zaman Türkiye'nin modernleri, modernleşenleri modern anlamda roman yazmayı, şiir yazmayı ya da başka şeyler yapmayı öğrendiler. Ama Türkiye'nin halkı daha yeni okuyor. Modern anlamda edebiyatı da, şiiri de daha yeni öğreniyor; modern ideolojileri de öyle. Daha çocuk yani. Dolayısıyla böyle olunca ne oluyor? Darbeleri zaten egemenler yapıyorlar. Egemen kim? Cumhuriyetin romanını onlar yazıyorlar, şiirini onlar yazıyor, tiyatrosunu onlar yazıyor. 60 darbesini onlar yazıyorlar.. Yazmıyorlar yahut da. Görmediklerinden değil, işlerine gelmiyor da yazmıyorlar. 80 darbesi sola karşı yapıldığı için onunkini yazıyorlar ve diğerlerini yazmıyorlar. 80 darbesinin generalleri kötü, 60 darbesinin iyi. Böyle düşünüyorlar. Böyle düşündüğün zamanda başka bir şey çıkıyor. Ama ben giderek bunun düzeleceğini düşünüyorum. Modernleşme bir problemdir sağ için. Ama geç modernleşme de bir problemdir. Çünkü rakipler moderndir yani. Rakiplerle mücadele etmenin yolu onun kadar modern olmaktır. Ama bunu yapamamıştır ve solun karşısında zayıf kalmıştır.

-Burada sağın hakkının yendiğini söyleyebilir miyiz hocam?

Solun bu kadar üstün olmasının nedenini ben bunu hakla açıklamıyorum. Solun üstün olmasının nedeni, solun, Türkiye'nin dışındaki dünyanın, egemenlerinin desteğini almış olmasıdır. Yani Türkiye'de modern olduğun zaman, yani halka rağmen modern olduğun zaman bugün rayiçteki egemen batının otomatikmen desteğini alıyorsun.

-Nasıl oluyor hocam o zaman, sol edebiyatın kendisini muhalif görmesi? Hem egemenlerin desteği ile yürüyeceksin, hem de muhalif olacaksın?

Onlar Türkiye'de işlerine gelen şeye muhaliftirler. Mesela bugün Türkiye'de devlete muhalif ama Amerika'ya muhalif değilsin. İngiltere'ye Almanya'ya muhalif değilsin. Ama muhalefet rajonunu da elinden bırakmıyor. Sen ne biçim muhalifsin ya.. Dünyadaki egemen statükoyu onaylıyorsun. Sonra muhalifim diye edebiyat yapıyorsun.

-Bunu gezide de gördük hocam..

Gezide de gördük, hepsinde gördük solu. Böyle muhalefet olmaz yani. Hadi Orhan Pamuk hem doğuda hem batıda muhalif olsun sonra nobel alsın bakalım görelim. Orhan Pamuk Türkiye'de herşeye muhalif ama Nobel almak için dokuz takla attı. Ne kadar kıvırdı biliyorsunuz yani. Ben romanı kötü demek istemiyorum tabi. Dünyada neyin edebiyat olduğunu, neyin roman olduğunu, neyin olmadığını, neyin gerçek sanat olup olmadığını kim belirliyor? Egemen batıdaki sanat virtüözleri belirliyor. Dolayısıyla böyle düşündüğün zaman, yani gerçek muhalefetten ne beklersin, Türkiye'de devlete karşısın ya da halkın geleneklerine, göreneklerine karşısın, Batı'daki statükoya da karşı olması beklenir yani.

-Konumuz sol değil ama Türkiye'de solun hiçbir zaman düşünceyle bir derdinin olduğunu da göremiyoruz. Bunu Halil Berktay gibi bazı sol entellektüellerin dillendirdiğini biliyoruz.

Türkiye'de sol zaten bir düşünce değildir. Sol, Türkiye'de dindir. Seküler bir din formu. Sosyalizmin azizleri vardır. Marx bunlardan biri. Lenin, Mao ve başka adamlar.. bunlar sosyalist kilisenin ruhbanlarıdır. Bir solcu ruhban sınıfı. Ruhbandırlar ve ruhbanlığı da reddederler. Böyle bir şey var yani. Olup biten budur, dolayısıyla burada düşünce filan da yoktur. Olamaz da. Gerçekten de Türkiye'nin soluna baktığımız zaman, solculuk kutsalları olan seküler bir dindir Türkiye'de. Kim daha iyi solcudur? Kim bu sosyalist ruhban içinde yükselebiliyorsa, o daha iyi solcudur.

-Bunları şunun için soruyorum hocam, Türkiye'de darbelere zemin hazırlayan biraz da bu ideolojik kamplaşmalar mıdır? Özellikle 80 darbesi mesela..

Türkiye'de sağ iktidara gelip muktedir olmaya başlayınca darbe sağa yapılır, sol iktidar olunca sola –gerçi sol iktidar olmadan muktedir oldu Türkiye'de, resmi solu kastediyorum tabi, karaşınları değil- darbe yapılıyor..

Ama işte burada benim dediğime geliyoruz. 70-80 arasında sol hareketlere bakalım. Benim de öğrencilik yıllarımın geçtiği zamanlar. Sen eğer Nato'ya bağlı bir Türkiye'de, yani egemen sistemin Nato adı altında tesis ettiği egemen düzene karşı Türkiye'de darbe yaparsan seni yaşatmazlar. Bunu 15 Temmuz'da da net olarak gördük. Nato'nun dünyada bir düzeni var, sen bu düzene karşı eğer bir çomak sokarsan seni yaşatmazlar. 15 Temmuz'la Nato arasındaki ilişkiyi artık kimse tartışmıyor bile, net yani.

-Bugün, Türkiye'nin beka sorunu mahiyet değiştirdi diyebilir miyiz?

Mahiyet değiştirmedi, şöyle; beka sorunu gene var Türkiye'nin. Mesela şimdi Almanya bizi neyle tehdit ediyor? Tankların şu şu parçalarını vermeyiz diye tehdit ediyor?

-Yani beka sorunu daha milli bir hale mi geldi? Sormak istediğim buydu?

Eskiden de milli idi. Ama eskiler bunu çözümünü batıya eyvallah etmekte buldular, şimdikiler diyorlar ki, artık eyvallah etmeyeceğiz. Aradaki fark bu: beka sorunu yine beka sorunu yani. Şu an Türkiye mesela Ortadoğudaki meseleler yüzünden zor durumda bırakılmak isteniyor. Sürekli sıkıştırılıyor. Güney doğusunda bir devlet kuruyorlar sınırında. Yeni bir İsrail kuruyorlar, bunun adı kürt israili. Türkiye ne yapabilir, zor durumda. Türkiye'nin güçlendikçe, mesela Cumhuriyet kurulurken 13 milyosun. Şimdi 80 milyon. Başka bir Türkiye var artık yani. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki gibi değil. Sen şimdi ne yapıyorsun, tarihine, geçmişine dönüyorsun. Tarihsel geçmişine döndüğünde orada ne görüyorsun.. orada Suriyeliler var, Filistinliler var. Politika değiştiriyorsun değil mi? Peki tam burada karşına kim çıkıyor. Dünyanın egemenleri çıkıyor. Kim bu egemenler? Rusya, Amerika, İngitere, Nato vs... Türkiye bunu nasıl göğüsleyecek? Bu güçlere karşı kendisini nasıl var edecek? Bana göre işte beka sorunu bu? Neden, çünkü güçsüz.

-Bir yazınızda, parlamenter sistemin 'yavşaklığı'ndan bahsediyorsunuz hocam, darbelere zemin hazırlayan biraz da bu parlamenter sistemdir diyorsunuz. Türkiye'de her darbeden sonra bir askeri anayasa yapıldı, o amayasa sonraki yıllarda yeni bir darbeyi doğurdu, o darbe yeni bir anayasayı.. böyle geçti neredeyse çok partili hayat... 16 Nisan referandumu bu çıkmazdan kurtaracak mı bizi? Şimdi bu kısır döngü değişecek mi, Türkiye makas değiştirebilecek mi? Yani "evimize dönecek miyiz"? "Kendi Kubbemiz" altına...

Ben döneceğimizi düşünüyorum, çünkü gidebilecek başka yerimiz yok bizim. İnsan kendi evinde duramayacaksa nerede duracak. Dönmek zorunda yani. Biz bireyler olarak dönmesek bile, dünyanın ve Türkiye'nin şu anki koşulları bize şunu söylüyor; evine dön, yani kendi gök kubbene dön. Türkiye'de dönüyor kendi kubbesine. Mesela benim hayatım, 60 sene yaşamışım ben. Ben bunu görebiliyorum yani. Türkiye'nin evine giderek nasıl döndüğünü görebiliyorum yani.

Türkiye'yi şu an Anadolu kökenliler yönetiyor. Modern Türkiye'nin tarihinde ilk kez oluyor bu. Buna batıdan aldığımız terimlerle sağcı diyoruz. Sağ muhafazakar diye ad takıyoruz. Ama Türkiye'yi ilk defa tarihinde Türkiye'nin sahipleri yönetiyor. İyi yönetiyor ya da kötü o ayrı bir tartışma konusu. Kimdir bu Türkiye'nin sahipleri? Türkiye için, eskiden Osmanlı devletinde, cephelerde ölenlerin çocukları. Bugün bir sorun çıksa, silahı eline alıp gönüllü cepheye gidecek olanların çocukaları yönetiyor yani. Çünkü Türkiye'de, Türkiye'nin modern kesimlerinde, en ufak bir tartışmada memleketi bırakıp kaçmaya hazırlanan ya da bu memlekette yaşanmaz deyip gidip Londra'da, Newyork'ta yaşamak isteyen yüzlerce insan var. Böyle düşündüğümüz zaman evine dönüyor. Evi neresi? Osmanlı'ya dönüyor. Dönmüyor. Osmanlı cumhuriyete dönüyor. Eskiden Kafkasya'dan, Balkanlar'dan kaçarak buraya dünmüş, Şimdi Suriye'den her yerden buraya dönüyor. Bu Osmanlı'ya dönmek değil. Osmanlı'nın bize dönmesidir. Osmanlı'nın bize yeniden kendisini hatırlatmasıdır. Bunun edebiyatla bağını kuracak olursak, Türkiye'nin III. Selim'den bu yana tarihi bir trajedinin tarihidir. Büyük bir trajedidir bu. Çünkü bu süreç bir çöküş sürecidir. Ve bu sürecin içinde büyük olaylar yaşanmıştır. Sadece cephelerde yaşanmamıştır. Toplumun içinde dönüşümde de yaşanmıştır. Tanzimatın ilanı, Meşrutiyet, Cumhuriyetin ilanı vs. bunları, bugünden baktığımız zaman kolayca birkaç cümle ile özetliyoruz. Fakat o zamanın insanlarını bir düşün. Belgrad düştü, Sofya, Bosna düştü, Mısır öyle.. O dönemde yaşadığını bir düşün, büyük bir trajedya.bu. Bunların hiçbirinin edebiyatı yapılmadı. Romanı yazılmamıştır bunların. Hala çocuklarımıza Namık Kemal'in Vatan yahut Silistre kitabını okutuyor ve bununla yetiniyorsak, yazılmamıştır. Bu büyük bir hadisedir. Türkiye'nin sağı diyorsak, bunları yazmalıdır. Yazamıyorlar, neden? Çünkü yazacak çapta değiliz. Batılıların romanlarına bakalım, yazdıklarına bakalım. Adamlar tarihlerinin bütün dönüşümlerini, bütün trajedilerini edebiyata ve sanata dökmüşler. Biz dökememişiz. Bir de şöyle düşünmek gerekir bununla birlikte, dünyanın bütün sağları, edebiyat konusunda zayıftır. Onun için zaten bu edebiyat sahasına, sektörüne çıktığın zaman edebiyatta hep solu görüyorsunuz.

-Sağcılık-solculukla hiç ilgisi olmayan, kendi güzergahında yürüyen sanatçı ve düşünürlere ne diyeceğiz o zaman hocam? Mesela Nietzche gibileri.. ya da Bach.. solcu mu sağcı mı bunlar?

Onlar monarşik çağın çocuklarıydı. Monarşinin ürünüdür onlarlar. Modern kültürü üretenler batı monarşileri içinde büyüyen insanlardır. Modern bilim ve teknoloji de monarşilerin içinden doğdu. Buna siyaset felsefecileri diyor ki; Batıdaki aristokratik sınıfın yeri, oradan doğdu bunlar. Bu soruna böyle cevap verebilirim. Ama Türkiye'de böyle bir aristokrasi yok. Dolayısıyla, olmayınca da bunlar olmuyor tabi.

Yeni bir kitap okuyorum şimdi; şöyle bir cümle okudum orada; "Rusya edebiyattır". Rusya'nın eski tarihlerine bakarak söylemiyor bunu. Modern Rus tarihine bakarak söylüyor bunu. Ve gerçekten de öyledir. Rusya edebiyattır. Ama biz bunu yaratamadık. Osmanlı'dan beri yaratamadık. Neden yaratamadığımızı da ben şöyle açıklıyorum; tam da biz modernleşirken, roman, tiyatro, şiir Türkiye'ye girerken, hatta modern teknoloji girerken, bizim imparatorluğumuz çöküyordu. Halbuki Ruslarınki öyle değildi. Çarlık yükselen bir imparatorluktu. Dolayısıyla onların romancıları ve edebiyatçıları büyük metinler yazdılar. Ama çöken bir imparatorlukta bu mümkün değildi yani.

-Edebiyat krizin ürünü değil o zaman?

Edebiyatsızlık krizin ürünü. Türkiye'de edebiyatsızlığın nedeni Osmanlı'nın çöküşüdür.

-Büyük siyaset teorileri krizlerin ürünü değil midir ama?

Öyle ama bizimkisi bir kriz değil, kriz kelimesi çok hafif kalır bizim tarihsel tecrübemizde. Bir felç durumu bizimkisi. Çünkü imparatorluk çöküyor.

-Kaç darbe geçti hayatınızdan hocam, hatıralarınız vs. bu da son sorumuz olsun..

60 darbesinde 4-5 yaşlarında idim. Demokrat partili olan dedemin ve babamın hallerini hayal meyal hatırlıyorum. 80 darbesinde öğrenci idim. Yüksek Lisans yapıyordum. Öncesini ve sonrasını gayet iyi hatırlıyorum. 28 Şubat'ı gördük. Ve bir de 15 Temmuz. 15 Temmuz'da Türkiye'de bir iç savaş çıksa idi silahı elime alabilirdim. Alabilirdim değil, alırdım. Tartışmasız yani. Sorgusuz sualsiz silahı elime alıp sokağa çıkabilirdim. 15 Temmuz darbesi beni ağlattı. Beni değil sadece, tüm Türkiye'yi ağlattı. Ve insanlar içgüdüleri ile çok derin bir şekilde memleketin elden gittiğini hissettiler. Ve memleketine sahip çıktılar. Ve 15 Temmuz'da millet şunu haykırdı. Artık bu ülkede kimse darbe yapamaz. Kim buna yeltenirse karşısında beni bulur dedi millet.

Ha bir de şunu söyleyelim unutmadan. Bunu bir Tayyip Erdoğan tartışmasına

döndürüyorlar. Oysa burada başka bir şey var. Bunu göremiyorlar. İnsanlar Türkiye'nin selameti için sokağa çıkmışlar. Bir de öyle elit melit kesim değil yani. Halk var sokakta. Halk çıkmış sokağa. Burada çok derin bir şey var. Bu zamana kadar, bize rağmen işler yapıyordunuz, budan sonra buna izin vermeyeceğiz dedi halk. Bunun anlamı budur yani. Ama bunu bir Tayyip Erdoğan tartışmasına indirgiyorlar. Sağda da yapıyorlar bunu, sadece solda değil. Halkın sokağa çıkıp direnmesinde Tayyip Erdoğan faktörü ayrı bir konu. Ama burada başka bir şey var. Bunu görmek lazım artık. Günlerce halk meydanlardan dönmedi evlerine. Bu müthiş bir şey.

Türkiye'de gerçek direnişi Türkiye'nin sağı gösterdi. Halk gösterdi bu direnişi 15 Temmuz'da. Ve şunu dedi: Bundan sonra bize rağmen bir şey yaparsanız, direneceğiz ve karşınızda bizi bulacaksınız. Bunu ister liberaller yapsın, ister solcular.. kim yaparsa yapsın. Biz buradayız dedi halk. Bu müthiş bir direniş. Bana göre direnişin anlamı bu yani. Bundan sonra bir general, ya da solcular bir devrim yapsın bakalım; hadi yapsınlar da görelim. Çünkü o zaman biz direneceğiz dedi halk.

Bunu da bizim "evimize", ve "kendi gök kubbemize" bir dönüş olarak okumak lazım.

Türkiye'de Askeri Müdahaleler ve Ordunun Demokratik Hukuk Devleti İlkesi Işığında Yeniden Yapılandırılması Sorunu

Bekir Berat Özipek

Türkiye'de askeri müdahalelerin, darbe ve muhtıraların tarihi çok eskilere, askeri bürokrasinin bir iktidar odağı olarak belirginleştiği, Osmanlı Devleti'nde Yeniçerilerin sultanları tahta çıkarıp tahttan indirecek bir güç haline geldikleri dönemlere kadar gider.

Cumhuriyet dönemi, ordunun siyasete bu kötü geleneği yok etmemiş aksine ordunun müdahale etme rolünü güçlendirerek ve kurumsallaştırarak devam ettirmiştir. Değişen sadece ordunun bu rolünün ideolojik meşrulaştırma gerekçesi olmuştur. Eskiden sultan ve sarayın atadığı bürokrasi üzerinde hakimiyet kurmak için "şeriattan sapılıyor" gerekçesini kullanan ordu, Cumhuriyet döneminde aynı ideolojik meşrulaştırmayı "laiklikten sapılıyor" şeklinde kullanmaya başlamış, "Atatürk İlke ve İnkılapları" olarak somutlaşan resmi ideoloji, ordunun hukuk dışı müdahalelerinin mazereti olarak kullanılmıştır.

Türkiye'de askeri vesayeti kalıcı biçimde kurumsallaştıran 1960 darbesinden itibaren, neredeyse her on yılda bir açık veya örtük müdahalelerle bir gelenek olarak yerleşen darbelere karşı ilk anlamlı tepki, 2007 yılında ilk defa bir sivil hükümet tarafından muhtıranın reddedilmesi olmuştur. O gün iktidarda olan Ak Parti, bu muhtırayı reddederken, arkasında ona oy veren ve vermeyen geniş bir toplum kesiminin sosyal mutabakatına dayanmanın güvenini hissetmiştir.

O tarihten sonra sivil siyaset daha fazla güçlenmiş ve demokratikleşme konusunda daha cesur adımlar atılmaya başlanabilmiştir. Baskıcı otoriter laikliğin liberal bir anlayışla törpülenmesi, Kürt meselesine siyasi çözümün ilk kez gündeme gelmesi, Ermeni açılımı, geçmişle yüzleşme, azınlık haklarının iadesi gibi adımlar, askeri vesayetin geriletilmesi ölçüsünde mümkün olabilmiştir. Sivil otoritenin ordu üstündeki görece üstünlüğü de yine tarihten itibaren ilk kez hissedilmeye başlanmış, ancak son 15 yılda AB sürecinde yapılan bütün demokratik reformlara rağmen; kurumsal yapısından personel istihdamına, eğitiminden denetimine, ordunun demokratik reformu konusunda yeterli adımlar atılmamıştır.

Yapısal bir sorun olarak Türkiye'de sivil-asker ilişkileri

15 Temmuz darbesi, onu gerçekleştiren grubun kendisine özgü (sui generis) nitelikleri, bu darbenin değerlendirilmesi konusunda temel bir hususu gözden kaçırmaya sebep olmamalıdır. Bu temel husus, 2016 darbe girişiminin, Türkiye'deki darbe geleneği ve kültürü ile her seferinde onu fiilen gerçekleştiren kurum olarak ordunun yapısı ve sivil denetimi sorununun bir parçası olduğudur. Bu anlamda darbecilerin kimliği veya işledikleri darbe suçunu meşrulaştırma gerekçeleri ikincil bir önem arz etmektedir. 1960 Darbesi "sol Kemalist askerler" tarafından gerçekleştirilmişti ve o da emir komuta zinciri içinde değil orta düzey subaylar tarafından gerçekleştirilmişti. 1980 Darbesi ise "sağ Kemalist askerler" tarafından ve emir komuta zinciri içinde gerçekleştirilmişti. 1997'de hükümeti yıkıma götüren ve "postmodern darbe" olarak adlandırılan muhtıra ise yine ordu içindeki bir grup, "Batı Çalışma Grubu" tarafından ve herhangi bir kurumsal itirazla karşılaşmadan gerçekleştirilmişti. Son yaşadığımız 15 Temmuz darbe girişiminin ise, FETÖ üyesi "Gülenist askerler" tarafından yapılmış olması veya merkezinde onların olması, onun bu uzun ve çileli bir tarihin bir parçası ve Türkiye siyasetine içkin yapısal bir sorunun, darbe ve darbeci üreten kurumsal yapısı ve demokratik bir sistemde söz konusu olmaması gereken ideolojik misyonuyla ordu reformunu tamamlayamamış olma sorununun 2016'daki bir yansıması olduğunu görmeyi engellememelidir.[1]

Türkiye'deki darbelerin siyasi aktörlerinin kimliğinden veya onların kendilerini tanımlama biçimlerinden bağımsız olarak şu tespiti yapmak mümkündür: Türkiye'de Cumhuriyet dönemindeki bütün darbe ve muhtıraların tamamı, 1946 tarihinde kurulan Demokrat Parti'den AK Parti'ye kadar, ünlü sosyal bilimci Şerif Mardin'in ayrımıyla "çevre"den gelen ve onun temsilcisi olan siyasi aktörlere karşı yapılmıştır.[2] Bu "gelenek" son darbe girişiminde de değişmemiştir. Bütün darbe ve

1 Prof. Dr. Adem Çaylak, Gülen grubunun dini bir söylem kullanan Kemalistler olduğu tespitini yapmaktadır. Onun darbe girişiminden iki yıl önce yazdığı kitabının adı da "Gülenizm = Dinci Kemalizm ya da Gülen Kemalizm"dir (Murat Kitap ve Yayınevi, 2014). Kitabın tanıtım yazısı, yazarın temel fikirlerini özetlemekte ve "Kemalizm'in anti-teziymiş gibi ortaya çıkan, toplumsal ve siyasal tabanını bu argüman üstünden genişleten dini görünümlü 'GÜLEN' hareketinin, bilgi felsefesinden eğitim ve okul anlayışına, örgütlenme tarzından devlet ve milliyetçilik anlayışına, siyasal ideolojisinden, dönüşümü topluma dayatıcı jakobenizmine kadar 'seküler' Kemalizm'in 'dinci' versiyonu olduğunu" ifade etmektedir.

2 Şerif Mardin'in E. Shils'in "merkez-çevre" ayrımından hareketle Türkiye siyasetini, ekonomik, sosyal ve tarihi boyutlarıyla açıklamaya yönelik önemli bir makalesi için bkz: "Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?", https://ondercetin.files.wordpress.com/2010/10/center-periphery-relations.pdf (Erişim, 14 Eylül 2016).

muhtıraların değişmez ekonomi politiği budur.[3]

Son darbe girişiminin dini bir cemaatle ilişkili boyutu da bu anlamda yanıltıcı olmamalıdır. Çünkü bu grubun ordu içinde toplumsal ağırlığından çok daha fazla bir güce ulaşması, tam da Türkiye'deki Kemalist otoriteryanizmi ve onun laiklik uygulamasını haklılaştırmak bir yana, tam da onun ürettiği yapısal adaletsizliğin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

15 Temmuz, Türkiye'de halkın devreye girerek kendi kaderine sahip çıkması anlamında bir dönüm noktası olmuştur. Darbeye karşı verilen kolektif mücadele, bütün siyasi karşıtlıklara rağmen seçilmiş siyasetçilerinin yönetme hakkına ilişkin bir sosyal mutabakatın varlığını göstererek demokratik bilinci ve siyaset kurumunu güçlendirmiştir. Siyasi meşruiyet konusunda kat edilen mesafeyi ortaya koymuş, Türkiye toplumunun demokratik meşruluk taşımayan otoriteyi tanımadığını pratik olarak sergilemesi, iktidarın elde edilişi ve siyasi sistem konusunda demokrasinin ihtiyaç duyduğu genel bir uzlaşmanın yerleştiğini de göstermiştir. 15 Temmuz gecesi bombalanmasına rağmen farklı siyasi partilerden milletvekillerinin parlamentoyu terk etmeden direnmeyi tercih etmiş olmaları, sonrasında dört siyasi partinin, Ak Parti ve onun ana muhalefeti olan CHP'nin, Türk etnik kimliğine dayalı olarak siyaset yapan MHP ile onun tam karşısında yer alan ve Kürt etnik kimliğine dayalı olarak siyaset yapan HDP'nin darbeye karşı ortak bir deklarasyona imza atmaları, yaşanan bütün sorunlara rağmen sivil bir birlikte yaşama kültürünün ve birlikte yaşamanın gerektirdiği kurallara ilişkin genel bir ahlaki uzlaşmanın varlığını kanıtlamıştır.

Çözümün hukuki ve siyasi çerçevesi

Türkiye'de orduya kabul konusunda baştan beri resmi ideolojiye sadakat ve dışlayıcı bir laiklik kriterinin eski getirilmiş olması, bu kurumun darbelere karşı başlıca güvencelerden biri olabilecek bir avantaja sahip olmasını, toplumsal çeşitliliği yansıtan heterojen bir yapıya kavuşmasını engellemiştir. Liyakat ilkesine dayalı objektif kurallar yerine "özel koşullar" istenmesi, farklı etnik, dini ve kültürel renklerin orada yer bulmasını engellemiş, böyle bir ortam da en çok

3 Türkiye'de ordunun demokratik sistemlerde olmaması gereken bir "ideolojik misyon" sorunu vardır. Bu anlamda o, sadece ülke savunmasıyla görevli bir kurum olarak değil "Atatürkçülüğün ve laik cumhuriyet ilkelerinin koruyucusu" olarak da kurgulanmıştır. Ordu, şimdiye kadar gerçekleştirdiği bütün müdahalelerde, bu misyonunu gerekçe göstermiştir. Ancak onun bu resmi ideolojiyi koruma misyonunun ekonomik ve sınıfsal boyutu da vardır. Bu misyon ve ona dayalı müdahaleler, ordunun "merkez"i oluşturan kentli, seküler orta ve üst sınıflara dayanan egemen zümrenin, üst düzey bürokrasi, büyük sermaye, medya ve akademyadaki seküler elitin sosyo-politik bir bileşeni olmasından bağımsız ele alınmamalıdır.

kendisini gizleyerek resmi ideolojiye sadakat kriterini karşılıyor görünen kliklere yaramıştır. Gülen Cemaati de üye devşirirken, Türkiye'deki devletin din ve vicdan özgürlüğünü sistematik biçimde ihlal eden baskıcı laiklik uygulamasından istifade etmiştir. Ordunun din ve vicdan özgürlüğünü ihlal eden Kemalist laikliğin gardiyanı olması, askerlerin düğün törenlerinin yapıldığı orduevlerine dahi başörtülü annelerinin alınmamasına varıncaya kadar ayrımcı ve dışlayıcı bir laiklik uygulaması, çok sayıda insan için baskıdan kurtulmanın bir yolu olarak inançlarını gizlemeye ve devleti içeriden ele geçirmeye ilişkin bir yol öneren yapıların meşru görülmesini de beraberinde getirmiştir.

Türkiye'deki demokrasi açığı, sadece din konusunda değil, etnik köken ve ideoloji konusunda da uzun yıllar kimliğini gizleme sorununu beraberinde getirmiştir. Resmi ideolojinin dışladığı Kürt, Hıristiyan, Ermeni, Alevi, Nakşibendi veya tarikatçı gibi kimliklerin legalleşmesinin ve görünürlük kazanmasının tarihi nispeten yenidir. Ancak siyasette ve sosyal hayatta yaşanan bu görece normalleşme, orduya yeterince nüfuz edememiştir. Öyle ki, örneğin askeri okullara giriş sınavı için tercih yapmak isteyen öğrenciler, İmam Hatip liseleri seçeneğini işaretleyememişlerdir; çünkü tercih formunda bu seçeneğe yer verilmemiştir. Paradoksal ve ironik olan şudur ki: Bu ayrımcı ve dışlayıcı laiklik uygulaması, söz konusu darbeci grubun orduda bir darbe girişiminde bulunabilecek ağırlığa ulaşmasının da en büyük kolaylaştırıcısı olmuştur.

Bu çerçevede çözüm, tam da bu sorunların kaynağı olan de laik otoriteryanizmi daha da katılaştırmak değil, ordunun bütün toplum kesimlerinin, halkın her renginden bütün bireylerin katılımına açılmasıdır. Orduda tek bir grubun homojen bir güç olarak belirginleşmesini önlemenin en adil ve sağlıklı yolu da, onun çeşitlilik ve çoğulculuğu dışlamayan ve sadece liyakat ilkesi temelinde istihdam ve öğrenci kabul eden tarafsız bir yapıya kavuşturulmasıdır. Askerlik mesleğinin gerektirdiği nitelikler temelinde ve sadece bu anlamda liyakat ilkesine uygun faaliyet göstermesi durumunda, toplumsal çeşitlilik orduda da yansımasını bulacak ve hiçbir grup darbe yapacak abartılı bir ağırlığa sahip olmayacaktır.

Bu elbette darbeyi önlemenin tek yolu veya yeterli şartı değildir, ama gerekli bir şartıdır. Bu aynı zamanda hukuk devleti ilkesinin ve devletin demokratik meşruluğunun da bir gereğidir. Sivil-asker ilişkilerini bir hukuk devletinde olması gerektiği biçimde düzenleyecek ve onun bir daha darbe yapamayacak biçimde yeniden organize edilmesini sağlayacak kurumsal reformların gerçekleştirilmesi gerekir. Bu yapılmadıkça, demokratik hukuk devletleri örneğinde bir ordu reformu geciktikçe, çoktan geçmişin karanlığında kalmış olması gereken eski hastalıkların nüksetmesi mümkündür.

15 Temmuz Darbe Girişiminin Türkiye Siyasetine Etkisi

Burhanettin Duran[4]

Giriş

Türkiye'nin demokrasi tarihi ülkenin geleceğine kimin karar vereceği hususundaki sivil-asker mücadelesinin seyri olarak okunabilir. Seçilmiş siyasetçilerin atanmış bürokratların vesayetini aşma çabaları şeklinde görülebilir. Halkın seçimiyle işbaşına gelse de siyasetçiler askeri müdahalelerin belirlediği anayasal çerçevede siyaset yapmak zorunda kalmıştır. Bu zorunluluk kimi zaman asker kökenli Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Cumhuriyet'in kurulmasında etkili olmasına bağlanır. Ancak daha önemlisi çok partili hayata geçildikten sonra bile bürokratik vesayetin devam etme imkanı bulmasıdır. Kuşkusuz bunu sağlayan en önemli olay Demokrat Parti (DP) iktidarını deviren ve Başbakan Adnan Menderes'i idam sehpasına gönderen 1960 Darbesi olmuştur. Devamında gelen 1971 Muhtırası, 1980 Darbesi ve 28 Şubat müdahalesi aslında meşum 1960 Darbesi'nin açtığı yoldaki diğer ayak izleri olarak görülebilir.

Bir türlü Türkiye siyasi hayatını terk etmeyen darbelerin en sonuncusu ise 15 Temmuz darbe girişimidir. Bu son darbe girişimi birkaç hususta önceki darbelerden ayrılmıştır:

Öncelikle Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) hiyerarşisi dışında olması hasebiyle 1960 Darbesi'ne benzese de neredeyse bütün devlet kurumlarında örgütlenmiş, dini iddialı ve gizli bir örgüt tarafından yapılması sebebiyle oldukça farklıdır.

Ayrıca ilk defa doğrudan sivil halk, Cumhurbaşkanlığı Külliyesi ve TBMM darbeciler tarafından hedef alınmıştır.

Dahası 14 yıllık AK Parti iktidarına son vermek isteyen bu son darbenin sivil-demokratik direnişle bastırılmış olması Türkiye demokrasi tarihi açısından eşsizdir. Bu açıdan geri döndürülemeyecek yeni bir dönemin başlangıcıdır.

4 Prof. Dr. Burhanettin Duran, SETA Genel Koordinatörü ve İbn Haldun Üniversitesi öğretim üyesidir.

Bu başlangıca hazırlığın 1999-2005 arasındaki Avrupa Birliği'ne uyum süreciyle atıldığında şüphe yoktur. Ancak bürokratik vesayetin geriletilmesinde 2007'deki 367 kriziyle başlayan ve 15 Temmuz 2016 gecesi zirve yapan siyasi mücadele dönemi daha etkili olmuştur. Burada AK Parti'nin ve Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğinin sonucu belirleyici olduğunu ifade etmek gerekir.

Elinizdeki makalede ilk olarak FETÖ merkezli 15 Temmuz darbe girişiminin darbeler tarihimizdeki yeri, anlamı ve başarısız olmasının sebeplerine odaklanılacaktır. İkinci olarak bu darbe girişimini bastıran sivil-demokratik direnişin mahiyeti, önemi ve milat etkisi incelenecektir. Darbecilerin tasfiyesi ve FETÖ ile mücadele süreci bağlamında OHAL uygulamaları üçüncü tema olacaktır. Dördüncü olarak 15 Temmuz darbe girişiminin Türk dış politikasına getirdiği değişim ABD ve AB ile ilişkilerin mahiyeti ve Fırat Kalkanı Harekatı bağlamında analiz edilecektir. Son olarak da Yenikapı ruhunun kurduğu yeni siyaset zemininin bir sonucu olarak 16 Nisan halkoylaması ve Cumhurbaşkanlığı sistemine geçiş ele alınacaktır.

1- Darbe Girişiminin Başarısızlık Sebepleri

Türkiye, 15 Temmuz 2016 Cuma akşamı saat 22.00 civarında FETÖ merkezli bir darbe girişimine tanık olmuştur. Ankara ve İstanbul'un kritik kurumları ve mekanlarının bir kısmını ele geçiren bu girişim Türk halkının sivil-demokratik tepkisi ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın liderliğiyle püskürtülmüştür.

Ordunun önemli bir kesiminin destek vermediği bir ortamda Emniyet ve MİT'in başarılı mücadelesi darbenin engellenmesinde kritik rol oynamıştır. Kuşkusuz tankların önüne kendilerini atarak gövdelerini kurşunlara siper eden 249 şehidin ve binlerce gazinin direnişi darbeyi engelleyen asıl faktördür.

Aslında bu sivil-demokratik direniş Türkiye'nin demokrasi tarihinde bir ilktir. Ve toplumun her kesiminden kalabalıkların katıldığı bu direniş ülkedeki demokratik kültürün ne kadar derinleştiğine de işaret etmektedir.

Söz konusu siyasi bilincin olgunlaşmasında Türkiye'nin 2013-2016 döneminde içinden geçtiği iç-dış türbülansın etkisi büyük olmuştur. Gezi Parkı Şiddet Eylemleri, 17-25 Aralık yargı darbe girişimi, 7 Haziran 2015 seçimleri ve PKK terörünün Temmuz 2015'te başlaması bahsedilen türbülansın kritik başlıklarıdır.

Darbecilerin başarısız olma sebepleri olarak birçok teknik konu gündeme getirilebilir.[5] Girişimin MİT tarafından haber alınması üzerine darbenin saat

5 Darbe girişiminin başarısız olmasıyla ilgili geniş bir değerlendirme için bkz. Atilla Yayla, "15 Temmuz Direnişi ve Türkiye Demokrasisi", *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt:

03.00'ten 21.00'e alınmak zorunda kalınması ve genelkurmay başkanı ile kuvvet komutanlarının darbecilere katılmaması sebebiyle emir-komuta zincirinin kurulamaması bunların önde gelenleri arasındadır.

Ancak darbecilerin başarısızlıklarının asıl sebebi Türkiye siyasetini analiz etmekteki zayıflıklarıdır. Türkiye halkının seçtiklerine, kurumlarına, kendi geleceğine ve daha da önemlisi vatanına bu kadar güçlü bir şekilde sahip çıkacağını tahmin edememişlerdir. Kuşkusuz darbecileri yanıltan, bir süredir muhalefet çevrelerinde yaygınlaşan "Erdoğan karşıtlığı" olgusu olmuştur. FETÖ mensuplarının kendilerinin de üretilmesine katkıda bulunduğu bu sermayenin muhtemel tesirini abarttıkları söylenebilir.

Yine Ağustos 2016 Yüksek Askeri Şurası'nda (YAŞ) tasfiye edileceklerini öğrenen FETÖ'cü subayların harekete geçmekten başka bir çare görmemeleri dikkate değer bir başka husustur.

Darbecilerin temel yanılgıları AK Parti ve Erdoğan muhaliflerini darbeci bir zeminde buluşturabileceklerini zannetmeleriydi. Dahası TSK içinde böylesi bir ittifak kurarlarsa toplum kesimlerinden de açık ya da örtük destek bulacaklarını ummalarıydı. Bu beklenti seküler, sol, ulusalcı ve Alevi kesimlerin de darbeyi desteklemek üzere meydanlara inebileceği kanaatine dayanıyordu.

Aslında FETÖ mensupları, AK Parti muhaliflerine sermaye sağlamakla kendilerinin önderlik edeceği bir darbe için ittifak oluşturmak arasındaki farkı küçümsedikleri ve ayrıca AK Parti'yi destekleyen kesimlerin de siyasi bilincini ve 28 Şubat süreci, 2007 e-muhtırası ve 17-25 Aralık'tan (2013) neler öğrendiklerini görmezden geldikleri anlaşılmaktadır.

Darbeci subayların bu hatası kendi rolünü Mesiyanik bir şekilde kutsayan Fetullahçı Terör Örgütü/Paralel Devlet Yapılanması'nın (FETÖ/PDY) başından beri bünyesinde taşıdığı irrasyonel ve radikal anlayışa işaret etmektedir.

FETÖ mensuplarının gerçeklikten kopuk beklentilerine kıyasla 2016 Türkiye'sinin çoğulcu, demokratik ve sivil dinamizmi söz konusudur. Bu dinamizmin darbeciler tarafından yönetilebileceğini sanmak en büyük yanılgı olmuştur.

Darbeyi asıl engelleyen unsurun, bir darbenin başarılı olması halinde gelen şeyin kaos ve iç savaş olduğunu bilen halkın sağduyusu olduğu açıktır. Ayrıca siyaset kurumu, medya ve sivil toplumun öngörüsü de bir diğer önemli noktadır. Bunlara Türkiye'nin komşu ülkelerinden Suriye ve Irak'ta süren iç savaşın

---

21, Sayı: 83, (Yaz 2016), s. 26-32.

olumsuz sonuçlarından etkilenen halkın istikrar ve barışın kıymetini bilmesi ya da "demokratik teyakkuz "u da eklenebilir.

Darbeyi başarısız kılan bir diğer faktör de ideolojik çatışmalar ve kutuplaşma konularına rağmen bütün toplumsal kesimlerin bir darbeden kaybedecek çok şeyi olduğunun farkında olmasıdır. Aslında darbe gerçekleşseydi gündelik hayatın tüm renklerinin nasıl solacağını o gece köprüleri trafiğe kapatan tanklar göstermekteydi. Bu anlamda köprülerdeki tanklar darbecilerin değil Türkiye siyasetindeki yepyeni bir dönemin habercisi oldular. 15 Temmuz direnişinin sembolüne dönüştüler. Bu itibarla 15 Temmuz gecesi bir sürecin bitişi, yepyeni başka bir sürecin de başlangıcı durumundadır.

Diğer bir deyişle 15 Temmuz gecesi hem üç yıldır yaşanan türbülansın zirve noktasına çıkışı hem de Türk demokrasisinin konsolidasyonunun geri döndürülemez bir dönemine geçişidir. O geceki sivil-demokratik direnişin Türkiye siyasetine bir milat etkisinde bulunduğu görülmektedir.[6] Bu durumun bir göstergesi ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın çağrısıyla halkın demokrasi nöbetlerine başlamasıdır.

2- Demokrasi Nöbetlerinden Yenikapı Mutabakatına

Darbe girişimini bastıran Türkiye toplumu demokrasi nöbetlerinde sadece seçilmişlere sahip çıkmadı aynı zamanda yeni bir siyasi uzlaşmanın temellerini atmıştır. Türkiye'nin refahı, güvenliği ve bütünlüğünü korumak için seferber olan sivil bir dalga oluşmuştur. Bu sayede güncel parti siyasetinin ötesine giden bir ruh hali ortaya çıkmıştır. Vatan, devlet ve demokrasi kavramlarını ortak milli menfaat çerçevesinde gören kapsayıcı bir zihniyetin temelleri atılmıştır.

Bu sivil dalganın meydanlardaki son halkası Yenikapı'daki "Demokrasi ve Şehitler Mitingi" olmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın daveti üzerine AK Parti, MHP ve CHP genel başkanları da mitingde konuşmalar yapmıştır. Böylece siyasi partiler darbe karşıtlığında birleşerek bu uzlaşmayı ortak bir mitingle taçlandırmıştır.

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu ilk başta, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı güçlendireceği endişesiyle mitinge katılma konusunda tereddüt geçirmiştir. Kılıçdaroğlu, Erdoğan'ın "dışarıda azalan şahsi itibarının muhalefet liderleri üzerinden bu yolla yükseltilmeye çalışıldığı kuşkusu" nu dile getirmiştir.[7] Bu

6 Sivil direnişin Türkiye'de demokrasinin derinleşmesine katkıları için bkz. Alim Yılmaz, "15 Temmuz Sivil Direnişi: Demokrasiyi Yeniden Kurmak", *Muhafazakar Düşünce*, Cilt: 13, Sayı: 49, (Eylül-Aralık 2016), s. 57-71.

7 Murat Yetkin, "Kılıçdaroğlu Yenikapı'ya Neden Gitmiyor?", *Hürriyet*, 4 Ağustos

kuşkunun Batı basınının 15 Temmuz gecesinden itibaren kullandığı "Bu iş otoriter Erdoğan'a yarayacak" söylemi ile benzerliği rahatsız ediciydi. Ancak Türkiye toplumunun yeni trendi ve dip dalgalarından kopmaktan korkan CHP mitinge katılmama kararını değiştirmeyi tercih etmiştir. Bu karar değişikliği CHP tabanının da darbe girişiminden duyduğu rahatsızlığın fark edilmesiyle irtibatlıydı.

Demokrasi nöbetleri üzerine yapılan çalışmalar CHP seçmenini de içine alan yeni bir siyasi algı haritasının oluştuğunu göstermektedir.[8] Farklı ideolojik akımlara mensup insanlar demokrasi nöbetlerinde "vatan sevgisi" etrafında birleşmiştir. CHP tabanından katılımcıların da kemikleşmiş Erdoğan eleştirisini terk etmekte olduğu ve hatta Türkiye'nin geleceği için Cumhurbaşkanı'na kısmen desteğe dönüştüğü özellikle kadın seçmenler nezdinde anlaşılmıştır.

Demokrasi nöbetlerindeki insanların Cumhurbaşkanı Erdoğan'a güvenlerinin yüzde 95 seviyesinde olduğu tespit edilmiştir. Nitekim bu güven algısı darbe gecesinde Türk milletini meydanlara çıkaran kritik olgudur. Nöbetlere katılan birçok insan Erdoğan'ın darbe gecesi çağrısı sonucu sokaklara çıktıklarını ifade etmiştir.

15 Temmuz direnişi ve Yenikapı uzlaşması ile güncel siyasetin kodları da dönüşüme uğramıştır. Nitekim istikrar, güvenlik ve gelecek kavramları Erdoğan'ın liderliğiyle gittikçe özdeşleştirildiği için muhalefet partileri söylemlerinde doğrudan Erdoğan karşıtlığını kullanmayı terk etmiştir.

Bu noktada 16 Nisan halkoylamasına giden süreç MHP'nin 15 Temmuz'dan sonra Erdoğan karşıtlığını bırakmasıyla alakalıdır. Türkiye'nin beka sorunu yaşadığını düşünen Devlet Bahçeli, AK Parti'ye başkanlık sistemi önerisini getirmesi çağrısında bulunmuştur. Meclisten 339 milletvekilinin onayı ile geçen 18 maddelik Anayasa değişikliği bu sayede 16 Nisan'da halkın önüne koyulabilmiştir.

CHP ise Cumhurbaşkanlığı sistemine karşı çıkmakla birlikte halkoylaması kampanyasında Erdoğan karşıtlığı söylemini kullanmamıştır. Bu tercih kampanya stratejisi olduğu kadar 15 Temmuz direnişinin siyasete getirdiği dönüşümle de irtibatlıdır.

MHP ve CHP'nin tavrındaki değişimi 15 Temmuz direnişinin Türk siyasetinde bir paradigma değişiminin göstergesi olarak yorumlamak mümkündür.[9]

2016.

8 Nebi Miş vd., Demokrasi Nöbetleri: Toplumsal Algıda 15 Temmuz Darbe Girişimi, (SETA, Ankara: 2016).

9 CHP'nin 16 Nisan halkoylaması kampanyası sırasında 15 Temmuz darbe girişimini

Hatta bu paradigmatik değişimi "bir devrim" olarak niteleyen akademisyenler bulunmaktadır. Darbe girişiminin devlet yapılanmasında önemli değişiklikler üreterek Türkiye'nin siyasal sistemini dönüştüreceğini söyleyen Atilla Yayla, 15 Temmuz sonrasında yaşananları "Türkiye demokrasisinin devrimi" olarak tanımlamaktadır. Yayla, 15 Temmuz direnişinin İngiliz, Amerikan ve Fransız klasik devrimlerinin tüm özelliklerini yansıttığı görüşündedir.[10]

Kuşkusuz 15 Temmuz direnişinin Türkiye demokrasisini pekiştirebilmesinin olmazsa olmazı darbecilerin yargılanması ve darbenin faili FETÖ'nün tasfiye edilmesidir. Daha sonra ise devletin yeni bir yapılandırma ve reform sürecinden geçirilmesidir.

3- Darbenin Faili: "Hizmet" Hareketinden FETÖ'ye

15 Temmuz darbe girişimini daha önceki 1960, 1971, 1980 ve 28 Şubat 1997 askeri müdahalelerinden farklılaştıran en önemli husus failinin Kemalist değil FETÖ cuntası olmasıdır.[11] Darbeciler o gece TRT'de spikere "Yurtta Sulh Konseyi" adına bir bildiriyi zorla okuturken Kemalist bir izlenim vermeye çalışsalar da darbe girişiminin ilk saatlerinden itibaren FETÖ'cü kimlikleri deşifre olmuştur.

Bu FETÖ'cü cuntanın Meclis ve Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'ni bombalaması ve sivil halka ateş açmasından yola çıkarak 15 Temmuz gecesi Türkiye'nin daha çok "askeri darbe şeklinde organize edilmiş bir kamikaze terör eylemi" ile karşılaştığı söylenebilir. Zira askeri darbelerde darbeciler ülkedeki iktidarı ve iktidarın yönettiği kurumları cebir ile teslim almaya çalışırken ülkenin bütünlüğü ve birliğini temsil eden kurumlara saldırmazlar. Bu yönü ile 15 Temmuz gecesi yaşanan kalkışma, "bir terör saldırısı veya Türkiye'yi topyekun hedef alan bir melez savaş yöntemini" daha fazla andırmaktadır.[12]

Başarısız FETÖ darbe girişiminden sonra ilan edilen olağanüstü hal ile siyasi

---

"kontrollü darbe" olarak nitelemesi siyasetin yeni kodlarını zora sokacak bir hamledir. Kılıçdaroğlu 15 Temmuz'dan kısa bir süre sonra devleti FETÖ'den arındıran olağanüstü hal uygulamalarına karşı çıkmış ve "20 Temmuz'da başlayan sivil darbe" söylemini kullanmıştı. "Kontrollü darbe" nitelemesi ise yeni bir aşama olmuştur. Bu da FETÖ lideri Gülen ve bazı Batı medyasının "tiyatro" söylemine paralellik arz etmiştir.

10 Atilla Yayla, "Türkiye'nin Demokrasi Devrimi: 15 Temmuz", *Uzun Gecenin Kısa Tarihi*, der. Bekir Berat Özipek ve Yasemin Abayhan (Kadim, Ankara: 2016).

11 15 Temmuz darbe girişiminin diğer darbelerden farkları için bkz. Haluk Alkan, "15 Temmuz'u Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar", *Bilig*, Sayı: 79, (Güz 2016), s. 255-274.

12 Talha Köse, "Melez Darbeden Askeri Darbeye: 15 Temmuz'a giden Yol", *15 Temmuz Milletin Zaferi*, der. Burhanettin Duran ve Fahrettin Altun, (SETA, Ankara: 2016), s. 21.

tarihimizde bir ilk yaşanmıştır. Bir darbe teşebbüsünü –Talat Aydemir'in iki darbe girişimini saymazsak– cezalandırma durumu oluşmuştur. Çıkarılan olağanüstü hal kararnameleri ile devletin kritik kurumlarında yapılanan FETÖ kadrolarının hem temizlenmesi hem de yargı sürecine taşınması sağlanmıştır.

20 Temmuz 2016 günü toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) tavsiyesi doğrultusunda Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu ülkenin tamamında olağanüstü hal ilan (OHAL) etmiştir. Sonrasında ise yine Anayasa'nın 121. maddesinin tanıdığı yetki ile 667 sayılı ilk OHAL kanun hükmünde kararnamesi (23 Temmuz 2016 günü) yayımlanmış ve bugüne kadar toplam 22 kanun hükmünde kararname yürürlüğe girmiştir.[13]

OHAL yönteminin tercih edilmesinin temel nedeni karşılaşılan tehdidin niteliğidir. Bu darbe girişimi sadece TSK'da örgütlenmiş, sınırlı bir askeri cuntanın değil devletin tüm kritik kurumlarında örgütlenmiş gizli ve sinsi bir örgütün marifetidir.[14]

Türk yargı kurumları darbe girişimine hızlı ve etkin bir tepki göstermiştir. Bakırköy Cumhuriyet Başsavcılığı 15 Temmuz günü saat 23.20'de darbe girişimine yönelik yakalama ve gözaltı kararlarını da içeren bir soruşturma başlatmıştır. Sonrasında ülkenin birçok farklı ilinde hem darbe girişiminin faillerine hem de FETÖ/PDY' ye yönelik soruşturmalar yürütülerek yargılama süreçleri başlatılmıştır.[15]

---

13 OHAL kapsamında çıkarılan 22 KHK ile milli güvenliğe tehdit oluşturan yapılarla ilişkisi olduğu değerlendirilen 100 binden fazla (101.567) kamu görevlisi mesleklerinden ihraç edilmiştir. İhraç edilen kamu görevlileri arasında 6 bin 511 TSK mensubu yer almaktadır. Ayrıca 16 bin 409 kişi de askeri öğrencilik statüsünü kaybetmiştir. Yurt dışında öğrenim gören 200'den fazla kişinin öğrencilikle ilişiği kesilmiştir. Eğitim, medya ve sağlık alanlarında faaliyet gösteren yaklaşık 3 bin (2 bin 873) özel kuruluş kapatılmıştır. Kapatılan 268 özel kuruluş ise yeniden açılmış, ihraç edilen binden fazla (1.063) kamu personeli görevlerine iade edilmiştir. "TSK'da İhraç: 6511", *Hürriyet*, 18 Mart 2017.

14 Cem Duran Uzun, "15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Olağanüstü Hal İlanı ve Sonuçları", *15 Temmuz Milletin Zaferi*, der. Burhanettin Duran ve Fahrettin Altun, (SETA, Ankara: 2016), s. 174.

15 Nisan 2017 itibarıyla Türkiye genelinde 23 ilde FETÖ'nün darbe girişimine ilişkin davalar görülmektedir. Bu davalarda 1.426'sı tutuklu 2 bin 914 sanık yargılanmaktadır. Darbe girişimi dışında FETÖ yönelik olarak 51 ilde 3 Bin 284 dava açılmış olup bu davalar kapsamında 19 Bin 919 sanık yargılanmaktadır. Tüm FETÖ soruşturma ve kovuşturmaları kapsamında 2 Nisan 2017 tarihi itibarıyla 113 bin 260 kişi FETÖ iddiasıyla gözaltına alınmıştır. FETÖ üyeliği ve anayasal düzeni yıkmak vb. suçlamalarla tutuklu bulunan kişi sayısı 47 bin 155'tir. Tutukluların 10 bin 732'si polis, 7 bin 463'ü asker ve 168'i general, 2 bin 575'i hakim ve savcı, 208'i de mülki idare amiri pozisyonunda görev yapan kamu görevlilerinden oluşmaktadır.

Darbe girişiminin faili olan FETÖ 'nün tasfiyesi sırasında tutuklananların 40 bini aşması ve gazetelerden yardım kuruluşlarına kadar çok sayıda birimin "devletleştirilmesi" sebebiyle Batı medyasında eleştiriler yükseltilmektedir. Bunun sebebi FETÖ 'nün Türkiye demokrasisi için oluşturduğu tehdidi anlamamakla alakalıdır.

15 Temmuz gecesinden sonra FETÖ olarak adlandırılan Gülen grubu Türkiye'nin yakın tarihinde istisnai bir yere sahiptir. Kemalizm'in baskıcılığından türeyen bir anomali olan bu hareket ortalama bir dini grup değildir. Totaliter-gizli-takiyeci yapısıyla Türkiye'deki dini grupların hepsinden apayrıdır. Bu hareketteki İslami değerlerin güç ve başarı için araçsallaştırılması olgusu Sünni ana çizgide rastlanamayacak kadar ayrıksı ve radikaldir. Cinayetler, zorla himmetler, özel hayatın tümüyle istilası ve istihbarat oyunları sadece bu yapıda meşrulaştırılabilmiştir.

Gülen hareketi başından itibaren kendini içeride "hizmet hareketi" olarak, Batı dünyasında ise "ılımlı" ve "İslam'ın gülen yüzü" olarak sunmuştur.

Bu hareket 40 yılı aşkın bir serüvenin sonunda 170'in üzerinde ülkeye yayılmakla kalmamış önce 17-25 Aralık yargı darbesiyle, daha sonra 15 Temmuz girişimi ile Türkiye'nin yönetimini gayrimeşru bir şekilde ele geçirmeye kalkmıştır. Geldiği nokta ise içinde doğduğu kendi ülkesine düşman, darbeci ve heretik bir dini yapıya dönüşmek olmuştur. Halkı tanklarla ezen radikal bir askeri cunta ve bir terör örgütü haline gelmiştir.

Gülen hareketinin hikayesi özünde siyasal İslamcılığa reddiye üzerinden kendini pazarlayan bir örgütün güçlendikçe radikal şekilde siyasallaşması ve "yerli, Sünni kodlar"a yabancılaşması ve ihanetidir. Öğrenci evlerinden eğitim kurumlarına uzanan bir örgütlenmenin devlet içindeki paralel yapılanmayla son bulan maddi-manevi imparatorluğunun ürkütücü öyküsüdür. Çok katmanlı ve farklı yüzleri olan bir "dini" oluşumun iktidar tekeli kurma yolunda yozlaşması ve en sonunda uluslararası aktörlerin elinde "kullanışlı bir kart" konumuna düşmesinin serencamıdır.[16]

Kritik soru Gülen hareketinin neden böylesi bir sona ulaştığıdır. Bu sorunun kısa

---

Tutukluların 26 bin 177'si ise sivil şahıslardır. Haklarında soruşturma yürütülen ve benzeri suçlamalarla ile gözaltına alınmış 41 bin 499 kişi tutuksuz yargılanmaktadır. Yürütülen soruşturmalar sonucunda 23 bin 861 kişi ise serbest bırakılmıştır. FETÖ üyeliği ve darbe girişimi kapsamında suçlanan 863 kişi de firari konumdadır. "Bakan Soylu, FETÖ 'den Tutuklu ve Gözaltında Olanların Sayısını Açıkladı", NTV, 2 Nisan 2017.

16 Burhanettin Duran, "Hizmetten Terör Örgütüne Gülen Hareketi", *Kriter*, Cilt: 1, Sayı: 4, (Ağustos 2016), s. 16-19.

cevabı ise bu hareketin yerliliğini ve Türkiye merkezli olmayı kaybetmesidir.

Uzun cevabı ise aslında Gülen hareketinin daha başından itibaren bir "paralel devlet yapılanması" olarak kendini tasarladığı şeklindedir.

Hareketin lideri Gülen'in ilk başta Kemalistlere duyduğu derin "öfke" tedbir adı altında yepyeni bir takiye siyaseti üretmiştir. Bu siyasetin hedefi de günü gelene kadar bütün fedakarlıkları yaparak iktidar odaklarını ele geçirmektir. Kendini toplumun genelinden olduğu kadar diğer dini gruplardan ısrarla ayrıştırarak içe kapanması da bu hedefle ilişkilidir. Bu "diyalog", "tolerans" ve "melezlenme" iddiasına rağmen otonomisi maksimum olan bir örgütlenmedir. Dış çeperlerinde her kesimle iletişim kurması çekirdeğindeki "keskin inançlı" ve "bağnaz" hırsın hedefini gerçekleştirmesine yöneliktir.

Gülen hareketinin temel örgütlenme özellikleri olarak şunlar sayılabilir: Abiler ve imamlar etrafından örülen keskin bir hiyerarşi, lideri kutsayan seçmece ve basit bir "dini" öğreti, zamana yayılmış bir planlama, müntesiplerin gündelik hayatını ve tüm tercihlerini kontrol atına alan totaliter ilişkiler ağı, istihbarata dayalı kontrol mekanizmaları, başarıyı kutsayan Mesiyanik bir teoloji.[17]

Hangi okullara gideceğinden kiminle evleneceğine kadar her şeyine örgütün karar verdiği şakirtler için hayat tümüyle kontrol altındadır. Adanmışlığın temelinde insan tabiatına müdahale eden anormal bir fedakarlık, duygusal manipülasyon, zorlama ve tehdit bulunmaktadır. Liderin kararı cari hukuk ve genel dini yorumun her zaman üstündedir. Ve başarmak adına her türlü yöntem meşrulaştırılmakla kalmaz aynı zamanda üst bir gaye adına kutsanır. Bu yaklaşım da kendi örgütünü kayırmak ve başkalarının hakkını çiğnemek için din iddialı bir meşruiyet sağlar. Daha fazla başarı için her türlü yöntemi meşrulaştırma ve başarıyı da ilahi "seçkinlik" alameti olarak değerlendirme bu örgütü mistik bir narsisizme duçar etmiştir. Dahası Gülen hareketi İslami cemaatlerin hiçbirisinde olmayan "stratejik bir akla" sahip olması ile övünmüştür.[18]

Gülen hareketi 1980 Darbesi'nden 28 Şubat'a ve AK Parti'nin iktidara gelmesine kadar Türkiye siyasetinin bütün kırılma anlarını fırsata çeviren bir siyasi akla göre hareket etmiştir. Başarılı oldukça daha da acımasız ve zalim yöntemlere başvurmayı büyük gaye adına meşrulaştırmış ve kutsamıştır. Önce ulusal düzeyde daha sonra ise küresel ortamda kendi başarısına odaklanan bir stratejiye göre büyümeyi öncelemiştir. Bu tercih sürekli olarak yenilenen ve genişledikçe

17 Ömer Çaha, "Cemaatten Terör Örgütüne Gülen Hareketinin Anatomisi", *Liberal Düşünce*, Cilt: 21, Sayı: 83, (Yaz 2016), s. 102.

18 Duran, "Hizmetten Terör Örgütüne Gülen Hareketi", s. 17.

yerlilikten uzaklaşan ilişkiler ağını yaratmıştır.

Gülen hareketi, ABD ve İsrail'in küresel gücü ve operasyonları ile eklemlenen bir "ılımlı İslam" örgütü olmayı Türkiye'deki nihai zaferi için faydalı bulmuş, Ergenekon ve Balyoz davalarından 17-25 Aralık operasyonuna kadar birçok olayda ne kadar kullanışlı olduğunu da göstermiştir.

Yine de 15 Temmuz darbe girişimi bu örgütün en radikal eylemidir. Subayların Gülen'in işaretiyle özgürlükleri, kariyerleri ve ailelerini böylesi bir tehlikeye atmaları hareketin totaliter, gözü kara ve marjinal özelliklerini yansıtmıştır. Halka ateş emri vermeleri ise istediklerine ulaşmak için öldürmeyi bile mübah gördüklerinin ispatıdır.

Gülen hareketinin son durağı ulusal düzeyde bir terör örgütü muamelesi görmek olurken uluslararası düzeyde karşılığı ise Türkiye karşıtı bir diaspora ve istihbarat kurumlarının taşeronluğudur. FETÖ güçlü bir dayanışma, derin mağduriyet hissi ve intikam/zafer gününün geleceğine dair Mesiyanik teolojisi ile heretik bir gruba dönüşmüştür.

Bu noktada bütünüyle Türkiye aleyhtarı bir pozisyona gelen FETÖ'nün 15 Temmuz'daki darbe girişiminin güçlü bir liderlik ve halkın direnişiyle bastırılması ülke siyasetine iki önemli değişiklik getirmiştir: Bunlardan ilki hükümet sistemi değişikliği (Cumhurbaşkanlığı sistemine geçiş) arayışı olurken diğer değişiklik ise yeni güvenlik anlayışına dayalı olarak dış politikada revizyondur. Diğer bir deyişle Türkiye'nin uluslararası sistemdeki yeri yani klasik ittifaklarının yeniden yapılandırılması çabasıdır.

4- Dış Politikanın Değişen Çerçevesi

ABD ve AB'nin 15 Temmuz darbe girişimine yaklaşımı Türkiye'nin Batılı müttefikleri olan ilişkilerini ve bölgesel konumlanışını yeniden ele almasını icbar etmiştir.

Haziran 2016'da Rusya ve İsrail ile normalleşme süreci yaşayan Türkiye, Batı başkentlerinin 15 Temmuz gecesindeki ikircikli tavrından ziyadesiyle rahatsız olmuştur.

ABD Dışişleri Bakanı Kerry'nin darbe girişimi ile ilgili ilk açıklaması "istikrar ve sürekliliği" korumaktan bahsediyordu. Bu açıklamada hem darbe hem de demokrasi kelimesinin unutulmuş olması ABD'nin Türkiye'deki darbe girişimini tıpkı otoriter rejimlerdeki darbeler karşısında kullanılan cümlelerle karşıladığı algısını oluşturdu. Bunun sebebi darbe girişiminin başarılı olması halinde darbecilerle çalışmaya alan

bırakma arzusu olabilir. Zira Amerikan hukukuna göre darbe kelimesi kullanılırsa cunta yönetimiyle askeri iş birliğini durdurma zorunluluğu bulunmaktadır.

Başkan Obama'nın geç bir saatte Türkiye'de seçilmişlere verdiği destek ABD'nin "kuşku" uyandıran tavrının kısmen değiştiğini göstermiştir. Yine de 15 Temmuz gecesi İncirlik'in kullanılması ve FETÖ lideri Gülen'in iade edilmemesi ABD'nin söz konusu darbe girişimi ile doğrudan ya da dolaylı bir bağlantısının olup olmadığı şüphesini Türkiye kamuoyunda yerleşik hale getirmiştir. Bunda 1960'tan 28 Şubat'a kadar her darbenin arkasında ABD'nin olduğu fikrinin Türkiye'de yaygın bir kanaat olmasının da tesiri bulunmaktadır.

Yine olağanüstü hal uygulamaları ve darbecilerin tasfiyesi konusunda ABD'li yetkililerin "endişeli" ve "uyarıcı" açıklamalarda bulunması ikili ilişkilerde gerilimi artırmıştır. Örneğin ABD Merkez Kuvvetler Komutanı J. Votel, DEAŞ ile mücadelede iş birliği içinde oldukları darbeci askerlerin tutuklanmasından dolayı "kaygılı" olduğunu söylemesi Obama yönetiminin 15 Temmuz gecesine sorunlu yaklaşımının başka bir tezahürü olmuştur.

Avrupa başkentleri de ABD'nin tepkilerine benzer bir sorunlu yaklaşımı sunmuştur. AB'ye tam üyelik müzakere sürecinde olan bir demokrasinin karşılaştığı darbe tehdidi Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın güçleneceği ve daha da otoriterleşeceği yorumlarıyla karşılanmıştır.

Avrupa siyasetçileri Türkiye'ye demokratik destek vermekte gecikmekle yetinmemişlerdir. OHAL ilanı Batı demokrasilerinin de kritik dönemlerde (Fransa'da Nice saldırısı gibi) başvurduğu bir yöntem olmasına rağmen kısa sürede kamu kurumlarından tasfiyeleri eleştirmeye başlamışlardır. Demokratik hukuk devletinin bir koruma refleksi olarak yürüyen OHAL ilanını Batı medyası "İslamcı otoriterleşme", "Erdoğan'ın radikal yetkilerle güçlenmesi" ve hatta "Erdoğan'ın intikamı" olarak mahkum etmekte gecikmemişlerdir. Alman, İngiliz ve ABD basını çeşitli varyasyonlarla aynı çizgiden yürüyerek darbe teşebbüsünün bastırılmasını "popülist", "cihatçı" hatta "faşist" olarak etiketleyen yorumlarda bulunmuştur. Hatta Türk milletinin demokratik-sivil tepkisini marjinalleştiren bir yaklaşım sergilemişlerdir. "İnsan hakları demokrasiden daha önemli" diyerek darbeyi meşrulaştıran, Oryantalist ve İslamofobik bir forma bürünebilmişlerdir.[19]

Dahası Avrupa'da yaşayan Türklerin 15 Temmuz direnişine destek vermesinden

19 Batı medyasının Türkiye'yi "diktatörlük" ilan etmesinin yarattığı demokrasi paradoksu için bkz. Gökhan Bozbaş, "Batı'nın Demokrasi Paradoksu, 'Demokratik Darbe' Kavramsallaştırması ve 15 Temmuz Darbe Kalkışması," *Muhafazakar Düşünce*, Cilt: 13, Sayı: 49, (Eylül-Aralık 2016).

rahatsız olmuşlardır. Hatta Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Köln kentinde düzenlenen "Darbeye Karşı Demokrasi" mitingine video konferans yoluyla katılması engellenmiştir. Alman Anayasa Mahkemesi 7 Haziran 2015 ve 1 Kasım 2015 seçimlerinde sorun olarak görmediği katılıma bu defa yabancı devlet adamlarının Almanya'da düzenlenen bir mitingde video konferans yoluyla konuşmasının yasalara aykırı olduğu gerekçesiyle izin vermemiştir.

Bu yaklaşım Alman medyasında gün geçtikçe daha da yaygınlaşan Erdoğan karşıtlığı ile birlikte düşünüldüğünde Türkiye'nin artık Avrupa iç siyasetinin malzemesine dönüştüğünü göstermektedir.[20]

Nitekim 16 Nisan halkoylaması kampanyası sırasında Türk siyasetçilerin Avrupa kentlerinde evet lehinde propaganda yapması yasaklanırken PKK ve FETÖ mensuplarının kamu görünürlüğü bariz hale gelmiştir.

Avrupa ülkelerinin "hayır" lehinde tavır alması Türkiye-AB ilişkilerini yeni bir gerilim kuşağına taşımıştır. Almanya'nın "yangın önlemleri" ya da "park yeri eksikliği" gibi bahaneler üzerinden "evet" kampanyası toplantılarını yasaklama tavrı Avusturya, İsveç ve Danimarka tarafından kopyalanmıştır.

Fransa bu tür toplantılara engel çıkarmadıysa da cumhurbaşkanı adayları Fillon, Macron ve Le Pen yasaklama yönünde görüş belirtmişlerdir.

Hollanda'da ise bu yaklaşım ağır bir diplomatik kriz yaratmıştır. Lahey, Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun uçağına iniş izni vermediği gibi Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Kaya'yı "istenmeyen kişi" ilan ederek sınır dışı etmiştir.

NATO müttefiki ve AB'ye tam üyelik müzakere sürecinde olan bir ülkenin bakanlarının Avrupa sathında toplantı yapmasının yasaklanması sıradan bir kamu güvenliği önlemi olarak görülmesi mümkün değildir. Aksine Türkiye'nin Avrupa'daki varlığını "sorgulayan" ve "ötekileştiren" zorlu bir sürecin habercisi olarak nitelendirilebilir. Hatta "popülist" dalganın kasıp kavurduğu Avrupa demokrasilerinin yeni kimlik krizini gösteren bir işaret mahiyetindedir. Nitekim Avrupa'nın "İslamlaşması Tehlikesi"ni kampanyasının odağına yerleştiren Hollanda Özgürlükler Partisi lideri Wilders, Türkleri "beşinci kol" olarak niteleyerek ülkeyi terk etme çağrısında bulunmuştur.[21]

Aslında Avrupa'nın aşırı sağ ve yabancı düşmanlığına savrulması 2008 ekonomik

---

20 M. Erkut Ayvaz ve Bünyamin Keskin, "Almanya'da Türkiye ve 15 Temmuz Darbe Girişimi Algısı", *SETA Analiz*, Sayı: 182, (Ocak 2017).

21 "Wilders: Türklere Kapıları Kapatalım!", *Milliyet*, 21 Eylül 2016.

krizine geri götürülebilir. Arap isyanlarının iç savaşlara dönmesi ile Avrupa mülteci dalgası ve DEAŞ terörü ile yüzleşmek zorunda kalmıştır. Britanya'nın AB'den ayrılma kararı (Brexit) ve Trump'ın iktidara gelişi ile Batı demokrasilerinin krizi iyice belirginleşmiştir. Söz konusu krizi derinleştiren olgu ise Avrupa merkez siyasetçilerinin aşırı sağın siyasi gündemine giderek teslim olmasıdır.[22]

Daha önemlisi Avrupa'daki İslam, yabancı ve mülteci karşıtlığının Türkiye'yi hedefleyen bir mecraya girdiği görülmektedir. Bu tehlikeli gidişatta "Cumhurbaşkanı Erdoğan karşıtlığı"nı iç siyasi sermaye haline getiren Avrupalı siyasetçi ve kurumların sorumluluğu bulunmaktadır.

Buna ek olarak Avrupa başkentlerinin Suriye iç savaşının olumsuz sonuçları konusunda Türkiye'yi yalnız bırakmaları da ilişkileri bozucu tesir göstermiştir. Terörle mücadele (PKK-FETÖ) ve mülteciler konusundaki olumsuz yaklaşım müttefiklik tanımını sorgulatmıştır.

Bu sorgulamayı yoğunlaştıran olgu ise Avrupa'nın 15 Temmuz darbe girişimi karşısındaki tavrı olmuştur. Böylece Avrupa'da içe kapanma eğilimi güçlenirken "birlikten ayrılma fikri" daha yaygın olarak tartışılmaya başlamıştır.

Bu durum Türkiye-AB ilişkilerini yeni bir düzleme taşıma potansiyeline sahiptir. Avrupa'nın Türkiye'nin yeri hakkında karar vereceği bir süreç olgunlaşmaktadır.

ABD'nin yeni başkanı Trump'ın AB'yi eleştirdiği, NATO'yu sorguladığı ve Rusya'nın Doğu Avrupa üzerinde baskısını artırdığı bir dönemde Türkiye ve Avrupa'nın ortak stratejik çıkarları göz önünde bulundurulduğunda yeni bir ilişki tarzının geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak Brüksel'de eşit ve onurlu bir ilişki arayan Ankara'yı bir şekilde Avrupa'ya entegre etme cesaretini gösterecek bir liderlik bulunmamaktadır.

15 Temmuz darbe girişiminin Türk dış politikasına yaptığı en önemli etkilerden birisi kendi başının çaresine bakma duygusunu güçlendirmesidir. 2015'te Rusya ile yaşanan gerginlikte Batılı müttefikleri tarafından yalnız bırakıldığını gören Türkiye, bu hissi 16 Temmuz 2016 sabahı daha derinden hissetmiştir. İşte Suriye denklemine Türkiye'nin aktif müdahalesi anlamında gelen Fırat Kalkanı Harekatı böylesi bir ortamda gerçekleşmiştir.[23]

---

22 Enes Bayraklı ve Oğuz Güngörmez, "Hollanda Parlamento Seçimleri ve Aşırı Sağın Yükselişi", *SETA Analiz*, Sayı: 194, (Mart 2017).

23 24 Ağustos 2016 tarihinde TSK tarafından başlatılan operasyon 216 gün sürmüştür. DEAŞ'ın elinde bulunan Cerablus, Çobanbey (el-Rai) ve el-Bab olmak üzere toplam 2 bin 15 kilometrekarelik alan emniyet altına alınmıştır. Harekatta 71 Türk askeri ve 600 civarında ÖSO savaşçısı şehit olmuştur. 3 binden fazla DEAŞ ve yaklaşık 350 PKK/

Fırat Kalkanı Harekatı iki iç savaşın ateş çemberi ile sarılan Türkiye'nin dış politikasını "yeni ulusal güvenlik anlayışı" etrafında yeniden yapılandırılmasının somut bir tezahürüdür.

Bu yeni anlayış çerçevesinde PKK, DEAŞ ve FETÖ ile mücadele yeni bir konsepte taşınarak terörle "savunma" temelinde değil "önleyici ve ön alıcı tedbirler" ile mücadele öngörülmüştür. Bu yaklaşımı Cumhurbaşkanı Erdoğan şu şekilde özetlemiştir:

"Türkiye, bu yanlış güvenlik anlayışını artık terk etmiştir. Bundan sonra sorunların kapımızı çalmasını beklemeyeceğiz, bundan sonra bıçak kemiğe dayanana kadar sabretmeyeceğiz, gırtlağımıza kadar bataklığa gömülmeye rıza göstermeyeceğiz. Artık sorunların üzerine gideceğiz. Terör örgütlerinin gelip bize saldırmasını beklemeyeceğiz. Nerede faaliyet gösteriyorsa, nerede yuvalanıyorsa orada tepelerine tepelerine bineceğiz."[24]

Ulusal güvenlik anlayışında yaşanan dönüşümün teknik boyutunda ilk akla gelenler şu şekilde sıralanabilir: TSK'nın sınır ötesinde daha fazla askeri operasyon yapabileceği bir yapılandırmadan geçmesi, yurt dışında yeni askeri üslerin açılması, MİT'in dış istihbarat birimi olarak şekillendirilmesi ve çok boyutlu iş birlikleriyle büyütülen yerli savunma sanayii.

Türkiye'nin yeni yönelimi; terörle mücadelede proaktif tedbirler alması, kapasite geliştirme ve reform çabaları ile sınırlı kalmamıştır. Dış politika anlayışı ve söylemi de "Türkiye'nin ne yapması gerektiğini yeniden düşünen, tartışan" bir mecraya itmiştir

Neticede Birinci Dünya Savaşı sonrası kurulan bölgesel düzenin yıkıldığı ve "başarısız devlet" olgusunun Türkiye'yi "sert güç kullanma" zorunluluğunu içeren yeni bir güvenlik anlayışına zorladığı söylenebilir.

24 Ağustos 2016'da başlatılan Fırat Kalkanı Harekatı ile Ankara birden fazla hedefi gerçekleştiren oyun değiştirici bir adım atmıştır. Azez-Cerablus hattında güvenli bölge oluşturmaya girişerek makro düzeyde Suriye denklemindeki rolünü sağlamlaştırmıştır.

Rusya ile normalleşme sonrasında gerçekleşen bu operasyonun somut mikro hedefleri ise sınır güvenliğini sağlamak, yeni mülteci göçünü engellemek için muhaliflere destek vermek ve PYD-YPG koridorunun tamamlanmasının önüne

---

PYD unsuru ise etkisiz hale getirilmiştir.

24 "Cumhurbaşkanı Erdoğan 28. Kez Muhtarları Ağırladı", *Sabah*, 19 Ekim 2016.

geçmektir.

YPG'nin Münbiç'den sonra Cerablus'u yeni hedef olarak belirlemesi ve DEAŞ'ın Gaziantep saldırısı Ankara'nın harekete geçmesini zorunlu kılmıştır. 15 Temmuz darbe girişiminin halk eliyle bastırılması, siyaset kurumunun uzlaşma havası ve FETÖ'den temizlenen ordunun daha etkin bir kurum haline gelmesi bu operasyon kararının alınmasını kolaylaştırmıştır.

Türk tanklarının Suriye topraklarına girmesinin arkasında ABD'nin DEAŞ ile mücadele yönteminin yarattığı sorunlara "dur deme" arzusu da bulunmaktadır. Washington'ın Suriye'de YPG eliyle DEAŞ'ı temizleme gayretinin Türkiye'ye çifte zararı olmuştur. Hem Suriye'nin kuzeyinde YPG kontrolündeki alan genişlemiş hem de geriletilen DEAŞ artan şekilde Türk topraklarını vurmuştur.

İşte BM'nin 51. maddesine uygun olan bu operasyon Türkiye'nin ulusal güvenliğini korumakla kalmamış aynı zamanda Ankara'nın DEAŞ ile mücadele kartını aktif şekilde ele alması anlamına da gelmiştir.

Ankara'nın Suriye iç savaşının yıkıcı tesirlerinin tümünden ilk elden etkilenen ülke olmasına rağmen doğrudan müdahil olmayı çok uzun süre ertelediği öne sürülebilir. Nitekim bu ertelemeden kaynaklanan iç ve dış birçok soruna katlanıldığı da söylenebilir. İç siyasi krizlere ek olarak PKK ve DEAŞ terörü ile boğuşulması örnek olarak verilebilir. Ayrıca ABD ve Rusya gibi iki büyük güçle Türkiye'nin ilişkilerini yönetmesi de hiç kolay olmamıştır.

Hatta ABD Başkanı Obama'nın "büyük ordusunu Suriye'de kullanmaması"ndan dolayı Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan "ciddi" rahatsızlık duyduğu bilinmektedir. Yine 2015'te Rus jeti düşürüldükten sonra Moskova ile normalleşme 8-9 aylık bir süreyi bulmuştur.

Bu noktada akla gelen soru şudur: 2013'te ABD ile gerilme pahasına uzak duran Türkiye neden 15 Temmuz darbe girişimini bastırdıktan kısa süre sonra Fırat Kalkanı Harekatını gerçekleştirmiştir?

Bu sorunun cevabını aşağıdaki maddeler şeklinde sıralamak mümkündür:

1- Her şeyden önce Suriye krizindeki bütün güçler (ABD, Rusya ve İran) sahaya doğrudan müdahil olduktan ve sınırlarını gördükten sonra Ankara bu adımı atmıştır. Bu anlamda özel birlikleriyle doğrudan müdahalede bulunan en son ülke Türkiye'dir.

2- Esed'in tasfiyesi ve DEAŞ'ın temizlenmesi gibi büyük bir yükün altına tümüyle

girme seçeneğini reddeden Ankara kendi ulusal güvenliği ve bütünlüğü için son noktaya kadar beklemiş ve istediği anda devreye girmiştir.

3- Türkiye için beklemenin en büyük maliyeti PYD-YPG'nin kantonlarını genişletmesi olduysa da bu kantonların birleştirilmesini engellemek mümkün olmuştur.

4- En önemlisi de 15 Temmuz darbe girişiminin bastırılmasıyla sivil kontrolü pekiştirilmiş bir ordu ve yüksek bir halk desteği ile operasyon gerçekleştirilmiştir.

Aslında Avrupa ile yaşanan gerilim ve Fırat Kalkanı Harekatı örneklerinde görülen yeni dış politika anlayışının temelinde 15 Temmuz direnişinin yarattığı siyasi bilinç bulunmaktadır. Ülkenin bekasına dair kaygılarla güçlü olma arzusu 15 Temmuz direnişinin özgüveni ile birleşmiştir.

Bu yeni "milli ve yerli" siyasi dalga 16 Nisan 2017 halkoylaması ile Cumhurbaşkanlığı sistemine geçiş iradesini şekillendirmiştir.

5- 16 Nisan halkoylaması ve Yeniden İnşa: Cumhurbaşkanlığı Sistemine Geçiş

15 Temmuz darbe girişiminin Türkiye siyasetine en kritik etkisi mevcut parlamenter sistemden bir tür başkanlık sistemi olan Cumhurbaşkanlığı sistemine geçiştir. İlk defa hükümet sistemi değişikliği içeren bir Anayasa değişikliği (18 madde) sivil siyasetin inisiyatifi olarak Meclisten geçerek halkın önüne koyulmuştur. Bu arayış hem devletin kurumsal olarak yeniden yapılanmasını hem de siyasetin kodlarını değiştirecek bir çabadır.

Aslında Türkiye'de başkanlık sistemine geçiş arayışının tarihi 1970'lere kadar geri götürülebilir. Koalisyon dönemlerinde yaşanan siyasal istikrarsızlıklar ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin krize dönüştürülmesi gibi hususlar bu arayıştaki en önemli etkenlerdir. Ayrıca Türk tipi parlamenter sistemin getirdiği istikrarsızlık askeri darbelerin yapılmasını kolaylaştırmıştır. Bu kaygılardan hareketle özellikle sağ gelenekten gelen siyasi liderler, bu kısır döngüden çıkmak için siyasi sistemin dönüştürülmesi ve Türkiye'nin başkanlık sistemine geçilmesi gerektiğini savunmuşlardır. 1970'lerde Milli Görüş geleneğine mensup partilerin lideri Necmettin Erbakan ve Türk milliyetçisi çizginin lideri Alparslan Türkeş bu fikri seslendirmiştir.

Benzer şekilde 1982 Anayasası'nın getirdiği hükümet sisteminin krizlerini gören Turgut Özal 1980'lerin sonundan itibaren başkanlık tartışmasına devam etmiştir. Özal'ın önerisine ilk başta karşı çıkan Süleyman Demirel 1990'ların ikinci yarısında

başkanlık sistemine geçilmeden Türkiye'nin yönetilemeyeceğini görüşünü öne sürmüştür.[25] 2000'li yıllarda Recep Tayyip Erdoğan tarafından devam ettirilen başkanlık sistemi tartışması, 2007'deki 367 krizinden sonra cumhurbaşkanını halkın seçmesine karar verilmesi ile yeni bir evreye girmiştir. Cumhurbaşkanını güçlü ancak sorumsuz olarak konumlandıran 1982 Anayasası'nın çerçevesini çizdiği hükümet sistemi 2007 halkoylaması ile aslında "yönetme krizleri "ne daha da davetiye çıkarır hale gelmiştir. 2014 yılında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın halk tarafından seçilmesiyle birlikte mevcut sistem fiilen yarı başkanlık sistemine yaklaşmıştır.

Ancak cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi muhalefeti yeni bir sisteme geçmeye ikna edememiştir.

Tam da bu noktada gerçekleşen 7 Haziran 2015 seçimleri yüzde 40 oy alan bir partinin tek başına hükümet edemeyeceğini göstermekle kalmamış AK Parti karşıtlığında birleşen CHP, MHP ve HDP'nin aralarında bir koalisyon kuramayacaklarını da ispatlamıştır. Koalisyon'a "hayır" diyen MHP lideri 1 Kasım 2015 seçimleri ile AK Parti'nin tek başına iktidarının önünü açmıştır. Ancak MHP'deki asıl değişim partinin FETÖ odaklı saldırılara muhatap olması ve daha önemlisi 15 Temmuz darbe girişimini yaşamasıyla gerçekleşmiştir. Darbe girişimi Türkiye'nin bekasına yönelik yeni bir farkındalık oluşturarak yeni bir uzlaşmanın önünü açmıştır. MHP lideri Bahçeli'nin 11 Ekim 2016'da partisinin Meclis Grup Toplantısı'nda yaptığı konuşmada, Türkiye'deki mevcut yönetim sisteminde sıkıntılarının olduğunu ve gelecekte bu sıkıntıların büyük bir yönetim krizine dönüşebileceğini belirtmesiyle yönetim sistemi değişim süreci başlamıştır. Cumhurbaşkanının kullandığı yetkilerinin fiili bir durum oluşturduğunu ve bunun hukukileştirilmesi gerektiğinin altını çizen Bahçeli, Anayasa'nın ilk 4 maddesi ve üniter yapının bozulmadığı bir değişiklik önerisi için müzakereye hazır olduklarını açıklamıştır.[26]

Böylece AK Parti'nin hazırladığı ve MHP ile birlikte müzakere ettiği 21 maddelik Anayasa değişikliği teklifi 10 Aralık 2016'da TBMM başkanlığına sunulmuştur. Anayasa Komisyonu'ndaki görüşmelerde 18 maddeye indirilen teklif ile "Cumhurbaşkanlığı sistemi" Meclisten 339 kabul oyu almıştır.

Bu sistemin anayasal tasarımında iki önemli husus göz önünde bulundurulmuştur:

---

25 Nebi Miş ve Burhanettin Duran, "Türkiye'de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi," *Türkiye'de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi*, (SETA, Ankara: 2017), s. 15-50.

26 Miş ve Duran, "Türkiye'de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi", s. 40.

İlki geçmişte yaşanan siyasal krizlerin bir kez daha yaşanmaması için Türkiye'ye özgü bazı düzenlemeler yapılmıştır. İkincisi ise başkanlık sistemini uygulayan ülkelerde yaşanan sistem içi krizleri aşmaya yönelik iyileştirme önerileri dikkate alınmıştır. Cumhurbaşkanı ve yasama organının doğrudan halk tarafından seçildiği bu yeni sistemde yürütme tek başlı hale getirilmiştir. Yürütme ve yasamanın seçimleri beş yılda bir olacak şekilde eş zamanlı olarak düzenlenmiştir. Ayrıca yasama ve yürütme arasında oluşacak bir krizle sistemin tıkanması durumunda cumhurbaşkanı ve meclisin birbirlerinin görevlerine son verebilmesi mümkün kılınmıştır. Bu durumda her iki organın seçimlerinin karşılıklı olarak aynı anda yenilenmesi zorunluluğu getirilmiştir.[27]

Sonuç

Şurası açıktır ki eğer 15 Temmuz darbe girişimine gösterilen sivil-demokratik direniş olmasaydı muhtemelen 16 Nisan halkoylaması yapılamazdı. 15 Temmuz gecesi 2013 Gezi Parkı Şiddet Eylemleri ile başlayan sürecin zirve noktası olduğu kadar yeni bir siyasetin de kapısı konumundadır.

Türkiye'nin etrafındaki türbülanstan çıkışı da, sistemsel dönüşümü de ancak 15 Temmuz direnişinin Türk siyasi hayatına getirdiği yeni kodlar ve sermaye ile mümkün olabilecektir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafya hem devlet kurumlarının güçlü olmasını hem de demokratik konsolidasyonu gerektirmektedir. Bu zorlu arayışın siyaset kurumunu da, aktörlerini de büyük sorumluluklar ve görevlerle donattığına kuşku yoktur. Bir darbe girişimini bastırmanın verdiği özgüven ile yeni bir toplumsal sözleşmeyi hayata geçirecek kapsayıcı politikaların üretilmesi elzemdir.

15 Temmuz direnişinin Türkiyelilik hissini perçinleyen vatan sevgisini farklı kesimlerin üzerinde uzlaştığı bir değer ve farkındalık haline getirmiş olması ümit vericidir. Bu aynı zamanda Türkiye karşıtı lobilerin kampanyası ve üç terör örgütünün (DEAŞ, PKK ve FETÖ) saldırıları ile mücadele için dayanılacak zemini oluşturmaktadır.

27 Daha fazla detay için bkz. Serdar Gülener ve Nebi Miş, "Cumhurbaşkanlığı Sistemi", *SETA Analiz*, Sayı: 190, (Şubat 2017).

KÜLTÜREL HAYAT VE DARBELER

Sempozyum 2. Oturum

Mustafa Muharrem (Oturum Başkanı)

Ercan Yıldırım (Türk Düşüncesi, Dünya Sistemi, Darbeler)

Mehmet Doğan (Devirmekten "Devrim", Yahut "Darbe"!)

TÜRK DÜŞÜNCESİ, DÜNYA SİSTEMİ, DARBELER

Ercan YILDIRIM

Türk düşüncesi, Osmanlı'nın Batılılaşma döneminden çok daha önce "medeniyet" aşamasına gelmesiyle birlikte kendine özgü fikirleri, fikri yönelimleri terk etti. Türk düşüncesi Batılılaşma dönemine girdikten sonra iki yönelimin sert çatışmasına neden oldu; Batı ve doğu kavramlarını tanımaya, tanımlamaya çalışırken, Batıyı "yüksek" bir yere koyduğu için doğrudan kendini aşağıda gördü. "Yetişmek" kavramı tam da burada "Kızıl Elma" denebilecek kadar büyük bir hedefe hazla, tutkuyla yaklaşarak medeniyeti belirleyen değerleri ele geçirmeye çalıştı.

Batı medeniyetini dini hariçte tutarak mutlaklaştıran ve kutsallaştıran düşünce giderek ulemaya, Saray'a, bürokrasiye, askeriyeye hakim oldu. Münevverler medeniyeti İmparatorluğa getirmeyi kafasına koysa da İslam'ı bir türlü "tasfiye" edemiyordu; Batı medeniyetini devşirmek isteyen yeni aydınlar kurtuluşu ayrıyeten "geleneğe yani Şeriat'a" dönüşte görüyordu. İslam'ı metod olarak Batı medeniyetini kabul ettirebilecek ilkelerle anlamaya ve anlatmaya çalıştılar. Dolayısıyla pozitivizm, rasyonalizm ve Aydınlanmanın öteki değerlerini sadece "terakki"ye indirgeyerek okudular. Doğu ile Batı arasına sıkışan Türk düşüncesi yeri geldi doğuyu yeri geldi Batıyı övdü ve öne çıkardı; çoğunlukla doğu ile Batı arasında Batıyı ağdıran sentezler çok daha revaç buldu.

Batılılaşma sonrasında Türk düşüncesi kaynaklara dönüş, tarihsel İslam, Batıcılık ve Doğuculuk arasında ne kadar yeni eğilim varsa ne kadar modernitenin ortaya attığı tez, yöntem, dil varsa onların hepsini aldı, kullandı, bünyeye uyduramadığı için terk etti. Burada bize kalan tek gerçek, bize özgü bir fikrin hiçbir zaman kovalanmaması oldu. Doğu ve Batı düşüncesi arasında kimi zaman adı İslamcılık kimi zaman milliyetçi, muhafazakar, Kemalist, sosyalist olan ama özü itibariyle dünya sisteminin, kapitalizmin, küresel medeniyetin dilinin tezlerinin farklı sınıflar, farklı kesimler bakımından yeniden üretilmesinden oluşan bir düşünce hayatımız ortaya çıktı.

Tarihe, sosyolojiye, ekonomiye ağırlık vererek kendimizi, toplumumuzu, tarihimizi anlamaya çalıştığımız da oldu; siyasetten, ideolojilerden ve devletten beklentileri üst noktalara çıkaran taleplerimiz de. Fakat ortadaki tek gerçek ise dünya sisteminin dönüşümlerinin, kendini yenilemesinin aynen ve tamamen fakat

bizim topraklara yirmi-otuz yıl geç intikal etmesi olmuştur. Dünya sisteminin değiştiği, dönüştüğü, yeni metodlarla ortaya çıktığı aşamalar bize ideolojilerin farklı yüzleri olarak geldi. İngiliz ve sonrasında Amerikan dünya sisteminin üslubu ve yöntemleri İmparatorluğun bitiminden Türkiye'nin kurulması ve demokratik hayata geçişine yeni milenyuma kadar tesirini her daim gösterdi.

Türk düşüncesinin yönünü belirleyebilmek için öncelikle modern dönemde dünya sisteminin kendi kabuk değiştirmesine, uluslararası yönelimlere, dünya sisteminin yeni doktrinini ülke içinde uygulanmasını sağlayan darbelere ve müdahalelere bakmak gerekir. Osmanlı'dan itibaren devlet varlığımız zayıfladığı için dış etkilere açık hale geldik. Dönemi daha iyi anlayabilmek açısından mutlaka uluslararası gündemi, dünya sisteminin yeni stratejisini okuyup Türkiye'deki gelişmeleri okuyup anlamlandırmak en mantıklısı. Bu açıdan darbe öncesi ve sonrasındaki ekonomi politikalarına, zayıflayan – güçlenen fikir hareketlerine, düşünce akımlarının söylemlerindeki değişimlere, devlette ve düşünce akımlarında hangi kadroların tasfiye edilip, yenilerinin getirildiğine, siyasette kaybolan veya kurulan partilere, en nihayetinde kültür politikalarında, kültürel alandaki trendlere göz atmak darbe ve müdahalelerin ne derece belirleyici olduğunu belirler.

Türk düşüncesi kendi kaynaklarına zaman zaman yönelse de büyük oranda küresel boyutta uluslararası ilişkilerin ve dünya sisteminin siyasal-iktisadi kırılmalarında değişim geçirdi. Koçi Bey Risalesi klasik hale gelse de esasında Osmanlı'nın gerileme döneminde pek çok teklif, çare ve öneri klasik dönemi öne çıkarıyordu. Lale Devri güzelliklerinin yanında Osmanlı'nın ilk büyük kapitalist farkındalığını ifade eden sanayileşme, tesisleşmeyi içermesine rağmen daha çok Batılılaşma algımızı kuracak şekilde "yaşam tarzı" ile ilişkilendirildi. Dolayısıyla fikir hayatımızla kültür arasında bu doğrudan ilişki Lale Devri'nden sonra başlamıştır.

Yeniçeriliğin Kaldırılması, II. Mahmut Dönemi

Uluslararası gündeme uygun, dünya sisteminin kırılmalarına yatkın, darbeler ve müdahalelerle sadece siyaset, iktisat, fikriyat değil; aynı zamanda kültür de belirgin bir yöne kaymıştır. Lale Devri bunun klasik örneği olduğu gibi misal Yeniçeriliğin kaldırıldığı ve artık yeni bir evrenin doğuşunun başladığı bu mühim tarihten sonra paradigmayla kültür de değişmeye başladı. Marşlar, musiki, giyim kuşam gibi modernleşmenin görünen yüzü İmparatorluğa girdikçe, yeni döneme uygun fikri ve edebi tarzlar da gelişti. Bu açıdan bizde Batılılaşma, kültürü dışlayan fikriyata sahip olsa da esasında öncelikle "yaşam tarzı"dır, gündelik hayatın dönüştürülmesi, kültürün bir ideolojik yönelim biçiminde dikte edilmesi, girmesiyle ortaya çıkar.

Lale Devri, Yeniçeriliğin ilgası ve II. Mahmut dönemi, Tanzimat, Meşrutiyet Osmanlı döneminde dünya sistemine, darbe ve müdahalelere bağlı olarak fikriyatın, kültürün biçimlendiği, yenilendiği, klasik dönemi örten gelişmelerin yaşandığı mühim duraklardır.

Cumhuriyet döneminde ise genel hatlarıyla Hilafetin kaldırılmasıyla başlayan süreç, Mustafa Kemal'in ölümüne kadar sürerken 1939 yılında dikkat çeken evrilme, II. Dünya Savaşı esnasındaki birbirine taban tabana zıt siyasi tercihler, Yalta düzeni, 27 Mayıs, 12 Mart ve neoliberalizmin ülkeye girdiği 12 Eylül dönemi temel kırılmaları ifade eder. Elbette 90'lı yıllardaki 28 Şubat'ın, 27 Nisan'ın, Gezi olaylarının ve 15 Temmuz'un bariz etkileri bulunmasına rağmen bunların sonuçları tam manasıyla olgunlaşmamıştır. Fakat dünya sisteminin etkileri ve darbeler; genellikle iktisadi, gündelik hayatın kültürü, siyasal kadrolar üzerinden bir tasfiye-yenileme hareketleri olarak etkilerde bulunur.

Batılılaşmanın her boyutu ister felsefi manada ister kalkınma ve sanayileşmeyi öne çıkaran medeniyet unsurlarıyla olsun en belirgin etkiye sahip güçtür. 1980'li yıllardan sonra Batılılaşma tartışmalarının yerini modernleşme alırken kapitalizmin siyasi, iktisadi kültürel etkileri daha çok öne çekildi. Dolayısıyla Batılılaşma tartışmalarından modernleşme ve postmodernleşme kaygılarına kadar ciddi bir dil değişikliği olsa da yönelimi yavaşlatmak bir yana daha da hızlandırdı. Cumhuriyet inkılapları tüm yönleri kapsadığı için ikinci büyük kırılmadır. Kapitalizmin Osmanlı dönemi ve erken Cumhuriyet'ten farklı olarak Demokrat Parti idaresiyle girişi ile neoliberalizmin bir başka milliyetçi-muhafazakar-dindar Özal tarafından ülkede kök salması en etkili siyasal ve kültürel tarz oldu.

Elbette İngiliz dünya sisteminin metodundan Amerikan dünya sisteminin yöntemlerine geçiş beraberinde 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül'ü getirse de esasında bu tarihler Türklere kapitalizmi, dünya sistemini dikte etmenin adı olarak görülmeli.

Türkiye'de Osmanlı'dan bugüne yüzeysel veya sosyokültürel kimlikli yapısal değişim ve dönüşümler olağandışı durumlarda gerçekleşti. Batılılaşma yine siyasi rejim değişiklikleri, uluslararası baskılar, darbelerle meydana gelirken, modernleşme başlığı altındaki kültürel yenilikler tabandaki, gündelik hayattaki etkileri ifade eder. Bu bakımdan Yeniçeriliğin kaldırılması Osmanlı ile başlayan sert ve devrimci yeniliklerin başlangıcıdır. Ulema ve asker bir ve beraberken Osmanlı devlet adamı yenilik yapamıyordu. Yeniçeriliğin kaldırılması bu direnci kırdı, ortadan kaldırdı.

Yeniçerilik ilga edilince ortaya ideolojiler çıkmadı hala klasik tarzda yenilikçiler ve

gelenekçiler bulunuyordu.

Bu dönemde devlet içinde etkili kesimlerin kimler olacağına ilişkin kavgalar da yaşandı. Zaten darbeler, müdahaleler bir yönüyle uluslararası bağlantılar içeren yönlendirmeler olsa da esasında devleti idare kesimlerin kavgası, iktidar mücadelesi olarak da görülmeli, okunmalı.

Gavur Padişah olarak da anılan II. Mahmut'un Yeniçeriliği kaldırması, Batılılaşma yönündeki iradeyi güçlendirmekle kalmadı aynı zamanda geleneksel güç odaklarının etkilerini de zayıflattı, yok etti. Askeriye sınıfı, kalemiye, ilmiye ve devlet idarecileriyle beraber devleti idare eden kesimlerdir. Askeriye bu sayede tamamen Padişah'a bağlandı, dolayısıyla yenilikler karşısında durabilecek en önemli kesim saf dışı bırakıldı.

Modernleşme hareketlerinde değil sadece tarih boyunca devlet katındaki mücadelelerin bir yerinde hep ordunun sürece katıldığı, askerin kullanıldığı açıkça bellidir. Burada da yine ordu bu sefer tersinden tasfiye edilerek yenilik hareketlerinin önü açıldı. Alemdar Mustafa Paşa'nın intihar etmesiyle beraber değişim başlamıştı; böylece güçlü sadrazamlar dönemi kapanarak güçlü padişahlar dönemine geçildi. (Tunaya, 2004, 24) Padişah artık kendine köstek olan kesimleri tasfiye etmeyi daha rahat sağlayabilecekti. Ulema askerle bir olup Padişah'ı ve yenilikleri durduramayacak boyuta geldi.

Yeniçeriliğin kaldırılması yerine kurulan ordunun modern manada etkili olmasına karşın bir kökleri ve geleneğinin bulunmaması II. Mahmut'un yenilikleri yukarıdan aşağıya gerçekleştirmesine fırsat verdi. Geleneksel kesimler yok oldukça ortaya yeni güç odakları çıkacaktı elbette... Bürokrasi tam da bu ortamda güçlenirken gazetenin ve yeni matbuatın İmparatorluğa intikaliyle ulemanın yerine aydın sınıf belirip güçlenmeye başladı. Yeni aydın sınıf aynı zamanda bürokraside de etkiliydi.

İngilizler, Paşalar, Tanzimat Devrimi

II. Mahmut ile başlayan yenileşme süreci esnasında kuşkusuz güçlü sadrazamlar bu sefer İngiliz desteğiyle zuhur edince yeni aydınlar da onların yanında dönüştürücü rolü oynamaya başladı. Aydınlar değişim ve dönüşümün önemli bir ayağı oldu; yukardan değişim artık Padişah iradesiyle birlikte dünya sisteminin başındaki İngilizlerin, sonrasında Fransız ve Alman etkisindeki Sadrazamların, paşaların, aydınların, gazetecilerin hatta ulemanın etkisiyle gelişti.

Klasik Osmanlı düzeni bu dönemde tesirini kaybederken kapitalizm yavaş yavaş İmparatorluğa girdi.

Kırım Savaşı'nda ilk borcu İngilizlerden alarak, Düyun-u Umumiye idaresinin tesiriyle artık kapitalizmin ayak sesleri, faiz, borçlanma, anayasalar düzenlemeler, ticaret ve finans konularındaki yasalarla yavaş yavaş duyulmaya başladı.

Bütün bu finansal gelişimlere rağmen Osmanlı devlet adamı kapitalizmin temel kaidelerine geçişi hiçbir zaman sağlamadı. Ne sanayiyi ne toprağı ne de ticareti topyekûn Batı referanslı belli çevrelere, ailelere, zenginlere devretmedi. Sermayeyi, parayı, toprağı, iktisadı sayılı zümrelerin eline teslim etmedi. Fakat yarı sömürge denebilecek finansal tedbirlere de engel olamadı. Borçlanma, kapitülasyonlar, dış yatırım ve hammadde ihracına da ses çıkaramadı. Batı ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa tehlikesine karşı Rusya; Rus, İngiliz tehdidine karşı Rus ve Alman ittifaklarına giden Osmanlı, sonuçta kapitalizmin sömürgeciliğe varan kısmına, "civilation"a, Batı medeniyetinin sadece kültürel boyutuna tüm karşı çıkan kesimlerine rağmen razı olmak durumunda kaldı. Burada sanayi, bankacılık ve finans gelişmediği halde dindar-orta sınıf eşraf kesimi ticarette ilerledi, etkili bir sınıfa dönüştü.

Dindar orta sınıf / eşraf gerek İttihat Terakki gerek Cumhuriyetin ilk yılları, Demokrat Parti ve 12 Eylül, 2000 sonrasında olduğu gibi siyasette belirleyici konuma geçti. Geçti ama aynı zamanda darbelerin nedeni ya da sonucu olarak doğarken bir yandan da darbelerin hedefine yerleşti. Hem Yeniçeriliğin kaldırılması hem Tanzimat ile birlikte önemli ve keskin virajlar geçildi; bunların başında bir "zihniyet değişimi" olan Müslüman ile gayrimüslimin denk olduğunu kabul etmek gelir.

Kapitalizmin, modernitenin en önemli gelişme amillerinden olan Müslümanı kafir karşısında "geri" kabul ettirebilme iradesi, II. Mahmut ile başladı, Tanzimat ile yasal duruma geçtikten sonra Meşrutiyet ile kavileşti. Her ne kadar yenilikçiler de "Şeriat'a dönüşü" kurtuluşun nedeni olarak görse de kanuni tüm yenilikler bunun tersini işletti.

Yeniçeriliğin kaldırılması kuşkusuz "tersinden bir darbe" olarak modernleşme dönemi kültürümüzü, siyasetimizi, fikir hayatımızı belirledi. Fakat tüm kesimler için var olmak aynı zamanda "batışı durdurmak", "devleti kurtarmak" manasına geliyordu.

Darbeci modernler de, gelenekçiler de, milliyetçiler de, Kemalistler de hep "devleti kurtarmak" için harekete geçti. Aydınların ve dünya sisteminin kanatları altındaki devlet erkânının da birinci amacı yukardan aşağı modernleştirme yaparak, zihinleri, itikatları, yaşayışı medenileştirerek "devleti kurtarmak" tır.

Medenileşme başlığı altında yapılanların tümü bir açıdan "darbe-müdahale"dir;

mesela şapka inkılabıyla çok farklı gelişmez.

Tanzimat bu bakımdan gelenekçi tavırla yenilikçiliği bir arada yürütebilen "çekingen-ürkek modernleşmedir." Hala geleneksel olan zihinlerdedir, birden kopulamaz; "gavura gavur denmeyecek" fikri bunun yansımasıdır. Yeniliklerden herhangi bir tepki gelmeyince mesela en önemli "zihni devrim" olan gavur ile Müslümanın denkleştirilmesine ses edilmeyince Meşrutiyet ruhunu çağırmak çok daha rahat olmuştur.

Tanzimat bu bakımdan bir darbe hüviyetine de sahiptir; Mustafa Reşid Paşa gibi medeniyeti yani Batıyı mutlak gören bir dünya sistemi taraftarının, sonraki dönemlerde de Ali-Fuat-Mithat Paşaların yeni darbelerinin başlatıcısıdır.

Tanzimat yeni bir zihniyet getirdi, yeni kadrolar ihdas etti, yeni müesseseler oluşturdu, yeni bir kültür doğurdu, yeni bir iktisadi zihniyeti ikame etti. Padişah güçlüyken bir anda gücü sınırlanmaya başladı; dünya sisteminin, İngilizlerin tesiriyle "Paşalar", konsolosluklar, şirketlerin temsilcileri, içerdeki mümessiller, Padişah'ı sınırlandırmaya başladı. Tabi buna bir de ayanları ve "yeni aydınları" yani "Yeni Osmanlı'ları, Genç Türkleri" eklemek gerek. Meşrutiyet'e kadar, "bu ülkede Padişah kadar bizim de söz ve yönetim hakkımız var." diyen bir irade, tamamıyla medeniyetin desteğiyle güçlendi.

Padişah Yeniçeriliği ilga ettikten sonra güçlenirken bir anda geleneksel olmayan kesimler tarafından sorgulanmaya, hırpalanmaya, yıpratılmaya başladı.

Seçim, demokrasi, Parlamento gibi kavramlar üzerinden Osmanlı geleneksel düzeni değiştirilmeye, Padişah'ın yetkileri kısıtlanmaya çalışıldı. Mutlakıyet yavaş yavaş çöküşe girdi. Tanzimat dönemi bir yanıyla İmparatorluğun içinden gelen talepler doğrultusunda öbür tarafıyla dış etkilerin sonucunda Osmanlı'daki en esaslı, temelli değişimlerin başlangıcı oldu. Yönetim kadrosu ve anlayışı, ulemanın etkisi, ordu değişti; aydın sınıf diye yeni tür güç odağı sistemdeki yerini aldı. Kapitalizm ve dünya sistemi İmparatorluğa yerleşti, toplum ve kurumlar tamamen kapitalistleşemese bile kanunlar, ekonominin genel yapısı kapitalizmle tanıştı.

Siyaset neredeyse beş yüzyıllık geleneği alt üst edecek kadar ciddi değişimler geçirdi, yenilikler getirdi. Demokrasi, parlamentarizm gibi konular yönetim sistemine dahil oldu. Kültürel manada da sert bir dönüşüm gerçekleşti. Züppe tipinin gösterdiği gibi yeni bir üst sınıf doğdu, tamamen Batılı, Batıyı örnek alan Frankofon, toplumdan kopuk, Batılı adetleri, tüketim nesnelerini kullanan, modern okullarda okuyan aydın, okur yazar, kentli, devlet kapısında yer bulan yüksek kültür temayüz etti. Tanzimat döneminde fikir hareketleri bakımından

ayrılıklar, yeni ideolojiler belirginleşmedi; kabaca yenilikçi ve gelenekçiler olarak ayrılan kesim Meşrutiyet'te artık farklı kamplarda yer alacaktır.

İttihatçılar ve Meşrutiyet Darbesi

Türkiye'de darbe geleneği İttihat Terakki idaresinin etkisini bariz biçimde gösterdiği Meşrutiyet döneminde ortaya çıktı. İttihat Terakki idaresi darbeci geleneği başlatan ekiptir, İttihatçılık Meşrutiyet döneminin genel karakteristiğini verir; bu dönem dış etkilerin, geleneksel tüm kurumların, tavırların ortadan kalktığı bir dönem oldu. Bu bakımdan Babıali Baskını, Hareket Ordusu modern darbecilik geleneğini başlatırken fikriyatı, kadroları, yönetim biçimini, ekonomiyi tamamıyla değiştirmiş, devlete, yönetime, düşünce hayatına hatta gündelik yaşama yeni renkler, yeni metodlar getirmiştir. İttihatçılar büyük oranda Yeni Osmanlı-Genç Türk hareketinin devamı olan Osmanlı modernleşmesinin ürünü kadrolardan oluşur.

İttihatçılar imparatorluğu Batılı karaktere büründürmeye çalışan modernist zihniyetlidir. Tüm klasik düzene, geleneksel yapıya, dini yorumlara adeta savaş açtılar. Alman ve Fransız etkisi yüksek bu kadrolar, medeniyet kavramı başlığında gündelik yaşamdan dini yapılara kadar pek çok devrimi öngörüyorlardı. Bu anlamda Cumhuriyetçilerin öncülüdürler. Fakat Cumhuriyet kadroları da İttihatçı olmasına rağmen uluslararası bağlantıları nedeniyle farklılık arz ediyordu. Doğan Avcıoğlu'nun *31 Martta Yabancı Parmağı* kitabı (Avcıoğlu, 1969) Meşrutiyet dönemindeki dış bağlantıları, ülkelerin devşirdikleri siyasetçileri, İngiliz-Alman etkisini, Pan hareketlerine bu ülkelerin sömürge politikalarının nasıl tesir ettiğini yanlı da olsa kapsamlı biçimde anlatır.

Cumhuriyet dönemi inkılaplarının pek çoğunu ana çizgileriyle İttihatçıların Meşrutiyet döneminde bulmak mümkün. İttihatçılar yepyeni insan, yepyeni ekonomi, yepyeni fikir ve edebiyat, devlet düzeni inşa etme konusunda kararlı davrandılar. Öyle ki İttihatçıların devrimleri Cumhuriyet devrimleri kadar güçlü olmasına rağmen İslamcıların engellemesi nedeniyle hayata geçmemiştir. (Tunaya, 2004, 45) İslamcılar da Meşrutiyet döneminin bariz aktörleri arasında yer aldılar; fakat İslam'ın temel bazı konularında dirayetli davranmayı başardılar.

Meşrutiyet dönemi aydınının İttihatçı olsun ya da olmasın gerilemenin nedeni ve çöküşün engellenmesi konularındaki fikirleri birbirlerinden keskin çizgilerle ayrılmaz. Zaten döneme rengini de bu geçişkenlik verir. Meşrutiyet hem fikir hareketlerinin bir arada bulunması hem de hızlı biçimde ayrışması nedeniyle Türk düşüncesinin, siyasetinin hatta ekonomisinin en etkili zaman dilimidir. İmparatorluğun hızlı biçimde çöküşe geçmesi, tedbirlerin derhal devreye girmesi,

yeni fikir hareketlerini doğurdu. Tabi burada en esaslı ve öncelikli düşünce İslamcılık oldu.

Devletin resmi görüşleri arasında bulunan İslamcılık, uzun süre Meşrutiyet idaresinin temel fikriyatını oluşturdu. Bunda tabi uluslararası plandaki gelişmelerin, sömürgeciliğin, Avrupa'daki savaşların, yeni emperyal ideallerin, Almanya'nın tesiri hayli büyük.

İmparatorluk fikrinden yavaş yavaş ulus devlete geçiş bu dönemde gerçekleşti.

Osmanlıcılık İmparatorluğun uyrukları, tebaayı bir arada tutmak için en elverişli düşünce sayılırken milliyetçilik hareketi Osmanlıcılığı boşa çıkardı. Müslüman tebaayı tutma adına ise İslamcılık devreye girdi. Halbuki İslamcılık da milliyetçilik hareketleri karşısında donanımlı değildi; İslamcılık genel manada sadece İslami durumu ve teklifleri içermiyor aynı zamanda Türk düşüncesinin genel tezlerini de bu dönemde ortaya koyuyordu. İttihad-ı İslam, Cihad hissiyatı ve kafire karşı mukavemeti besleyen kavramlar bu dönemde etkisini yitirdi; Müslüman tebaa ayrılınca fikir hareketleri kendilerine yeni yollar çizdiler. Osmanlıcılık, ümmetçilik tamamen gözden düştü, etnik kalkışmalar bu temel tezleri iflas ettirdi. Artık devletin esas aldığı yönelimler birer ideoloji derekesine düştü.

Meşrutiyet bu anlamda İslamcılık ve Türkçülük demektir. Zira Sırat-ı Müstakim isimli dergiyi İslamcılar, İslam dergisini de Türkçüler çıkarıyordu.

Arnavutluk'un elden çıkması, Arap isyanı nedeniyle İslamcılığın gözden düşmesiyle Türkçülük devlet bürokrasisini, aydınları, orduyu etkisine aldı.

İmparatorlukta kavmiyet duyguları en son kabaran kesim olarak Türkler artık öteki etnik unsurlardan ümitlerini kesti, Türkçülük ideolojisine girişti. Fakat buradaki milliyetçilik-Türkçülük İslami özden uzak, İslam'ı dışta bırakan daha çok seküler kimlikli siyasi-fikri bir harekettir. Balkan savaşlarındaki hezimet Türkçülüğü kamçıladı; Türklüğe eğilim verseydi İmparatorluk yenilmezdi, kanaati psikolojik sınırın aşılmasına neden oldu.(Safa, 1990, 30-34)

İttihatçılıkla beraber ideolojiler belirginleşti, netleşti. İttihatçılık yanında Balkan Savaşları ve sonrasındaki I. Cihan Harbi Türk düşüncesini belirlerken keskin bir dönüşümü başlattı.

İdeolojiler artık fluluktan çıkıp netleşti.

Sosyalizm bile bu ortamda kendine bir yer bulmaya çalıştı. Türkçülük, İslamcılık, Batıcılık kadro, tezleri, matbuattaki yeri itibariyle kendine özgü yerine oturdu.

İttihatçılar burada Türkçülüğü Kazanlı-Azerbaycanlı yazarların da belirlediği tarzda işlerken kendine özgü yeni sentezler de geliştirdi. Meşrutiyet aydını, İttihatçılar İslamcılar gibi hurafe, bidat karşıtı bir tutum takındı; geleneği de tasfiye etmeye çabaladılar. Bu açıdan "milli" söylemi ağırlık kazandı... Milli film, milli edebiyat, milli müzik, sade milli dil... hatta Cumhuriyet'in hayata geçirebildiği Arap alfabesini kaldırma girişimi gibi pek çok görüş tartışıldı. Milli vurgusu bütünüyle İttihatçıların değil, İttihatçıların içinde güçlü bir eğilim olan İslamcı kadroların yönlendirmesiyle gerçekleşir. Buna ek olarak İttihatçılar tam da darbeciliğin bir sonucu olarak siyasal sistemde değişiklik yaptıkları gibi ekonomiye de damgalarını vurdu. Milli İktisat kavramı, yerli zenginler, burjuva imal etme projesi onların vasıtasıyla hayata geçirildi. Bu proje zaman zaman Cumhuriyet döneminde, muhafazakar iktidarlarda da uygulansa bile beklenen tesiri göstermedi. Dünya sisteminin merkez-çevre modeli bu tür "milli iktisatlara" müsaade edecek cinsten değildir.

Öyle ki Meşrutiyet döneminde iyi veya kötü kendini kabul ettiren sosyalizm bile milli kavramına yaslanmadan edemez. Sosyalizmi memleket gerçeklerine uyarlama (Tunçay, 2012, 44) düşüncesi kendisini 27 Mayıs sonrasında da belli eder.

Cumhuriyet Kırılması

Türk düşüncesinin kırılma dönemlerinin en önemlisi kuşkusuz Cumhuriyet'in ilan edilmesi değil ama Kemalistlerin iktidarlarını kavileştirmesiyle gerçekleşti. Birinci Meclis'in tüketilip İkinci Meclis'in ikamesiyle beraber inkılapların önü açıldı. Hilafetin kaldırılması, Teşkilat-ı Esasi, Takriri Sükun devrimlerin yapılmasını sağlarken İzmir Suikastı sonrasındaki idamlar, 150'likler de bu dönemi darbe ve müdahale etkisi yaratacak değişimlerin kapısını araladı. Cumhuriyet idarecileri İzmir İktisat Kongresi'ni erken dönemde gerçekleştirse, devletçiliği benimsese, hür teşebbüsü teşvik etse bile tam manasıyla iktisadi bir temel atamadı. Bu anlamda tam manasıyla dünya sisteminin çevre ülkeler konumunda kalan Cumhuriyet Türkiyesi, Tek Parti Kadro dergisi vasıtasıyla kendine ideolojik temel inşa etmeye kalksa da Celal Bayar-İsmet İnönü arasındaki anlayış farkının, liberalizmle-devletçiliğin tonlarının nasıl uygulanacağı haricinde belirgin bir tartışma da açamadı.

Cumhuriyet'in bir ideolojisinden bahsetmek çok doğru olmaz. Nutuk'un çerçevesini çizdiği Mustafa Kemal'in fikirlerinden kotarılan ve 6 Ok ile sistemleştirilen temel ilkeler bir ideoloji değildi; oradaki ilkeler öteki ideolojilerin temel mantıklarını ihtiva ediyordu. Fakat bir gerçek var ki: yazı, Türkçe ibadet, üniversiteler, İslamcı – Osmanlı bakiyesi ulema ve aydınların tasfiyesi, matbuatın

yasaklanması tam manasıyla bir devrim olmuştur.

Seküler ve laik görüşlerin hepsini ihtiva eden Kemalizm milliyetçiliğe hassaten Mustafa Kemal'in muarızı ve rakibi Enver Paşa'nın ideolojisi Turancılığa şüpheyle yaklaşır. Ziya Gökalp'in kitapları 1939 yılına kadar yayımlanmaz, fikirleri iktidarda olsa bile kendisi unutturulmak istenir. Milliyetçilik Atatürkçülükteki karşılığıyla vatanperverlikle sınırlandırılır, seküler damarıyla varlığını korur ama bir Türkçülük halini almaz. Zaten Meşrutiyet'in Türkçüleri de kendilerini Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası içinde daha liberal akıma oturarak ifade ederler. Zeki Velidi Togan başta olmak üzere Türkçüler-Turancılar tasfiye edilmiştir. İslamcılık düşüncesi en başta gelen yasaklılardandır. Akif'in gönüllü sürgünü en karakteristik olanı... Özellikle 1933 üniversite tasfiyesi, Darülfünun'un kapatılması İslamcı kadroyu tamamen etkisizleştirdi.

Matbuatın İstiklal Mahkemeleri'ne çıkması, Matbuat Kanunu, dil devrimi, dinde reform çabaları, Türkçe ibadet İslamcı görüşleri bütünüyle yer altına itti. Sosyalizm İstiklal Harbi esnasında Bolşeviklerin desteği için müsaadeye mazhar görülse de sonradan ezildi, 40'lı yıllara kadar bir varlık gösteremedi. Kemalizm siyasi dönüşüm konusunda radikal bir karar alarak önce saltanatı sonra hilafeti kaldırdı; bir dünyayı bitirdiler yani.

Kültürel açıdan yukarıdan dönüşümün en klasik örneğini Kemalizm verdi, sadece kurumları, devlet organlarını, matbuatı değil devlet eliyle giyim kuşamdan musikiye kadar pek çok yaşama biçimi, hayat tarzını değiştirme sürecine girildi. Alaturka musiki bile bundan nasibini aldı. Bilhassa Cumhuriyet inkılaplarıyla birlikte Türk düşüncesi "tarzı hayat" üzerine oturmaya başladı, aradaki meselelerin geneli yaşamın İslamiliği ve sekülerliği üzerinde gelişti. (Safa, 1990, 57)

Kemalist inkılapların hayata, siyasete, fikriyata temaslarında kuşkusuz dünya sistemiyle girilen mücadelenin büyük rolü var. İngiliz dünya sistemi çok etkindir, Lozan ile beraber Türkiye bir vatan haline gelirken, mütarekede İstanbul'a ayak basan Batılılar şehri terk ettiler. Fakat Ayasofya'nın müze yapılmasından hilafetin kaldırılmasına kadar pek çok değişiklik dünya sisteminin, İngilizlerin müspet karşılayacağı şekilde gelişti.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası açıldıktan kısa süre sonra kapatıldı; Anadolu'nun dört bir tarafından çok yoğun destek gören bu partilere İstanbul'daki halk bile destek verdi. Millet sürecin içindeyken kendisine reyi sorulduğunda tavrını koyabildi fakat güçlü devlet organları vasıtasıyla yeni bir rejim şekillendi. Burada ne Türkçü akım ne İslamcı akım ne de ikisinin sentezleri kendine yaşam hakkı bulabildi; fakat bu topraklardaki eğilimlerin hepsi

"ulusçuluk" çerçevesinde formüle edilerek yeniden tasarlandı.

Demokrat Parti iktidarına kadar Cumhuriyet idaresi yeni bir insan, yeni bir toplum, yeni bir sistem için elinden geleni ardına koymadı ama bunların hiçbirisi tutmadı. Kemalist ulus inşası belli bir aşamaya kadar yerli yerine otursa da yeni bir ulus hayali tam manasıyla gerçekleşemedi. Kemalizm Türkiye'de İslam'ın ya da Osmanlı geleneğinin yerine yeni bir değer inşa edemedi. Ne tarih algısı ne din yorumu etkili oldu; dilde ve gündelik hayatta cebri yöntemleri kullandığı için belirgin bir başarı gösterse bile kendine özgü düşünme biçimini topluma yaygınlaştıramadı.

Türk dil ve tarih kongreleri, İslam öncesi kaynaklar üzerinden bu ulusu şekillendirmek istese de tarih buna izin vermedi. Anadoluculuk fikriyatı çerçevesinde sonradan Mavi hareketi adını da alacak şekilde Anadolu uygarlığı fikrine yaslanan bir temel akim kaldı. Yine dönemin Dergah dergisinin tesirindeki Anadoluculuk tezi de Kemalist idare nezdinde kabul görmedi. Ne İyon Uygarlığı ne İslam ile şekillenen Anadoluculuk Kemalizmin düşünce yapısını şekillendirmeyi başardı, Cumhuriyet idaresi biraz da siyasal ve pragmatist yaklaşımla 6 Ok üzerinden bir zemin kurmaya çalıştı. CHP esasında devletin, sert, iddialı, kurucu nitelikli fikir akımlarını ve ideolojileri; içselleştirmek, devletleştirmek için kullandığı bir araç fonksiyonu görür. Faşist ideolojilere yatkınlığı bir anda ABD ile demokrasinin gelmesiyle değişir; sosyalizmi devletin yapabildiğini göstermesi açısından "ortanın solu" ideolojisini geliştirir. Sonradan Alevi ve Kürtçülüğü de bünyesine katar, ulusalcı ve İslami renkleri de...

Faşist Rejimler, Tek Parti'nin Değişen İdeolojisi

İki dünya savaşa arasında Avrupa'da faşist yönetimler güçlendi. Naziler, Mussolini, Salazar gibi idarecilere elbette Sovyetik coğrafyadaki yine diktatörleri eklersek Türkiye'nin bu süreçten kendini kurtarması çok da kolay değildir; Tek Parti idaresindeki pek çok uygulama, yönetim biçimi güçlü, otoriter niteliktedir.

CHP devlet partisi olarak tüm kamuya hakimdir, gösteriler ve törenler aynen Almanya'da, Sovyetler'deolduğu gibi şaşaalı gerçekleşir; sıkı, disiplin ön plandadır. Kalkınma kavramı aynen bu ülkelerdeki gibi tüm toplumun katıldığı seferberlik gibi düşünülür. Ziya Gökalp'in Durkheimcıbireyin toplum için, toplum içinde eridiği tezi Tek Parti'de hayata geçirilir. Kadınlar, çocuklar, gençler 6 Oklu ideolojiyle birer nefer olarak tasarlanır... Elbette Meşrutiyet döneminde kurulun Türk Ocağı gibi Türkçü ideolojiyi taşıyan kurumlar bu dönemde 6 Oklu Kemalist ulusçuluğu sistemleştirir. Fakat gerek kurum içinde ve aydınlarda gerek Cumhuriyet idaresinde karşılıklı rahatsızlıklar da mevcuttur. Bunlara ek olarak Halkevleri, Köy Enstitüleri

DP dönemi dahil etkisini, etkinliğini sürdürür; seküler, Kemalist ideolojiyi "cahil halka" taşıyan, halkı Batılılaştırmaya matuf eğitim sistemini sosyal ayağıyla birlikte kotaran, müzikten sanata kadar medenileştirme ameliyelerini yerine getiren bu kurumlar hayatı sadece "ilerici-gerici" ikileminde okumaktan öteye gidemeyecek derecede bağnazdır.

Tek Parti uluslararası gelişmeleri de dahil olmayı düşündükleri Batılılaşmanın her türlü çağdaş halini de "ulus devlet" için tehdit olarak gören, kapalı, tekdüze bir hayatı yücelttiler. Cumhuriyet idarecileri İmparatorluk vizyonunun tümünü Lozan'da bıraktılar; "pan" hareketlerini tehdit olarak görüp "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesi etrafında İttihad-ı İslam'ı, Turancılığı, Enternasyonal'i düşman diye niteledi. Ekonomide içe kapalı, siyasette içe kapalı, dış politikada içe kapalı, düşüncede ve matbuatta içe kapalı, yeniliklere karşı bir 6 Ok rejimi Mustafa Kemal'in vefatı, İnönü'nün İkinci Adam olması, II. Dünya Savaşı ile birlikte yeni bir döneme girdi.

Dünya sistemi değişim sancıları yaşarken aynı sancıları Türkiye'de çekti... Savaşın kızışmasıyla birlikte Türkiye hangi tarafta yer alacağını bilemedi. Bir yandan Nazilere bol miktarda krom satıyor, ülke içinde milliyetçilik dalgasına izin veriyor, Cumhuriyet Gazetesi ve matbuat faşist rejimlere selamlar gönderiyor, Hitler bıyıkları yaygınlaşıyor öte taraftan İngilizlerin savaşı kazanmasından, kazandıktan sonraki tavırlarından korkuluyordu.

Sistemde kimin kazanacağına göre yönünü belirleyecek olan Kemalizm Almanya ve İtalya'daki, bilhassa Recep Peker Mussolini tarzı faşizmden etkilendi. Hatta Peker Faşist Parti'yi ziyaret bile etti. Milli Şef kavramı Führer, Duçe gibi unvanlar gibi yerleştirilmeye başlandı. Almanların Yahudi karşıtlığına benzer tarzda Varlık Vergisi üzerinden başta Yahudiler olmak üzere bir linç kampanyası başlatıldı. Benzer tarzda milli kavramı etrafındaki linç hareketleri modernleşme tarihimizde sıklıkla yaşandı. 6-7 Eylül olaylarında gayrimüslimlere karşı bir linç kampanyası kısa sürede yağmaya kadar dönüştü. "Kendinden olmayana yaşam hakkı tanımama" ilkesi, Kemalist ideoloji dışı güçlere uygulanırken zaman zaman gayri Müslimlere de yapıldı. Fakat linç kampanyasının elbette Demokratları kıstırma, sıkıştırmaya matuf olarak düzenlendiği de aşikardır.

Türkiye'ye bir yön verme çabalarının sonucunda dönem tam anlamıyla Selim Deringil'in tabiriyle *Denge Oyunu*'na dönüştü. Tabi bu esnada 1939 yılı bir başka darbe-müdahaleye de sahne oldu; İnönü Mustafa Kemal'in izlerini silmek için önemli icraatlar gerçekleştirdi. 150'likler affedildi, her türlü muhalifin üzerindeki baskılar gevşetildi, Cumhuriyet'i kuran kadrodan tasfiye edilenler, başta Kazım Karabekir olmak üzere tekrar siyasetin içine çekildi, Hareket

dergisi gibi gayri Kemalist yayınlara müsaade edildi, görece bir gevşeklik yavaş yavaş belirginleşti. Bunu elbette Kadro Dergisi çevresi gibi kesimler Atatürk'ün inkılapçılığından kopulduğunu düşünür. (Aydemir, 1968, 21)

Denge oyununun sonucu olarak farklı ihtimallere dayanan düşünce yapıları kendilerini ifade etmeye başladı, Ziya Gökalp yeniden basıldı, Türkçü ve İslamcı kökenler başlarını göstermeye başladı. Hatta belirgin bir sol-sosyalist toparlanma da gerçekleşti. Büyük Doğu'nun yayın hayatına girmesi Kemalist yumuşamanın işaretleri arasındadır. Türkçü – Turancı kesim 2. Dünya Savaşı'ndan önce elit bir konumdayken savaşla beraber yaygınlaşmaya, yeni dergiler yayınlanmaya, matbuatta ağırlık kazanmaya başlıyor. Ergenekon, Bozkurt, Orkun gibi dergiler, Türkçü-Turancı kesim İnönücü olurken "emret ölelim" bile diyebilmektedir. "Rodos'tan Altaylara kadar Türk coğrafyası" fikri, sonradan Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar uzanır. Bilhassa Sovyetlerin dağılmasıyla Türk coğrafyasıyla ilişkileri geliştirmek adına Adriyatik-Çin Seddi vurgusu güçlenir. Fakat Türkçü bu eğilimin gidişatı uzun sürmez Almanya'nın yenilmesi, müttefiklerin tepkisinden çekinme nedeniyle Türkçü-Turancı kesim derdest edilir, dergileri kapanır, kendileri hapsi hatta tabutlukları boylarlar. Churchill'in kızgınlığı bu sayede biraz olsun telafi edilir.

Türk düşüncesinin atakları bu nedenle büyük oranda siyasal gelişmelere, hassaten dünya sisteminin gidişatına bağlı şekillenir. Sosyalistlerin de akıbeti benzer biçimde gelişir. Cumhuriyet boyunca Türkiye Komünist Partisi üzerinden yürütülen komünist-sosyalist faaliyetler İstiklal Harbi'nde Rus yardımına bağlı olarak bir ara gevşese de sonrasında komünizmin hiçbir faaliyetine müsaade edilmez, parti kapatılır, gözetim uygulanır. Fakat İkinci Dünya Savaşı'ndan 1950'lere kadar geçen süredeki belirsizlik, savaşı kimin kazanacağı, dünya sisteminin başına geçen ABD'nin tavrının ne olacağı kestirilemediği için komünistlerde belirgin bir varlık göstermeye başlar. 1946 yılında yedi adet sosyalist kimlikli parti kurulur fakat bunlardan sadece iki tanesi Şefik Hüsnü'nün öncülük ettiği Türkiye Emekçi ve Köylü Partisi (TEKSP) ile Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) kalıcı ve etkili olur. (Yıldızoğlu, 2007, 42) Fakat ABD'nin sistemi oturtmaya başlaması, Soğuk Savaş'ın yürürlüğe girmesiyle birlikte antikomünizm yaygınlaşır, sol karşıtlığı zirveye çıkar, başta iktidardaki DP olmak üzere milliyetçi-muhafazakar-İslamcı kesimin tamamı antikomünizmi varoluşsal boyuta taşır.

İslamcılık düşüncesi ise İnönü döneminde yavaş yavaş ilk yayınlarını çıkarmaya başlar. Hareket ve Büyük Doğu Dergileri başta olmak üzere süreli yayınlar belirginleşir. CHP Amerika'nın dünya sisteminin başına geçeceğini anlamasından sonra DP'nin önünü de kesmek, İslami yasakları gevşetmek için 1947 yılında türbelere ziyaretten, Hacc'a gidişe kadar birtakım yasakları kaldırırken hala

matbuatta İslamcı tezlerin savunulmasını, ezanın aslıyla okunmasını yasaklı tutmaya devam eder. İnönü dönemi ne ekonomik ne siyasi ne de kültürel bazda kendine özgü bir dönem olmuştur. Tam manasıyla dönemin ruhuna uygun olarak Tek Parti, 6 Ok ideolojisini İtalyan-Nazist faşizm ile birleştiren, tavrını ortaya koyamayan otoriter bir idare ile Türkiye karşı karşıya kalırken, Naziler ile İngilizler arasında gidip gelen konjonktürde tüm ideolojiler, fikir hareketleri ve ülke içindeki muhalifler kısmi serbestlik yaşamış, Türkiye tam manasıyla kendi iradesi dışında, kendi gücünü kullanamayacağını dünya aleme göstermiştir.

Türk düşüncesinin dünya sistemi ile birebir bağlantılı olduğu bu dönemde netlik kazanırken özellikle Yalta düzeniyle, ABD dünya sisteminin Türkiye'yi doğrudan denetimli serbestlik metoduyla kontrol ettiği çok yakından takip edilmiştir.

Demokrat Parti Sonrası Sınıflar

Türk düşüncesinin, siyasetinin, ekonomisinin, kültürünün, kadro yapısının sert ve keskin dönüşümlerinden biri de Demokrat Parti iktidarıyla gerçekleşti. Öncelikle belirtmek gerekir ki Cumhuriyet idaresinin Türkiye'de yaptığı dönüşüm ve değişimler etkisini sürdürse bile, Demokrat Parti'nin, ANAP ve AK Parti'nin etkisi Cumhuriyet inkılaplarını aşacak boyuta hiçbir zaman gelmedi. Fakat DP Osmanlı izlerinin artık tamamıyla tükenip Tek Parti'nin varlığını gösterdiği ortamda, sadece 27 yılık dönemi fikriyat, kadro, siyasi uygulamalar, dini, kültürel açıdan rehabilite etmişlerdir. Ezanın aslıyla okunması en klasik dönüşümdür! Bu dini serbestliklerin açacağı yarıklar en baştan tamir edilmek amacıyla Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkarılmıştır.

1945 sonrası Türkiye'de plüralist çoğulcu topluma geçişi ifade eder. (Gevgilili, 1989, 51) Fakat bu çoğulculuk Türkiye'nin önünü açacak yeni gelişmeler, yeni siyaset, fikir ve kültür hayatına olumlu tesirlerde bulunamaz. 27 Mayıs idaresi anayasal manada bu çoğulculuğu destekler görünse de aslında kökünü kurutacak, onları deforme edecek çok başlılığı, parçalanmayı destekler.

Demokrat Parti iktidarı büyük oranda eşrafın desteklediği bir harekettir. Eşraf İttihat Terakki iktidarında ve Cumhuriyet idaresince geri plana itilse de 19. yüzyılda etkili olmuş, İstiklal Harbi esnasında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin omurgasını oluşturmuştu. DP ile beraber eşrafa yeni iktisadi sınıflar da girmeye başladı. Eşraf partileri, sonraki yıllarda KOBİ'ler, Anadolu sermayesi siyasette, iktisatta görece belirginlik kazandı; zaman zaman İstanbul büyük burjuvazisiyle, İttihatçıların ürünü milli burjuvaziyle kavga etti, çoğunlukla yenildi, tasfiyelere uğradı. DP döneminden itibaren dünya sistemi klasik merkez-çevre formunda Türkiye'ye hala imalat sanayiini dayatırken neoliberal dönemin

ilk zamanlarında bile Türkiye'ye büyük kapitalist şirketlerin yatırımları kısıtlı kaldı.

2000'li yıllara, küreselleşmenin Türkiye'yi istila ettiği döneme kadar dış yatırımlardan çok içerde ucuz, kalitesiz, sömürüye yatkın komprador iş adamları, İstanbul büyük burjuvazisi çevre ülke olmanın getirdiği bürokrasiyi yürüttü. İşçi sınıfı, görece kalkınmaya bağlı olarak yeni tesisler, sanayileşme ile genişledi, kırdan kente göç başladı, tüketime dayalı ekonomi, imalat sanayi ile birleşti... Memur kesimin, ordunun etkinliği daha geri plana itilirken serbest piyasa-kapitalist ekonomi sektörlerinde canlanma meydana geldi. Bu tabi diğer sınıfları doğrudan etkiledi, bundan memurlarda, Cumhuriyet'in gedikli elitleri de payını aldı. Doğal olarak yeni sınıflar, güçlenen kesimler kendi kültürlerini, siyasal anlayışlarını, fikri zeminlerini kamusal alana taşımanın kaygısını gütmeye başladı. Kırdan kente göç demek şehirleşme manasına geldiği için yepyeni kültürler ortaya çıktı. Bunun tesirlerini sonraki yıllarda özellikle 70'lerde çok daha net görmek mümkün oldu; gecekondulaşma, arabesk, varoş kültür, ara sınıflar, DP dönemi iktisadi yapısının sonucudur.

İşçi sınıfının güçlenmesi, siyasallaşması, TİP ile Meclis'e girmesi, sendikacılık, eylemler, gösteriler, hak arama mücadeleleri, ekmek kavgaları 70'li yıllarda sağ-sol çatışmasının alt yapısını oluşturdu. İşçi sınıfının bu derece güçlenmesi siyasal iktidarlarla birlikte devlet organlarının tedbir almasını da beraberinde getirdi. 12 Eylül rejimi bu açıdan neoliberalizmin de tesiriyle işçi sınıfını, buna bağlı siyasallığı, sendikal hareketleri oldukça pasifleştirdi.

Amerikan Hayat Tarzının Yerleşmesi

DP döneminin önemli sonuçlarından biri de küçük burjuvanın belirmesidir; kentleşmeyle birlikte hizmet sektörüne bağlı olarak kent kültürünü edinmeye, yaşamaya çalışan taşra kökenli ara sınıflar da doğdu. Türk toplumu DP'den evvel üst ve büyük oranda köylülerin oluşturduğu alt sınıflardan müteşekkilken, Demokratların iktisadi, siyasi kültürü ara sınıfları doğurdu. Batı kapitalist toplumları kadar olmasa bile bir orta sınıf oluşmaya başladı. Sinema, tiyatro, müzik, popüler kültür, kitap-dergi-gazete gibi entelektüel-kültürel faaliyetler çeşitlenmeye, yepyeni kültürler zuhur etti.. Küçük burjuva da bilhassa Amerikan dünya sisteminin ürettiği, popüler-tüketim merkezli kültürü edinip, taşımaya toplumun alt sınıflarına aktardı. Küçük burjuvanın dertleri, sıkıntıları, meseleleri yeni romanlarda, hikayelerde, filmlerde yavaş yavaş biçimlendi.

60'ların ortasından itibaren dünyadaki felsefi akımlar, varoluşçuluk, hippilik

edebiyata, müziğe transfer oldu. Rock, caz, alaturka, halk müziği eksenli yeni eklektik müzikler, Anadolu rock, hafif pop müzik, pop formunda türküler köklerini keşfetmeye çalışan küçük burjuvada yer buldu. Köy filmleri, destansı anlatımlar, Anadolu insanının dramı, toplumdaki kıyıcı adaletsizlikler, ağa-bey-idareci zulümleri, küçük insanın birbirine yaptığı zulümler, haksızlıklar, saf aşklardan küçük burjuvanın, tüketim toplumunun gel geç ilişkileri, acılar, parasızlık, itilip kakılma müziğe, sinemaya, edebiyata girdi.

Lümpen kültür varoşların şehirleri istilasıyla yaygınlaştı, tüketim ve pop kültür, klasik yapımızı marjinalleştirdi, bu fikir hayatında da tesirlerini gösterdi. Sağ ve sol olarak hayata bakan düşünce hayatı kaynaklarıyla temasa geçmeye çalışırken öte taraftan gecekondulu-varoş kesime hitap edebilecek siyasal zemin adına fikri yapısını aktüel olana göre ayarlar oldu. Sürekli göç, sürekli köylü-taşralı zihin, varoşun-arabeskin dili fikir hayatına da, sinemaya da, gündelik yaşamın tüm kılcallarına da girdi. Moda, giyim kuşam, yeme içme kültürü de bundan etkilendi.

ABD yaşam tarzının fastfood-ayak üstü formlarının hepsi, kullan-at anlayışının tamamı 70'lerle birlikte gündelik hayatı etkiledi, fikir ve siyaset dünyasına tesir etti, "naylon" kavramı insan ilişkilerinden, iktisadi hayata, entelektüel faaliyetlere kadar suni kelimesiyle birlikte algılandı.

Meşrutiyet döneminde, Osmanlı Batılılaşmasının yaşandığı yıllarda yüksek kültür, üst sınıf Batılı yaşam biçimini hayatına geçiriyordu, Batılı hayat alt sınıflara hele ki İstanbul dışına çok az ulaşıyordu. Cumhuriyet idaresi kültürü, Batılı gündelik hayatı, giyim kuşamdan eğitime kadar "sokaktaki insan"a ulaştırmanın, zorla dönüştürmenin mücadelesini verdi. DP ile başlayan Amerikan hayat tarzı ise kırdan kente göç, kapitalist iktisadi yapının genişlemesi, tüketim kültürü ve popüler kültürün yaygınlaşması, biraz da küçük burjuvanın, kentlerde ortaya çıkan yeni orta sınıfın sonucudur. Burada en dikkat çekeni ise 12 Eylül'ün Türkiye'ye taşıdığı neoliberal kültürün bir zorlama, devletin projesi, üstten emirle değil tabandan, gönüllü biçimde elde edilmesidir. Bu açıdan başta televizyon olmak üzere iletişim ve ulaşım imkanlarının genişlemesi, sonraki dönemlerde internet artık küresel dünyada kültürü de küreselleştirir.

Devlet kültür hayatına, fikriyata doğrudan karışmadığı dönemlerde bile bazı "sihirli dokunuşlar" yaptı. Başta üniversite ve asker tasfiyeleri kadroları ve fikir hareketlerini yönlendirdi. 1933 üniversite reformu, 27 Mayıs ve 12 Eylül tasfiyeleri eğitimde etkili oldu. Bunun yanında devlet kurumları aracılığıyla da yön vermeyi sürdürdü. TRT, Türk Dil Kurumu, YÖK, Anayasa Mahkemesi, Talim Terbiye Kurulu vasıtasıyla kültür ve eğitim belirli kanallarda akmaya başladı. 27 Mayıs ve 12 Eylül kurumları ihdas edip yenilerken siyaseti ve fikriyatı da dizayn etti. Alaturkayı bile

yasaklayan Cumhuriyet idaresi meyhane müziklerini alaturka diye tanıttı; arabesk ve hafif müzik sonrasında pop toplumun geldiği kültürel düzeyi gösterdi. Bu bakımdan tiyatro kısmen orta sınıfa hitap etse de bale, klasik müzik, piyano üst sınıfın ayrıcalığı olarak kalmayı, orta sınıfın beyazlaşma simgesi olmayı sürdürdü.

Film sektöründe de belirgin yönelimler gözlendi. 60'lı yıllarda toplumsal meseleler, köy gerçekliği, insan gerçekliği, saf ve sahici yaşam biçimleriyle birlikte anlatılırken 70'lerden sonra komünizm tehlikesine bağlı olarak tarih ilgisini ortaya çıkaran yapımlar, ekonomik krizler ve sağ-sol çatışmasını örtecek komediler yaygınlaştı. Bu açıdan Kara Murat, Battal gazi gibi filmler sağa yönelik millilik arayışlarını karşıladı; buna mukabil sağın İslami renginin arttığı, solun öne çıktığı dönemlerde de İslamsız bir Türklük neticesinde Tarkan, Karaoğlan filmleri ağırlık kazandı.

Tabi bu dönemde sentezlerden dolayı Türk İslam vurgularına bağlı olarak da "milli sinema" akımı belirdi. Fakat 80 sonrasına bakıldığında darbelerin aydınları, ideolojileri bir anda silip atması çöküntüyü artırdığı için bireysel, içe kapanık, toplum meselelerinden küçük burjuva dertlerine eğilen bir sinema, mafya filmleri öne çıktı. 12 Eylül öteki darbeler gibi bariz biçimde kültürü, siyaseti, fikriyatı, kadroları ve tabi ekonomiyi belirledi, yönlendirdi.

ABD İmparatorluğu'nun İş Başı

İsmet İnönü Amerika Birleşik Devletleri'nin farkına erken vardı. ABD'nin dünya sisteminin başına geçtiğini anladı; gerekli tedbirleri aldı ve 1 Kasım 1944 tarihli Meclis açılışında Türkiye'nin demokrasi prensiplerine göre idare edileceğinin bir anlamda garantisini verdi. Hatta o derece iktidarını korumak istiyordu ki, ABD'ye haber bile yoluyordu. (Ekinci, 1997, 273, 275)CHP içindeki rahatsız gruplar tam da bu ortamda öne çıkmaya başlayıp değişen dünyada Türkiye'yle birlikte kendileri de yerlerini almanın hesabını yapmaya başladılar. 4'lü Takrirciler rahatsızlıklarını dile getirerek CHP'den ayrılık süreçlerini başlattı, DP'nin temellerini de attılar.

Demokrasinin gelişinin herkes farkındadır. Zaten Türk aydını dünya sistemi karşısında, uluslararası gelişmelerin yönünü hiç sorgulamadan kabule yatkındır. Sosyalist Zekeriya Sertel de ABD demokrasisini alkışlar. Yeni dünya sistemi Yalta anlaşması ve Postdam Konferansıyla netleşir. (Ekinci, 1997, 64)

Demokrasinin gelişi, ABD'nin 2. Dünya Savaşı'nı kazanmasından sonra dünyaya nizam verilen anlaşmalarla sağlandı. Elbette peşinden Soğuk Savaş geldi... Soğuk

Savaş demek Rusya'nın merkeze düşman olarak alınmasıyla dünyayı bir şekilde idare etme manasına gelir. Sovyetler'in Türkiye'yi Kars-Ardahan ile tehdit etmesi Türkiye'yi doğrudan ABD'nin ve onun belirlediği dünya sisteminin kucağına attı. BM, NATO gibi temel örgütlenmelere girebilmek için sadece o paktta bulunduğunu ikrar etmek değil; aynı zamanda Kore Savaşı'nda "şehit" verilmesini, sistem için fedai olabileceğini ispatlamasını istemiştir. Kore'deki bu şehadetin ardından Türkiye'de Sovyet tehdidi antikomünist hareketlerin devlet eliyle desteklenmesine kadar vardı.

Türkiye'de solun Stalinist kimliği, Sovyet desteği bulunsa da 60'lı yıllardan sonra farklı arayışlar biraz da antikomünizmin etkisiyle izah edilebilir. Demokrasinin gelmesi, ABD'nin sisteme geçmesi dünyada 2. Dünya Savaşı'yla oluşan kargaşanın, bıkkınlığın suhulet ve huzur arayışıyla meşrulaştırıldı; ABD artık "dünya sulhunu" koruyan, barışın güvencesidir. (Yetkin, 1995, 21) DP'nin iktidara gelmesi, Türkiye'nin ABD'nin yanında yer aldığını deklare etmesi de bir bakıma "darbe"dir. Mecbur tutulan bir ülke, güçsüz, zayıf ve her an istilaya uğramaktan korkan, beka kaygısı içindeki insanlar kendilerine sunulan teklifi bir şekilde kabul eder. Bu teklif gönüllülük esasına dayansa da Soğuk Savaş'ın mantığına uygun olarak bir düşman algısı üzerinden gönüllülüğü içerir.

ABD dünya sistemine dahil olan Türkiye'de 27 yıllık Tek Parti iktidarı düşman değildir, düşman Sovyetik idealleri taşıyan, demokrasiyi dolayısıyla statükoyu bozmaya kalkan her türlü oluşumdur. CHP'nin dine karşı uygulamaları da "demokrasiye zarar verir." Dolayısıyla demokrasi yani ABD dünya sistemi, özgürlükleri, dini, muhafazakarlığı, milliyetçiliği hatta yerli sol hareketleri tehdit olarak görmez; ABD dünya sistemi bu akımların ülkeyi domine edebilecek, dünya sistemine, çarkın dışına çıkmayı öne çeken aşırı, iddialı yönlerini tehlike kapsamına sokar.

ABD-DP Statükosu

Yeni ABD-DP statükosunda Sovyet yanlılığı dinsizlik, vatan hainliği, namus düşmanlığı olarak lanse edilirken ABD tarafında olmak dindarlık, vatanperverlik ve namusluluk olarak görüldü. (Kaçmazoğlu, 1998, 69)

Dönemin milliyetçi, muhafazakar, İslamcı aydınları komünizme karşı çıkarken, sık sık bu namus meselesine, vatan ve din düşmanlığını öne çıkarır. Antikomünizm Necip Fazıl'dan, Nurettin Topçu'ya kadar bütün dini hassasiyeti, milliyetçi, muhafazakar kimliği bulunan aydınları etkisine alır, yazılarının baş köşelerine yerleştirir.

Bu açıdan özellikle vurgulamak gerekir ki komünizm korkusu "sağın renkleri"ni bir arada tutmaktadır.

27 Mayıs sonrasında özellikle 1965 sonrasında Adalet Partisi lideri Süleyman Demirel'in, bürokrasiye yakınlaşıp partiyi DP varisi olmaktan çıkarmaya matuf uygulamaları, 27 Mayıs'ı yapanlardan kopan Alparslan Türkeş'in Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ni ele geçirmesinin ardından milliyetçi, İslamcı, muhafazakar ayrışması başlarken 70'lerde artık saflar netleşmiştir. Sosyalizmin, komünizmin varlığı kadar İslamcılığın hatta Turancılığın da siyasal boyutları aynı düzeyde tehlikelidir. Demokrat Parti idaresi bu açıdan Tek Parti'nin ABD dünya sistemine zarar verebilecek uygulamalarını kaldırırken, İslamcı, komünist, sosyalist, Türkçü eğilimlerin de "ileri gitmeleri"ne müsaade etmeyen "yeni bir statüko" kurdu. Bu da darbeler ve müdahalelerde olduğu gibi fikir hareketlerinin, kültürün, siyasetin, ekonominin, kadroların değişmesini sağladı. Artık İslamcılık, milliyetçilik, muhafazakarlık bir ve beraberken yavaş yavaş kendi seslerini bulmaya başladı.

Sosyalizm, antikomünizm dalgasıyla sadece fikri düzeyde kaldı, her yeni statükoda, darbe sonrasında olduğu gibi hainler, fitneciler, işbirlikçiler temizlenir. DP ile büyük bir tasfiye de gerçekleştirildi, yepyeni kadrolar ikame edilmeye çalışıldı.

Ekonomide kapitalizm, "küçük Amerika" ideali yerleşti, tüketim toplumu ve popüler kültür, yani yeni Amerikan hayat tarzı evlere, topluma yerleşmeye başladı. Bu temel göstergeler açısından Demokrat Parti tam manasıyla bir darbe dönemi hükümeti vasfı gösterir. Tek Parti'nin uzak durduğu, karşı olduğu tüm kesimler, fikirler, ekonomi anlayışı, siyaset tarzı "kontrollü ve denetimli olarak" sisteme girdi. ABD dünya sistemi siyasi hareketlerin, düşünce akımlarının kontrollü olması esasına özen gösterir.

Demokrat Parti fikir hayatı, siyaseti de belirleyecek düzeyde gelişkin bir sentezcilik içerir. Bu dönem için "milli Rönesans" tabiri kullanılırken, dini serbestliklere bağlı meşruiyet içinde farklı modernleştirme tarzları etkindir.

Dolayısıyla sadece Kemalizmin açtığı "radikal boşluk" kapatılmakla kalmaz aynı zamanda yeni bir hareket ve akım da kendini gösterir. Bu sentez döneminde Türk-İslam sentezi, moderniteyle İslam'ın sentezi, Anadolu ile seküler milliyetçiliğin sentezi, Batılılaşma ile muhafazakarlığın sentezi, pozitivizm ile mistisizmin sentezi, kalkınmacılık ile romantizmin sentezi yapılır. Pozitivizmin, rasyonalizmin, faşizmin, katı tekamülcülüğün, evrimciliğin açtığı tüm yaralar biraz tasavvuf, biraz mistisizm ve sezgicilik, biraz maneviyat ile tamir edilmeye çalışılır. Meşrutiyet ve Cumhuriyet'in katı pozitivist, ilerlemeci, Kartezyen ve rasyonalist tezleri, arayışları bu dönemde yumuşar.

Anadoluculuk akımı bu dönemde yeniden gündeme gelir; proletarya, sosyalizm kavramlarının gelişmesi köycülüğü de öne çektiği için Anadoluculuk farklı boyutlarda fikir hayatında yer bulur. Bunda Turancı hareketin etkisi, 27 Mayıs ile ümmetçilik ve tercümelerin de tesiri bulunur elbette. Anadolucular başta Nurettin Topçu olmak üzere sezgi ve mistisizmi yeniden fikir hayatına getirir.

1950'lerin Fikir Hayatı

60'lı yılların sentezciliğinde yine Topçu'nun da üzerinde durduğu İslam sosyalizmi etkili olmuştur. Roger Garaudy, Mustafa Sıbai'nin metinlerine ek olarak Türkiye'de Cahit Tanyol, kısmen Yön'cüler, Niyazi Berkes sol hareketin içinden İslam'ın yok sayılamayacağını belirtirken Topçu, Hüseyin Hatemi İslam sosyalizmi kavramını kullanarak metinler yazmışlardır. Sadece Kemalistlerin değil dindarların, İslamcıların da bilime, pozitivizme, rasyonalizme, Kartezyen anlayışa yatkınlığı mistisizmi kuvvetlendirdi.

Sentezcilik dönemi aydınları "geçiş aydınları"dır... Osmanlı'dan Cumhuriyet'e hatta Tek Parti sonrasına intikal eden bu aydınlar sadece Osmanlı ve Cumhuriyet açısından değil Batılılaşma anlayışlarımız arasındaki farklardan, siyaset tarzlarından, İttihatçılık ile yeni dönem siyasetinden, üç tarz-ı siyasetin eksenindeki fikir hareketlerinden, hatta pozitivizm ile mistisizm, evrimcilik ile devrimcilik, toplumculuk ile bireycilik, devletçilik ile hür teşebbüs gibi akımlar arasından sentezler yapar. Bu sentezlerde dönemin fikir adamları hayli aktiftir, Mümtaz Turhan, Osman Turan, Hilmi Ziya Ülken, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Ali Fuat Başgil, Peyami Safa hatta Ahmet Hamdi Tanpınar etkili yazılar yazmıştır. Genel kanaat Batılılaşmanın yanlış anlaşıldığı, yanlış tanıtıldığı, yanlış uygulandığı yönündedir. Mümtaz Turhan 1959'da *Garplılaşmanın Neresindeyiz* kitabını yazar. Bu açıdan toplumu anlama uğraşlarını, sosyologlar da devreye alarak Kemalist-sol bir hassasiyetle fikirlerini serdedenler de 40'lı yıllardan Demokratlara geçiş yapabilmiştir. Cahit Tanyol, Mübeccel Kıray, Pertev Naili Boratav, Muzaffer Şerif Başoğlu, Niyazi Berkes, Behice Boran gibi isimler sosyal psikolojiden, sosyolojiye, felsefeden iktisada kadar halkın kanaatlerini, yapısını anlamaya çalışırken çok da "anlatma" taraflısı olmadan sosyalist bir alt yapıyla fikirlerini açıklar.

Dönemin Kemalist-Batıcı-milliyetçi-muhafazakar-sosyalist aydınları toplumu anlamaya dönük bir çabayla, devletin önüne yeni bir modernleşme teklifiyle çıkarken İslamcı diyebileceğimiz kesim öncelikle Tek Parti nedeniyle dinini öğrenemeyen halka en alt düzeyde din bilgisi vermek, İslami mensubiyet sağlamak, bir an önce toplumun entelektüel olarak İslami bilgi açığını kapatmak taraflısıdır.

50'lerin süreli yayınlarının pek çoğu, İslam dergisi, Din Yolu, Allah Yolu gibi dergiler tefsir, hadis, fıkıh gibi temel İslami ilimlerden topluma yönelik olanları öne çıkartacak yayınlar yaparlar.

Sebilürreşad, Hareket, Büyük Doğu gibi dergiler ise daha çok siyasi-fikri olarak devlete, topluma nasıl kurtulacağımız yönünde kimi zaman reçeteler kimi zaman teklifler getirirken, tarihten bol örnekli, tarih hassasiyetini oluşturacak şekilde atıflı yazılar kaleme alırlar. Burada bilhassa Tek Parti'nin dine uyguladığı yasaklar ile Demokratların bu yöndeki icraatları üzerinde durulur. Osmanlı İslamcılığının fikri olarak Batı medeniyeti karşısındaki durumundan ziyade dinin toplumdaki önemi, İslam'ın zorunluluğu, Tek Parti'nin açtığı yaralara vurgu yapılır. Dolayısıyla milliyetçi-muhafazakarların dine, dile, eğitime dokunmadan gönüllü Batılılaştırma kanaatlerini bol örnekli şekilde ve fakat çok sert cümlelerle aktüel siyasete girerek geliştirirler. Burada DP vazgeçilmez bir partidir, Tek Parti uygulamalarının kalkması ve bir daha gelmemesi öncelikli tek sorundur. Bu açıdan komünizm, Yahudi, mason karşıtlığı müthiş bir düşmanlık olarak gelişir; CHP ve Cumhuriyet eliti hatta Osmanlı'yı yıkan yahudi-mason çevrelerle bu şekilde hesaplaşılır. Hareket dergisinde de, Büyük Doğu ve Sebilürreşad'da da bu üç önemli karşıtlı diri ve canlıdır.

Necip Fazıl da, Nurettin Topçu da Anadolucuların fikirlerine temas ederken başlangıcı ve dönüşü 1071'e taşır. Haliyle güçlü iradeli, metafizik yoğunluklu, baskın bir otoriter yönetim talebi kimi zaman tarihe kimi zaman iki dünya savaşı arasındaki döneme atıflarla gerçekleştirilir. Bu açıdan hilafet ve saltanat gibi konular kesinlikle fikir ortamına girmez.

Demokrat Parti dönemi düşünce adamlarının geneli Batılılaşmadan katiyen yüz çevirmez, toplumun mutlaka gelişmesi, güçlenmesi, büyümesi, kalkınması gerektiği kanaatindedir. Bu nedenle bir yandan Batılılaşmadan ödün vermeyen klasik teoriye uygun olarak "Batının tekniğini alıp kültürünü reddetmekten" yana olan muhafazakar karakterli bir kalkınmacılık yürür öte taraftan Kemalist-Batıcı çevrelerin hatta sosyalistlerin de savunduğu gibi Batının bütüncül olduğu, teknik ile birlikte tüm medeniyetinin de alınabileceği, kültürünün, fikriyatının, hayat tarzının da getirilmesi gerektiğini savunan fikir aktüeldir. DP dönemini bu açıdan en çok Mümtaz Turhan karakterize eder. DP de zaten kültür ile sanayileşme-kalkınma arasındaki farkları gözeten bir siyasi yapıdır.

Mümtaz Turhan *Kültür Değişmeleri* ile kültürün, kalkınmanın farklılıklarını ortaya koyarken, DP'nin Tek Parti döneminin radikal modernleşmesini kıran yönüne yatkın görüşlerin alt yapısını oluşturur. Turhan'a göre toplum geridir, köylüdür, Batılılaşma hareketlerine rağmen hala Batının gerisindedir. Toplumu ilerletmek

Batı standartlarına getirmek gerekir ama bunun yöntemi CHP'nin yaptığı gibi milletin dinini, irfanını, dilini körelterek, eğitim sistemini zorla Batılılaştırarak gerçekleştirmek değil serbest bir modernleşmeye geçmek gerekir. Turhan'ın bu kanaatlerinin karşısında bilhassa Forum dergisi çevresi, dilden dine, sanayiye kadar Batılılaşmanın bütün olduğu görüşündedir.

Yumuşatıcı Güç: Demokrat Parti

DP ve ABD dünya sistemi aynı zamanda yeni dini hareketleri doğurdu. Süleymancılık, Ticanilik, Nurculuk, Işıkçılık gibi akımlar ortaya çıkarken, nurculuk imanı kurtarma hareketi olarak doğup, imanı, İslam'ı bilim ile açıklama tavrı ile yeni sentezlere vardı. Sonraki yıllarda nurculuk 70'li yıllarda kuvvetlendi, gelişti, farklı kollarıyla siyasette etkili oldu. Nurculuk bu bakımdan ABD dünya sisteminin en belirgin dini akımı oldu, Müslümanları denetleyen, kontrol eden, yönlendiren tezler geliştirdi, dergilerle, yayın organlarıyla cemaat organizasyonlarıyla toplumu, siyaseti, İslami gelişimi domine etti. Türkiye'nin gayri resmi mezhebi nurculuk oldu. ABD dünya sisteminin din anlayışı, ekolü nurculuk olarak belirlendi, kuvvetli, baskılı, yön verici etkiler gösterdi.

ABD'nin dünya sisteminin başına geçmesi, DP dönemi ile birlikte 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül, 28 Şubat dönemlerinde devlet içinde çok büyük tasfiyeler, kadro hareketlilikleri, eğitimden iktisadi anlayışa kadar pek çok yenilenmeler gerçekleştirildi. 1960'lı yıllarda Batılılaşma fikriyatı yerine Niyazi Berkes'te olduğu gibi çağdaşlaştırma kavramı kullanılırken, 1980'li yıllarda modernleşme kavramı devreye girer. (Arslan, 2006, 11) Neoliberalizmle postmodernizmin birbirine yaklaşmasıyla birlikteyse modernlikle hesaplaşılabileceği üzerine yorumlar gündeme geldi.

60'lardaki Batılılaşmanın ıslahatlarla, tedrici veya hızlı, devrimci yöntemle gerçekleştirileceği fikirleri neoliberal dönemde kültürün tabana yayılacak kadar etkili kullanılmasına kadar vardı. Bu dönemlerde ayrıyeten fikir akımlarında da bariz yenilikler ortaya çıktı. DP önemli bir eşik iken bu eşiğin aşılmasından sonra 27 Mayıs ile belki de bugün bile etkili olan dünya sistemi yenilendi... Fikir hareketleri bugünkü halleriyle canlandı, yerlerini, kimliklerini buldu, siyasallaşmaya yavaş yavaş başladı.

Fikir akımları, 27 Mayıs ile beraber kendilerine mecra bulmaya başladı.

Kırdan kente göçün etkisiyle taşradan gelen okumaya yatkın ya da çalışma hayatına giren gençler kendilerini siyasetin içinde, mensubiyetlerini kuracak oluşumlarda buldu. Bu açıdan sosyalizm bir imkan sunuyordu. İslamcılık, milliyetçilik de yine

MTTB gibi oluşumların içinde yeni aydın kitlelerle buluştu.

1960 sonrasında aydınların, siyasetin ve fikir hareketlerinin gündemine Türkiye'nin "bozuk düzeni" girdi.

Bir taraftan radikal Batılılaşmayı DP ile tavsatan Kemalizmin devleti elinde tutan kadroda devam etmesi, bütüncül Batılılaşmayı savunan Ortodoks Kemalistler, onlara eklemlenen sol-sosyalist aydınlar öte taraftan Amerikan dünya sistemi, hayat tarzıyla ortaya çıkan demokrasi, özgürlük, tüketim ve pop kültür.

Bir taraftan devletçilikte direnen devlet yapısı öte tarafta liberalizm... İstanbul burjuvazisi bir tarafta Anadolu eşrafı ve ona düşman olan Kemalist seçkinci, İttihatçı geleneğin temsilcileri memurlar... hemen tüm düşünce akımları Batılılaşma ve modernleşmeyi isterken sosyalistlerle Kemalistler dinin, dilin, eğitimin, gündelik hayatın da seküler kalması konusunda ortaklık ediyor.

Böyle bir ortamda 27 Mayıs sonrasında "fikir akımları ideolojilere" dönüştü; Türkiye'nin bozuk düzenini tamir etmek için "teklifler" getirilmeye başlandı.

Osmanlı'dan ATÜT'e, DP'den Sosyalizme: Bütün Mümkünlerin Kıyısında

Zaten doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni* kitabının adında olduğu gibi öncelikle toplumun ve devletin kadim yönetim sistemi, ekonomisi ele alındı.

Selçuklu köklerine kadar gidilmese bile Osmanlı düzeninden bahisle klasik dönem anlatılmaya çalışıldı. Burada amaç feodalizm-burjuva-sosyalist düzen silsilesini takip etmekti. Osmanlı feodal miydi, yoksa kendine özgü bir sistemi var mıydı, tartışmaları İslam'a uğramadan ATÜT'te kaldı... ATÜT bir kanaat oluştursa da geleceğe yönelik bir perspektif sunmuyordu. Tanımlama yapılsa da Türkiye'nin geleceği konusunda yine Marksizm'e varan açıklamalar yapılıyordu.

Toplumun düzeni bozuktu, *Geri Kalmışlığın Tarihi*, 60'lardan 70'lere uzanan süreçte tüm kesimleri etkiledi, her kesim kendince çareler üretti. Burada etkili akımlardan birini TİP ve sosyalizm geliştirdi. 27 Mayıs anayasasının da tesiriyle sosyalistler Meclis'te 15 milletvekilliği kazandı. Fakat TİP hareketi 70'li yıllara gelirken bölündü, sonrasında tasfiye oldu. TİP'in iki büyük ismi Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran toplum üzerine bakışlarıyla tanınıyordu.

60'ların genel atmosferi içinde Osmanlı'dan bu yana gelen düzenin yapısı TİP'lileri de meşgul etti. Bu bakımdan ATÜT tartışmalarıyla sosyalizmin 60'lardaki durumunu bir arada okumak gerek. Türkiye 60'ların başında, İsmet Özel'in dediği gibi milliyetçi de, sosyalist de, İslamcı da olabilecek ihtimalleri barındırıyordu;

fakat önemli bir atılım 1954 yılında mümkündü. Sosyalizm ATÜT tartışmalarıyla birlikte sosyalizme ulaşmayı amaçlıyordu. Sencer Divitçioğlu, Kemal Tahir ATÜT tartışmaları yürüttü.

ATÜT Osmanlı'nın feodal olmadığını, Asyatik bir ekonomi yapısı barındırdığını, devletin herşeyin sahibi, halkın ise reaya olduğunu, bunun kapitalizm dışı daha çok köylülük üzerinden tarif edilebilecek iktisadi bir model olduğunu söyleyerek, Marksizmin fedolizm-burjuva-komünizm silsilesini bozuyordu. Fakat buna rağmen ATÜT'çüler bile sosyalist bir topluma feodalizm aşaması olmadan ermenin gayretlerini güttü.

TİP'çiler ise ATÜT'ün tersine Osmanlı'nın feodal iktisadi yapıda olduğunu belirterek buradan DP'yi burjuva diye tanımlayıp sosyalizme geçmede beis olmadığını ispatlamak istiyorlardı.

Bu tartışmalar sonradan Aybar ile Boran'ın ayrışmasını, Boran'ın TİP'in başında kalmasını getirdi. Aybar ise Osmanlı'yı Batılı bakış açısından değerlendirmenin yanlışlığını her daim dile getirdi, sonuçta topluma ve tarihe yukardan bakmak hatalı sonuçlar doğururdu, yukardan dikte etmek yerine meseleye yerli kaynaklardan bakmak gerekirdi.

27 Mayıs sonrası ideolojiler belirirken aynı zamanda yerli ile enternasyonelin çatışması da farklı platformlarda doğdu. Sosyalistler yerli ve milli bir sosyalizmin imkanlarıyla Stalinist – Leninist – Maoist etkiye bağlı olarak enternasyonal bakışı geliştirdi.

İslamcılar Necip Fazıl, Nurettin Topçu gibi daha Anadolu merkezli, 1071 Malazgirt eksenli İslamcılık ile tercümelerden hareket ederek başta Mısır ve Pakistan eksenli düşüncenin tesiriyle ümmetçilik kalıpları altında dışardan bakışa sahip düşünce çatıştı. Türkçüler de yine Anadolucu zaviyeyle Turancı akım arasında tercih yapmak zorunda kaldı. Haliyle Osmanlı'yı tamamen yüzgeri etmek isteyen Kemalizm, "pan" hareketlerin hepsini karşısına aldığı için 60'larda başlayıp 70'lerin sonunda nihayete ereceği gibi yerli ve milli akıma destek verdi.

27 Mayıs ve İslamcılık

27 Mayıs sonrasında İslamcılık düşüncesinde de önemli hareketlenmeler yaşandı. Mısır, Pakistan, Cezayir'den Seyyid Kutup, Mevdudi, Malik bin Nebi gibi isimlerden yapılan tercümeler, İslamcılık düşüncesinin yönünü değiştirdi. Sömürge sonrası yönetim arayışları içinde toplum ve devlet yönetimi üzerine fikirler serdeden bu isimler toplumun, devletin İslamiliğini tartışmaya açtı.

Kutup'un cahiliye-İslami toplum, Mevdudi'nin İslami yönetim, Malik Bin Nebi'nin İslam medeniyetine tekrar dönme üzerine geliştirdiği fikirler Türkiye'de tesir gösterdi.

Kutup'un cahiliye toplum görüşü Türkiye'ye uyarlanarak, Türk toplumunun cahiliye evresinde olduğu, bunun en kısa sürede İslami topluma geçirilmesi gerektiği kanaatlerini besledi. Haliyle bireyler, cahil olduğu kadar cahiliye adetlerini yerine getiriyordu. Meşrutiyet İslamcılığının üzerine oturduğu bidat, hurafe mevzuları burada daha ileri giderek "Müslümanın Müslümanlaşması"na dönüşmeliydi. Bu toplumda ayrılıklar yarattı; İslamcıların toplumla olan bağlarını, hatta kendi aileleri, ana – babalarına olan bakışlarını bile etkiledi. Devrimci, dönüşümcü kendini yukarda gören bir İslamcılık, milletin uhdesindeki İslam'ı cahiliye olarak tarif etmekte inat etti. Sonuçta bu bakış 80'lere kadar etkisini sürdürürken sonradan etkisini yitirdi. Fakat İslamcıların bir dönemin Kemalistleri gibi millete olan bakışları, dönüşüm fikirleri varlığını hep korudu; jakoben tavır tekrar etti.

Mevdudi'nin İslami yönetim üzerine yaklaşımları da yine bariz bir etkide bulundu. Yönetimin İslamiliği beraberinde tağut rejimler kavramını getirdi; 70'li yıllarda Milli Görüş'ün siyaset sahnesindeki durumu Mevdudi'nin görüşleri paralelinde yaklaşımlar içermesini de sağladı. Bu açıdan tağut rejim, yani Kemalizm devletle örtüştürülerek devlet varlığına karşı bir restleşme, yok saymaya girişildi. Devlet kavramının tümüne aynı formülü uygulayan İslamcılar, Osmanlı, Türklük, tarihi İslam, mukaddes değerler... gibi bin yıllık birikime düşmanlık etti. 2000'lerin sonuna kadar bu eğilim ciddi olarak yerini korudu.

Medeniyetçilik fikri, İslam medeniyetinin ihyası da yine Sezai Karakoç'un dile getirdiği ve Malik Bin Nebi etkisiyle şekillendirdiği Diriliş fikri üzerinden neşvü nema buldu. İslam medeniyetini yeniden ihya ve inşa etme fikri, Meşrutiyet İslamcılarının üzerine eğildiği Batıyı medeniyet olarak görme, medeniyeti devşirme teziyle örtüşünce yaygınlık kazandı. Milliyetçi-muhafazakar fikir adamlarının da dile getirdiği gibi yanlış Batılılaşma, Batının kültürünü alma gibi hususlar İslamcılarda karşılığını ciddi olarak buluyordu, kalkınma, büyüme, ilerleme siyasi İslam'da da tesirini gösterdi ve Milli Görüş hareketi kalkınma odaklı İslami bir söylem tutturdu. İslami yönetim kavramına sarılan, fakat Kutup'un cahiliye toplumu görüşünü dışta bırakan Milli Görüş, kalkınmayı Türkiye ile eşitledi, devlet bizim yönetenler değil zikrini formülleştirdi ve "yeniden büyük Türkiye" sloganı eşliğinde kendine özgü İslamileştirme çabasına girdi.

Milli ve Yerlilik ile Enternasyonal Arasında 60'ların Fikir Hayatı

1960'lı yıllara ruhunu veren tanımlamaların başında az gelişmişlik kavramıdır. Dünya sisteminin merkez-çevre formülasyonu içinde çevredekileri tanımlamak için geliştirilen bu kavram sonraki yıllarda üçüncü dünya ülkeleri, geri kalmışlık ya da gelişmekte olan diye yeniden adlandırıldı.

Yalta anlaşması, Bretton – Woods anlaşması, Postdam konferansı gibi uluslararası organizasyonların dünya sistemini belirlemesi gibi, 1955 yılındaki Bandung Konferansı da 60'lara ruhunu verdi. Sömürgelerden yeni yeni kurtulan Üçüncü Dünya ülkelerinin yeni siyasal yönelimlerini ifade edecek olan kararlar ve yaklaşımlar Bandung'da belirlenirken çevredeki ülkelerin hemen tamamı yerli-milli, sömürge karşıtı politikalar geliştirerek milliyetçiliği bir biçimde bünyelerine ekledi. Bu açıdan üzerinde durulması gereken en önemli husus 27 Mayıs ile birlikte dünya sistemi Türkiye'nin önündeki ihtimallerin, siyasi-fikri tekliflerin tamamını yerli-milli kalıplara yerleştirdi.

İslamcılık burada biraz sapma gösterse de sonraki yılların milli ve yerliliği buradan zuhur etti. Sosyalizm de Sovyetik etkilerden uzaklaşmasını bu anlayışa bağlı olarak organize etti; ATÜT tartışmalarından Milli Demokratik Devrim tezlerine kadar genel planda sosyalizm de kendini milli bir atmosferde buldu.

Türkiye'nin siyasal yapısında söz sahibi olabilecek, kitleleri etkisine alabilecek akımların tamamı, Türk düşüncesi 27 Mayıs sonrasında millileştirildi.

Sosyalizm de millileştirme çabasından payını alırken Kemalizm ise hem millileştirildi hem de sol aroma katılarak ortada buluşturuldu. Dolayısıyla sosyalizmin Kemalizm ve yerlilikle buluşturulması, Kemalizme sol enjekte edilmesiyle beraber sosyalizm ile Kemalizm benzeştirildi.

Kemalist sol ya da sol Kemalizm TİP'in başlattığı yerli sosyalizmi devraldı. 68 hareketine gelirken sosyalizm antikapitalist karakterine şeriat-din karşıtlığı ekledi, yobaz, gerici kavramlarını kullanmaya başladı. Bu sayede sosyalizm ile Kemalizm jakobenlikte, üstten bakışta, çağdaşlaştırmada, halka cahil sıfatı takarak yaklaşmakta eşitlendi. Bunların karşısındaki Marksist hareket, Komünizm ise Sovyetik etkilerle baş başa kalırken enternasyonal kimliğini sürdürdü, zaman zaman sol Kemalistlere bile milliyetçi, muhafazakar, dindar, İslamcılara yaklaştığı gibi "faşist" biçiminde tanımlamalarla yaklaştı.

Komünizm ile elbette sistem dışı hareketler Alevilik ve Kürtçülük de aynı platformda devlet karşıtlığında buluştu. Sosyalist hareketin Doğan Avcıoğlu çizgisinde, Devrim, Yön hareketi 12 Mart'ta başrolde yer alırken, "ilerici"lik aydın kafalı Kemalist subaylarla sağlanacak, Ortadoğu merkezli Baas hareketine benzer

devrimci, yolla sosyalizme geçilecektir. Elbette sosyalizmin darbeci yolla iktidara gelmesi fikri MDD grubunda da, Aydınlıkçılar'da da karşılığını buldu, köyden başlayacak bir "aydınlanma" kanaati Maoizmin farklı renkleri sosyalist bloku parçaladı. Devrimci silahlı örgütçülük sonrasında gerilla tipi yapılanma fantezileri de geliştirdi.

Sosyalizmden geriye Kemalist sol ile marjinal komünizm kaldı. Marjinalleşen Marksizm Alevi ve Kürtçülük başta olmak üzere etnik ve heterodoks unsurlarla hareket etmeye başladı. Burada dikkate alınması gereken nokta Kürtçülüğün tehdit olarak algılanmasıdır; Kürtçülük 27 Mayıs'tan sonra sosyalizm içinde kendi ifade edebiliyordu fakat 12 Eylül darbesinden sonra sosyalistler, komünistler Kürtçü hareket içinde PKK'nın siyasi kolları arasında meşruiyet zemini bulabilmiş olmasıdır.

Sosyalizm 12 Eylül ve 90'lı yıllarla beraber millet nezdinde bir tabana sahip olmadığı için ancak Kürt milliyetçiliği arasında sonra da İslamcıların içinde varlık bulabildi. 12 Eylül, sosyalist hareketi de keskin bir dönüşün içine yerleştirdi; solun bir kesimi kendini merkez solda tanımladı, bir kısmı mezhep-etnik örgütçülükte buldu kendini, bir kısmı teorik sosyalizmi AB değerleriyle birleştirerek sol-liberal bir tavır geliştirdi, fakat sosyalizm, proletarya diktatörlüğü özelinde devrimci Marksist hareket hemen tamamen yok oldu, marjinal gruplarda kaldı.

Onun yerine 12 Eylül rejiminin getirdiği neoliberalizmin tesiriyle, feminist, çevreci, etnik, mezhep, kültürel boyutlu tezlerle yeni bir sosyalizm doğdu; sert Batılılaşma, İslam karşıtı tutum aynen devam ederken sosyalizm AK Parti iktidarının üçüncü döneminden sonra iyiden iyiye darbecilikle Kürtçülük arasında kaldı.

Ortanın Solu, Statükonun Yolu

Sol hareket tabiri 60'larda sosyalistleri izah ederken 70'lerde büyük oranda CHP'yi, merkez solu anlatıyordu. Ortanın Solu kavramı tam da bu ortamda CHP'nin kendini yenilemesinden ziyade yükselen sosyalizm içinde sosyalistlerin "devlet partisi" içine alınması, milliyetçi, muhafazakar, İslamcı partilerin kavramsal çerçevede sağ tabirine yaslanmasına bağlı olarak CHP'nin yeniden merkez sol kavramı icat-inşa edilerek siyasetin bir tarafını oluşturması için belirlendi.

Bülent Ecevit'in *Ortanın Solu* kitabı bu anlamda bir çığır açtı; sosyalizmin bölüşüm meselesi CHP'de sosyal adalet, sosyal devlet kavramlarıyla yerini buldu. Ortanın solundaki sol ve orta devletin vatandaşlarına karşı sosyal haklarını yerine getirmeyle ilişkilidir. İnönü bile bu yeni eğilimi sahiplenir, komünizme varan sosyalizmden hazzetmez zaten. Ortanın solu, sosyalizmi CHP içine alma

"komünizm gelecekse bu memlekete onu da biz getiririz" anlayışının devamıdır esasında. Ortanın solu 27 Mayıs sonrası proleter hareket, eşraf, küçük burjuva, İstanbul büyük burjuvası, yeni gecekondu-varoş-lümpenler, köylüler, orta sınıf, üst sınıf gibi çoğullaşan sınıfları birbirine yakınlaştırmaya çalışır. Marjinalleşen sosyalist-komünist anlayışta hala proleter sınıf ve ötekiler aynılaşır. Bu açıdan dindar-muhafazakar kesim yani sağ, gerici, yobaz, tutucu vasfını sürdürürken Kemalist sol-komünistler ilerici güçlerdir.

CHP ve sol hareket 12 Mart sonrasında Türkiye üzerine kendilerine yönelik teklifler getirebilen hareketler olmaktan çıkarak statükonun, belirlenmiş merkez söylemlerin taşıyıcılıklarını üstlenir oldu.

İdeolojiler Türkiye'nin meselelerine çözümler üretmekten kendi grup aidiyetlerini yücelten, toplumun meselelerini çözmekten toplumdan icazet aldıktan sonra dünya sisteminin hali hazır söylemini yerleştirmekten öteye geçemedi.

27 Mayıs zihinleri, kadroları, ekonomiyi, kültürü, hukuku, yani devletin yapısını ABD dünya sistemi ekseninde güncellerken 12 Mart ABD demokrasisi, dünya sistemi haricinde tez geliştiren her kesimi "ortaya çekme" işlevini başarıyla yürüttü.

12 Eylül ise neoliberalizmin tesiriyle ideolojilerin tezlerini tamamıyla bırakıp, merkezde açılan yerde toplanmalarını sağladı. Etnik kimlikler, mezhep farklılıkları, İslamcılar, sosyalistler dünya sisteminin iktisadi kültürü ölçüsünde faaliyette bulunmasını, onu ikame etmesini gerektirdi.

27 Mayıs ile birlikte Türk düşüncesi çok aktif, dinamik, farklı boyutlara ulaşan çoklu kimliklere de açık yapıda hareket etti.

Tek Parti iktidarına karşı blok halinde olan milliyetçi-muhafazakar-İslamcı kesimler 27 Mayıs ile ayrıştı. Kendi tezlerine, hatta kendi siyasal yönelimlerine ağırlık verdi.

27 Mayıs sonrasında İslami köklere sahip tasavvuf büyük oranda yıprandı, tarikatlar üzerindeki baskılar bu sefer yeni cemaatlerin desteklenmesiyle yeniden şekillendi. Cumhuriyet idaresi tarikatları yasaklamıştı 27 Mayıs ile birlikte devlet-kamu yine tarikatları marjinalleştirdi yerine cemaatleri muhatap aldı. Böylece başta ABD dünya sisteminin en aktif hareketi olan nurculuk olmak üzere cemaatler gelişti; tarikatlarda zaman içinde ama özellikle 1980 sonrasında neoliberalizmin Özal versiyonuyla güçlendi, şirketleşti, devlet içinde aktüel rol almaya başladı.

27 Mayıs tarikatları ve klasik tasavvufu yasaklamadan yok edip cemaatleri kamuya sokarken 12 Eylül rejimi neoliberal merkez-çevre modelinin çevreyi güçlendiren politikasından nasiplenerek şirketleşti, büyüdü, gelişti. İslamcılık

düşüncesi böylece 12 Eylül sonrasında kamuda temsiliyet taleplerini ayyuka çıkardı, neoliberalizm sayesinde para, kariyer ve devlet içinde güç elde etmeye başladı. Dejenarasyon da böylece netleşti.

27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül darbeleriyle birlikte Türkiye'de her alanda köklü değişiklikler yaşandı. Bu dönemlerde kadrolar, fikir hareketlerinin tezleri, iktisadi gelişmeler, kültürün kendisi büyük oranda değişti, dönüştü.

Kapitalizm 27 Mayıs sonrasında etkili biçimde ülkeye girerken, sonraki darbeler bu gelişimi kesinleştirdi. Bu açıdan 12 Eylül rejimi, Özal idaresi ile birlikte Batıda 1970'li yıllarda ortaya çıkan neoliberalizmi Türkiye'ye taşıdı. 12 Eylül'e kadar kamusal alanda kendini gösteremeyen çevredekiler merkeze taşınmaya başladı. Türkiye dünya sistemi içinde çevre ülkesiyken 12 Eylül ile beraber gelişmekte olan ülkeler sıfatıyla kapitalist üretimden, kardan görece belirgin bir katkı alır oldu. Çevreden merkeze doğru gelebilme ihtimali ülkedeki insanları da gayretlendirdi; çevredeki aleviler, Kürtler, İslamcılar, dindarlar merkeze gelerek kamuda temsil edilmeyi hak etti.

Bununla birlikte 12 Eylül rejimi Türk – İslam sentezinden Türk İslamı'na kadar pek çok eğilimde yeni yeni teorilere açıldı. Fakat bir gerçek var ki sosyalizm, İslamcılık, hatta milliyetçilik 12 Eylül sonrasında tüm iddialarını yitirdi; iddiaları üzerinden bir Türkiye kurmak yerine 12 Mart sonrası inşa edilen Türkiye'de yer almayı tercih etti.

Kaynakça

Arslan, Ahmet (2006) "Türk Düşünce Hayatı",Hazırlayan: Muharrem Sevil, Hece Yayınları.
Avcıoğlu, Doğan (1969), 31 Martta Yabancı Parmağı, Bilgi Yayınevi.
Aydemir, Şevket Süreyya (1968), İnkılâp ve Kadro, Bilgi Yayınevi.
Ekinci, Necdet (1997), Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler, Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
Gevgilili, Ali (1989), Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar, Bağlam Yayıncılık.
Kaçmazoğlu, H. Bayram (1995) ,Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri,Birey Yayıncılık.
Kaçmazoğlu, H. Bayram (1998), Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları, Birey Yayıncılık.
Tunaya, Tarık Zafer (2004),Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri,İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
Tunçay, Mete (2012), Eleştirel Tarih Yazıları,Liberte Yayınları.
Yetkin, Çetin (1995) ,Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika, Ümit Yayıncılık.
Yıldızoğlu, Ergun (2007) ,Türkiye Solu (1960 – 1980),Versus Kitap.

Devirmekten “devrim”, yahut “darbe”!

D. Mehmet Doğan

Tükürün milleti alçakça vuran darbelere!
Tükürün onlara alkış dağıtan kahbelere!

Mehmed Âkif (*Hakkın Sesleri*, 1913)

Darb/zarb “vurma, vuruş” demek. Eskiden matematikte çarpma işlemine de darb/zarb denilirdi. Arapça kelime bu haliyle artık “darb etmek” şeklinde kullanılıyor. Açık Türkçesi “dövmek”. Darbe ise daha yaygın kullanma sahası olan bir kelime. Yine “vurma, vuruş, çarpma” anlamı esas. Mecazen “musibet, felaket” mânası var. Askerî olarak düşmanın stratejk hedeflerine yapılan sür’atli ve tesirli hücuma da “darbe” deniliyor.

Askerî anlamla siyasî anlam arasında kolaylıkla rabıta kurulabilir. Siyaset dilinde darbe “Kuvvet kullanmak sûretiyle yapılan iktidar değişikliği, taklib-i hükümet, darbe-i hükümet, hükümet darbesi” demektir.

Türkiye bu kelimeyi 1960’tan beri, sıklık derecesi değişmekle beraber kullanmaya devam ediyor. Son yıllarda artık darbeler devrinin kapandığına kendimizi inandırdığımızdan bir hayli rağbetten düşmüştü. 15 Temmuz bu zihin karışıklığını ortadan kaldırdı.

“Darbe”nin “darbe-i hükümet” veya “hükümet darbesi”nin kısa söylenişi olduğu kolaylıkla anlaşılabilir.

Biz darbeye “darbe” diyoruz. Peki, yapanlar ne diyor?

İnkılâb, ihtilal veya devrim!

Son menfur teşebbüs 16 Temmuz’da başarıya ulaşsaydı, yapanlar yaptıklar işe “darbe” demeyeceklerdi elbette. Muhtemelen “devrim” derlerdi! 12 Eylül darbecileri, 1970’lerde devrim kelimesi solun tekelinde olduğu için onun yerine “inkılâb” demeyi tercih etmişlerdi. Devrim tarihi dersleri, inkılâb tarihine dönüştürülmüştü...

27 Mayıs, yapanlar tarafından darbe değil;"ihtilâl", "kansız ihtilâl" olarak sunuldu. Onlar "inkılâb" kelimesiyle birlikte "devrim"i de kullandılar.

Bu kelimelere bakalım biraz. Aslında inkılâb, dönüşüm demek... "Kalb" kökünden. İnkılâbın ilk anlamı "altüst olma, tersine dönme."

Âşık Ömer, 5 asır önce şöyle söylüyor: *Nice bir baht-ı siyahım durmaz eyler inkılâb.* Yani, kara bahtım durmaz altüst olur!

İnkılâb, "yıkma, devirme" mânasına da kullanılıyor. Hatta Âşık Emrah yıkılma anlamında kullanıyor:

Çal mutrib sen de bir hava

Gör inkılâbım bu gece.

"Bir hâlden başka bir hâle geçme, hâl değiştirme, dönüşme" anlamı 20. asırda siyaset dilinde "köklü değişiklik, transformasyon" şeklini alıyor. Bu yüzyılda "devrim", "ihtilâl" vb. müphem kavramları karşılamak için de kullanıldığı oluyor. İnkılâbın astronomi ilmindeki mânası bugün "gündönümü" olarak karşılanıyor.

İhtilâl, Osmanlı lisanında pek müsbet anlamda kullanılan bir kelime değil. "Hallolma, bozulma, karışıklık, kargaşa, düzensizlik" anlamı öne çıkıyor. Meşhur şevkefza şarkının sözlerini hatırlayalım:

Sebep sensin gönülde ihtilâle

Sürüklersin beni sonsuz melâle.

Arapça kökenli bu iki kelime ile yetinmeyen ehl-i darbe, 1935'te nurtopu gibi öz-Türkçe bir kelime doğurdu: **Devrim**!

Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu'nda "devrim" kelimesinin karşısında hem "inkılâp" ve hem de "ihtilâl" yazılı!

Şimdi bu özTürkçe kelimeyi en büyük dil devrimi verimlerinden saysanız yeri var!

Peki kökü ne bu kelimenin?

"Devir-mek" mastarı olabilir mi? Eski Türkçe tevirmek, tegirmek... devirmek.

Taklib/taklip...Devirmek...1920'li, 1930'lu yıllarda "taklib-i hükümet" deyimi çok kulanılırdı. (Taklib'in *inkılâb*'la aynı kökten olduğuna dikkat edelim). Gazeteler sık

sık "taklib-i hükümet"ten bahsederlerdi. En ufak muhalefet "hükümet devirmek" olarak görülür ve ağır cezalara çarptırılırdı. Eğer kelime "taklib"e karşı uydurulmuşsa, yerini bulurdu. Fakat çok önem atfedilen, müsbet anlamlar yüklenen inkılab ve ihtilâl kelimelerine karşılık uydurulmuştur.

Avusturyalı türkiyatcı Endreas Tietse, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*'nde devrimin neologismus (uydurma) veya calque bir kelime olabileceğini kaydediyor. Uydurma ise devirmekten, calque (tercüme) ise Arapça devr/devir'den...Tietse, kelimenin uydurulmasında *"Fransızca revolation kelimesinin anlam etkisi çok mühimdir"* demeyi de ihmal etmiyor.

Geldik "devrim"de takıldık. Necip Fâzıl, *"Hangi devrimdir ki, o devrimi devirecek."* diyor. *Büyük Türkçe Sözlük*'te devrim şöyle açıklanıyor:

1.Hareket hâlinde bir şeyin bir eğri çizerek dönmesi, devretme. 2. Çevrilme, bükülme, inhina. 3. Köklü değişiklik, inkılâp. 3. Eski olduğu farz edileni yıkıp yerine yeni olduğu sanılanı koyma. 4. [siy.] Mevcut düzeni zor kullanarak değiştirme, ihtilâl.

Devrim makbul bir kelime olunca "karşıdevrim" de oluyor, "devrimci" de oluyor; hatta "devrimbaz"da! Devrimci kelimesi inkılâpçı, ihtilâlci karşılıkları yanında, "işi gücü devirip yıkmak olan" ve "anarşist, komünist" anlamları da taşıyor.

19. yüzyıla kadar dililimizde olan kelimelere Avrupa'da ortaya çıkan ve bütün dünyayı etkileyen değişikliklere yol açan Fransız İhtilali'nin tesiriyle yeni anlamlar yüklendi. Daha sonra, 20. yüzyılda "devrim" kelimesi uyduruldu. Bütün bu kelimelerin fransızcadaki karşılıkları ne olabilir?

Révolution, révolution, révolution!

Osmanlının son yüzyılından bu yana dış âleme "revulasyon" olarak sunulan hadiseleri hatırlayım: Meşrutiyet'in ilânı (1876), Hürriyet'in ilânı (1908), Cumhuriyet'in ilânı (1923), 27 Mayıs 1960 darbesi, 12 Mart 1971 müdahalesi, 12 Eylül 1980 darbesi, 28 Şubat 1997 müdahalesi ve nihayet 16 Temmuz 2016 merdut (önlenmiş, reddedilmiş) darbesi!

Osmanlı tarihinde Yeniçeri isyanları mahiyet itibarıyla darbelere benzetilebilir. Fakat bugüne kadar gelen darbelerin "modern" öncüsü Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan 30 Mayıs 1876 askerî darbesidir. Halkın çok sevdiği Padişah beş gün sonra Fer'iye sarayında bilekleri kesilmiş olarak bulunur... Abdülaziz'in intihar ettiği iddiasını inandırıcı bulmak darbe mantığını yok saymak olur!

Karanlık bir başlangıç: 1876 darbesi!

Darbeler tarihinin ilk siması Hüseyin Avni Paşa, hem kirli geçmişiyle hem de İngiltere'nin olurunu alarak darbeye girişmesiyle bütün zamanların darbecilerinin prototipi olan bir kişidir. Ünlü tarihçimiz Yılmaz Öztuna, 1980 darbesinin ayak seslerinin hissedildiği 1979'da, 1876 darbesini *"Bir Darbe'nin Anatomisi"* kitabında bütün ayrıntılarıyla anlatır.

Hüseyin Avni Paşa, darbeyi sonuca ulaştırmak için Harbiye'nin komutanı Süleyman Paşa'yı kullanır. Türkçe bilmeyen birkaç bölük Arab asıllı asker ve er kıyafeti giydirilmiş 300 Harbiyeli ileri sürülür. Süleyman Paşa, askerlere ve Harbiyelilere padişaha suikasti önlemek için sarayın içinden dışarıya ve dışardan içeriye kuş uçurtulmaması gerektiği emrini verir. Olaydan sadece 63 kişi haberdardır. Darbe sabahı Sultan Abdülaziz'in eline birkaç defa kurtulma fırsatı geçer, fakat basireti bağlanmıştır, hiçbirisini değerlendiremez. Darbeden birkaç gün önce Sultan, büyük oğlu Şehzade Yusuf İzzettin Efendi ve validesi tarafından uyarılır, fakat bu uyarılar Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın kuruntusu olarak dikkate alınmaz.

Padişah'ın tahttan indirilmesi, ancak aklî dengesini kaybetmesi, dinden çıkması veya vatan ihaneti suçu işlemiş olması hâlinde mümkündür. Darbenin arkaplan yöneticisi Midhat Paşa halkı ve orduyu teskin için gerekli fetvaya yazdırır. Darbenin ertesi günü cuntanın yalan ve uydurmalarına rağmen olayın içyüzü anlaşılır. Bir gün daha gecikilse, Hüseyin Avni Paşa seraskerlik görevinden azledilip yerine eski serasker Müşir Derviş Paşa getirilecektir...

Sultan Abdülaziz darbenin beşinci gününde, Ortaköy'de mahpus tutulduğu sarayda katledilmiş, Hüseyin Avni Paşa tarafından intihar süsü verilerek doktorlara intihar ettiğine dair rapor hazırlatılmıştır.

Sultan Abdülaziz'den sonra tahta V. Murad geçirilir. Padişah olduğunda borçları bir milyon altına ulaşmıştır. Bu borçların külliyetli miktarını Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne verdiği paralar teşkil eder.

Sultan Abdülaziz'in ölümünden on gün sonra, kayınbiraderi Çerkes Hasan, Hüseyin Avni Paşa'yı, Ahmed Paşa'yı ve Midhad Paşa'yı öldürmek için bu kişilerin de bulunduğu bir toplantıyı basar, sadece Hüseyin Avni Paşa'yı öldürebilir. Sultan Murad bu olayı duyduktan sonra aklî dengesini tamamen kaybeder, hastalığı artık halktan gizlenemiyecek hâle gelir...

İlk darbenin özetine bakarak şunu söyleyebiliriz: Tarihler, isimler değişse de her şey ne kadar tanıdık!

Her şerde bir hayır aramak gerekirse, bu darbenin hayırlı sonucu, Sultan 2. Abdülhamid'in darbenin 93'üncü günü Osmanlı tahtına oturmasıdır...

İnkılâb ümmetinin şânı yakıp yıkmaktır!

Türkiye'de inkılâpçılığın mahiyeti, büyük ve muzdarip şairimiz Mehmed Âkif'in *Safahat*'ının 6. kitabı *Âsım*'da Köse İmam'la Hocazade (Âkif) arasında tartışılır:

Söyle, mîrasyedi bey, kimdi yıkan medreseyi?

Biz miyiz, siz misiniz? Sizsiniz elbet...

- Elbet!

-Yıktınız kazmaya kuvvet, ne de sür'atle!

-Evet.

-Bir hünermiş gibi ikrâr ediyor ağzıyle...

-Çünkü mektep yapacaktık onun enkazıyle.

-Çünkü mektep yapacakmış!.. Ne kolay söylemesi!

Bir kümes yaptığınız var mı ki, bir kaz kümesi?

-**İnkılâb ümmetinin şânı yakıp yıkmaktır.**

-Size çılgın demeyen varsa, kuzum, ahmaktır.

Yıkmak insanlara yapmak gibi kıymet mi verir?

Onu en çolpa herifler de, emîn ol, becerir.

Sâde sen gösteriver "işte budur kubbe!" diye;

İki ırgadla iner şimdi Süleymâniyye.

Ama gel kaldıralım dendi mi, heyhat, o zaman,

Bir Süleyman daha lâzım yeniden, bir de Sinan.

Bunların var mı sizin listede hiç benzeri, yok.

Ya ne var? Bir kuru dil, siz buyurun, karnım tok!

Ötmeyin nâfile baykuş gibi karşımda, susun!

Türkiye'de ihtilâl denilen, inkılâp sanılan veya devrim addedilen şeyler asla "révolution" (revulasyon) değil. Çünkü Nureddin Topçu'nun ifadesiyle *"zorbalıkla yapılan inkılâplara değil inkılâp adı, hiç bir şerefli ad verilemez!"*

Topçu'nun söylemek istemediği kelimeyi biz açıklayalım: *Böyle işlere dense dense "darbe" denir!*

Hükümet darbesi olur da kültür darbesi olmaz mı?

İnkılâb veya devrim kelimelerini sadece siyaset alanı ile ilgili olarak kullanmıyoruz. Harf inkılâbı, dil devrimi başta olmak üzere, kültürel alana müdahalelerle ilgili kalıplaşmış ifadelere başvuruyoruz. Mesela en sert müdahalelere maruz kalmış bir kültürel alan var: Mûsıkî. Zamanında "müziksel devrim" olarak ifade edilmişti bu müdahale. Bu durumda, darbe kelimesi de siyaset alanına münhasırbir kelime olmamalıdır. Hem,kültürel alanda maruz kaldığımız darbeleri nasıl ifade edeceğiz? Bunlara müsbet manada inkılâb veya devrim demeye devam edecek miyiz?

Siyaset öncelikli düşünmek bu alanlarla ilgili kavrayışımızı etkiliyor. Kültürel alanda maruz kaldığımız darbeler konusu bu yüzden geri planda kalıyor. Siyaset sözkonusu olduğunda çok net tavır gösteren bazı kesimlerin, kültürel alanla ilgili olarak kafa karışıklığı içinde olduğu görülüyor. Bu kafa karışıklığı sürerken tarihin bir kesitinde olup bitenleri aktarmakla yetinmek istiyoruz. Aktaracaklarımızın yanlış anlaşılmaması için Mustafa Kemal Paşa'nın 20 Mart 1923'te Konya gençleriyle konuşmasına göz atmak istiyoruz:

"Milleti uzun asırlar gaflette bırakan esbab-ı mütenevvia (çeşitli sebepler arasında hakikî noktayı, bir kelime ile ifade etmiş olmak için diyebilirim ki, bütün sefaletlerimizin sebeb-i kat'isi (kesin sebebi) zihniyet meselesidir. İnsanlar ve insanlardan mürekkep olan (oluşan) cemiyetler herşeyden evvel bütün fertleriyle sâlim (sağlam) bir zihniyete sahip olmalıdırlar. Zihniyeti zayıf, çürük, sakim (hasta), sefih olan bir heyet-i içtimaiyenin (topluluğun) bütün mesaisi (çalışması) hebadır (boşadır).

"..Bizim milletin, bilhassa münevveranımızın (aydınlarımızın) çok dikkatle, çok ehemmiyetle nazarı itibare alacağı bir sebep vardır ve bence bu sebep şimdiye kadar terakki edemeyişimizin, en son kademede kalışımızın -unutmayalım-

memleketimizin baştan başa harabe oluşunun sebebi aslisidir (gerçek sebebidir). İnhitatımızın (çöküşümüzün) bu ana sebebini şu nokta teşkil ediyor; İslâm âlemi iki sınıf ayrı heyetlerden mürekkeptir. Biri ekseriyeti teşkil eden avam (halk), diğeri ekalliyeti (azınlığı) teşkil eden münevveran (aydınlar). Bozuk zihniyetli milletlerde ekseriyeti azime (büyük çoğunluk) başka hedefe, münevver denen sınıf başka zihniyete mâliktir. Bu iki sınıf arasında zıddiyeti tamme (tam zıtlık), muhalefeti tamme (tam muhalefet) vardır. Münevveran (aydınlar) kitle-i asliyeyi (esas kitleyi) kendi hedefine sevk etmek ister; kitle-i halk ve avam ise bu sınıf-ı münevvere tâbi olmak istemez. O da başka bir istikamet tayinine çalışır. Sınıf-ı münevver telkinle, irşatla kitle-i ekseriyeti (büyük çoğunluğu) kendi maksadına göre iknaa muvaffak olamayınca, başka vasıtalara tevessül eder (sarılır). Halkı tahakküm ve tecebbüre (zorlamaya) başlar; halkı istibdatta (baskı altında) bulundurmaya kalkar. Artık burada asıl tahlili noktaya geldik. Halkı ne birinci usûl ile ne de tahakküm ve istibdat ile kendi hedefimize sürüklemeye muvaffak olmadığımızı görüyoruz; neden?"

"Bunda muvaffak olmak için münevver sınıfla halkın zihniyet ve hedefi arasında tabiî bir intibak olmak lâzımdır. Yani sınıf-ı münevverin (aydın sınıfın) halka telkin edeceği mefkûreler (idealler), halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalı. Halbuki bizde böyle mi olmuştur. Münevverlerin telkinleri milletimizin umk-ı ruhundan (ruhunun derinliğinden) alınmış mefkûreler midir?"

"Şüphesiz hayır, münevverlerimiz içinde çok iyi düşünenler vardır. Fakat umumiyet itibarıyle şu hatamız da vardır ki, tetkikat ve tetebbuatımızda (araştırma ve incelemelerimizde) zemin olarak alelekser (çok kere) kendi memleketimizi, kendi tarihimizi, kendi ananelerimizi, kendi hususiyetlerimizi ve ihtiyaçlarımızı almayız. Münevverlerimiz belki bütün cihanı, bütün diğer milletleri tanır, lâkin kendimizi bilmeyiz."

"Münevverlerimiz milletimi en mes'ut millet yapayım der. Başka milletler nasıl olmuşsa onu da aynen öyle yapalım der. Lakin düşünmeliyiz ki, böyle bir nazariye hiç bir devirde muvaffak olmuş değildir. Bir millet için saadet olan birşey diğer millet için felaket olabilir. Aynı sebep ve şerait birini mesut ettiği halde diğerini bedbaht edebilir. Onun için bu millete gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden, keşfiyatından, terakkiyatından (ilerlemelerinden) istifade edelim, lâkin unutmayalım ki, asıl temeli kendi içimizden çıkarmak mecburiyetindeyiz."

"Milletimizin tarihini, ruhunu, ananatını (geleneklerini) sarih (açık), salim (korkusuz), dürüst bir nazarla görmeliyiz. İtiraf edelim ki, hâlâ ve hâlâ münevveranımızın (aydınlarımızın) gençleri arasında halk ve avama tetabuk (uygunluk) muhakkak değildir. Memleketi kurtarmak için bu iki zihniyet

arasındaki ayrılığı durdurmak, yürütmeye başlamadan evvel bu iki zihniyet arasındaki tetabuku (mutabakatı) tevlit etmek (birleştirmek) lâzımdır. Bunun için de biraz avam (halk) kitlesinin yürümesini tâcil etmesi (hızlandırması), biraz da münevverlerin çok hızlı gitmemesi lâzımdır. Lâkin halka yaklaşmak ve halkla kaynaşmak daha çok ve daha ziyade münevverlere tevacüh eden (düşen) bir vazifedir."

Gazi Mustafa Kemal Paşa-Konya gençleriyle konuşma, 20.3.1923

(Hilafetin ilgasından 11 ay 13 gün, "Şapka İnkılabı"ndan 2 yıl 8 ay 5 gün, Medeni Kanun'un kabulünden 2 yıl 10 ay 27 gün, Harf inkılâbından 5 yıl 7 ay 11 gün önce)

(Hâkimiyet-i Milliye, 26.3.1923; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. 2, sf. 138-141)

İnkılâblar yahut devrimler dönemi: 1923-1933[28]

Cumhuriyet'in ilânından sonra batılılaşma yolunda girişilen cebrî hareketler "inkılâp" veya "devrim" olarak nitelenmektedir. Bir tek "Atatürk inkılâbı/devrimi"nden söz ederek, bütün Cumhuriyet sonrası batılılaşma çabalarını sistemli bir bütünün parçaları olarak kabul edenler olduğu gibi, daha yerleşik deyim "Atatürk inkılâpları/devrimleri" şeklindedir. 1937'de Altı Ok'un Anayasa'ya girmesiyle sonuçlanan bu süreç bir kaç döneme ayrılabilir. 1928'de Anayasa'dan devletin dini maddesinin kaldırılması ile harf inkılâbına kadar olan dönem "birinci dönem" olarak kabul edilebilir. Bu dönemde, Hilafetin ilgası, Şer'iye ve Evkaf Vekaleti'nin kaldırılması, tevhid-i tedrisat (eğitim birliği-tekeli) uygulamasına geçilmesi (3.3.1924), Avrupaî başlık (şapka) giyilmesi (25.11.1925), Tekke ve zaviyelerin, türbelerin kapatılması (30.11.1925), Gregoryen takvimin kabulü (26.12.1925), İsviçre Medenî kanununun "Türk Kanun-ı Medenisi" olarak kabulü (17.2.1926) belli başlı "inkılâplar" arasında sayılmaktadır. Umumiyetle de esaslı değişikliklerin 1929'a kadar gerçekleştirildiği, 1931 ve 1932 yıllarında Tarih ve Dil kurumlarının tesisiyle başlatılan tarih ve dil devrimlerinin ikinci derecede girişimler olduğu kanaati vardır. Her halükârda, devletcilik vb. uygulamalar da dikkate alınarak devrimler döneminin 1934 yılında sona erdiği kabul edilmelidir.

"Birinci Atatürk Devrimleri" olarak adlandırdığımız "devrimler"in özelliği, Anayasa'da devletin dininin "İslâm dini" olduğunun açıkca belirtilmesine rağmen, dine veya dinî olduğu farzedilen kurum ve değerlere karşı uygulamalar olmasıdır. Hele tekke ve zaviyelerin kapatılması, tarikatların men edilmesi yürürlükteki Anayasa'nın 75. maddesine açıkca aykırıdır. Sözkonusu maddede, "Hiçbir kimse

28 D. Mehmet Doğan: *Türkiye Cumhuriyeti Tarihine Giriş*. 3. bs. Ankara 2014, sf. 311-314, 342-348

mensup olduğu din, mezhep, tarikat ve felsefî ictihadından dolayı muaheze edilemez. Asayiş, adab-ı muaşeret-i umumiye ve kavanine mugayir olmamak üzere her türlü ayinler serbesttir." Bu yüzden bu dönemin sonu olarak 1928'de Anayasadan "devletin dini" maddesinin çıkarılmasını kabul etmek doğru olacaktır.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Balkan Harbi'nden beri sürekli savaş içinde olan ülkede tahribatları onarmak, yaraları sarmak yerine böyle zorlayıcı değişikliklere girişmesi (bkz. bölümün başına aldığımız konuşması) cevaplanması gereken sorular ihtiva etmektedir.

"Cumhuriyet"in ilânı ile daha katılımcı ve demokratik bir yönetim oluşturulması umulur ve beklenirken, halkın tedirginliği giderilmeden, ard arda "devrim"lere girişilmiştir. Bir kısmı tamamen şekle yönelik bu değişikliklerden bilhassa şapka devrimi, Saltanat'ın veya Halifeliğin kaldırılmasından daha sert bir tepki ve büyük bir direnişle karşılaşmıştır. İstiklâl Mahkemeleri bütün şiddeti ile faaliyet göstermiş, yüz yıl önce 2. Mahmud'un zorla giydirdiği fes yüzünden çok sayıda insan idam edilmiştir. Hilafet'le Devlet dini maddesinin değiştirildiği 4 yıl içinde yapılanların, "Lozan'daki gizli anlaşma"dan söz edenleri yalanlamadığını söylemek mümkündür.

İkinci Atatürk Devrimleri

Cumhuriyetin ilanının ardından gerçekleştirilen uygulamalar daha hür, demokratik veya katılımcı bir Türkiye yerine, şiddetli baskıcı tek parti rejimini getirmiştir. Bu dönemde yönetimin yarı-askerî niteliği her zaman hissedilmiştir. Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar en üst sivil makamları işgal etmelerine rağmen, askerlik mesleği ile ilişkilerini kesmemişlerdir. Hatta İsmet Paşa, bir "paşalar komplosu" olarak yorumlanan "İzmir Suikasti" teşebbüsünden sonra, rütbe almış, rütbesi 1. ferikliğe, yani orgeneralliğe yükseltilmiştir (30.8.1926). Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'le Başbakan İsmet Paşa'nın askerlikten resmen ayrılmaları ancak 30 Haziran 1927'de mümkün olmuştur.

Bu durum, her ikisinin de Millî Mücadele'den sonrasını askerlik nokta-i nazarından da bir iç mücadele (veya savaş) olarak yorumladıklarının delili olarak kabul edilebilir. İçe karşı yürütülen mücadelenin kavramlaştırılmasında "inkılâp" (devrim) kelimesi önemli yer tutmaktadır. 1926 büyük tasfiye ve temizliğinden sonra teşkilatlı iç muhalefet odaklarının tamamen tesirsiz hâle getirildiği kanaatine varılmış olmalı ki, bir yıl sonra her iki üst yönetici de askerlik görevlerini resmen bırakmışlardır. Fahrettin Altay'a göre, ancak 1929 yılında Mustafa Kemal Paşa askerlikle ilişkisi kalmadığını belirtmiş ve üniformalarını Askerî Şûra üyelerine dağıtmıştır. Bu durumda, Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikle ilişkisinin kalmadığını ilân etmek için devrimler döneminin sonunu beklediğini tahmin edebiliriz.

"Birinci Atatürk Devrimleri" iki üst yöneticinin askerlikten resmen ayrılmalarından bir yıl sonra Anayasa'dan devletin dininin İslâm dini olduğu hükmünün çıkarılması ile sona ermiştir.

İkinci Atatürk devrimleri dönemi ise, 1928 sonundaki Harf İnkılâbı merkez olmak üzere, 1931 ve 1932 yıllarında Tarih ve Dil kurumlarının tesisiyle başlatılan tarih ve dil devrimleri gibi kültürel inkılâplarla belirginleşir. Bu dönemde iktisadî olarak devletçilik ilkesinin ön plana çıkması da bir tamamlayıcı unsur olarak kabul edilebilir. Liberalizm ister istemez bütünüyle tek partici sistemle bağdaşmaz, belirli hürriyetlerin sağlanmasını gerekli kılar. Bununla, devletçiliğin sırf bu sebeplerle terviç edildiği söylenmemektedir. Fakat bu noktanın da gözden uzak tutulmaması lâzımdır.

Harf İnkılâbı

İnkılapların en dehşet vericisi olarak nitelendirilebilecek olan harf-yazı değişikliği, 20. yüzyılda bir Sovyetler Birliği'nde, bir de Türkiye'de uygulanmıştır.[29] Sovyetler Birliği'nde bu merkezî idarenin baskısıyla ve farklı bir amaçla uygulanırken, Türkiye'de "kurtarıcı kadro" tarafından tatbik edilmiştir. Orta Çağ'da dil ve yazı konusu milletler için belirginleşmiştir. Bu tarihlerden sonra alfabe değiştiren köklü kültüre sahip bir topluluk bilinmemektedir. Yazı ve dil bir toplumun kültürünün taşıyıcısı olarak birinci derecede önemli yere sahiptir. Yazı, dili görünür şekle sokar, kâğıda aktarmaya imkân sağlar, böylece sözün uçmasını önler, kültürü kalıcı ve sürekli hale getirir.

Yazılı kültür Mısır'da resim-yazıdan, Mezopotamya'da çivi yazısından itibaren mevcuttur. Doğu'da Çin yazısı, farklı yapısıyla çok değişik bir medeniyeti temsil etmektedir. Sese dayanan yazı Sümer yazısından türeyen Fenikelilerin M.Ö. 2. binlerde ortaya koydukları yazıdır. İbrani ve Arap yazıları bu yazının geliştirilmişidir. Latin alfabesinin temelini teşkil eden Yunan alfabesi de Fenike yazısına dayanmaktadır. Japon ve Kore yazıları da Çin yazısından farklılaşmıştır.

"Millî alfabe" kavramı bir anlamda temelsizdir. Çünkü bütün alfabeler milletler tarafından din ve medeniyetlere nisbetle kabul edilmiştir. Türkler, yaygın coğrafyalarda hüküm sürmeleri, hareketli bir toplum olmaları sebebiyle tarih boyunca 18 ayrı alfabe kullanmışlardır. Türklere has olduğu söylenen Orhun kitabelerinin yazıldığı alfabe, 8. yüzyıla kadar kullanılmıştır. Soğd alfabesine dayanmakta olan ve Budizm tesiriyle Uygurlar tarafından benimsenen Uygur

29 Sovyetler Birliği'nde alfabe inkılâbı Türk ve müslüman topluluklara uygulanmış, mesela Ermenilerin ve Gürcülerin alfabeleri değiştirilmemiştir. Türk toplulukları önce Latin harflerine geçirilmiş, daha sonra her lehçe için farklı Kiril alfabeleri yapılmıştır.

alfabesi 9-15. yüzyıllar arasında kullanılmıştır. Türklerin en uzun süre ve yaygın olarak kullandıkları alfabe, Arap kaynaklı İslamî alfabedir. Bu alfabe, 10. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Türk dünyasının din ve dille birlikte müşterekliğini sağlayan en önemli unsurlardan birisi olmuştur. 11. yüzyıldan itibaren bütün Türk dünyasında bu alfabe ile yazılan eserler büyük bir medenî ve kültürel miras meydana getirmektedir.

Eski yazıda seslileri temsil eden harfler bulunmamaktadır. Farklı sesler bu yüzden aynı karakterlerle karşılanır. Bu bir zorluk meydana getirir. Fakat dili bilenler, muhtevaya uygun olarak yazılanları okumakta zorlanmazlar. Çin yazısı logografik bir yazıdır. Her kelime veya anlam birimi tek çizim veya karakterle ifade edilmektedir. İki kelimenin sesleri aynı olsa dahi tamamen farkı karakterlerle ifade edilir. Bu yüzden binlerce karakter öğrenmek zarureti vardır. Bu tabiî olarak öğrenme süresini uzatır. Bununla birlikte Komünist devrim yapmış olan Çin dahi yazısını değiştirmek yoluna gitmemiştir. Doğuda büyük bir modernleşme hamlesi gerçekleştiren Japonya da bu sonuca yazısını, değiştirmeden ulaşabilmiştir.

İslamî harflerin okuma yazmayı güçleştirdiği, Latin harflerinin kabulü sırasında en fazla ileri sürülen bir iddia olmuştur. Hatta Mustafa Kemal, bütün vatandaşların bir kaç yıl içinde Latin harfleri sayesinde okuryazar olacaklarını öne sürmüştür.[30] Bir ülkedeki okuma yazma oranının tek başına alfabe ile ilgili olmadığı, Latin harfleri uygulamasından sonra daha iyi anlaşılmıştır. Latin harflerinin kabulündan sonra da Türkiye'de okuryazarlık nisbeti uzun süre büyük yükseliş göstermemiştir. Türkiye'nin ekonomik bakımdan belirli gelişmeler gösterdiği 1950 sonrası ve 1970 sonrasında bütçeden eğitime ayrılan paya paralel olarak okullaşma yaygınlaşmış, öğretmen sayısı artmış ve netice olarak okuryazar nisbetinde de ciddi artışlar sağlanmıştır. Abdülhamid dönemindeki maarif ıslahatının gelişme temposunun sürdürülebilmesi halinde, harf değişikliği olmadan da, hatta daha büyük bir okuryazarlık oranına erişilebileceği öne sürülmektedir.[31]

19. Yüzyıldan itibaren kullanılmakta olan alfabenin ıslahı ile birlikte Latin esaslı bir alfabenin faydalı olabileceği yönünde görüşler öne sürülmüş, tartışmalar yapılmış, fakat bu görüşler hiçbir zaman ciddi mânada taraftar bulamamıştır.

İlk devrimler dönemini "Türkiye Devletinin dini din-i islâmdır" hükmünü Anayasa'dan çıkararak tamamlayan Tek Parti yönetimi, aynı yıl o zamana kadar bir aydın fantezisi olarak tartışılan alfabe değişikliği konusunu da ciddi olarak

30 Meşhur Sarayburnu konuşması. "En nihayet bir iki sene içinde bütün Türk heyet-i ictimaiyesi yeni harfleri öğreneceklerdir." 9.8.1928

31 Mete Tunçay: Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması.Ankara 1981, sf. 230

gündeme getirmiştir. Kısa süren bir hazırlık döneminden sonra 1 Kasım 1928'de Latin harflerine geçilmesi ile ilgili kanun kabul edilmiştir. Kanunun 1. maddesinde "şimdiye kadar Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin esasından alınan ve merbut cetvelde şekilleri gösteren harfler Türk harfleri unvanı ve hukuku ile kabul edilmiştir" denilmiştir.

Kanun, 1929 yılı başından itibaren Latin harflerinin kullanılmasını mecburi tutuyordu. Bu sürenin çok kısa olduğu ortadadır. Sovyetler Birliği'nde Türk topluluklarına zorla uygulatılan alfabe değişikliği çok daha uzun bir süre içinde gerçekleştirilmiştir. Bu hızlı değişim, büyük kültürel problemler meydana çıkmasına yol açmış, eski alfabeye karşı olumsuz tutum çok sayıda kitabın imha edilmesine sebebiyet vermiştir. Latin harfleriyle basılmış kitaplardan oluşan bir kütüphaneye de sahip olunmadığı için kültürel planda ciddi bir boşluk yaşanmıştır.

Cumhuriyet'ten sonra uygulanan politikalar sebebiyle, bilhassa Takrir-i Sükun Kanunu uygulamaları sırasında çok sayıda gazete ve süreli yayın kapatılmış, harf inkılabı ile mevcut gazeteler de okuyucusuz kalmışlardır. Bunu dikkate alan hükümet, gazetelere genel bütçeden yardım etmek üzere kanun çıkarmıştır. Hükümet elinde bulundurduğu bu imkânla, zaten asgarî seviyeye inmiş olan muhalefeti tam mânasıyla ortadan kaldırmıştır.

Harf inkılabı, öne sürüldüğü üzere tamamen aklî ve pragmatik gerekçelerle mi yapılmıştır? Bunun doğrulanması imkânsızdır. Burada akıldan, faydadan çok, dayatmalarla ulaşılabilecek bir sonucun sözkonusu olduğu, kanunun büyük bir hız ve şiddetle uygulanmasından çıkarılabilir. Harf inkılâbının temelinde yatan asıl sebep ise, medeniyet değişikliği düşüncesidir. Yazılı kültür bütün toplum için geniş bir ortak hâfıza meydana getirmektedir. Bu birikimin yararlanılabilir şekilde kalması, uzun vadede yönetime karşı oluşabilecek aydın ve halk muhalefetini besleyebilirdi. Pozivist bir yaklaşımla, yeni bir toplum için yeni bir hâfıza oluşturulmak, zihni muhtevayı daraltılmak sûretiyle körükörüne bir itaat sağlamak en keskin biçimde harf inkılâbı ve ona dayalı olarak yürütülen dil devrimi ile gerçekleştirilebilirdi.

Türkiye'de harf inkılâbı dayatma ile sonuca ulaştırılmış olmasına rağmen, inkılâpçıların arzu ettikleri sonuç tam olarak gerçekleştirilememiş, toplumun hafızası tam mânasıyla silinememiş, değiştirilememiştir. Bir taraftan sözlü kültüre yatkın olan toplum, kültür birikimini şifahi olarak korumaya devam etmiş, öte yandan, merkezden itilen din taşrada, köylerde ve yer altında kendini ifade etme yolları bulabilmiştir. Her şeyden önce pozitivist mantığa göre olabilir görülen, insan üzerinde uygulanan politikaların yüzde yüz sonuç vermesinin sözkonusu olmadığı bir daha anlaşılmıştır.

Burada üzerinde durulması gereken bir nokta da insanlığın müşterek macerası sonucu ortaya çıkan verimlerin batı prizmasından geçirilerek ve böylece kutsanarak benimsenmesidir. Arap alfabesi ile Latin alfabesi netice olarak Fenike alfabesinden türemişlerdir. Fakat bunlardan birisi yerin dibine batırılırken, diğeri yüceltme konusu olmuştur. Daha da ilgi çekici olan, bütün dünyada Arap rakamları olarak bilinen rakamların harf inkılabından kısa süre önce "beynelmilel/ latin rakamları" olarak uygulamaya konulmasıdır (24.5.1928).

Dil devrimi

İslâm medeniyeti dairesine girişten sonra Türkçe, Arapça ve Farsça'dan geniş ölçüde kelime devşirerek geniş bir sözvarlığına sahip olmuştur. İlk müslüman Türk devletleri resmî yazışma dili olarak Farsçayı kullanmışlar, ilim dili ise her zaman arapça olmuştur. Osmanlı Devleti ilk defa resmî dili Türkçe olan bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı döneminde hanedanın dili olan Türkçe bütün resmî yazışmalarda kullanılmış, ilim kurumları arapça tedrisata devam etmiş, Farsça da edebiyatçılar tarafından rağbet edilen bir dil olmuştur.

Osmanlı dönemi Türkçesi veya sonraki adlandırılışıyla "Osmanlıca", İslâm tarihinin birikimini taşıyan ve ifade eden bir dil olarak geniş imkânlara sahipti. Tabiî olarak yazı dili ile konuşma dili arasında hayli farklılaşma meydana gelmiştir. Yazı dili konuşma dili farklılaşmasının ortadan kaldırılması, 19. yüzyıldan itibaren bilhassa yeni ortaya çıkan basın dolayısıyla gündeme gelmiş ve bu yönde yayınlar yapılmıştır. Sadeleşme hareketi 20. yüzyılın başlarında milliyetçilik akımının tesiriyle yaygınlık kazanmıştır.

Harf inkılâbının uygulanmaya başladığı yılın sonlarında orta öğretimden arapça ve farsça dersleri kaldırılmıştır. Latin asıllı alfabeyi hazırlamakla görevli Encümen (Dil Heyeti) sözlük hazırlamak maksadıyla genişletilmiş, Mustafa Kemal 1. Türk Tarih Kongresi'nin kapandığı 11.7.1932 akşamı, başkan olarak Samih Rifat'ı, Umumi Kâtip olarak da Ruşen Eşref (Ünaydın)'ı görevlendirerek ertesi gün "Türk Dili Tetkik Cemiyeti" nin kuruluşu için resmî müracaatın yapılmasını sağladı. Kısa süre sonra Cemiyetin hazırladığı 1. Türk Dili Kurultayı toplandı (26.9.1932).

Kurultay'da Cemiyet'in dil işlerinde zorlayıcı bir tavır takınacağını ortaya koyan konuşmalar yapıldı. Bu toplantıda Hüseyin Cahid (Yalçın) dilin tabiî gelişimini savundu ve dilimize bundan sonra girebilecek yabancı unsurların önlenmesi gerektiğini belirtti. Hüseyin Cahid'in bu makul düşüncesine itibar edilmedi. Kurultaydan sonra dünyanın hiçbir yerinde görülmeyen şekillerde dil üzerinde tasarrufa girişildi.

Dille ilgili çalışmaların kotarıldığı asıl müessese Mustafa Kemal'in sofrası idi. Sofraya davet edilen çeşitli meslek ve meşrepte insanlar türkçe üzerinde söz sahibi sayıldılar. Kelime uydurma buradan çeşitli yayın organlarına ve fertlere sirayet ettirildi. Neticede yazı dili çok kısa sürede, resmî baskılar neticesinde kimse tarafından anlaşılamaz hâle geldi. Bunun üzerine bazı hatıratlarda ifade edildiğine göre M. Kemal *"Bizden sonra nasıl olsa dönülecek, bari biz onlara fırsat vermeden işi çözelim"* diyerek Avusturyalı bir doktor tarafından geliştirilen Güneş-Dil nazariyesine yöneldi. Bu nazariyeye dayanarak birçok yabancı kelimenin Türkçe asıllı olduğunu ileri sürdü. 3. Dil kurultayı 1936'da Güneş-Dil nazariyesinin ışığında toplanmış ve dil devrimi farklı bir mecraya sokulmuştur.

Atatürk'ün bu sıralar *"iki şeyde inkılâp olmaz: Dilde ve mûsikîde"* dediği ifade edilmektedir. Dil üzerindeki zorlayıcı tutumlar Mustafa Kemal'in vefatından sonra İnönü döneminde tekrar ön plana çıktı, tamamen ideolojik bir hüviyet kazandı ve Tek Parti zihniyetinin bir paraleli olarak sonraki dönemlerde de sürdürüldü.

Dil Devrimi, bazı Arapça ve Farsça kelimelerin dilden tasfiyesi yanında bilhassa, Batı dillerinden kelime girişine yol açan bir faaliyet olarak Türkçe üzerinde olumsuz tesirler meydana gelmesine sebep olmuştur.

Harf ve dil devrimleri, Türkiye'de büyük zihnî sarsıntılara yol açtığı gibi, Osmanlı döneminde türkçe öğrenmiş, günlük hayatında arapça konuşan fakat meslekî işlerini Türkçe yürüten Ortadoğu ve Kuzey Afrikalı seçkinlerle de ilişkilerin kopmasına yol açtı.

Tarih, mûsikî vb.

Harf inkılâbından sonra dil yanında tarih de uğraşılan konular arasında yer aldı. Mevcut yönetime meşruiyet kazandırıcı bir tarih formüle edilmesi yönünde faaliyetlere girişildi. Bu faaliyetlere bizzat Mustafa Kemal de katıldı. Bir Tarih Kongresi toplandı, Tük Tarihi Tetkik Cemiyeti kuruldu.

Bu dönemde yalnız dinî veya dinî olduğu sanılan kurumlara karşı uygulamalara girişilmedi, kültürel yansımalara karşı da tutum alındı. Bu tutum alış Türk müziğinin bir anlamda yasaklanmasına kadar vardırıldı. Türk müziğine karşı tavır sonraki dönemlerde de devrimciliğin göstergeleri arasında yer aldı.

Türk/Osmanlı mûsıkisi, yaygın bir coğrafyada icra edilen, benimsenen, mahallî renklerle zengileşen önemli bir medeniyet değeridir. Onun sadece icracıları değil, bestekârları ve teorisyenleri arasında dahi Türk veya müslüman olmayan önemli isimler yer almaktadır. "Mûsıkî inkılâbı" olarak ifade edilen uygulama, Türk mûsıkîsi öğretiminin yasaklanmasından sonra 1934'te M. Kemal Paşa'nın 1

Kasım'daki Meclis açış nutkunda Türk mûsıkısînin yüz ağartıcı değerde olmadığı yönündeki beyanından sonra ertesi gün radyodan yayınının yasaklanması kadar gitmiştir. İki yıl sonra radyolarda yayına izin verilmiş fakat hep geri planda tutulması sağlanmıştır.

15 TEMMUZ İŞGAL HAREKETİ VE EDEBİYAT

Sempozyum 3. Oturum

Nevzat Çalıkuşu (Oturum Başkanı)

Cihan Aktaş (Dokuz Şehit, Sayısız Sıfat)

Ali Emre (Şiirdeki 15 Temmuz: Halkın Sesinde Hakkın Seslerini Aramak)

Akif Hasan Kaya (15 Temmuz'dan Sonra Öykü)

DOKUZ ŞEHİT, SAYISIZ SIFAT

Cihan Aktaş

Bir yazar ömrü boyunca döne döne aynı hikayeyi yazarmış. Gerçekte başarıyla yazılamamış olan hikayenin gölgeleri olmalı her biri. 15 Temmuz gecesini en az on beş kahraman üzerinden düşünerek yazmaya çalıştım. Kuşkusuz çoğu şehit olan o kahramanlar ortak bazı özelliklere sahipler. Hep yatıştırılamayan bir kaygıyla birden sokağa taşan insanları anlatmışım, onu fark ettim sonra. Çoğu zaten öyle değil miydi? İçlerinden kimisi şehitlik kimisi gazi mertebesine erişti. Kimisi hakkında medyada hâlâ ancak iki üç cümlelik bilgiye ulaşabiliyorsunuz.

15 Temmuz gecesi İstanbul, bir şehrin başına gelecek nadir bir tecrübeye sahne oldu. Darbe, şehirlerimizin görmediği, bilmediği bir olay değil. Zaten asker, siyasetçi ve medya mensubu ittifakıyla gece yarısı gerçekleşiyor. Fakat bu kez halk devreye girip engel oldu darbe girişimine. Halk emniyet güçleri bir adım atmamışken sokaklara koştu ve oluşturduğu etkiyle yetki sahibi kesimlerini de katarak gece vaktinin vesayet rejimi için bir fırsata dönüşmesine izin vermedi.

Gece yarısı şehirde hiç dolaşmamış, köprüden geçmemiş, belki de hayatında Saraçhane'ye hiç gitmemiş, tek bir tank görmemiş, silahlı bir askerle de yüz yüze gelmemiş her yaşta kadın ve erkek çeşitli mekânlara ve ulaşım vasıtalarına akarak şehri darbe girişimine karşı korumaya çalıştılar. Bu sorumluluk hissini nasıl izah etmeli? Darbe girişiminin erken vakitte yapılmış olması, tesettürlü bir kadının gece yarısı yürüyerek köprüye varıp da tankla köprüyü kesen askerleri sorgulama cesaretini açıklamaya yetmiyor.

İstanbul, çok farklı unsurları bünyesinde barındıran bir metropol. Ekmeğin, altının, ümitlerin, diplomanın, zirveye yükselme umudunun, özgürlük ümitlerinin şehri. Başkent Ankara olduğu halde, darbeciler için başarının göstergesi önce İstanbul'un teslimi olurdu. "Asi Şehirler"in antikapitalist mücadele için şehri yeniden sahiplenmeyle ilgili bölümünde Harvey, mekânın toplumsal açıdan yeniden şekillendirmesi ve farklı alanların organizasyonunun siyasi mücadele tarafından bir silah işlevi görmesi üzerinde duruyor. 15 Temmuz gecesi ise ölümcül bir organizasyon darbeciler tarafından gerçekleştirildi. Çatışma sergilenen ya da darbeyle ilişkilendirildiği için akılda kalan alanlar şöyle: Boğaziçi Köprüsü, Silivri TÜRKSAT'ın Gölbaşı'ndaki tesisleri. Çankaya Köşkü ve Başbakanlık Resmi Konutu,

Cumhurbaşkanlığı Sarayı, Kuleli Askeri Lisesi, Harbiye, Atatürk Havalimanı, İncirlik, Kısıklı Parkı, Çengelköy, Akıncı 4. Hava Jet Üssü.

Bunların yanı sıra ATM'lerin önünde uzun kuyruklar, hala açık olan küçük marketlerde de izdiham oluşmuştu. Bu izdihamın sonraki güne de yansıdığı söylenebilir. Benzinlikler, kuyrukların uzadığı bir diğer mekanlar oldu.

Küçük birimler, direnişin karakollarına dönüştü 15 Temmuz gecesi. Çengelköy'de kuru fasulyeci dükkanı sahibi 58 yaşında Osman Akbulut, gecenin cesaretiyle öne çıkan isimlerinden biri. Kuleli Askeri Lisesi'nden gelerek Çengelköy'deki direnişçilere, "Evinize dönün. Sıkıyönetim var." diyen ilk askerin karşısına dikilip "Sıkıyönetim böyle olmaz. Amacın ne?" diye karşı koyduğunu okudum medyada. Akbulut hemen organize olarak darbe için öne sürülmüş askerleri Kuleli 'ye geri püskürttüklerini anlatıyor. Sonra Çengelköy Karakolu'ndan tanıdığı polislerin yardımıyla semt ahalisini örgütlüyor. Saatler süren direniş üzerine, darbecilerin doğrudan kendilerini hedef alması üzerine de iç sokaklara kaçıyorlar. (Kıymetli gazeteci Mustafa Cambaz bu süreçte şehadete ermiş olmalı.) Daha sonra Akbulut, birkaç arkadaşıyla birlikte saklanmak için dükkanına dönüyor. Darbeciler dükkanı basıp direnişçileri sokağa çıkartıyor, tek sıra halinde dizerek sorguya çekiyor her birini. Çeşitli telefon görüşmelerinin ardından, sabahın yedisinde çekip gidiyorlar Çengelköy'den.

Darbeciler stratejik önemi haiz mekânları ele geçirmeye çalışırken direniş gündelik hayatın samimiyetini yansıtan mekânlardan bu alanları da içine alacak şekilde bütün şehre yayıldı. Küreselleşme karşıtı çeşitli hareketlerde polis, eylemciler açısından sistemin temsilcisi. 15 Temmuz'da ise küresel sistemin askeri darbeyle Türkiye'de gerçekleştirmeye çalıştığı düzene toplumun her kesiminden insanlar omuz omuza karşı durdu. Darbeci üniformalılar ve siviller; direnişçi üniformalılar ve siviller karşı karşıya geldiler. Maltepe'de yaşayan 33 yaşındaki servis şoförü Şirin Diril, darbe girişiminden haberdar olur olmaz engellemek amacıyla Kısıklı'ya doğru yola çıkmışken, aldığı haberler üzerine cuntacıların kuşattığı Acıbadem'deki Türk Telekom binasına gitti. Cuntacılarla özel harekatçıların karşı karşıya bulunduğu düz caddede, bir tankın önüne yeni aldığı aracı çekerek yolu kapatmaya çalıştı. Tanktan aracını çekmesi için anons yapıldığında ise kendini aracına kilitledi. Cuntacıların ateş açmasıyla şehadete erişti Şirin Diril.

Öğrendikçe borçluluk hissiniz artıyor: 15 Temmuz şehitleri, olağanüstü bir gecenin kahramanları. Her zaman nasip olmayacak ilahi bir rahmetin kendini hissettirdiği, bir çağrıyla, sesleniş ve bağışla gerçekleşen ve bu açılardan devrimi andıran bir gece koşusu içinde yıldızlaştılar. Hayat hikâyelerini okuduğunuzda, bu bağışın sebeplerini de fark ediyorsunuz gerçi. Söz konusu, gönül gözü, kalp

gözü, akleden kalp. Taşralı bir inşaat işçisi, Metin Arslan o gece nerede olması gerekiyorsa oraya yetişmek için şehrin çeşitli adreslerini dolaştı koşar adımlarla ve Büyükşehir Belediyesi önünde açılan ateşle gözlerinden vurularak şehit oldu. Haberi okuduğumdan beri düşünüyorum: Vurulan gözleriyle o gece şehir içinde koştururken neler gördü acaba?

15 Temmuz şehitleri hakkında medya haberleri üzerinden yapmaya çalıştığım sınırlı bir okuma, o gece attıkları hiçbir adımın tesadüf eseri olmadığını gösteren ayrıntılarla yüklü. Sunumum, ileride şehitlerin aileleri ve arkadaşlarıyla yapacağım söyleşilerle genişletmeyi ümit ettiğim hikayelerden bazılarının eşik çalışmalarından oluşuyor.

Emeğin ve Kaygının Şiiri

Pendik Belediyesi'nde kepçe operatörü olarak çalışıyordu Yalçın Aran. Kendi halinde dar gelirli bir aile babasıydı. İstiklâl Savaşımızda yoksunluklara rağmen verilen destansı direnişin örneklerinden birini yaşattı bize.

Mesleği üzerine düşününce, gözlerimizin önüne yıkılan bir gecekondunun molozlarını ortadan kaldırmaya çalışan bir kepçe geliyor. Deprem enkazları, viraneler, yol yapımı, hafriyat çalışmaları, dolan ve boşalan kepçe olmadan düşünülemez. Bir kepçe nasıl vuruşkan bir darbesavara dönüşür ve can kurtarır; bunu Yalçın Aran'dan öğrendik. "Başaklar, küheylan, toprağa hiç değmeyen kaftanlı sözler..." Darbe girişimi sırasında kepçesiyle sokaklara indi Aran, Ali Emre şiirinin gönülden duyurduğu şekilde, bir iftitah tekbiri çeker gibi önüne geçti tankların ve uzun namlulu silahlarla, uçaksavarla şehit edildi. Kepçesiyle, gökyüzünden kin yağdıran jetlerin karasal ortağı bir tankı durdurmaya çalışması, ihmal edilebilir bir ayrıntı olabilir mi? İş makineleriyle tankların önüne yürüyen başka yürekli insanlar da tanıyorum, ev geçindirdikleri makinelerle değil yalnızca, bedenleriyle de atıldılar tankların önüne.

36 yaşındaydı, Asalet Aran'ın eşi, beş çocuk babası Yalçın Aran. En az 6 kişinin sorumluluğunu taşıyan işçi, geçim sıkıntısının ve her türlü hayat yorgunluğunun ötesine geçerek hep kıyamda durduğunu gösterdi. Silahlarla arası nasıldı? Üzerine yürüyen kelepir askerlere karşı, iş aracını silah edindi. Tanka karşı kepçe, o geceye özgü bir bağış olan devrim ışıltısının ve imanın silahıydı. İş makineleri, kamyonları ve sıradan araçlarıyla köprüye yöneldi insanlar. Aran'ın kepçesi Beykoz gişelerini kapatarak darbecileri şaşkına çevirdi. Bir kepçe tanka karşı direniyorsa orada şiir geri çekilir, bir süreliğine de olsa. Faşist fütürist şair Marinetti; savaşı, silahları, şiddeti, metali, öldürmeyi yücelmiş ve estetize etmişti. Yalçın Aran ise iş aracıyla bir askeri darbenin bastırılmasına katılarak şiirlere layık bir cesaret sergiledi. Geçit

vermediği tanktan açılan ateş sonucu şehadete erişti. Gecenin salalarla ezanlarla dile geldiği esnada köleliğe karşı haysiyetin, yalana karşı masumiyetin müdafaasını gerçekleştirdi. Kahramanlık da başka nasıl tarif edilebilir ki…

Cenazesi Niğde'ye bağlı Değirmenci kasabasında toprağa verildi Yalçın Aran'ın. Çocukları henüz küçük olmalılar. Ailesine onun eksikliğini unutturamayız elbette. Ancak babalarının örnek kişiliğini birlikte hatırlamanın kanallarını çoğaltmalı, onu layıkıyla hatırlamayı sağlayan kaynaklara yol açmalıyız.

Gani Gönlün Bağışı

Bütün halk birlik olmazsa kavga haklı olmuyor, diye geçiyor Cem Karaca şarkısında. 15 Temmuz şehitleri arasında iş adamları da var işçiler de. Toplumsal fay kırıklarını harekete geçirerek sürekli birbirimize girmenin meydanlarını hazırlamaya çalışıyorlardı bizlere. Daha sonra, darbe girişiminin iç yüzü kısmen bile anlaşıldığında, halkın desteği daha da genişledi.

Metin Arslan'ın 44 yaşında ve bekar bir inşaat işçisi olduğunu okudum, cenaze törenini anlatan, neredeyse aynı ifadelerle çeşitli sitelerde tekrarlanan bir haberde. Arayıp da ulaşamayan yakınları endişe içinde yola çıkarak İstanbul'a gelmiş ve Adli Tıp Kurumunda yer alan isim listelerine bakarak öğrenmişler şehadetini. İşçi ölümlerine başka bir şekilde alışık olan Karabük'te toprağa verildi. Kim bilir hangi umut ve tasarılarla ayrıldığı şehrine şehit olarak dönmek varmış nasibinde.

Sonraki günlerde de hakkında aklıma gelen sorulara cevap verecek bir habere ulaşamadım. Kaç yıldır İstanbul'daydı, hâlihazırda nerede çalışıyordu? Taşeron firmalardan biriyle mi iş görüyordu, emeğinin karşılığını alnının teri kurumadan alıyor muydu? Nasıl bir evde kalıyor, iş saatleri dışında vaktini nerelerde geçiriyordu? Ürün veya mekanı, üzerinde emeği olanı hatırlamadan kullanma gibi normalleşmiş, hakşinaslıktan uzak bir alışkanlığımız var.

İnşaat işçisi, emeği bir firmanın ambleminin gerisinde kaybedilen kişi. Büyük ihtimalle ömründe bir gece bile kalamayacağı ihtişamlı evler için çalışırken aklından neler geçiriyordu acaba… Ter döktüğü inşaatlar hakkında sınırlı tahmin yürütebilirim Arslan'ın ama mesuliyet hissinin kaynakları üzerine yüzlerce sayfa yazabilirim. Gani gönüllü, sağlam karakterli, cevvaldi, herhalde. 15 Temmuz Cuma günü gecesi, darbe girişimini engellemek için her yere yetişmeye çalışmış. İşçiliğinin sağladığı dakiklikle ilgili olsa gerek, hiçbir yere gecikmemeyi de başarmış. Önce Boğaz Köprüsü'ne gitmiş, daha sonra aldığı haberler üzerine İstanbul Büyükşehir Belediyesi önüne geçmiş; "Bir adım ileri, Allahuekber." diyerek. Şehrin ona tanıdığı imkânın çok üstünde bir şehirlilik bilinci taşıdığı muhakkak. Zira sokaklarında

yürüyebileceğimiz bir şehir bırakmak için feda etti kendisini. Gözüne isabet eden kurşunla şehit olduğu yazılı haberlerde. Şahidiz. Gece yarısı şehri koşar adım kat ederken neleri gördü kurşunlanan gözleri, tam olarak asla bilemeyecek, sorumluluk hissi ve yiğitliği için ona borçlu kalmaya devam edeceğiz.

Cömertliği Yüzüne Vuran

Esenler sakinlerinden Türkan Türkmen Tekin, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "Sokağa çıkın!"çağrısı üzerine apar topar hazırlanmaya başladı. Eşi Ramazan Tekin'in, ortalığın biraz sakinleşmesini beklemesi yönündeki teklifine yanaşmadan – tesettürlü giyimi biraz vakit alabileceği halde- kısa süre içinde hazırlandı, acelesinden ayakkabısını bile giymedi; terlikleriyle çıktı evinden. Adeta yüz yıllık bir teyakkuzun yerini alan bir sabırsızlık gösteriyor, 'Vatanımız için, hadi çabuk ol!' diye bağırıyordu. Karı koca, semtlerinde bulunan Atışalanı Karakoluna kadar yürüdüler. Cuntacıların tankları Atatürk Havalimanı'na doğru yürüttüğünü öğrenince, içecek su alarak orada toplanan diğer direnişçilerle birlikte kararlı adımlarla havaalanına yöneldiler. Yolun bir noktasında birden ışıklar kesildi. Fark edilmemek için ışıkları kapatılan tank üzerlerine yürüdü ve Türkan Türkmen Tekin'i ezdi. Ramazan Bey o an dünyanın durduğu hissi içinde olduğunu anlatıyor. Ağlaya ağlaya sevgili eşini tankın altından çıkarmaya çalışmış.

Ailece geçim sıkıntısı içinde olsalar bile, elinde olanı son kuruşuna kadar muhtaçlarla paylaşacak kadar cömertmiş, Türkan Türkmen Hanım. Hamd ve şükür içinde yaşayan ve evin geçimine katkı sağlayan bir kadın olduğunu anlatıyor akrabaları. Başörtüsü mücadelesi vermiş. Darbeyi başından almış, çenesi parçalanmış.

Eşi, annesi, kız kardeşi ve eltisinin hakkında anlattıklarını okudum. Onunla ilgili sarf edilen sıfatlardan biri:"cömertlik"tir. Tankın önüne kadar götüren acelesi de cömertliğinin yansıması değil mi zaten? Esir ve zelil düşmeyelim diye kendini feda etti işte. Şükründen söz ediyorlar ayrıca iyimserliğinden, gayretinden**.** Mümin isen ilk alametin "cömertlik "olmalıydı, Tirmizî rivayetine göre ikinci alametinse "iyi ahlâk." Fotoğrafını inceliyorum: İçi dışı bir insanlardan, kalbinin güzelliği yüzüne vurmuş. Öyle ya, yüzümüz zamanla kendi eserimize dönüşüyor. Allah'ın verdiği yüzü yaşayıp giderken amel, duygu ve düşüncelerimizle yeniden yapıyoruz.

Bir kadın niye onca aceleyle yollara düşer gecenin bir vaktinde, terlikleriyle, hangi cesaretle atılır karanlığa? Cumhurbaşkanı çağrıda bulunmuştu, televizyonda dinlemişti; öyleyse eskimek bilmeyen büyük bir anlamı hatırlamak ve meydanları boş bırakmamak gerekirdi. Eşini dostunu da ikna etmişti. 44 yıllık ömründe şahit olduğu üçüncü darbeyi geri döndüren direnişin yıldızları arasına karıştı. Dışarının

ve yola çıkmanın bizim olan, bize düşen vakti adına…

Yaya ve silahsız bir kadındı. Yine de onunla karşılaşmayı göze alamayıp ışıkları karartıp üzerine yürüdüler. Yaya ve silahsız bir kadının beklemedikleri itirazıyla planları ayaklarına dolandı, tuzağa dönüştü.

Aşkla Bilinen

Ankara Emniyet Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Şube Müdürlüğünde görevliydi, Aytekin Kuru. 21 yıllık polis memuruydu. Darbe girişiminden 15 gün önce Özel Harekât Daire Başkanlığına atanmıştı.

Bir tür intikam şiddeti sergileyen hava saldırısını takip eden saatlerde bütün aile Aytekin Kuru' ya ulaşmaya çalıştı. Adana'nın Kozan ilçesine bağlı Pekmezci Mahallesi'nde yaşayan annesi Esma, tedirgin olmasını istemediği halde sonunda gelini Ayşe'yi aramaya mecbur kaldı. "Ben de ulaşamıyorum" dedi Ayşe. Esma Hanım, huzursuz bir gecenin ardından ertesi gün çocuklarıyla birlikte Ankara'ya hareket etti.

Yaralı mıydı, esir mi? Bir yerde bayılıp kalmış mıydı yoksa? Hafızasını yitirmiş olamaz mıydı? Kısa bir süreliğine bu sorular geçmiştir akıllarından. Morgda teşhis edinceye kadar umutlarını korumayı sürdürmüşlerdir. Aile fertleri bir araya geldi ve sabah saatlerinde Ankara Adli Tıp Kurumu morguna gitti. İnsan doğurduğu çocuğu veya 15 yıldır evli olduğu kişinin ölüsünü tanımaz mı hiç? Ne boy, ne kilo, ne renk, ne tebessüm… Bir morg nasıl bunca tanınmaz hale gelmiş cesetle dolu olurmuş… Kişisel renkleri ve kendine özgü olanı yok etmek üzere gelen darbe girişimi, yenileceğini fark ettiğinde amansız bir şiddetle öç almaya çalışmış sanki. Bir işaret gerekliydi, çok belirgin bir fark. Ayşe Hanım cenazeler arasında eşini ararken bir elde gördüğü yüzük dikkatini çekti. Nişan alyansını tanıdı. Baktı, baktı ve haykırmaya başladı; bakarak ağladı. 14 yaşındaki kızları Rabia Gizem'e, 4 yaşındaki oğulları Mehmet'e bu olanları nasıl anlatacağını düşünürken sinir krizi geçirdi. Alyansı öylece bıraktı mı, son bir kez sarılmanın yaşanmadığı bir ayrılık mı bu, bilmiyorum.

Asla yaşanmayacak bir vedanın yerini hangi sözler tutabilir, ne tür bir tanıma? Bundan sonra ne yaşarsa yaşasın, morgda gördüklerinden sonra içeriği bir haşiyeden farksız olacaktır; öyle mi düşündü Ayşe Hanım… Şehitler ölmez, bunu sürekli hatırlatması gerekecek ölümden söz edenlere. Sonsuz aşk da başka nasıl tarif edilir ki… Başlangıcın sözlerinin izi olarak alyans, sadece ömür boyu değil, sonsuza kadar uzayıp gidecek sadakatin de sembolü.

Uhud Dersleri

"Gördük; çok cevher var insanoğlunda" diyor Metin Önal Mengüşoğlu "Temmuz Meydanı" şiirinde. Doğrusu uzun zamandır tedavülde olan "yozlaşan gençlik" söylemlerine hiçbir zaman katılmadım. Yozlaşma hissine sebep olan aslında bizlerin "olmak" ve "sahip olmak" arasında niyet ve hedefini şaşıran hallerimizdi ve gençlik bir başına bununla başa çıkamazdı. Çok bileşenli, fakat Fethullahçıların ağırlık kazandığı darbe girişimi sırasında ve sonraki meydan nöbeti günlerinde gençlerin nasıl inançlı ve güvenli bir heyecan içinde sorumluluk üstlenmeye çalıştığına şahit oldum.17 yaşındaki Uhud Işık, Meslek lisesi Anestezi Bölümü mezunuydu. O gece camilerden salaların yükselmesi üzerine, babası Mehmet Işık'la birlikte Keçiören Aktepe'den yürüdükleri Kızılay'a, 3 saat kadar sonra, sabaha karşı ulaştılar. Tankları ve ezilmiş arabaları gördüklerinde, babası bir sıkıntı olduğunu söyledi ve geri dönmelerini istedi. Uhud, 'Madem sonuna kadar gitmeyecektik, niye buraya kadar geldik?' diye sordu. Baba-oğul böylelikle yola devam ettiler. Akay Kavşağı'ndan Genelkurmay'ın önüne döndükleri sırada Mehmet Bey dinlenmek için oturdu, ancak Uhud beklemeksizin yoluna devam etti. O sırada meclise bomba atıldığını duydu Mehmet Bey. Hemen telefon açarak oğlunu yanına çağırdı. 'Gelmeyeceğim ben sağlık mezunuyum. Belki yaralanan olur, yardım ederim' dedi Uhud. Gökten yere kurşunlar bombalar yağıyordu. Yaralıları tedavi ederken aynı zamanda siper etti kendisini yağan kurşunlara karşı ve şehitlik mertebesine yükseldi. "Yerden göğe Allahuekber!" Hz. Peygamber'in (sav) sevdiği dağın adını taşıyordu, Müslümanların Uhud'da, Okçular Tepesi'nde yüz yüze geldiği "sahip olma" sınavını erken yaşta derk etmiş olmalıydı. Sağlık Astsubayı olmak için başvurmuştu, spor sınavı çok iyi geçmişti, ertesi gün mülakata girmeye hazırlanıyordu. Adıyla ve sanıyla bize yeni bir Uhud dersi verdi. Sırtında üç kurşun yarasıyla bulundu; uzak ülkelerde, kapalı kapılar ardında yapılan yıkım planlarını bozan üç kurşunun yarasıyla…

Bedir'in kardeşiymiş Uhud, sonra bunu öğrendim. Bedir'den Uhud'a doğru yürüyen hak yolculuğunun nişanesi olarak doğmuş öyleyse. Hangi yaşta ölürsek ölelim, tamamlanmayacak cümlelerimiz olacak; sıklıkla bunu düşünürüm, masa başında çalışırken. Bir tek şehitlerin, hakiki şahitlerin cümleleri kusurdan arınmış geliyor, hayata bağışladıkları değerlerin ışığıyla göründükleri için.

Şehri değiştiren adımlar

Üç çocuk düşünün ki babaları şehit, anneleri ise gazi. Aileyi neşeli bir atmosferde bir araya getiren bir fotoğraf vardı medyada, direniş sırasında ise aynı kaygıyı paylaştılar.

Mehmet Şefik Şefkatlioğlu o gün izinliydi. Haberi öğrendikleri sırada evinin

duvarlarını boyuyordu. Eşi Vahide Hanım'la birlikte namazın ardından iki kızlarıyla vedalaşıp evden çıktılar. Oğulları, 24 yaşındaki Ömer yanlarındaydı. Esenler 'den Atatürk Havalimanı'na doğru yürüyen direnişçilerin arasına karıştılar. Düşmanlık ve nefret karşısında tevekkül ve sabırla çözüm arayan kesimlerin başka bir boyuta sıçradığı saatlerde yol alıyorlardı. Bütün programlar, planlar, hayaller, hayatın önlerine çıkardığı imtihan tarafından iptal edilmişti. Okunmuş kitapların, söylenmiş şiir ve şarkıların gözlerinin önünde canlandığını görüyor ve hatırlıyorlardı. Daha önce benzeri görülmüş bir tecrübe değildi bu, herhangi bir darbeye benzemiyordu. Kim, hangi sebeple bu kadar zalim ve acımasız olabilirdi, kim, hangi sebeple bu denli kin biriktirmişti benliğinde... Uzun yılların ardından bir kez daha kaba kuvvet yoluyla toplumu bir cuntanın iradesine teslim olmaya çalışan titrek sesli bildiriyi dinlemişlerdi televizyonda, sonra da Cumhurbaşkanı'nın çağrısını. Kâbusun geri dönmesine seyirci kalamazlardı. Şehrin rutin zamanını olduğu gibi mekânlarını da değiştiriyordu adımları.

Markus Miessen'in *Katılım Kâbusu* isimli kitabında yer alan ifadesiyle, mimari bir tür şahitlik ifadesi kazandı o gece ve sonraki gün ve gecelerde de bu ifadeyi şehre dağıttı. Karanlıkta bir tankın Türkan Hanım'ı ezip geçtiği güzergâhta olmalı, darbeci askerler bir tankı dosdoğru direnişçilerin üzerine sürdü ve ikisinin de içinde bulunduğu grubu bariyerlere sıkıştırdı. Ölümcül kargaşada Şefkatlioğlu çifti kaybetti birbirini. Mehmet Şefik Şefkatlioğlu tankın altında kalarak şehadet mertebesine ulaşırken, Vahide Şefkatlioğlu bacaklarından ağır yaralandı. Dokuz ameliyat geçirdi Gazi Vahide Hanım. Tankın ezdiği sol bacağı kesildi, ben bu satırları yazarken sağ bacağı kurtarılmaya çalışılıyordu.

Karanlığın önünü alamadığı adımlar, bir başına ve birlikte, Allah'ın kullarıyla yan yana şehre kendini yeni baştan tasarlamanın güvenini kazandırdı. Şehrin insanları ise bir değil birçok ömre sığacak bir gecenin yürüyüşünü borçlu, geniş yürekli, istikamet sahibi Şefkatlioğlu ailesine.

Gönülden Hisseden

"Duyarlı" sıfatını ne çok kullanıyoruz gündelik konuşmalarımızda ve sıklıkla çok da üzerine düşünmeden. Kim, niye, hangi açıdan duyarlı? Bir insanın duyarlığını ölçmenin kusursuz bir yöntemi var mıdır? Kalp gözü açık olmak, kalbinin mührü çözülmüş olmak...

15 Temmuz darbe girişimi şehitlerinden Erhan Dündar, o gece gerçekleşen hareketi devrime yaklaştıran sahnelerin kahramanlarından biri. İşitme ve konuşma engelli olması, etrafında olup bitenlere mesafe koymasına yol açmamış, haberi alır almaz harekete geçmiş. Tanımadığı yüzleri aşina kılan bir koşu sırasında, öncelikle nerede

olması gerektiğini anlamaya çalışmış olmalı. Onun, Sultangazi Baştabya Kışlası'na giderek darbe girişimini engellemeye çalışan halkın arasına katıldığı sırada, demokrasi veya darbeler konusunda çok duyarlı bilinen ün sahibi birçok kişi sessiz kalmayı yeğledi, dahası halkı da sokaklara çıkmaktan sakındırmaya çalıştı. 21 yaşında bir genç olan Erhan, etrafıyla ilişkilerinde muhatabının işaret dilini bilmemesinin sıkıntılarını birçok kez tecrübe etmiştir muhakkak. Bir kamyonun kasasında diğer direnişçilerle birlikte Baştabya Kışlası'na giderken gözlerimin önüne getirmeye çalışıyorum onu. Kelimeler, sesler, sözler alışılmış ifade ve anlamlarından taşmışlardı elbette, fakat samimiyetin yalınlığını sergiliyorlardı. Yüzler konuşuyor, adımlar duyuruyordu. Abartılı söz ve davranışlara, yorucu izahlara, can sıkıcı yanlış anlamalara mahal olmazdı, apaçık haklı bir direniş sırasında. Ne soru vardı ne yargı, ne korku vardı ve tereddüt. "Ya Allah! Bismillah Allahuekber!"

Duyarlık diye bir şey varsa bunu sağlayan beş duyudan farklı bir algı kaynağı ve herhalde kalp, akleden kalp.

Her çocuk ailesi için değerlidir, fakat Erhan aynı zamanda tamamen biricikti. İmhan Hanım'la Ramazan Bey'in tek çocuğuymuş. Yetiştirdikleri asil mizaçlı çocuğun o geceyi kızıl karanlıktan kurtaran kahramanlar arasında yer alması Dündar ailesi için bir teselli olmuştur, inşallah.

Beyaz Gömleğin Demek İstediği

Şekeri yükseldiği için o gün hastaneye yatırılmış olan Yurdanur Anar'ın medyada yer alan hatırlamalarını döne döne okuyorum, haftalardır. Nasıl vakur, olgun, mütevekkil… "Beyaz gömleğiyle gelmişti. O kadar güzel geldi ki gözüme, 'Benim oğlum bu kadar güzel mi ' dedim. Bembeyaz bir gömlek... Karda leke var, onda yoktu. O kadar güzeldi ki... 'Anne bir istediğin var mı' diye sordu. 'Yavrum sen işine bak' dedim. Kapıdan çıkınca cama koştum hemen, arabayla kaybolana kadar arkasından baktım."

Beyaz gömleğini giydikten sonra, direnişçi dolu arabasıyla koşmuştu Ali Anar, Akıncı 4. Ana Jet Üs Komutanlığı'na. Temiz sicil, şehadet arzusu… Eşi Nuray Hanım da beyaz gömleğiyle ve aynada saçlarını taradıktan sonra, yüzünün çok güzel göründüğünü hatırlıyor. Hayatının kadınlarında bıraktığı izlenim buydu.

Büyük oğlu Hüseyin, asla unutamayacağı sahnelere şahit oldu.

Elektrikler kesildi, bir helikopter uçuşmaya başladı direnişçilerin üzerinde. Silah sesleri duyuldu. 15 yaşındaki Hüseyin, karanlıkta telefonunun feneriyle babasını aramaya çalışırken kafası kopmuş, bacağı, kolu kopmuş direnişçileri gördü.

Bunları gördü ve metanetini korumaya çalışarak babasını aramaya devam etti. Yok, bir türlü bulamıyordu, üstelik askerler geçip gitmesini, yoksa vuracaklarını söylüyorlardı. Sonunda ambulansa bindirilirken gördü onu. Konuşmaya çalışsa da başaramadı, ağzı köpük doluydu. Hastaneye indirilirken ölmüştü. Hüseyin bütün bunları gördü. Babası sedyeye değil sedyenin altına yatırılmış, bunu annesi Nuray Hanım gazetecilere söyledi. Hüseyin mi anlatmıştı ona?

"Seni anlata anlata bitiremiyorum halkım/nerden başlasam haksızlık oluyor diğerine/ nerden başlasam eksik kalıyorsun" diyor ya Tuba Kaplan *İtibar*'da yayımlanan "Halkım" şiirinde... İşte bu mısraları hatırlatan bir hikayesi var Anar çiftinin. Severek evlenmişlerdi Anar çifti. Nuray Hanım'ın ailesi, Ali'nin işsiz olması nedeniyle karşı çıkmıştı bu evliliğe. İtirazlara rağmen bir yuva kurup köyde mütevazı bir hayat sürdürmeye başlamışlardı. 15 yıl içinde 6 çocukları oldu. Ali'nin muhtar seçilmesinden sonra biraz rahata kavuştular. Cumhurbaşkanı'nın düzenlediği muhtarlar toplantısına katılmayı çok istermiş.

Ailenin büyüklerinin hastalığıydı bir üzüntüleri. Ali'nin babası kötü hastalığa yakalanmış, tedavi görüyordu.

Annesi Yurdanur Hanım hastanedeydi ya, gece hastanenin acil servisine yaralılar gelmeye başladığında, içine bir ateş düştü, oğlunu aradı hemen. Telefonu kapalıydı. 'Eyvah yavrum öldü' diye düşündü, çıldırdığını sandı ve hemen gelinini aradı. 'Annem, senin oğlan da var, ayağından vurulmuş' dedi Nuray Hanım. O öyle biliyor olmalıydı, ancak Yurdanur Hanım şüphelenmişti. Oğlu orada yattığını biliyordu, ölmemiş olsa aramaz mıydı? Acil servise koştu, kanlar içinde yatan gazilere tek tek baktı. Gömlekler hangi renkte olursa olsun, kana boyanmıştı. Niye oğlu yoktu?

Hastaydı, haber bir süre saklandı kendisinden. Ne zaman öğrendiğini hatırlıyor, ama hemen ardından neler olduğu bir türlü gelmiyor aklına. Orada kayıp bir zaman dilimi var, ölümle şehadet arasındaki farkı öğreten İlahî bir bağış gibi. Beyaz gömlek misali haberi hazırlayan, sabra alıştıran bir süre, aynı cümlelerde buluşturdu şehidi seven kadınları. Zaten güzeldi, o gün daha da güzelleşmişti, bir başka görünüyordu beyaz gömleğiyle, değil mi...

Şehidin Emaneti

Polislik benim kuşağıma mensup kadınlar arasında gözde bir meslek değildi, özendiren Hollywood yapımlarına rağmen. Doğrusu şiddet kullanmayı gerektiren, elde olmayan emirleri haiz, kadın mizacına birçok mesleğe göre daha uzak bir meslek değil mi... Bununla birlikte kamusal alan talepleri bir ihtiyaç halinde

polisliği de kadınların ilgi alanına yerleştiriyor.

Özel Harekât Komiser Yardımcısı Gülşah Güler, soyadının söylediği gibi hayata gülen gözlerle bakan 24 yaşında bir genç kızmış. Darbe girişimi sırasında Gölbaşı Özel Harekat Daire Başkanlığına yapılan saldırıda şehit oldu. Özel harekatçı olmayı çok istemiş, ağabeyinden öğreniyoruz. Gazi Üniversitesi Resim Öğretmenliği bölümü 3'üncü sınıfta okurken akademi sınavına girerek başarılı olmuş, aynı anda hem üniversiteyi hem de polis akademisini bitirmiş. Asli iş olarak polisliği seçmiş, resim yapmayı da sürdürecekti muhtemelen.

Kırıkhan Devlet Hastanesi'nden alınan aziz naaşı ilk olarak baba evine getirildiğinde, tabutunun üzerine gelinlik duvağı örtmüşler. Annesi Emine Hanım'ı ağıt yakarken izledim videoda. "Senin süslerine kurban olurum, bayrağına kurban olurum kızım. Gelin olamadın mı sen kızım?" Nasıl da vakur, iç kıyametini olup bitenin şanına yakışacak şekilde yansıtan cümleler bunlar!

Emine Hanım'ın benliğinde kopan kıyameti biraz olsun soğutacak teselli cümleleri üzerine düşünüyorum o videoyu izlediğimden beri. Aynı yaşta bir kızım var, kendimi onun yerine koymayı deniyorum. "Şehit tarihin kalbidir" der Ali Şeriati... Şehitlik, ölümle ilgili olmayan ayrılık, büyük bir bağış ama emanetle ilgili bir yönü de var kuşkusuz. Onun şahitlik ettiği gerçeği sen hangi açıdan görüyor ve anlatıyorsun? Herhalde, sanırım, kızının şehadetinin etkisini görmek isterdi etrafında, gençlerde, ekranlarda, hayatta. Yenilerde okudum bunu: Genç kızlar evlenirken bir hayli lüks mekânlar talep eder olmuşlar. Verdiğimiz şehitler, hayat tarzımızı gözden geçirerek arınma yolları arama gibi bir sorumluluğu yüklüyorlar bizlere. Ne de olsa lüks taleplerimizin bedellerini mutlaka bir yerlerde birileri ödüyor. Bir darbe girişimiydi, ancak halka yönelik şiddetin sonuçlarıyla hepimizi sarstı, alt üst etti düşüncelerimizi, ezberlerimizi bozdu. Emine Hanım'a gencecik kızını şehit vermenin tesellisi ve onuru adına, darbe girişiminden ders almış bir fikriyat, ahlak, siyaset, iktisat ve toplumsal muaşeret borçluyuz.

ŞİİRDEKİ 15 TEMMUZ: HALKIN SESİNDE HAKKIN SESLERİNİ ARAMAK

ALİ EMRE

1

15 Temmuz 2016; en azından bir asırdır kısılmaya çalışılan yahut sevmediği, reddettiği sözleri, şarkıları söylemeye zorlanan halkın sesinin, ümüğüne yeniden çöken kirli elleri aşarak Hakk'ın sesine, çağrısına kulak vermesinin, o sesle bütünleşmesinin tarihi oldu.

15 Temmuz darbesinde halkın önemli bir bölümü sinmedi, evlerine kapanmadı, kabuğuna çekilmedi. Diğer darbelerin ve darbe girişimlerinin aksine, yöneticilerin de çağrı, destek ve teşvikiyle sokaklara, meydanlara çıktı. Darbecilere karşı koydu. Özellikle İstanbul ve Ankara'da darbeciler tarafından işgal edilen bütün mahaller, kurumlar, meydanlar oldukça kararlı, intizamlı ve cansiperane bir mücadele sonunda teker teker teslim alındı, kurtarıldı, işgalcilerden temizlendi. Bu sırada yüzlerce insan şehitdüştü; binlerce direnişçi yaralandı. Direnenler, karşı çıkanlar kadar bu işgal girişimini ve ihaneti izlemekle yetinenler, marketlere, fırınlara, bankamatiklere koşanlar hatta darbeyi destekleyenler de oldu. Bazı şehir ve bölgelerde darbeciler alkışlandı, sosyal medyada darbeye çanak tutan yorumlara rastlandı, salâ okuyan imam ve müezzinler bazı beldelerde saldırıya uğradı. Direnişi küçümseyenler, daha ilk saatlerden itibaren sulandırmaya gayret edenler, dış basını etkilemeye ve yanıltmaya çalışanlar, emperyalist çevrelerle birlikte hareket eden kişi ve çevrelerin yanı sıra; Balkanlar'dan Ortadoğu'ya, Afrika'ya dek Müslümanların yaşadığı birçok ülkede, yörede darbeye lanet okuyan, direnişi destekleyen, Türkiye için dua eden, gösteri yapan, sokaklara çıkan insanlara da rastlandı. Darbe püskürtüldü hatta kısmî bir devrim süreci yaşandı. Oyunu bozan, tuzakları boşa çıkaran, ölümü göze alarak kolektif bir özne cesametiyle sahneye el koyan halk, iradesine ve geleceğine sahip çıktı. Ezanları ve salâları yasaklayan darbelerin yerini, darbe girişimini akamete uğratan, emperyalist ve yerli işbirlikçilerinin hevesini kursağında bırakan ezan ve salâlar aldı. Bir Temmuz süvarisi gibi bütün memleketi dolaşan halkın sesinde "Hakk'ın sesi"nin de yankıları işitildi, yansımaları görüldü.

Başlıkta geçen ve tevriyeli bir kullanıma sahip olan *Hakkın Sesleri*, malum olduğu üzere, Mehmed Âkif'in *Safahat*'ını oluşturan kitapların üçüncüsünün adıdır.[32]Bu eser, ağırlıklı olarak Mehmed Âkif'in bazı ayetlerin adeta manzum yorumunu yaptığı şiirler içerir. Balkan Savaşı yıllarında yazılan bu şiirlerde Âkif; kaygı ve kızgınlık içinde çırpınır,öfkeyle haykırır,çaresizlikle ağlar.Fakat umudunu tamamen kaybetmez,halkın silkinerek üzerindeki ölü toprağını atacağına dair inancını korumaya çalışır. Çeşitli ayetlerden ve bir hadisten hareket eden Mehmed Âkif; tembelliğe, hissizliğe, ye'se, akılsızlıklara, cehalete ve milletin içine serpilen ayrılık tohumlarına dikkat çekmiş, bütün gücü ve imkânıyla halkı, müslümanları, ümmeti uyarmaya, uyandırmaya çalışmıştır.

Temmuz Direnişi, bir yönüyle, Âkif'in yeniden ve güçlü bir avazla dönüşü olarak da görülebilir. Direnişin çekirdeğini oluşturan kişi ve öbekler, onun yetişmesi için çırpındığı "Âsım'ın Nesli"nden önemli izler taşıyan insanlardı. Üzerine çeşitli şallar atılarak hayatın ve edebiyatın dışına itilen, gözden düşürülmeye ve unutturulmaya çalışılan Âkif'i okuyan, yaşatan, gündemleştiren insanlar, çevreler hep oldu elbette. Fakat bu sınırlı yahut çarpık ilgi, Mehmed Âkif'i -deyiş yerindeyse- son cemaat yerinde tutmayı başarabilmişti ancak. "Âsım'ın nesli"nden ciddi izler taşıyan Temmuz Direnişi, üstadı oradan alıp tekrar kürsüye çıkardı bir bakıma. Onun asıl çabası, cehdi, çizgisi böylelikle gövdeleşti; halk içerisinde maya tuttuğunu göstermiş oldu.

2

15 Temmuz'daki darbe girişimi ve ardından gelen destansı direniş, hesapların üstünde bir hesap olduğunu dosta düşmana gösterdi ve darbeciler dâhil herkesi şaşırttı. Tarihte eşine az rastlanır bu mücadele; birçok alanda yeni değerlendirmelere, sorgulamalara, arayışlara da kapı açtı. Yeni bir miladın habercisi oldu. Arayış ve çırpınışlara, hayatın bizzat kendisi yeni ve güçlü bir sekme açtı. Daha ihanet kalkışması duyulur duyulmaz yiğit ve fedakâr insanların öncülüğünde ve salâlar, tekbirler eşliğinde sokaklara, meydanlara koşan halk sadece kendisiyle göz hizasında durmaktan inatla kaçınan kirli ve kibirli aydın tayfasına değil; kötülüğe, zorbalığa, buyurganlığa arka çıkan herkese haddini bildiren temiz ve açık bir rest çekti.

---

32 1913 yılının ilk aylarında Balkan Savaşı yenilgisinin ülkeye büyük bir korku, utanç ve acı yaşattığı günlerde kaleme alınan ve 10 şiirden oluşan *Hakkın Sesleri*, aynı yılın haziran ayında, İstanbul'da SebilürreşadKütüphanesi'nin 7 nolu kitabı olarak yayımlanmıştır.

Epeyce bir süredir kahramanın ve kahramanlığın öldüğünü, büyük anlatıların çöktüğünü, dinî ve siyasal önerilerin çekim gücünü yitirdiğini büyük bir iştiyakla dillendiren düşünsel ve sanatsal kabuller de bu arada bir kez daha yerle yeksan oldu. Yabancılaşmaya koşullanmış, kökü ve özü çalınmış, eğni ve dili değiştirilmiş oryantalist estetik bir kez daha tökezledi. Genelde Batılı paradigmaya boyun eğen, düşkünlük ve eziklikle yaralanmaya doymayan bu çarpık, taklitçi, köksüz, oryantalist fikriyat ve estetiğin düşüşünün serencamını, ne kadar devam edeceğini, yerini neyin dolduracağını hep birlikte göreceğiz ileride.

Umudumuz odur ki ölgünlükten, goygoyculuktan, öykünmecilikten başını kaldırıp bazen gözünün önünü bile göremeyen, evini geleneksel ve modern hurafelerden temizleme konusunda isteksiz ve kılavuzsuz kalan, derdini ve yarasını fehmedecek duruş ve donanıma yeterince sahip olmadığı için vadilerde şaşkın şaşkın dolaşmayı kanıksayan edebiyat ve sanat kamusu da bu vesileyle dirilip silkinir. Kahraman döndü çünkü kahramanlar döndü. Bu kez gizlenmeleri, itilmeleri, unutulmaları mümkün olmayacak şekilde göze göründüler daha doğrusu. Halkımız, kardeş ve mazlum coğrafyalardaki dua ve dilekler eşliğinde, kendi şiirini, öyküsünü, destanını, güncesini, romanını elbirliğiyle kendi yazdı. Küllendiği, unutulduğu varsayılan gerçek ve kadim hikâye yeniden sahne aldı. Kabul edelim ki soğuk savaş döneminden kalan kötürüm bir diskurdan vazgeçmeyen, eskimiş, kağşamış bir perspektife sığınarak söz alma huyunu terk etmeyen, suskunluk, temenni yahut komplo teorisine bağlama tercihlerini temcit pilavı gibi hep önümüze koyan fakat edebiyat, sanat ve düşünce alanında daima baştacı edilen birçok müslüman öncü, birçok büyük edip de bu süreçte kötü bir sınav verdi.

Edebiyat, sanat salt güncele saplanmak, bir belgeselci yahut tarihçi zihniyetiyle hareket etmek zorunda değil elbette. Fakat kabul edelim ki sarp yokuşların eşiğindeyiz, birçok yönden ve birçok alanda bir ölüm kalım savaşı veriyoruz. Zorlu hatta olağanüstü süreçlerde edebiyatın da bukağılarını kırması, daha diri ve cesaret aşılayıcı bir tutumla söz alması gerekiyor. Altında katledilen insanı hiç görmeyip sadece onun bağlandığı, asıldığı ağacın güzelliklerini övmek de sonuçta bir aymazlık hâli. Bu çabalarda da kolektif bir teyakkuza, farkındalığa, bilinç aşısına ihtiyaç var. "Tutunamayanlar"ın değil, "tutulamayanlar"ın çoğalması için ânın vaciplerini de göz önünde bulundurmak zorundayız hepimiz.

3

15 Temmuz'daki darbe girişimi ve ardından gelen halk direnişi, sanatın diğer kollarının, türlerinin yanı sıra, belli ölçülerde şiire de yansıdı kuşkusuz.

Bir kere, hiç azımsanmayacak sayıda şairimiz direnişin içinde yer aldı; gücü yettiğince mücadele verdi. Bu da bizim geçmişimizde pek benzeri olmayan bir durumdu. Birçok yönden umut aşılayıcı, sevindirici bir gelişme ve tanıklıktı. Hakkın Sesleri'nin şairi Mehmed Âkif'in bir asır önceki çabası ve çırpınışı, böylelikle güncel boyutlanmalar, örneklikler, taze yansımalar kazanmış oldu. Bilinç ve duyarlılık; şairinin elinden tuttu, onu yangının ve yıkımın içinde koşturan halkının içine kattı, çıplak eller kalemden önce duaya kalktı, tanklara ve mermilere siper oldu, ateşi söndürmek için su aradı. Kardeşlerinin sesiyle birlikte kendi avazını da sınadı, yeğniltti, onardı, tahkim etti. Aynı saflarda yer buldu, el bağladı, omuz verdi, adanmışlığı tattı. Dizelerin uçuşmasından önce, dizlerinin titremesine engel olmayı öğrendi. Uçaklar, tank ve tüfekler karşısında ne çelik tabyalar istedi ne de miğfer; kelam kürsüsünü ateş meydanının içine getirdi. Meydan ortaya çıktığında korkudan arkasına aşmadı, sadağında ne biriktirdiyse zorbanın ve hainin üstüne onları seferber etti.

Şiire yer veren dergiler, özellikle ağustos ve eylül aylarında bu konuyu gündemlerine aldılar. Bu duyarlılık, bu bilinç ve dikkat, birkaç ay sonra büyük ölçüde azalmış görünse de nicelik açısından genel performansın iyi olduğunu söylemek mümkündü. Dergi kapakları da söz konusu hissiyatı ve içeriği yansıtan tasarımlara sahipti. Bayrak, hilal ve yıldız, tanklar, askerler, mücadeleden ve meydanlardan enstantaneler, ayet mealleri, asker postalı, şehitler ve direnen halk gibi görseller öne çıktı. Kapak tasarımlarını bu temayı dikkate alarak hazırlayan dergilerin yanında, açık ya da dolaylı bir şekilde bu konuyu işleyen şiirlere yer veren dergiler de oldu. Özel dosyalar yapıldı. Çıkma hazırlığındayken bu vesile ile adını "Temmuz" olarak belirleyen dergiler görüldü. Onlarca, yüzlerce şiir yazıldı. Programlar, etkinlikler düzenlendi; nöbet gecelerinde sergiler, stantlar açıldı, şiirler okundu. Ardından seçkiler, antolojiler, kitaplar da ortaya çıktı. Niteliği tartışılabilir olsa da bir derdin, sorumluluk hissinin, bir bilincin dışavurumuydu bunlar sonuçta. Sadece bu yönüyle bile çok değerliydi. Daha önceki darbeleri, acılı dönemleri, söz gelimi 28 Şubat sürecini o sıcaklık ve sancı ile eşzamanlı olarak dile getiren şiirler yok denecek kadar az idi. Edebiyat korkmuş, kaçmış, başkalaşmış, uyuyup kalmıştı o süreçte. Şairler bu kez susmadı, konuştu, söz aldı, tanıklık etti. Bu gelişmelere bigâne kalan, oralı bile olmayan, eski alışkanlıklarının içinde dönenip duran kişiler ve çevreler de vardı elbette. Devlete bağlı olmasına karşın Türk Dili dergisi aylarca sessiz kaldı söz gelimi, başka konulara yoğunlaştı. Millî Eğitim ve Kültür Bakanlıklarının da bu konuda son derece başarısız ve tembel olduklarını söylemek mümkün. Darbeye ses çıkarmayan, itiraz etmeyen ya da şaşı bir bakışla yola koyulan -Varlık gibi köklü ve tarihi boyunca devlet

tarafından da hep kollanmış- bazı dergilerin,buna mukabil OHAL uygulamalarını protesto eden dosyalar yapmaları fazlasıyla manidardı. Kulağının üstüne yatanlar hatta darbeye alkış tutanlar da çıktı. Özellikle sol, Kemalist çevreler ve bazı liberal sonradan görmeler bu konuda berbattı. Bazen gizlemeye, kıvırmaya çalışsalar da gerçek yüzlerini açığa çıkaran tutum, açıklama, öfke ve düşmanlık hâllerinden kaçınamadılar.

15 Temmuz'la ilgili olarak şimdiye dek yazılan şiirlerin hepsini görmek, incelemek, değerlendirmek zor elbette. Bu, devam eden, dinamik bir süreç zaten. Nitekim Cevat Akkanat, kısa bir süre içerisinde, hem birçok dergiyi tarayarak hem de şairlerle temas kurarak devasa bir antoloji hazırladı. [33] İleride hem bu alanla ilgili şiirlerin hem de bu şiirlerle ilgili derleme ve değerlendirme çabalarının artacağını düşünüyoruz.

Yeri gelmişken söylemekte yarar var: Nicelik bakımından epeyce bir yekûna ulaşmakla birlikte bu şiirlerin çoğu nitelik bakımından fazlasıyla zayıf. Önemli bir kısmının, bir duygu taşması sonucu çalakalem yazıldığını söylemek mümkün. Estetik, ikinci planda çoğunda. Klişe ifadelerle, niteliği boşlayan söyleyişlerle, özgünlükten yoksun duygu ve düşünce açıklamalarıyla dolu çoğu. Fakat kendi özünde bir hayatiyet taşıyan bu tematik düzlem; diriliğin yanı sıra nitelik, çeşitlilik, özgünlük gibi değer dizgelerini dikkate aldıkça zaman içerisinde güzel ve etkili örneklere de kavuşacaktır. Bu kaynağın kurumaması önemlidir ve son çözümlemede yüzlerce metin içerisinden on, yirmi şiirin ayakta kalması bile ciddi bir kazanımdır, altı çizilmesi gereken bir edebî tanıklıktır.

Şiirlerdeki nitelik düşüklüğünün önemli nedenlerinden biri; son dönem şiirimizin siyasal ve toplumsal hadiselere yer vermeye, bu tür konuları işlemeye alışık ve yatkın olmamasıdır. Birçokları için şiir hâlâ kişisel duygulanma ve bunalımların aktarım aracı gibi algılanmakta; steril ve seküler bir alışkanlıklar zinciri şairin zihnini kolayca kuşatmakta, esir almaktadır. Şairlerin birçoğu, zihinlerinde şiire ilişkin böyle sakat ve kırılgan bir kompartıman taşımaktadır. Şiirle ilgili olarak ortamda dönüp dolaşan beylik yargı ve kabuller, bu konudaki acemiliği, şaşkınlığı, beceriksizliği, yetersizliği ister istemez artırmaktadır. Bu alanda içeriden barikatların aşılması, nitelik ve özgünlüğün yanı sıra karakteri ve tanıklık gücü yüksek şiirlerin yazılmasını da beraberinde getirecektir.

Hem dergilerde hem de dosya ve antolojilerde yer alan şiirlere topluca baktığımızda, serbest (ölçüsüz) şiirlerin yanında hece ölçüsüyle yazılmış çok sayıda şiire de rastlanmaktadır. Ölçüyle yazılmış şiirlerin neredeyse tamamı vasat.

---

33 Cevat Akkanat, *Darbeye Direnen Şiirler / 15 Temmuz Direniş Şiirleri Antolojisi*, Sultanbeyli Belediyesi, İstanbul Ekim 2016, 380 s.

Eskitilmiş duyarlıklar, anonimleşmiş söz dağarı, harcıâlem söyleyiş ve aktarımlar bu şiirleri baştanbaşa sarmış durumda. Çok yetkin, zengin ve iyi çalışılmış şiirlere ulaşmak hâliyle zor oluyor, bir ölçüye ve onun kendi içinde, yanında getirdiği enstrümanlara bağlı şiirlerde. Bu arada, bu süreçte marş ve ezgi sözü olarak yazılan çok sayıda metnin de ortaya çıktığını, ölçülü ve uyaklı birçok parçanın, güftenin müziğe eşlik ettiğini de belirtmiş olalım.

15 Temmuz şiirlerinin göze çarpan özelliklerinden biri de Mehmed Âkif'in *Hakkın Sesleri* kitabını hatırlatacak şekilde bazı ayet ve hadislere yer verilmesiydi. Âkif'ten mülhem dizeler, ifadeler, tamlama ve kelimeler de ağırlıklı bir yer tutmaktaydı. Safahat şairinin bazı şiirlerinde görülen "eski zafer ve kahramanlarla karşılaştırma" tutumuna bu şiirlerde de rastlanmaktaydı. Bunun yanında, direnişçilerin ababillere benzetilmesi, geleneksel bir yaklaşım olmanın ötesinde, Kur'an'la kurulan bağın da bir göstergesiydi. Şeytanlaşma, şeytana uyma birçok şiirde kınanırken; sapkın Mehdi ve Mesih anlayışına, beklentisine yönelik tepki de dikkat çekiciydi. Bu cümleden olarak, darbeciler ve yandaşları için bazı şiirlerde kullanılan "Haşhaşi" nitelemesini, çağrışımını da anmak gerekiyor. Diğer taraftan yine Kur'an'da ve kadim kültürde geçen "melekler, Allah'ın gaybî yardımı, bünyanunmersus" gibi kullanımlar da akılda tutulmalı.

Birdenbire dikkate değer bir "sosyalleşme" boyutu kazanan 15 Temmuz temalı şiirlerde "ezan, salâ, tekbir" vurgularının ağırlık bir yer tuttuğunu tahmin etmek zor değil. Zaman zaman sağcı, milliyetçi vurgulara haddinden fazla eğilim gösteren bu şiirlerde; her kesimden, her kökenden insanın çehresine, sesine, çabasına dönük saptamalara da rastlanıyordu elbette. Cumhurbaşkanı Erdoğan'la ilgili tespit ve övgülerle sık sık karşılaşmak da mümkündü kuşkusuz bu şiirlerde. Kardeş coğrafyalara değinileri ve aynı zamanda farklı ülkelerde yaşayan şairlerin katkılarını da anmak lazım yeri gelmişken. Şimdilik sayısı çok az olsa da "görsel şiir" olarak nitelendirilebilecek çalışmaları ve karı koca birlikte yazılan şiirleri de sıra dışı örnekler bağlamında kayda geçirelim.

Çok yönlü bir "telmih tomarı" da çıkardı karşımıza 15 Temmuz temalı şiirler. Telmihin çeşitli ayrıntılar eşliğinde canlandığını, çeşitlendiğini, yeniden şiire nüfuz ettiğini gördük bu süreçte. Adı anılan ve kıssalarından kesitler aktarılan bazı peygamberlerin, şiirlere serpiştirilen bazı ayet ve hadislerin yanı sıra uzak ve yakın tarihte yaşamış kişiler de çıkıyordu karşımıza. Gemileri yakan Tarık bin Ziyad, Âkif'in şiirlerinde geçen kişi, sahne ve tarihsel kesitler, Yusuf ve kuyu anlatımı, Âdiyat suresinin hatırlatan aktarımlar, Ebrehe ve Ashab-ı Fil vakası, Türk-İslam tarihinin önemli aktörleri, "şehrin bir ucundan koşup gelenler"e dair vurgular hatta Gazze'de buldozerlerin karşısına dikilen Rachel Corrie ve Diriliş Ertuğrul dizisi hatırlanarak şiire serpiştirilmiş sözler ve sahneler bu bağlamda zikredilebilir.

Daha önce yazılmış şiirlerin yeniden gündeme geldiğini de gördük bu arada. Bazı dergiler Mehmed Âkif, Necip Fazıl, Arif Nihat Asya gibi şairlerin konuya denk düşen ve çoğu insanın okuduğu yahut dinlediği şiirlere yer verdiler bu süreçte. Eski epik, zaten bir ölçüde dolaşımda olan yerleşik hamaset de bu vesileyle dirilmiş, canlanmış, güncellenmiş oldu. Yeni örneklerin bazılarında da bu şiirlerin taklit edildiğini görmek, gözlemlemek mümkündü. "Vatan, millet, Sakarya edebiyatı" yaftasıyla küçümsenen bu örnekleri, edebî bir metin, şiir olmaktan çok, zayıf ve fakat iyi niyetle dışa vurulmuş bir hissiyat dökümü olarak değerlendirmek gerekiyor. Bu toplam; edebî ve estetik kriterlerle değil, sosyolojinin verileriyle, şüphesiz.

Bir diğer önemli husus, şiirlerin önemli bir bölümünün ithaf içermesiydi. Bunların çoğu Ömer Halisdemir, Halil Kantarcı, Yasin Naci Ağaroğlu, Abdullah Tayyip Olçok, Uhud Işık gibi o süreçte şehid düşen kişilere yönelikti. Bir kısmı şiir katına erişmese de büyük kahramanlık ve yararlılık gösteren kadınlara, genç kızlara, analara, dedelere, direnişçi köylülere ve gazilere adanmış metinler de okuduk bu bağlamda.

Temmuz Direnişi'nde farklı sosyal katmanlara ve yaş aralığına sahip kadınlar da önemli bir rol üstlenmişti. Darbecilere herkesten önce karşı çıkan, bazı askerleri ikna etmeye ve bu ihanete ortak olmaktan vazgeçirmeye çalışan, şehit düşen, yaralanan, bazı bölgelerde direnişe güç katan, kamyonuyla direnişçi taşıyan, sopasıyla yollara çıkan, görevi başındayken katledilen, yaralananlara ilk müdahaleyi yapan, kocasını ve evlatlarını mücadele için bizzat kendisi yüreklendiren kadınlar unutulmaz yiğitliklere, fedakârlıklara, gayretlere imza attılar. Kadın şairler de nicelik ve nitelik açısından önemli şiirler yazdılar bu süreçte. Bu da dikkate alınması gereken noktalardan biri oldu.

FETÖ'nün arkasında durduğu kabul edilen asıl düşmanlara, emperyalist ülke ve çevrelere yönelik eleştiriler de şiirlerde öne çıkan noktalardan biriydi. "Sözde aydınlar"a, darbeye alkış tutanlara, "tiyatro" diyenlere, direnişe dudak bükerek bakanlara eleştiriler de önemli bir boyuttu. "Bir aydın sapması" olarak nitelenebilecek bu yaklaşımlara da şiirin içinden eleştiri okları savruldu.

Özetle halkın sesi, avazı, çığlığı, feryadı, hıçkırığı, duası 15 Temmuz temalı şiirlerde ağırlıklı bir yer tutmaktaydı. Kimi zaman açık ve yalın kimi zaman örtük, buğulu, titrek olsa da bu seste hak olana, yalnızca Hakk'a tapmaya, hakikate dair vurguları, değinileri, yankılanışları işitmek, bulmak, hissetmek mümkündü.

15 TEMMUZ'DAN SONRA ÖYKÜ

Akif Hasan KAYA

Yaşanan büyük toplumsal olaylar ve kırılmalar her şeyi olduğu gibi edebiyatı da derinden etkiler. Bu bir anlamda da kaçınılmazdır. Zira yaşanan dalgalanma o kadar büyüktür ki, sahip olduğu güç, algıların kırılmasına, değişmesine ve dönüşmesine sebep olur. Bu kırılma ve etki, sosyal hayattan, ekonomiye, oradan edebiyata ve sanata kadar uzanır. Çünkü temel meseleler açısından yaşanan olaylar, kendilerinden sonra gelecek anlayışı yeniden belirler. Her büyük kırılmadan sonra ortaya konulan eserler, yaşanan hadisenin izlerini taşır. Sanatçı da zaten bu olaydan bizzat etkilenmiş, dolayısıyla ortaya koyduğu eseri de bu bakış açısıyla vermiştir. Bu yalnızca yaşanan büyük olaylara dair eser verirken meydana gelmez. Burada kırılma, anlayışta ve bakış açılarında meydana gelir. Bu da dolayısıyla sanatçının ortaya koyduklarına yansır.

Tanzimat'tan bu güne edebiyatı incelediğimizde ve bu gözle bir okuma yaptığımızda, gerek tartıştığı meseleler, gerek takındığı tavır ve en önemlisi dilin değişimlerini edebi eserler üzerinden görebiliriz. Çok fazla geriye gitmeden, mesela 80 sonrası edebiyatın baskıcı politikalar yüzünden içe kapandığını, toplumsal hadiselerden çok bireyin meselelerini tartışmaya döndüğünü söylemek mümkündür. 28 Şubat sonrası kültürel ortamda edebiyat, kendisinden beklenen muhalif sesini yükseltmeye çalışsa da, mevcut politik ortam belirleyici olmuştur.

Edebiyat ve sanat üzerindeki değişim ve dönüşümü yalnızca darbeler üzerinden okumak da elbette eksiktir. Bunun yanında, 80 sonrası ekonomik gelişmeler, terör hadiseleri, köyden kente göçün ivme kazanarak devam etmesi, internetin yaygınlaşması, sosyal medyanın belirleyici bir rol oynamaya başlaması, teknolojinin hayatımızın bir parçası haline gelmesi, enerjiye bağımlı olmamız gibi başlıklar da en az darbeler kadar sanat ve edebiyatı etkileyen olaylardır.

15 Temmuz 2016 gecesi yaşan darbe girişimi de bu bağlamda çok önemli bir olaydır. Yaşananlar, toplumsal belleği derinden sarsmış ve kaçınılmaz olarak büyük bir bilinç kırılması meydana getirmiştir. Bu tür büyük olayların tecrübesi göstermiştir ki, artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır. Hemen her alanın bu değişimden nasibini alması muhtemeldir. Elbette ki edebiyat da bundan etkilenecektir. Geçen kısa zamanda bile bu etkilerin izlerini görmek mümkündür.

15 Temmuzdan mülhem, şair Ali Emre'nin yayın yönetmenliğinde çıkmaya başlayan "*Temmuz*"dergisi buna dair önemli bir örnek olarak verilebilir. 15 Temmuz sonrası yazılan şiirlerden Cevat Akkanat'ın editörlüğünde yayına hazırlanan "*15 Temmuz Direniş Şiirleri Antolojisi*" akla ilk gelenler arasında sayılabilir. Erdem Yayınları tarafından edisyon olarak yayına hazırlanan "*Yekpare Demokrasi – Darbe Öyküleri*" de bu bağlamda sayılabilecek eserlerdendir. Darbe girişimi sonrası edebiyat dergilerinin kapaklarını incelediğimizde de aynı duruma şahit oluruz. Hazırladıkları özel dosyalar ve söyleşilerle meseleye kayıtsız kalamamışlardır.

Hâl böyle iken, bütün olup bitenlerden sonra asıl büyük soru önümüzde durmaktadır. 15 Temmuz sonrası edebiyat ve dolayısıyla öykünün takınacağı tavır ve yaşayacağı değişim üzerine düşünmek gerekir. Yaşanan tecrübelerden hareketle söyleyebiliriz ki, olayları sıcağı sıcağına yazmak, öykünün alanına taşımak zordur. Yaşananlar o kadar büyüktür ki, ne söylense eksik kalacaktır. Havsalamızın almakta güçlük çektiği bir mesele hakkında ne söylersek söyleyelim hep bir yanı aksayacaktır. Elbette bu söylem dilini bulmak da yine öykücülere düşmektedir. Bu bağlamda bugünden geriye doğru baktığımızda 80 sonrasının, Bosna katliamının, 28 Şubatın daha yeni yeni yazıldığını göz önünde bulundurmak gerekir.

Öyküyü bekleyen en büyük tehlikelerden birisi hiç şüphesiz kimi toplumsal ortak kodlar üzerinden bir dil bulmaya çalışmak olacaktır. Bu ilk bakışta bir avantaj ve zorunluluk gibi görünse de uzun vadede öyküyü kısır bir alana hapsetmek olacaktır. Çünkü edebiyatın beslenme alanı bizatihi hayat olsa bile kullanacağı dil, kapitalistleşmiş yayın sektörünün ve popüler kültürün üzerinde olmalıdır. Hasan Bülent Kahraman'dan mülhem söyleyecek olursak, "Bugün edebiyat, tıpkı Batı'da olduğu gibi çok satan kitaplar ile azalan sayıdaki nitelikli eserler arsında sıkışmış durumdadır."(1)Onu bu sıkışmadan kurtaracak şey, kimi dayatmalara direnmesi ve daha geniş bir perspektiften sözünü söylemesidir. Ali Şeriati, "*Sanat Varolandan Kaçıştır*" yazısında bu konuya başka bir açıdan şöyle bakar: "Bizi üzüntüye boğan şey, var olanın tarafına gitme duygusundan başka bir şey değildir. Bizi sanat yapmaya zorlayan şeyse var olandan kaçış duygusudur. Var olana yönelmek, üretimi meydana getirirken, var olandan kaçış, var olandan nefret etmek sanatı meydana getirir. Var olana karşı duyulan aşk, üretim / sanayi, var olandan nefret etmek nefret etmek sanattır. (2)

Bu bağlamda bir başka tehlike ise elbette yaşananları bir an önce edebiyatın alanına taşıma ve bir an önce anlatma çabasıdır. Bu panik ve acelecilik nitelikli eser verilmesini engellediği gibi verilen kimi nitelikli eserlerin de önünü kapayacak ve bu hengâmede görülmelerini engelleyecektir. Bütün bu denemelerin bir arayış olduğu unutulmadan risk alarak, vasata razı olmayarak, bütün büyük dalgalanmaların kendi dilini ürettiğinin farkında olarak çalışmak gerekir.

Anlatıyı statik bir zemine hapsetmeden arayışı sürdürmek bence önemli diye düşünüyorum. Terry Eagleton'dan hareketle söyleyecek olursak, "Anlatıyı hareket halinde tutan şey, anlatının tastamam imkansızlığıdır. Modernisthikayelerin peşinde koştuğu hakikat, dilin sınırlarının ötesinde yatar; ancak hikayeler arayışlarından vazgeçmeyi reddeder ve hikaye anlatıcılığını faal tutan şey bu reddir." (3)

Tam da burada konumuzla yakından alakası bulunan başka bir alıntı yapmak yerinde olacaktır. Cemal Şakar, "*Edebiyatın Dili*"yazısında dilin değişimini işaret ederken şöyle söylüyor:"Dilin, gerçekliği temsil edebilmesi ve insanın gerçeklikle ilişkisini sıhhatli bir şekilde sürdürebilmesi için bir organizma gibi kendini yenilemesi gerekir. Dünya değiştikçe dil de değişir. Kimsenin itiraz edemeyeceği bu genel ilke, aslında göründüğü kadar saf ve masum değildir. Çünkü dünya üzerinde gördüğümüz değişim de saf ve masum değildir; gelinen nokta ya da kat edilen yol, dünyanın kendi doğal akışı değildir. Birileri dünyanın gidişatına sürekli olarak müdahale ederler ve isterler ki dünya onların tasavvur ettiği gibi bir yer olsun." (4)

15 Temmuz darbe girişimi de dünyayı kendi tasavvurlarına göre değiştirmek isteyenlerin dışarıdan bir müdahalesiydi. Bu yalın gerçekle sanatın ilişkisini belirleyen dil düzeyi, yine yaşananları gölgede bırakmayacak, olanları melodrama boğmayacak bir seviyede olması beklenir. Hasan Bülent Kahraman'a göre: "Edebiyat hiçbir zaman gündeliğin içinde kurulamaz. Soylu edebiyat gündeliğin dilini de kullanmaz." "Dünyada, belli bir düzeyin üstüne çıkmış ve kendisine özgü bir dilsel çerçeve kurmamış bir tek yazar gösterilemez." (5)"Edebiyat aslında 'olmayan' bir şeydir. Olanı yazsa bile edebiyatın gerçekliği 'olmayanı' vurgulamasındadır." (6)

Burada asıl söylenmek istenen şey elbette gerçeği yazmamak değildir. Yazılan ne kadar gerçek olursa olsun, anlatım tekniğinin gerçek hayattan değil, kurgusal metinlerden almamızdır.

Post Öykü'nün 15 Temmuz sonrası yayımlanan ilk sayısında (Eylül – Ekim 2016) konuyla alakalı yapılan soruşturma bu anlamda üzerinde durulması gereken önemli bir çalışmadır. Soruşturmanın "*Gerçekliğin Tuhaflığı*" başlıklı giriş yazısında Remzi Şimşek şöyle diyor:"Olayı görmüş ve yaşamış insanlar metni ellerine aldıklarında bir okur olarak karşımızda olacaklar. Okurun zekasını yabana atmadan hareket edip, teknik açıdan güçlü metinler ortaya koymak sanırım ilk dikkat edilmesi gereken şey. Bu hususta kutsal metinlerdeki hikayeler ve geleneksel metinlerdeki fantastik öğeler taşıyan hikayeler bile teknik açıdan değerlendirilmeli. Hz. İbrahim'in atıldığı ateşe su taşıyan karınca ile Kazan'da uçaklar kalkmasın diye samanını, lastiğini yakan "muhtar emmi" arasında esasen teknik açıdan bir fark

yoktur, bu görülebilmelidir." (7)

Remzi Şimşek'in değindiği mesele belki de öykü için yeni bir kapı aralayacak kadar önemlidir. Zira yaşananlar o kadar büyüktür ki, havsalamız almaz. İnanamayız. Ülkemizde yaşananlarla benzer yanları olan Kolombiya'nın önemli yazarı Marquez'de, ülkesinde yaşanan darbe ve katliamlardan sonra 'Büyülü gerçekçilik' gibi bir akımın öncüsüdür. Marquez'in sahip olduğu dil ve imkan, o gün yaşananları anlatmaya yetmediği için yeni bir arayışın sonucunda, gerçekliği başka bir açıdan değerlendirerek eserlerini ortaya koymuştur.

Cemal Şakar "*Edebiyatın Dili*" yazısında meseleye başka bir bakış açısı getirerek şöyle diyor: "Kullandığı tek malzemesi dil olan edebiyat, tam da bu noktadan doğar; yani dille gerçekliğin kesiştiği nokta. Bu ilişkide esas olan gerçekliktir, kelimeler temsilidir. Buradaki gerçeklik ve temsil ilişkisi, bir yanıyla edebiyatın paradoksu gibidir. Zira bütün gücünü gerçeklikten alan, oradan doğan ve yine oraya dönen edebiyat, bu işlevini, temsili olan kelimelerle yerine getirmek mecburiyetindedir." (8) Yazarın aynı yazısından devam edelim:"Yeni bir edebiyat yaratmak için, salt olarak dili yeni baştan oluşturmak, kelimelere aslı astarı olmayan bir temsil ilişkisini yüklemek yeterli değildir. Çünkü kelimeler, ancak gerçeklikle sahih bir ilişki sonucunda asli anlamlarına kavuşur. Bu yapılmadan girişilecek olan bütün biçimsel denemeler, sonunda döner, yazarını vurur." "Yeni bir dil oluşturmak adaleti, ahlakı ve bilgiyi önceleyen bir anlatımla mümkündür. Böylesi bir anlatım gerçekliğin yeniden adlandırılması, anlamlandırılması demektir. Zaten dünyayı değiştirmenin başkaca yolu yoktur. Burada önemli olan, gerçeklikle girişilen ilişkide kime, neye yaslanıldığıdır." (9)

Aynı yazıdan son olarak şu alıntıyı yapmak da elzemdir:"Yeni bir dil, dolayısıyla yeni bir edebiyat anlayışının peşinde koşan yazarların tam da bu noktada dikkat etmesi gereken husus; dilin sadece belirli estetik ilkeler etrafında kullanılmasıyla yazara boyun eğmeyeceğidir. Nihayetinde tüm dilsel, biçimsel arayışlar mezkûr modern gelenek içinde kalacaktır. Dil ancak, gerçeklikle kurulacak yeni tasavvura boyun eğer ve yeni bir edebiyat anlayışı da buradan neşet eder." (10)

Yeniden *Post Öykü* soruşturmasına dönecek olursak; soruşturmaya cevap veren yazarların, halen canlı edebiyat ortamının içinde yer almaları verdikleri cevapları değerli kılıyor. Ayrıca sorular, bizzat taşıdıkları anlam bakımından da çok kıymetli. Soruşturmaya Abdullah Harmancı, Ali Görkem Userin, Ali Işık, Aliye Akan, Betül Nurata, Betül Ok, Bülent Ayyıldız, Bünyamin Demirci, Güray Süngü, Hamza Bilgü, Handan Acar Yıldız, İsmail Pelit, Mukadder Gemici, NaimeErkovan, Numan Altuğ Öksüz, Ömer Yalçınova, Sedat Demir, Selçuk Orhan, Yahya Arslan, Yavuz Ahmet ve Yunuz Emre Özsaray cevap vermiş. Bu yazarların ortak özelliği, 2000 ve 2010

sonrası öykü yazmaya başlamaları sebebiyle belli bir kuşağa mensup olmalarının yanında, yukarıda da değindiğim gibi halen öykü yazmaya devam ediyor olmaları. Bu bağlamda soruşturmada yazarlara dört soru sorulmuş. İlk soru 15 Temmuz'un kişisel olarak yazara ne hissettirdiği ile alakalı. Diğer sorularsa şöyle: "Bu gibi toplumsal olaylar karşısında öykücünün sorumluluğu nedir, ne olmalıdır?" "Bu tür olayları haklı olarak öyküleştirmek isteyen öykücüleri ne gibi handikaplar beklemektedir? Bu durumun avantaj ve dezavantajları ne olabilir?" "Bu dönemde sıcağı sıcağına yazılan metinlerin esas şartı nedir?"

Soruşturmaya cevap veren hemen bütün yazarların, farklı biçimlerde olsa da özünde birbirine çok yakın cevaplar verdiğini belirtmek gerekir. Belli bir kuşağa mensup öykücülerin, böylesi bir olay karşısında takındıkları tavrın bütüncül olması nereden bakılırsa bakılsın son derece sevindirici. Ediplerimizin bir mesele etrafında birleşebilmeleri, meseleyi anlama biçimi olarak yakınlaşmaları, aynı kaygıları taşımaları, verecekleri eserlerin gümrah bir ton taşıyacağının habercisi bana göre.

Cevapların en can alıcı ortaklığı, yaşananlar yazıldığında, ortaya çıkan metnin bir sanat değeri taşıması zorunluluğu. Melodrama düşmeden, ağlak bir dil kullanmadan, bir gazeteci ve belgeselci gibi davranmadan, dahası yeni bir bilinç düzeyini de barındıran metinler yazma zorunluluğunun dile getirilmiş olması.

Önemine binaen Güray Süngü'nün cevaplarını alıntılamak yerinde olacaktır. Süngü, ikinci soruyu şöyle cevaplamış:"Sanatçının sorumluluğu meselesi bende sonradan devreye girdi. En azından ilk günün ardından rahata yakın bir nefes almayı becerince. Ki bu bile o ilk an uyanan şeyin ardında kaldı. Bunun bir hikayesi yazılmalı-dan önce, bunun bir parçası olma hali baskındı epeyce. Parçası olma çabası değil, öyleydi zaten bu yüzden parçası olma hali diyorum. Ama soru teknik bir soru; sanatçının sorumluluğu ne olmalıdır. Ben bu soruya beklenmedik bir cevap vereyim. Muhtemelen herkes kayıt düşmek, şahitlik etmek diyecektir. Öyledir de elbette ama biliriz ki eser sanatçının neresinden çıkarsa okurun orasına ulaşır. Vasat eser söylemi güdükleştirir. Yineleyeyim, vasat eser söylemi güdükleştirir. Bu durumda sorumluluğumuz yaşananlara olduğu kadar sanata dairdir de. Kalbimizden vurulduk. O halde tırnağı incinmiş bir insanın çığlığı ile bağıramayız. Ve elbet, kalbinden yaralanmış bir insanı taklit eden bir çığlık da işimizi görmez. Bir şeyi değerli kılan hikaye ise, o şey kadar kıymetli bir eserin peşine düşülmeli. Her dergide darbe karşıtı bir öyküm olsun diye cümleleri havaya saçmamalı. Hangi eser ruhlarımızı besleyecek, gelecek kuşakların direncine güç katacak? Bunu günü yorumlayanlar değil, zaman denen büyük eleştirmen belirleyecek."

Güray Süngü'nün üçüncü soruya cevabı da şöyle:"Beklenen büyük lafları söylemek bir handikap olabilir. Sizi ne şekilde yaraladıysa o yaraya uygun bir seslenişe ihtiyacınız olur. Ama beklenti daha doğrudan, daha net şeyler söylenmesidir. Bu bir handikap. Birbirine benzer ve o ilk günler yaşananların etkisiyle içinize dokunan şeyleri yazabilirsiniz. Ama misal elli yıl sonra bu olayı sadece bir olay olarak bilen bir genç okuduğunda ona hamasi ve ağlak gelebilir yazdıklarınız. Çünkü itiraf edelim, şu an okuduğumuz tanıklıklar ve verilen ilk eserlerde bizi etkileyen şey sanat değil yaşananlardır. Yaşam, sanatın önündedir bu gibi büyük anlarda. Bu dediğimden eser açısından coşkunluk zararlıdır anlamı çıkmaz."

Soruşturmanın son sorusuna olan cevabı da almak gerekir. Süngü şunları söylemiş:"Elbette toplumsal hafızaya hizmet. Hafızaya kazımak. Ama şu an ruhlarımıza nasıl kazındıysa o düzeyde kazımak. Burada vasat sanatçı dilediği kadar yazabilir. Ama büyük sanatçı direnmeli, düşünmeli ve bin yıl sonra bile okunduğu zaman bu anı yaşatacak, aydınlatacak, izah edecek, analiz etmeye yarayacak ve bugünün kalp burkulmasını içte duyacak eseri hedef almalıdır. Bizde bu büyüklükte sanatçı olup olmadığını da gösterecek olan zaten bugün yapılan değerlendirmeler olmayacak." (11)

Konuyla alakalı son bir alıntı yapmak yerinde olacaktır. Cemal Şakar "*Çukurca'dan Sonra Öykü Yazılamaz*" yazısında şöyle diyor: "Olaylar akıl almaz bir boyuta ulaştığında, dilin dayandığı, doğup beslendiği toplumsal mutabakat radikal bir biçimde tahrip olur. Bu tahribat, önceden var olan anlamlar düzeninin de yıkıldığını gösterir. Kelimeler medlullerini yitirir, simgeyle simgelenen arasındaki ilişki kopar, bir ortak payda da toplanabilenlerin üzerine kurulan mecaz çöker." (12)

Sonuç olarak; 15 Temmuz her alanda büyük bir kırılmadır. Edebiyat da bundan ister istemez etkilenecektir. Yeni bir dönemin eşiğindeyiz. Bu bir sınav ama cevapları önceden hazırlanmış bir sınav değil. Şimdiden plan yapabileceğimiz bir şablona da sahip değiliz. Öykücüler dertleri ve muhayyileleriyle baş başa. Cevapları, zaman denen eleştirmenin süzgeci gösterecek.

Türkiye'de Yazınsal Bilincin Oluşumu – Hasan Bülent Kahraman – Kapı Yay. – S: 230
Sanat – Ali Şeriati – Anka Yay. – S: 89
Edebiyat nasıl Okunur – Terry Eagleton – İletişim Yay. – S: 122
Edebiyat Ne Söyler – Cemal Şakar – İz Yay. – S: 96
Hasan Bülent Kahraman - A.g.e. – S: 360
Hasan Bülent Kahraman - A.g.e. – S: 381

Post Öykü – Eylül / Ekim 2016 –15 Temmuz Soruşturması – S: 97
Cemal Şakar-A.g.e. – İz Yay. – S: 96
Cemal Şakar - A.g.e. – İz Yay. – S: 98
Cemal Şakar - A.g.e. – İz Yay. – S: 99
Post Öykü – Eylül / Ekim 2016 – 15 Temmuz Soruşturması – S: 108 – 109
Cemal Şakar - A.g.e. – İz Yay. – S: 114

EDEBİYAT VE DARBELER

Sempozyum 4. Oturum

Mehmet Solak (Oturum Başkanı)

Prof. Dr. Turan Karataş (27 Mayıs Darbesinin Şiir Karartması)

Asım Öz (Dönüp Dolaşıp 27 Mayıs)

Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı (Modernleşme, Darbe Ve Fondaki Türkiye Fotoğrafı Bağlamında Attilâ İlhan, Adalet Ağaoğlu Ve Vedat Türkali Romanları)

27 Mayıs Darbesinin Şiir Karartması

TURAN KARATAŞ[34]

Giriş: Sanatkâr-İktidar

Güçten yana olmak, güçlüye yakın durmak, ileri bir adımla muktedirin gölgesinde yaşamak ve ondan yararlanmak insan fıtratında vardır. Kimilerinde daha etkin bir yer tutan bu yaratılış özelliği, fevkaladelik göstermedikçe yani genel insanlık ölçülerinin dışında seyretmezse ayıplanamaz. Ne var ki, gücün veya iktidarın boyunduruğu altına girmek, ona râm olmak; zâlime ve zulme alkış tutmak derekesine düşerse, kınanır bu hâl. Hatta terbiye edilmezse, kontrol altında tutulmazsa insan onurunu yok edici bir illete dönüşebilir.

Sanatkâr da, farklılıklarına rağmen, insanlardan bir insandır, onun nefes aldığı âlemde de durum, üç aşağı üç yakarı benzerlik arz eder. Hemen her devirde, iktidarın yanında yer alan, ona yakın bir yerde mevzilenen, erki elinde bulunduranlara destek veren, dahası eserleriyle iktidarı öven, alkışlayan sanat adamları olmuştur. Klasik edebiyatımızdaki methiyelerin çoğunun söyleniş/ yazılış amaçlarından birincisi budur diyebiliriz. Bu yolda tavsiye edilen tutum, sanatkârın iktidara mesafeli durmasıdır. Fakat şurasını sormak gerekiyor, sanatçının her koşulda, her zaman, her yönetime veya yöneticiye uzak olması gerekir mi? Zannedildiği gibi, sanat eseri ortaya koymak için, böyle bir 'muhalif duruş' şart mıdır? İktidarın "besleme"si olmadığı sürece, ona yakın ya da uzak durmak; yönetenlerin âdil oluşları, nitelikleri ve hakkaniyetleri mesabesinde kendine bir mevzi belirlemek; sanatçının tayin edeceği bir tutumdur, diyebiliriz. Bir çeşit tercih hakkıdır. İlkesel bir davranış bir bakıma.

Enis Batur'un bir başka vesileyle söylediği "Toplum çalkalanmaya başladığında, yazarın ve sanatçının mesafe ayarı konusunda sıkıntılar yaşadığı görülmüştür" tespiti, bu bahiste de hatırlanmalıdır. Aslına bakılırsa, ideal toplumlarda, sanatkâr, yönetenlerin peyki değil, yön tayin edicisi olmalıdır. Bir çeşit kılavuz yani. Kimi durumlarda, bilhassa sözü/ yapıtı ölçüttür, mihenk taşıdır. Eserlerini iktidarların icraatlarına bakarak ortaya koymaz. Bilakis sanatçının eserine/ söylediklerine bakarak yöneticilerin uygulamalarına çeki düzen vermeleri, üstlerini başlarını

34 Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

silkelemeleri, hizaya gelmeleri gerekir. Sanatçının iktidara yakın durma çabası değil de, tersine bir vaziyettir özlediğimiz. Yani yönetenlerin sanatçıya yakın durma gayretleri.

Diktatörlerin egemen olduğu toplumlarda, sanatçının hemen neredeyse üç seçeneği vardır: 1. Dışlanmayı, sürgünü, hapsi hatta ölümü göze alarak hiçbir ideolojik tutuculuğa kapılmadan yönetenlerin hatalarını söylemek, yanlışlarını göstermek. 2. Karşılaşabileceği meşakkatlere katlanamayacağı için susup köşesine çekilmek. 3. Güç budalasının yani diktatörün yanında yer alıp onun her yaptığına alkış tutmak, en hafifinden onay vermek. İlk kümedekiler, örnek alınası idealist sanatkârlardır. İkinci zümrenin de zaman ve zemine göre anlaşılabilir, affedilebilir bir tarafları vardır. Üçüncü taife, maalesef topluluklarının/ mesleklerinin yüz karasıdır. Onlara bulunacak uygun sıfatların başında "sefih" gelebilir.

Bu seviyesiz sanat heveskârları içinden, diktatör sofralarından beslenmelerini; aç kalmamak ve hayatiyetlerini sürdürmek uğruna yaptıklarını fırsat buldukça eşe dosta anlatan, bir çeşit 'vicdan azabı' çeken, 'masum' yahut 'mazur' görünmeye çalışanlar çıkabilir. Bu tutum bile, bir dereceye kadar anlaşılabilir. Lâkin bu yüzsüzlüğü, alçalmaklığı neredeyse şiar edinenlere söylenecek söz yoktur. Bunlar, bilhassa olağandışı dönemlerde ortaya çıkarlar. Meşru iktidarları sudan bahanelerle alaşağı edip yönetimi ele geçiren yani darbeyle işbaşına gelen zorba muktedirlerin yanında görünürler; tabir yerindeyse dilleri dışarı düşene kadar onları 'alkış'larlar. Bunlar 'darbesever' gazetecilerdir, edebiyatçılardır, sözde sanatçılardır. 1908'deki İttihat ve Terakki kalkışımından, 27 Mayıs 1960 İhtilalinden, 12 Mart Muhtırasından, '80 darbesinden sonra övgülü yazılarla, vıcık vıcık manzumelerle, sulu sepken şiirlerle öykülerle darbecileri selamlamışlardır. Maazallah başarılı olsaydı, 15 Temmuz ihanetinden sonra ortaya çıkacak ürünlerin seciyesini, seviyesini, mahiyetini tahmin etmek zor değildir.

Darbeye alkış tutan şairler!

Yukarıda öne sürdüğümüz görüş ve düşünceleri,27 Mayıs 1960 darbesinin hemen arkasından yazılan, yayımlanan şiirler üzerinden örneklemek istiyorum. Bu ürünlerin çoğu, Necdet Evliyagil ile Ümit Yaşar Oğuzcan'ın hazırladığı *Çağdaş Türk Şiiri* adlı bir kitapta toplanmıştır. Üzerinde kayıt yok, ama bir takvimin armağanı olduğu için, seçkinin 1961'in sonlarında ya da '62'nin başlarında basıldığı/ yayımlandığı anlaşılıyor.

Görünüşüyle epeyce 'şirin' bu kitabın altmış sayfalık bir bölümü (s. 363-422), 1960 askerî darbesinden hemen sonra yazılan ve yayımlanan ürünlerden derlenmiş "Devrim Şiirleri "ne ayrılmıştır. Necdet Evliyagil'i bugünün gençleri tanımazlar.

Bu şiir tutkunu adam, 1992 yılına kadar yaşadı. Hatırlıyorum, ölümüne yakın zamanlarda bile, başka kanalın olmadığı o devirde, TRT kanalında coşkuyla şiirler okudu. Ümit Yaşar'ı belki bazı şarkı sözlerinden veya 'televizyon şairi' Ahmet Selçuk İlkan vasıtasıyla tanıyanlar vardır. Bu iki ismin ikisine de her vazife ve vaziyet 'yakışacağı', doğrusu edebiyatımız içindeki mevkileri, mevzileri belli olduğu için, hazırladıkları şiir seçkisinde niçin böyle bir bölüm ihdas ettiklerini tartışmak faydasızdır. Fakat asıl 27 Mayıs 1960'ta askerlerin meşru iktidarı devirmelerinin hemen ardından, darbecilerin eylemlerini yücelten, öven, alkışlayan ürünlerin sahibi olan şairleri konuşmak gerekir!

Bugün adı, ünü-tümü kalmayan ufak tefek onlarca ismin ürünü var andığım seçkinin "Devrim Şiirleri" kısmında. Ama üzücü olan, edebiyat tarihlerinde, şiir seçkilerinde, şurada burada karşımıza çıkan/ maalesef hâlâ görünür olan isimler de az değil. Örnekse Behçet Kemal Çağlar, Salâh Birsel, Kerim Aydın Erdem, İbrahim Zeki Burdurlu, Sabahattin Teoman, A. Rıza Ergüven, Mehmet Salihoğlu, Ahmet Altümsek, Suat Taşer, Vehbi Cem Aşkun, Sabih Şendil, Sami Akalın, Muzaffer Uyguner ve Toktamış Ateş. Evet, 2013 yılında dünyadan ayrılan, yakın zamanların ateşli Atatürkçüsü, biraz da demokrat Toktamış Hoca. O zamanlar 17 yaşında. Darbeyi alkışlayan 'şiir' söyleyerek 'hattı müdafaa'daki yerini alıyor.

Ürünleri bahsettiğimiz yıllığa/ seçkiye alınmamış olsa da, 1960 darbesi vesilesiyle şiir yazan Cahit Külebi'yi de anmak isterim. Külebi'nin bahse mevzu şiirleri"28 Nisan" ve "İkinci Cumhuriyet" başlıklarını taşıyor. İkinci şiirin başlığından kolayca anlaşılacağı gibi, şair, 60 ihtilâlini 'ikinci cumhuriyet' olarak selamlamaktadır. Devletin gemisi, darbeciler sayesinde kayalara çarpmaktan kurtarılmış, selamete çıkarılmıştır! Şaire göre, kardeşi kardeşe kırdıran, yetimin ekmeğine göz diken, gözyaşı dökmeyi bile yasaklayan, adeta halkı boğan bir yönetimden kurtarılmıştır ülke. Bu denli yanlı ve yanlış bir bakışın ürünü olan şiir "Yaşa varol Harbiye!" dizesiyle biter...

Burada, bilvesile küçücük bir hususu belirtmeme de fırsat doğdu. Yukarıdaki isimlerden Kerim Aydın Erdem'in '60 darbesinden bir müddet sonra (1964) TRT'ye metin yazarı olarak girmesinde, sonraki bir dönemde TRT Genel Müdürlüğü göreviyle(1989-1993) taltif edilmesinde, yazmış olduğu"27 Mayıs Şarkısı"nın bir dahli olmamıştır denebilir mi?

"Behçet Hoca" ya yakışmıyor!

27 Mayıs 1960'taki ordu darbesine şiir düzen, övgü yazan bu isimler arasında Salâh Birsel'i, Ahmet Kutsi Tecer'i, Fazıl Hüsnü Dağlarca'yı, Attila İlhan'ı ve dahası Behçet Necatigil'i görmek şaşırtıyor ve üzüyor insanı. Böyle bir toplam içinde, ilk dört

isim neyse de, bilhassa Behçet Necatigil olmasın isterdim. Darbeyi desteklemek, *"sevgileri yarınlara bıraktınız", "solgun bir gül oluyor dokununca"* diyerek Türk şiirine çok özgün yapıtlar kazandıran bu hassas ve duyarlı yüreğe yakışmamıştır doğrusu. "28 Nisan 1960", "27 Mayıs 1960" başlıklı iki şiirle, o yıl yaşanan olayların, darbenin bir çeşit kendince görünen masum yüzünü anlatıyor Necatigil. Vatanperverliğini, hürriyet sevdasını gösteriyor. Gözü ve zihni açık, kalbi insan sevgisine ayarlı bir şairin, böyle gayrimeşru ve vahim bir olay karşısında hiç değilse susması gerekmez miydi? Onu yazmaya icbar eden neydi, bilemiyorum. Memuriyeti mi? Belli ki, 28 Nisan 1960'taki üniversite öğrencilerinin gösterisine yapılan polis müdahalesiyle bir öğrencinin öldürülmesi, Behçet Hoca'yı epeyce etkilemiş. Bu nümayişin 'oyun'un bir parçası yani darbenin hazırlayıcısı olduğunu anlayamamış. *Varlık* dergisinde[35]çıkan andığımız şiirleri Necatigil, aynı yılın sonunda yayımlanan *Dar Çağ* kitabına almıştır.[36]Behçet Hoca, yazıp yayımladıktan sonra keşke bir pişmanlık duysaydı da bu ürünleri kitabına koymasaydı. Dergi sayfalarında kalsaydı, çok gözlerden nihan olsaydı.

Dağlarca'nın ayıbı...

Şiirlerini hep bir temkinle okuduğum ve çok zaman kuru ve 'hesaplı' bulduğum, "büyük şair" sıfatını pek yakıştıramadığım Fazıl Hüsnü Dağlarca, "Ordular Günaydın" adlı şiiriyle darbe yapan gücü, büyük bir coşkuyla alkışlamaktadır:

Ordular, gücü topluluğun,

Ordular toprağımızın çiçeği.

Kavaklardan çamlara dek,

İşte, en yüce çağların parıltısında,

Ordular yapar geleceği.

Büyük şair Dağlarca'nın şu dizelerine bakar mısınız? Biz de, başımızdan niye "darbe kılıcı eksik olmuyor?" diye düşünüp duruyoruz. Arkasında, yanında bu desteği, böyle coşkulu bir gücü hisseden hangi ordu darbe yapmaz? *"Ordular, ulusların usudur."* diyecek kadar aklını yedeğe alan şairlerimiz oldukça, niye askerler ensemizde boza pişirmesin? Hiç acımadan denebilir ki, böyle zamanlarda meşru olmayan bir kalkışımın yanında yer almak, açıkça onun borazanı olmak, bırakalım

35 Sayı 528, 15 Haziran 1960.

36 Şiirler kitaba tek şiir biçiminde "1960 (28 Nisan-27 Mayıs)" başlığıyla konmuştur ve küçük değişiklikler yapılmıştır.

'büyük' sanatkârı, ortalama bir şair için bile en hafifinden züldür, yüzlere karalık verecek bir ayıptır.

Eyvah ki eyvah, Türk şiirinin coşkun şairi, taviz vermez Mustafa Kemalci Attila İlhan da o muhataralı günlerin heyecanıyla kaleme aldığı "Ay Yıldız'ın Altında" başlıklı şiirinde coşkun duygularına gem vuramıyor: "Uyan bre deli çaylak/ uyan telli şahanım/ kışlalarda gürül gürül borazanlar çalınır" diyerek bir müjdeyi ünlüyor! Şairin düşüncesine göre, siyasî iktidar, sanki halkın iradesiyle yönetime gelmemiştir; vatanı 'işgal etmiş' ve 'kaleleri kuşatmış'tır. Bu vahim manzara karşısında şairimiz, öğrenciyi, basını, orduyu göreve çağırmaktadır! Bunu da 'müdafaa-ı hukuk' aşkına, 'hürriyet, kardeşlik, adalet' aşkına yapmaktadır. "Şol zalımlar"ın devrilmesi için kalemini kılıçtan keskin kılıyor. Dikkat ediyor musunuz hep aynı senaryo, ta Tanzimattan beri: "Uhuvvet, müsavat, adalet, hürriyet". İsteğimiz insanî, bahanemiz masum; yaptığımız akıllara ziyan... Son yüzyıl içinde, kanlı, kansız beş altı kez darbe oldu, bu saydığımız insanlık değerlerinin geldiğini duyan, gören var mı? Attila İlhan'ın yarım asırdan fazla bir zaman önce söyledikleri, bugünlerde 'ulusolcular'ın ya da 'ulusalcılar'ın söyledikleriyle aynı görünüyor!

Sisler Bulvarı şairi hızını alamıyor. Darbecilerin meşru iktidarı devirmeleri kesmiyor şairi. Daha fazlasını istiyor: "zalımların karşısında durun ha/ saçlarından saçlarından tutun ha/ ha deyince birbirine urun ha"... Dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in, bakanlarının 'uyduruk' suçlamalarla niye idama gittiklerini, onlarca günahsız insanın Yassıada'da neden sürüm sürüm süründürüldüklerini anladınız mı şimdi! Sözde demokrat, en Atatürkçü, özgürlüklerden yana bir şair, çok coşkulu bir yürekle ve en yüksek bir sesle "saçlarından saçlarından tutun ha" diye haykırıyor!..

Daha çok denemeleriyle tanıdığımız Salâh Birsel de, 27 Mayıs'ın ardından kaleme aldığı "Sisten Sonra" başlıklı şiirinde, yurtta bir darbe sonrası yası, karalığı değil de bir bayram coşkusu yaşanması gerektiğini sevinçle duyuruyor. Evler sokaklar süslensin, davullarla zurnalarla koşun meydanlara deyiveriyor. Ne de olsa hürriyet güneşi doğmuştur memlekette! Türk ordusu, "günaydın" hepimize demiştir !..

(Bir ayraç, yaşayanlar hatırlasın, bilmeyenler bilgilerine eklesin, ibretlik bir numune olarak işe yarar. Biz bu 27 Mayıs ihtilalini yıllarca "Hürriyet ve Anayasa Bayramı" olarak kutladık! Sanıyorum, 12 Eylül darbesinin işe yarar icraatlarından biridir, bu 'uyduruk' ve 'gülünç' bayramı kaldırmak.)

Bir ibretlik not daha nakledeyim. İyimser ve ılık teneffüslü şiirleriyle zihnimde yer eden Mustafa Necati Karaer'in 1961 yılındaki bir soruşturmaya "27 Mayıs Devrimi ile ilgili şiirlerimi *Hürriyet Çağına Destan* isimli bir kitapta yayımlamayı

düşünüyorum" şeklindeki cevabını, mazur göremedim. Karaer'in darbe yapan bir ordunun mensubu (o zaman yüzbaşı) olması bu tutumunu hafifletmeye yetmez elbette. Topluluk asabiyeti böyle davranmayı gerektirir diyebilirsiniz. Fakat her hâlükârda, bir şair için 'leke' sayılacak bir davranıştır. Şükür ki, Karaer'in haber verdiği bu kitap basılmamıştır.

Yazı hayatı boyunca, senelerce sütun sütun dolaşarak "şeytanın gör dediği"ni yazan Çetin Altan, 60 darbesinin ardından, hikmetini tam bilemiyoruz, "Bir Tanecik Saadet Şiiri" söyleyivermiştir! Şiirin son dörtlüğünde:"Bir gün bir acayip yel esti,/ Gülümsedi asık suratım,/ Mavi bir gök kadar rahatım,/ Dünya bir karanfil demeti." diyor. Çetin Altan'ın bu uçsuz bucaksız huzurunun ve mutluluğunun sebebi 27 Mayıs darbesi olabilir mi? Şiir o günlerin ürünü olduğu için, böyle bir ihtimal geldi aklımıza…

Sonuç olarak, 27 Mayıs 1960 sonrasının dergilerinde, daha onlarca yüzlerce şiir katına yükselemeyen ürün var, darbeyi yücelten, alkışlayan, ona arka veren. Fakat bunları yazanların hemen çoğu, edebiyat tarihimizde bir yer tutmadığı, yazdıklarına da bir değer atfedilmediği için, üzerinde durmaya gerek duymadık. Türk şiiri içinde bir yer işgal eden, adları hâlâ anımsanan şairlerin yazdıklarını işaret etmekle yetindik. Böyle hassas zamanlarda şairin nasıl bir tutum sergilemesi gerektiğini olumsuz örnekler üzerinden yani tersinden göstermeye çalıştık. Sanatçının, herkesten çok, meşru yönetimin yanında; darbenin/ ihtilâlin, baskının ve zorbaca kalkışımların karşısında olması gerektiği hususunda hepimiz hemfikir olduğumuza göre, 60 darbesinden sonra kimi iyi şairlerin, maalesef çok kötü bir duruş sergilediği ortadadır.

KAYNAKLAR

Evliyagil, N.- Oğuzcan, Ü. Y. (Hazırlayan) [1962],*Çağdaş Türk Şiiri*, Ankara: Ajans Türk Matbaası.
Külebi, C. (1982), *Bütün Şiirleri*,İstanbul: Adam Yayınları.
Necatigil, B. (1960), *Dar Çağ*, İstanbul: Varlık Yayınları.

"DÖNÜP DOLAŞIP 27 MAYIS": SEZAİ KARAKOÇ'UN ASKERÎ DARBELER ODAKLI METİNLERİNE DAİR

Asım Öz

"1960 yılından beri, zaman zaman ihtilâlin al basması, bir hatıra gibi kaplıyor ülkemizi. Sonra nöbet geçince, bizde şaşıyoruz heyecanımızın tansiyonuna."

Sezai Karakoç[37]

Sezai Karakoç, diriliş ve medeniyet düşüncesi çerçevesinde Türkiye'yi, İslâm dünyasını ve dünyayı yorumlayan ve belli çevreleri etkilemeye devam eden kayda değer figürlerden biridir. Nedense bir akım olarak anılmayı hak edecek kadar çok değişik konulardaki düşüncelerini belirgin kılan Karakoç, süreklilik arz edecek şekilde şiir ve edebiyat eksenli yaklaşımlarıyla daha da önemlisi genel olarak soyut bir çerçevede ele alınıp yorumlanmıştır.[38]Bu bakımdan düşüncelerinden ayrılamayacak derecede önemli bir yeri bulunan Türkiye hakkındaki somut siyasî tahlilleri üzerinde yeterince durulmamış olması önemli bir eksikliktir. Çünkü edebiyat ve onunla ilişkili kültürel biçimleri yalıtılmış bir estetik alan içinde değil, derin toplumsal süreçlerle ilişkisi içinde ele almak zorunludur. Bu bakımdan 1950'li yıllardan itibaren Türkiye İslâmcılığının önemli isimlerinden biri olan Necip Fazıl'la birlikte, kimi noktalarda onu sahiplenen kimi noktalarda ise onu aşarak güncellemeye çalışan[39]- bu çabasıyla benzersiz olan- İslâmcılardan olması nedeniyle şimdiye kadar bu noktadaki çalışmaların belli bir özgül ağırlığının olması icap ederdi.[40]

37 Sezai Karakoç, *Sütun Günlük Yazılar II,* Diriliş Yayınları, İstanbul, 2016, s.466.

38 Bu çerçevede bakınız. Turan Karataş, *Doğunun Yedinci Oğlu*, Kaknüs Yayınları, 1998. Münire Kevser Baş, *Diriliş Taşları, Sezai Karakoç'un Düşünce ve Sanatında Temel Kavramlar,* Lotus Yayınları, Ankara, 2008.

39 Sezai Karakoç üzerindeki Necip Fazıl etkisi hatıraları yanında "Büyük Doğu" başlıklı yazısı önemlidir. Bkz. Sezai Karakoç, *Sütun Günlük Yazılar I,* 1975 [Birinci Baskı, 1969], s.165-167 Ayrıca bkz. Kurtuluş Kayalı, " Sezai Karakoç'un Düşünceleri Konusunda Bazı Gözlemler Yapmayı Denemek", *Hece,* 2003, sayı:73, s.96.

40 Mesela Sezai Karakoç hakkındaki en kapsamlı sayılardan biri olan *Hece* (2003, sayı:73) dergisinde, Karakoç'un Türkiye odaklı değerlendirmeleri, düşünce ortamındaki tartışmalara müdahalesi veya eserlerinden bir kısmının yayımlanmasının bağlamının

Karakoç'un, gerek dergi gerekse gazete yazılarında dönemin dünya ve Türkiye gerçeklerini yorumlayıp analiz ederek bir gelecek perspektifi oluşturmaya çalıştığı bilinmektedir. Karakoç, Türkiye ile ilgili analizlerinde Tanzimat'tan sonra yaşanan gelişmeleri belli bir süreklilik içerisinde anlamlandırmaktadır. Bu çerçevede ele aldığı konular arasında 27 Mayıs 1960 darbesi başta olmak üzere askerî darbelerin geniş yer tuttuğunu, oluşturduğu epey hacimli külliyata bakıldığında rahatlıkla görme imkânına kavuşuruz. Kendisinin darbeler konusunda öteden beri belli bir istikamet çerçevesinde yorumlarda bulunduğunu ve bu konudaki görüşlerinde değişmelerin olmadığını ifade edebiliriz. Zaman içerisinde dönemsel olarak şu ya da bu çevrelerde kabul gören darbeler konusunda birtakım farklı kanaatlerinin varlığı göz ardı edilemeyecek olsa da, değerlendirmelerinde 27 Mayıs 1960'ın tutmuş olduğu merkezî yer son derece barizdir.

Geçmiş yıllara yakından bakıldığında Sezai Karakoç'un, Türkiye'deki askerî darbeler üzerine düzyazılarında ve hatıralarında birtakım değerlendirmelerde bulunduğu görülür. Haliyle yazdıklarında 27 Mayıs 1960'ın öncesi, sonrası ve kısmen de 12 Mart 1971 Muhtırası konusunda yazdıkları öne çıkmaktadır. Bu metinde, Karakoç'un 27 Mayıs 1960[41], 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askerî darbeleri üzerine gerek siyasî yazılarında gerekse *Diriliş* dergisinde yayımlanan hatıralarından hareketle yapmış olduğu ve belli noktalarda Necip Fazıl'ı akla getiren analizleri genel olarak anlatılacaktır.[42]

Gelgelelim meselenin Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk askerî darbesi olmanın ötesinde oluşturduğu yapı ve ittifaklar sitemiyle uzun yıllar belirleyici olma vasfını koruyan 1960 darbesinin kapsadığı alanın fazlalığından dolayı ağırlıklı olarak bu darbe üzerinde durulacaktır. Ayrıca, Karakoç'un askerî darbelere bakış açısının düşünce yapısı, Türkiye'nin ve İslâm dünyasının gelişim dinamikleriyle şekillendiği dikkate alındığında, yaklaşımlarının bizlere yakın tarih değerlendirmeleri bakımından

---

yeterince dikkate alınmamasından dolayı oldukça soyut değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir.

41 Hâlâ kapanmayan bu darbe parantezi Sezai Karakoç'un yazılarının en önemli noktasını teşkil eder.

42 15 Temmuz 2016 darbe girişimi Türkiye'de başka birçok şeyin yanında darbe ve bununla bağlantılı olarak darbe karşıtlığı konusunda önemli bir tartışmanın başlamasına da sebep oldu. Darbeyi kimlerin neden yaptığı, darbenin mağdurlarının ve karşıtların kimler olduğuyla yakından alakalı olan bu siyasi rekabet ve söylem savaşı ciddi sayılabilecek bir tartışmayı başlatmıştır. Bir beka kaygısı ve teyakkuz hali yaratan 15 Temmuz gecesi yaşanan başarısız darbe girişimi üzerine aynı zamanda bir siyasi partinin genel başkanı olan Sezai Karakoç'un açıklama yapmamış olması üzerinde pek durulmadı. Karakoç'un suskun kalmış olması genel tarzıyla bir arada değerlendirilebileceği gibi bu tür olaylarda hemen söz almak istemeyişinden de kaynaklanmış olabilir.

birtakım ipuçları sunabileceğine dikkat çekilecektir.

Bilindiği gibi Karakoç dergi ve gazetelerde 1940'ların sonundan itibaren edebi metinler yayımladığı kadar siyasî gelişmeleri analiz eden yazılar da kaleme almıştır. Bilinen anlamda bir gazete yazarı olmayan Karakoç, 1960'lı yıllardan itibaren *Yeni İstiklâl, Büyük Doğu, Hilâl, Babıalide Sabah, Diriliş* gibi yayın organlarında Türkiye'nin siyasî ve kültürel olaylarını yorumlamıştır. Şurası açıktır ki, kendisinin buralarda yayımlanan siyasî analizlerini okumak aynı zamanda hem darbeleri hem de zihniyetler çatışmasını yeterince açık bir şekilde anlamaya yardımcı olabilir. Hemen ifade edelim ki onun günlük olayları yorumlayan yazıları kendine özgü deyişlerle, benzetmelerle ve mecazlarla dolu olmasıyla benzerlerinden ayrılır. Karşımıza çıkan bu dil onun yazılarının gündemi yorumlayan fakat güncele teslim olmayan bir boyutunun olmasıyla yakından alakalıdır.

Sebebi her ne olursa olsun geçmişi hatırlama biçimi, tarihle bugün arasında kurulan bağlantının mahiyetini belirleyerek siyasal muhayyilenin ayrılmaz parçaları olarak işlev görür. Sezai Karakoç'un yazılarında karşımıza çıkan yaklaşımlarını bütünleyen hatıraları, *Diriliş* dergisinin haftalık olarak çıkan yedinci döneminde yani Temmuz 1988 - Şubat 1992 arasındaki 133 sayıda yayımlandı ve 1970 yılların ortalarına kadar geldi. Yazarın henüz kitaplaştırmadığı hatıralarını tefrika şeklinde kaleme alması yayımlandığı yıllarda büyük bir merak, ilgi ve hayretle karşılanmıştı. Karakoç, buradaki hatıralarında çocukluğunun erken dönemlerinden ve tahsilinden bahsetmenin dışında özellikle Mülkiye'ye girişinden sonraki yılları anlatmasından dolayı hem şiir hem düşünce hem siyaset hem İslâmcılık açısından ilk elden bilgi ve tecrübelere yer vermesinden ötürü dikkatle okundu.[43] Karakoç, hatıralarında, olaylara ve kişilere eleştirel bir bakışla yaklaşarak, az bilinen olayları açıklayarak hiç bilinmeyenleri gündeme getirerek, yanlış bilinenleri düzelterek daha da önemlisi Türkiye'nin dönüşümü çerçevesinde kendi hayatını anlamlandırması bakımından da bir hatıra yazım tarzı teklif ediyordu aslına bakılırsa. Bu açıdan, Karakoç'un yıllar boyunca kaleme aldığı düzyazıları ve hatıralarındaki amaçlarından birinin, bütüncül bir şekilde dünyadaki ve Türkiye'deki olayları yorumlayarak diriliş düşüncesi bağlamında daha nitelikli oluşlara kapı aralamak olduğu söylenebilir.

Türkiye'de bugünkü manada ilk modern darbe 30 Mayıs 1876'da gerçekleştirilmiş, Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk darbesi ise 27 Mayıs 1960'ta vuku bulmuştu. Geçmişten günümüze darbelerle alakalı olarak, *darbeye giden süreç, darbenin kendisi/günü* ve *darbe sonrası* olmak üzere üç aşamanın olduğu üzerinde

43 Karakoç'un hatıralarının önemi, eksikleri ve yazma tutumu hakkında önemli bir değerlendirme için bkz. Necmettin Turinay, " Sezai Karakoç'un Öksüz Kitabı Hatıralar", *Hece,* 2003, sayı:73, s.423-434.

durulur.[44] Karakoç'un yakın dönem siyasî tarihine ilişkin görüşleri ilgilenenler açısından her zaman son derece yapıcı ve verimli okumalara vesile olacak niteliktedir. Bunun birkaç nedeni var: en önemlisi Karakoç'un birçok farklı konuyu genel bir kavrayış çerçevesinde değerlendirmeyi sağlayabilecek zengin bir bakış açısı sunmasıdır. Karakoç'un bu bakış açısını oluşturmasında şüphesiz içinden geldiği fikrî ve siyasî geleneği belli ölçüde yenilemesinin değeri yadsınamaz. Kendisinin Mülkiyeli oluşu, devletin işleyişini bilecek bir eğitime ve tecrübeye sahip oluşu da göz ardı edilemez. Düşünürün oluşumundaki etkiler bağlamında, Türkiye'nin Batılılaşma sürecini tarihsel temeller zaviyesinden süreklilik ve kopuş noktasından değerlendirmesini de zikretmek gerekir. Bu noktada siyasî tarih odaklı değerlendirmelerinin tarihî arka planı olduğunu ve önemli ölçüde eleştiri içerdiğini söyleyebiliriz. Bunların yakın tarihin eleştirel değerlendirmelerine dâhil edilmesi farklı ele alma biçimlerine kapı aralayabilecektir. Karakoç'un yazılarında darbeler genel olarak bu üç aşama çerçevesinde ele alınır, darbelerin siyasî ve sosyal alanda meydana getirdiği dönüşümler geçmişin olayları ile karşılaştırılarak irdelenir. Hatıraları ise düşüncelerinin insanlar ve olaylar çerçevesindeki tefsiri olarak okunabilir.

"Bazı İhtimallerin Zemininin Kapanışı": 27 Mayıs 1960 Darbesi

Sezai Karakoç, darbelere değindiği hemen tüm yazılarında, 27 Mayıs 1960 darbesini merkezî bir önem atfederek ele alır. Kendisi; darbeler, siyasî partiler, aydınlar, eğitim, basın, gençlik, öğrenci olayları, üniversite, ordu, anayasa, siyaset ve karizma başta olmak üzere değişik konulardaki değerlendirmelerini çoğu zaman 1960 darbesiyle ilişkilendirerek sunmayı önceler. Görece erken tarihli yazılarından itibaren Türkiye şartlarının doğru bir biçimde kavranabilmesi için bu darbenin sebep olduğu ruh uçurumunun farkında olunması gerekliliğini vurgular. Karakoç, kimi zaman hareket olarak da tanımladığı 27 Mayıs İhtilalini Cumhuriyet Türkiye'sinin demokrasi döneminde toplumun gidişini etkileyen, en büyük olaylardan birisi olarak değerlendirir. Bu yüzden "27 Mayıs Hareketi üzerinde ne kadar durulsa değerlidir" der. Özellikle genç nesle, okullarda, televizyonlarda ve basında yakın geçmişin olayları ile ilgili yeni bilgilerin verilmesi gerektiğinin altını çizer. Bununla beraber, verilen yarım yamalak doğru olmayan bilgilerin faydadan çok zararlarının bulunduğu da ilave etme gereksinimi duyar. Ona göre, olayların anlamları bilgisizlik yüzünden kötü niyetle saptırıldığı için 27 Mayıs olayının sebepleri üzerinde hassasiyetle durulmasında büyük yarar vardır.

Türkiye'de rejimin demokratikleştirme yönünde evirilmesini mümkün kılan

44 Mehmet Ö. Alkan, *Osmanlıdan Günümüze Darbeler,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2017, s.vii.

iç ve dış faktörlerle, bu yönelişi zorlaştıran ya da kesintiye uğratan faktörlere değinerek, siyaset sürecinin nasıl işleyip işlemediğini, süreklilik içinde anlamaya çalışan Karakoç, bu dönemi ele alırken önce Batının kendi içinde hesaplaşmasının neticesi olan, İkinci Dünya Savaşı sonucunda oluşan düzenin İslâm âleminin bir dereceye kadar serbest kalmasına zemin hazırlamasına değinir. Bu süreçte bazı ülkelerin siyasî bağımsızlıklarını kazanmaları sağlanmış bazılarında ise çok partili hayata geçilmesi yönünde karar alınmıştır. Fakat bu süreçte Batı iplerin kendi elinden kaçmasını da istememiştir. Böylece İslâm dünyasının tabiî seyri içinde gelişen dirilişini sabote edeceğini sanmıştır. İşte bu yüzden 27 Mayıs Hareketi; ancak 1950 sonrasındaki kısmî gelişmelerin engellenmesi, Batının "kendi elimizle kendimize yöneltilmiş sabotajı", "kendi gelişimimizi durdurma teşebbüsü" olarak ele alındığında gerçek manasıyla kavranabilecektir. Karakoç'a göre bu olay öylesine dolaylı yollardan hazırlanmıştır ki, çoğu insan bu olayda Batının etkisini küçümseyerek belirsiz kılmaya çalışır. Oysa mesele sanılanın aksine tümüyle dünya düzenini ellerinde tutanların tertipleriyle alakalıdır:

"Menderes'in ülkeyi kalkındıran bir lider oluşu, Bağdat Paktını kurdurarak İslâm Birliğinin ilk nüvesini meydana koymuş olması, Kıbrıs üzerindeki hakkımızı gündeme getirişi, bunu sağlarken İstanbul'da cereyan eden 6-7 Eylül olaylarından Batıca sorumlu görülüşü, zaman zaman İslâm'a yakınlığını belli eden söz ve davranışlarının bulunuşu, kapitalist ve komünist cephe tarafından devrilmesine karar verilmesine sebep oldu inancındayım."[45]

Karakoç, Ortadoğu'daki gelişmeleri de yakından takip etmektedir. Türkiye solunun azgelişmiş ülkelerde ordunun devrimci rol oynayabileceğine dair terk edilmiş Sovyet tezlerinden haberdardır mesela. Kendisi gerek hatıralarında gerekse siyasî analizlerinde, sosyalistlerin orduyu yanlarına alarak devrim stratejisi geliştirmelerini süreklilik arz edecek biçimde eleştirmiştir. Meseleyi İslâm dünyasındaki diğer gelişmelerle birlikte ele almak gerektiğini düşünen Karakoç, bu darbeyi, Bağdat Paktı'na üye ve merkez olan Irak'ta 1958'de yapılan darbeyle, Pakistan'da da ihtilal yapılarak İslâm Anayasası girişiminin akamete uğratılması ve Suriye'de çok sayıda darbenin arka arkaya gelişiyle birlikte değerlendirir. Bu Karakoç'un dönemin gelişmelerini farklı yayın organlarından takip ettiğini akla getirir. Çünkü o yıllarda, Milli Birlik Komitesi'nin(MBK) iktidarı bırakmaması hatta bir parti kurarak reform programı önermesi gerektiği şeklindeki değerlendirmelere kaynaklık eden örneklerden biri Irak deneyimiydi. Sözgelimi

45 Sezai Karakoç, *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı I, Başyazılar,* Diriliş Yayınları, İstanbul, 2010[Birinci Basım 1996], s.195. Necip Fazıl'ın Bağdat Paktının önemi ve Adnan Menderes'in tam manasıyla sivil bir lider olarak doğuşu üzerine 18 Mayıs 1956'da yazdığı bir yorum için bkz. *Başmakalelerim 2,* Büyük Doğu Yayınları, 2008 [Birinci Basım, 1995]s.23-24.

Hikmet Kıvılcımlı, Milli Birlik Komitesi'ne Ortadoğu ülkelerindeki deneyimlere benzer bir biçimde iktidarda kalmalarını öneriyordu.[46] Türkiye'de yapılan darbeyle birlikte, Afrika'da, Endonezya'da, İran'da birbiri ardına meydana gelen değişimleri İslâm dünyası perspektifiyle ele alır. Ona göre, birbirinin tersi oldukları halde Zülfikar Ali Butto ile Ziyaül Hak'ın öldürülmeleri, aynı Batı tipi suikast ve darbe zincirinin halkalarındandır. Keza Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın öldürülüşünü de bu çerçeveye odaklanarak gerekçelendirir. Ona göre, dünya sistemi darbe yaptırmakta son derece mahir ve bu işin tekniğini çok iyi bilmektedir. Zira onlar, olayları iç politikaya bağlayarak kendilerini kamufle ederek içyapının zaaflarından mükemmel bir şekilde yararlanırlar. Ayrıca gördüğü gerçekleri çoğu defa çok yerinde bir biçimde dile getirirken kullandığı özgün dil, bugün dahi onun analizlerinin ilgiyle ve dikkatle okunabilmesini sağlar niteliktedir. Bu çerçevede 27 Mayıs özelinde şunları ifade eder:

"27 Mayıs İhtilalinin içyapısına gelince; bu ihtilal, ne halkın başkaldırışından doğan bir hareket, ne de işçi ve askerin yaptığı bir ihtilal olup doğrudan, aydınların, tepeden inme, devlete el koyuşları idi. Halkın birtakım şikâyetleri vardı. Enflasyonist baskı başlamıştı. Kalkınma plansızdı. Bazı adaletsizlikler mevcuttu. Demokrasinin işleyişi de kalite açısından fazla iç açıcı görünmüyordu. Ama yine de halkın ve işçinin başkaldırması, ihtilali, isyanı söz konusu olmadı.

Askere gelince ihtilali asker yapmış görünüyorsa da, işin gerçeği askerin içinde ufak ufak birkaç grup, basının ve muhalefetin kışkırtması sonucu harekete geçmiş; üniversite bunu desteklemiş ve sonunda ordunun adı kullanılarak ihtilal yapılmıştır. Ordunun emir komuta zinciri içinde yaptığı bir hareket değildir bu. Ama öyle gösterilmiş, cunta bir ay müddetle ortada görünmemiş, sonunda afişe olmuş; profesörlerin marifeti olarak da Milli Birlik Komitesi adı altında kurumlaşmıştır. Anlaşılıyor ki, cunta bile, esas teşekkülünü ihtilalden sonra tamamlamıştır. Fakat sonunda birbirine düşmüşlerdir cuntacılar. Bu da milletin onlardan kurtulması için bir imkân olmuştur.

27 Mayıs hareketi, çağdaş anlamda bir geriye dönüş, Tek Parti nostaljisinin eseri, esas anlamda ise, tarihimizin yıkılış dönemeçlerinden biri olan bir klik hareketidir. Son otuz yıllık tarihimizin olumsuzluklarına hazır bir gerekçe ve temel teşkil etmiştir. Ama Allah'ın bir lütfu olarak milletin şuuru da, ona bir tepki gibi uyanma yönünde kamçılanmıştır."[47]

Hayatının belli dönemi bilfiil darbe süreciyle belirlenen Sezai Karakoç, 1960 yılının

---

46 Özgür Mutlu Ulus, *Türkiye'de Sol ve Ordu (1960-1971),* İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.365.

47 Sezai Karakoç, *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı I, Başyazılar,* s.197.

Ocak, Şubat ve Mart aylarını *Diriliş*'i aylık bir dergi olarak çıkarmayı düşünme, karar verme ve hazırlıklarını yapmakla geçirir. Bu aylar, siyasî havanın bulanması, kavganın kızışması ve memleketin nereye gittiğini belli etmesi açısından da önemlidir. Basın genel olarak Demokrat Parti(DP) iktidarını yıkmaya karar vermişçesine her gün hücum halindedir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) lideri İsmet İnönü'nün başını çektiği muhalefet ve gençlik harekete geçmiş, basın iseNecip Fazıl'ın basın analizlerini doğrularcasına İnönü'nün gerek Meclis'te yaptığı konuşmalarda gerekse başka mahfillerde yaptıklarını sert bir biçimde sunarak söz konusu konuşmaların adeta bir darbe çağrısı olarak sunumuna ve anlaşılmasına katkı yapmıştır. İşte böylesi bir ortamda düşüncede bir tazelenme ve yenilenme arayışının neticesi olarak *Diriliş* 27 Mayıs 1960 müdahalesinden hemen önce yayın hayatına başlamış fakat derginin bu dönemi, darbenin de etkisiyle sadece iki sayılık bir ömre sahip olmuştur. Bu dönemde Ankara'da Yeğenbey Vergi Dairesinde gelirler kontrolörü olarak çalışan Karakoç, derginin üçüncü sayısını hazırlamış İstanbul'da serbest çalışmaya başlayan arkadaşı yayıncı İhsan Babalı'ya bir mektup yazıp "Dergiyi göndereyim mi?" diye sormuştur. Ancak Babalı'dan gelen cevap darbe ortamında dergiyi çıkartmaya devam etmenin doğru olmayacağı yönündedir. Dergiler açısından bu dönemde dikkat çeken bir husus da *Büyük Doğu* dergisinin de "kendi kendisini susturarak" yayın hayatından çekilmiş olmasıdır.

Sezai Karakoç, hatıralarında siyasî havanın gittikçe karardığı 27 Mayıs darbesine giden sürece de oldukça geniş bir biçimde yer verir. Tabii onun hatıralarını düşünce yazılarından ayırarak ele alamayız. Keza o İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan uluslararası düzenin bir şekilde Türkiye'yi de etkisi altına aldığını bundan dolayı 1950-1960 arası dönemde, müsamahasız kapalı devrim tipinden daha yumuşak bir batıcılık tipine geçiş için birtakım teşebbüslerin söz konusu olduğu fakat bu sürecin 1960 darbesiyle tasfiye edildiği kanaatindedir.[48] 1960 sonrasında yine kapalı devrimcilik denemesine girişilmişse de, dünya şartlarının çok değişmiş olmasından ve dünyayı saran doktrin savaşından dolayı asker geri çekilerek yerini sola bırakmıştır. Dolayısıyla 1960 sonrasında her türlü imkânsızlık içerisinden genel olarak sola ilişkin olarak yapılan İslâmcı, milliyetçi eleştirileri dönemin gerçeklikleri üzerinden okuyup anlamlandırmaya çalışır.[49] Bunu en açık bir şekilde şu satırlarda buluyoruz:

"Nasıl Meşrutiyet ve Cumhuriyet inkılâbı halkta Sultan Hamid dönemine özlem

---

48 1950 ile 1960 arası siyasi ve sosyal gelişmeler için bkz. Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi,* Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.

49 Sezai Karakoç, *Sütun 1,*Diriliş Yayınları, İstanbul, 1975,[Birinci Basım, 1969], s.327-328.

uyandırmışsa, 27 Mayıs Devrimi denen bu hareket de kısa zamanda, ekonomik açıdan da Menderes Devri denen Cumhuriyet sonrası ilk çok partili dönemi mumla aratmaya başladı. Aydın kadro, bu kez de sosyalizmi mucize bir ilaç gibi yeni devrimin özü olmak üzere benimsemeye çağrıldı. Bu çalkantılar içinde yeniden çok partili döneme geçildi. Halk fırsat bulur bulmaz Tek Parti özlemcilerini, seçim alanında tasfiye etti. 50-60 arası muhafazakâr-liberal görünümlü partinin devamı olan partiyi iktidara getirdi. Her şey sanki yeniden başladı. Toplumumuzda bir tekrarlar dönemi açıldı. Yeni yönetim yine tüm aydınıyla, halk tabakasıyla milleti köklü bir yeniden yapılanmaya gitmekte yetersiz kaldı. Yeniden tek parti süreği olan çevreler harekete geçti. Öğrenci ayaklanmaları baş gösterdi. Ek olarak soygun ve saldırı hareketleri görüldü. Nisbî sisteme rağmen iki kez üst üste büyük bir çoğunlukla seçimi kazanan iktidar, askerî bir hareketle devrildi. Tanzimat, Meşrutiyet, Cumhuriyet, 1960 Devrimi Hareketlerinde olduğu gibi yine sivil ve asker karması bir azınlık kadrosu, hep o bir türlü yapıldığına inanılmayan reformları gerçekleştirmek iddiasıyla ortaya atıldı. Tabii ki, bu da yine köklü bir düşünce geçmişine sahip olmadığından ve millet desteğinden tamamen mahrum bulunduğundan, kısa zamanda silinmek zorunda kaldı. Tam bir anarşi ve terör devri açıldı. Kısa ömürlü koalisyonlar, çok parçalı içten ve dıştan desteklemeli hükümetler, devletin, varlığıyla yokluğunu bir hale getirdi. Üniversiteler, anarşi yuvası haline geldi. Çoğu zaman kapalı kaldılar. Zaten yetersiz olan ilmî çalışma hayatı, büsbütün söndü. Grevler, boykotlar, yokluklar, ekonomik hayatı da büyük çapta baltaladı. Halk sokağa çıkamaz hale geldi. Öldürülenlerin çoğunun katilleri meçhul kaldı. Anadolu'nun birçok şehrinde günlerce süren yakıp yıkmalar, adam öldürmeler görüldü.

Nihayet bu dönemde bir askeri darbeyle sona erdirildi. Her şey yeniden düzenlenmek istendi. Yeni bir anayasa yapıldı ve yeni bir düzen kuruldu. Ancak her harekette olduğu gibi bu harekette de eylem ve eylemci, düşünce ve düşünürden önce geldi. Hatta adeta bütün anarşi ve terörden, düşünceler, özgürlükler, çok partililik, nisbî seçim sistemi, koalisyonlar sorumlu görüldü. Yeni düzen, bütün bunlara karşı bir tepki düzeni olarak gerçekleştirilmek istendi.(...) Tanzimat'tan bu yana hep aynı med ve cezri yaşadı toplum. Kısa süreli aşırı serbestliğin doğurduğu anarşi ve terörün arkasından uzun süreli baskı dönemleri geldi. Ancak o da gün gelince çöktü, bir yenisi zuhur etti. O kadar ki son kırk yılda dört dönem yaşayan toplumda, on yılda bir, bir hareket olacağı inancı doğdu.

Bu inançladır ki, şimdi yine bazı çevreler yeni bir hareketin özlemi içinde yeni bir devrimin hazırlığına girmiş gözüküyor. Klasik askerî darbelerin itibarını fazla yitirdiğini gören bu çevreler, işi daha geniş tutup, sözde bir aydın başkaldırısı tertipleme niyetinde gözüküyorlar. Mevcut iktidar; 50'li, 60'lı, 70'li yıllardaki selefleri gibi yarım yamalak, alacalı bulacalı görünümüyle böyle bir niyetin yeşerip

filizlenmesine, ne yazık ki bir ortam hazırlanmış durumdadır. Toplumun yüzyıllardır beklediği kararlı, köklü, gerçek millet devrimini yapamayan bu iktidarlar, halkın seçimiyle gelmelerine rağmen, giderken sahipsiz kalma bahtsızlığını yaşamaktan kendilerini alamıyor ve bu trajik sonun sebebini bile görememenin şaşkınlığı içinde sahneden çekiliyorlar."[50]

Aydınlar, Matbuat ve Darbeler

Karakoç, Demokrat Parti'nin ne kadar gayret ederse etsin kendisini seraplardan hakikate döndürecek bir yeni aydın kadrosu yetiştiremediği için siyasî arenada retorik düzeyde gerçekleştirdiklerini fikrî sahada yapamadığı kanaatindedir[51]. Oysa Türkiye'de dönüşüm meydana getirmekle fikrî kadrolar arasında kuvvetli bir bağ mevcuttur. Bu aslında Necip Fazıl'ın gazete ve dergi yazılarıyla hatırat metinlerinde sıklıkla üzerinde durduğu konulardandır. Buna mukabil CHP halkın kendilerine soğuk olmasına karşın, 1950-1960 arasında gençliği tahrik etmeyi başarır. Özellikle 1955 kriziyle bağlantılı olan enflasyondan dolayı halkın bir kısmı DP'den uzaklaşır. Kamudaki görevinden dolayı yurdun dört bir tarafına değişik vesilelerle gitme imkânı bulan Karakoç, doğuda ağaların önemli bir kısmının CHP'li olduğundan onlara bağlı köylerin öteden beri bu partiye oy verdikleri kanaatindedir. Aydınların ise basın aracılığıyla iyiden iyiye CHP ile kenetlenmesi adeta 1960 sonrasının kurucu zeminini oluşturacaktır.

Bu noktada Karakoç'un analizlerinde ortaya çıkan diğer bir durum da aydınlarla darbe arasındaki ilişkiydi. Karakoç, basında köşesi bulunan aydınların darbe süreçlerinde oynadığı rolü, 1960'lardan 1990'lara kadar pek çok defa vurgulamıştır. Aydınların özellikle gazete ve dergilerde yazıları yayımlananların doğrudan doğruya CHP ile bir araya geldiğini iddia ediyordu. Devrin yönetiminin uygulamalarının muhalefet cephesini nasıl kenetlediğini anlamak bakımından hatıralarındaki şu satırlar dikkat çekicidir:

"Aydın kesim, sürekli basın bombardımanı vasıtasıyla iyiden iyiye Halk Partisiyle kenetlenmeye başlamıştı. Sıkıyönetimin gazeteleri kapatması, sansür uygulayıp gazetelerin boydan boya boş sütunlarla çıkmasına sebep olması, kulaktan kulağa fısıldan şeyler, iyiden iyiye ortalığı karıştırıyordu. İnönü'nün damadı Metin Toker, dergisi *Akis*'te sınır tanımaz şekilde, aleyhine veryansın ediyordu Menderes'in. Fısıltı gazetesi adı verilen, kulaktan kulağa söylenen hikâyeler ve rivayetler ise DP

50 Sezai Karakoç, *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı II, Başyazılar,* Diriliş Yayınları, İstanbul, 2011[Birinci Basım 1996], s.193-196.

51 Karakoç'un bu partinin kuşatıcı bir ideoloji ortaya koyamayıp, CHP ideolojisine bütünüyle zıt bir dünya görüşü geliştirememiş oluşu noktasındaki eleştirileri Necip Fazıl'ı akla getirir.

ileri gelenleri için korkunç bir tasvir mahiyetinde idi. Bu isnat kampanyasını, öyle anlaşılıyordu ki alttan alta idare ediyordu."[52]

Karakoç, başka yazılarında da aydınlara ve fikir sahiplerine görece önemli bir rol atfediyor ve Türkiye'de köklü değişimlerin ancak bu alanda bir şeyler yaparak kadro oluşturmakla mümkün olacağını ifade ediyordu. Örneğin 27 Mayıs Darbesi öncesinde basının darbe sürecinde oynadığı kışkırtıcı rolle yakından ilgilenmiştir. Olaylar o hale gelmiştir ki iktidar hangi tedbiri alırsa alsın sular bir türlü durulamayacak ölçüde büyütülerek ciddi bir kalkışma zemini oluşturmuştur. Sözgelimi 1960 Nisan ayında öğrenciler akşam saat beşte Kızılay Meydanı'nda toplanarak yürüyüş yapmaya başlar. Adeta bu saate meydan mahşer yerini andıran bir görüneme bürünür. Zira o saatte esasen bir memur kenti olan Ankara gerçek yüzünü gösterir, memurlar dairelerinden çıkarlar ve oluk oluk bulvara akarlar. Her gün o saatte orada buluşulacağı bilindiğinden günden güne toplanma artar. Karakoç, Mülkiyeliler Birliği'nde bir grup öğrencinin, başlarında keman çalan idareci sınıfından biriyle Gazi Osman Paşa marşını mızıka ile çalarak Yenişehir'e çıktıklarını anlatır. Gösteriler esnasında iktidar partisi temsilcileri gelseler dahi nefretle karşılanır. Askerler sıkıyönetimden dolayı, öğrencileri toplasalar da hemen salıverir fakat öğrencilerin askerlerce bilinmeyen bir yere götürülerek, kayboldukları şeklindeki rivayetler alttan alta basın tarafından köpürtülmektedir. Öyle ki bu süreçte birçok öğrencinin kıyma makinesinde yok edildiği şayiası yayılır ve DP iktidarının meşruiyeti önemli ölçüde zedelenir.[53]

Türkiye'de ordunun ve gençliğin devrimcilik bakımından birbirinden ayrılmaz olduğunu savunan sol yaklaşımları pratiğe aktarırcasına 1960 yılı Mayıs ayının başında Kızılay'da gençlik 555 K gösterisini yapar.[54] Nitekim Karakoç'un arkadaşı Cemal Süreya "555 K" başlıklı bir şiir yazacaktır.[55] Bu durumu hatıralarında şöyle anlatır:

"Her akşam Kızılay'da bu itişip kakışmalar olurken gece sokağa çıkma yasağı da

52 Sezai Karakoç, "Hâtıralar LXXXV Ankara-Van", *Diriliş,* 1990, Dönem:7, sayı:85, s.7.
53 Sezai Karakoç, "Hâtıralar LXXXV Ankara-Van", *Diriliş,* 1990, Dönem:7, sayı:85, s.7.
54 Beşinci ayın beşinci günü saat beşte anlamına geliyordu bu parola.
55 "555K" adlı şiirin *Papirü*s dergisinin Ağustos 1960 tarihli sayısında neşredildiğini ve şiirini Cemal Süreya'nın kitaplarına almadığını belirtmemiz lazım. Sezai Karakoç'un naklettiğine göre şiir 27 Mayıs darbesinden evvel yazılmış, talebeler arasında elden ele dolaşmış. Şiir okunduğu zaman, 27 Mayıs'a giden vetiredeki, çoğu CHP'li üniversite gençliğinin dünyasına hitap ettiği belli oluyor. "hırsızlar, yüzde oncular, kumar erleri" mısraındaki yüzde oncu ile kast edilenin Fatin Rüştü Zorlu olduğunu biliyoruz. Hazine, o dönemde dışişleri bakanlığına bağlı olduğu için bakanZorlu'nun ihalelerden "yüzde on" komisyon aldığı iddia ediliyordu. Cemal Süreya'nın bu şiiri 27 Mayıs'ı selamlayan insanların hislerine karşılık olarak yazılmış görünüyor.

sürüyordu. Bir gün, menderes, akşam vakti, Kızılay'a geliyor ve doğrudan talebenin arasına girip sert bir şekilde onlardan ne istediklerini soruyor. Görevliler, zor bela Menderes'i ikna edip otomobiline bindirip oradan uzaklaştırıyorlar. Sonradan bu olay da tersine çevrilip öğrencilerin Menderes'in yakasına yapıştığı şekline dönüştürülmüş, bir politikacı için de yıllar yılı bir kahramanlık öyküsü gibi anlatılıp durmuştu. Neyse ki geçenlerde bu politikacı Menderes'in yakasına yapışmadığını mecliste açıkladı da gerçek ortaya çıktı."[56]

1957 yılından itibaren sürdürülen darbe hazırlıklarının bir parçası olarak Mayıs ayında sokaktaki hareketlilik iyice artmıştır. Üniversitedeki akademik kadronun belli ölçüde darbe teşebbüsünün bir parçası olmasından dolayı, öğrenci olayları daha hızlı bir şekilde yayılmıştır. Esasında mevcut iktidarın devrilmesini hedefleyen öğrenci olayları noktasında CHP, üniversite, öğrenci gençlik ve ordunun birleşmesi söz konusu olmuştur.[57]

Karakoç hatıralarında, Harbiyeliler Kızılay'a kadar yürürken Hukuk Fakültesi öğlencilerini dağıtmak için askerin havaya ateş açmak zorunda kaldığını anlatır. Ona göre Harbiyelilerin yürümesi başlı başına anlam ifade etmekte olup ordu ile muhalefet cephesinin iç içe geçtiğinin bariz bir göstergesidir. Karakoç, bu esnada Demokrat Parti ileri gelenlerinden birinin Necip Fazıl'a ne yapılması gerektiğini sorduğunu aktarır. Buna göre, Necip Fazıl, hepsinin kaydının silinip askerlikten atılmasını, fakat hemen akabinde de hükümet erkânının bir uçağa atlayarak yurt dışına gitmesinin gayet yerinde bir tavır olacağını söyler.[58] Adnan Menderes de değişik kişilere fikirlerini sorar ki bunlardan biri muhafazakâr çevrelerde oldukça itibarlı bir konuma sahip olan Ali Fuat Başgil'dir. Yaşanan olayların nereye gittiğinin farkında olan Başgil, Menderes'e başbakanlıktan istifa etmesini ve mümkünse Halk Partisiyle bir koalisyona gidilmesini önerir. Menderes ise, "Hocam! Siz üniversiteden geliyorsunuz. Olayların içinde olduğunuzdan tesir altında konuşuyorsunuz. Halk bu olayları tasvip etmiyor, İzmir Cumhuriyet Meydanı'nda üç yüz bin kişi karşıladı beni" deyince, Ali Fuat Başgil, "Siz halka bakmayınız, durum ciddidir. Ben askerle talebenin kucaklaştığını gördüm" diyerek istifanın gerekli olduğunda ısrarcı olur. Buna karşın Menderes istifa etse de durumun değişmeyeceği kanaatindedir. Her ne kadar kendisi bu görüşte olsa da o dönemde sıklıkla dile getirilen bu teklifleri

---

56 Sezai Karakoç, "Hâtıralar LXXXV Ankara-Van", *Diriliş,* 1990, Dönem:7, sayı:85, s.8.

57 Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs- 12 Mart,* İletişim Yayınları, 2009[Birinci Basım 1994] İstanbul, s.63-64.

58 27 Mayıs darbesinden bir yıl önce Necip Fazıl, 29 Mayıs 1959'da kaleme aldığı bir yazıda, Demokrat Partinin 1950'de yapamadığı işi 1960'ta yapmayıp, birtakım palyatiftedbirlerle vaziyeti idare etmeye başladığında devrilmekten kurtulamayacağını yazmıştır. Bkz. *Başmakalelerim 2,* Büyük Doğu Yayınları, 2008 [Birinci Basım, 1995] s.97-99.

dikkate alarak birkaç defa istifa etmişse de Celal Bayar bunu kabul etmemiştir. Aslında bu durum bile 27 Mayıs'tan önce hükümetin değişmesi ve seçimin garanti altına alınması halinde dahi sonucun değişmeyeceğinin farkına varıldığını göstermektedir. Karakoç, hatıralarında darbe sürecinin nasıl çalıştığının özlü bir biçimde tasvir etmiştir:

"Eğer Menderes, Başgil'in tavsiyesine uyarak istifa etseydi yine de ihtilâl olacaktı. Halk Partililer vaz geçmezlerdi ihtilâlden. Hatta ihtilâli daha kolaylıkla yaparlardı. Ama yine de Menderes istifa etseydi, ihtilâlciler daha suçlu görülürlerdi. Bu bakımdan bir faydası olurdu.

Menderes, Celal Bayar'ın sert davranma ve bazılarının yumuşama öğütleri arasında müteredddit kalmıştı. Kıştan beri bir çare arıyor ve herkese danışıyor, fakat kararlı bir girişimde bulunamıyordu."[59]

Sezai Karakoç'un yukarıda ana hatlarıyla aktardığı olaylar, konuşmalar ve tavsiyeler Necip Fazıl'ın darbe arifesinde Ankara'da yaşananlar bahsinde anlattıklarıyla büyük ölçüde örtüşür. Adnan Menderes'e "Ya ol, ya öl" diyen Necip Fazıl, Başgil'in tavsiyelerini çareyi pasif tedbirlerde arayanların kârı şeklinde nitelendirir.[60]

Sezai Karakoç'un askerliğinin devam ettiği sırada Türkiye 27 Mayıs darbesini bütün şiddeti ve hatta dehşetiyle yaşamaktadır. Darbe ilk yapıldığında cuntacılar kendilerini bir ay saklamak zorunda kalacaktır. Şayet bir karşı hareket olsaydı Cemal Gürsel ve Alparslan Türkeş evvel emirde okkanın altına gidecek isimlerdir. Fakat karşı hareket olmadığı için, cuntacılar birer birer ortaya çıkarlar. 27 Mayıs sürecinde Ali Fuat Başgil'in cumhurbaşkanı olup olamayacağına dair tartışmalar da sonraki yılların en önemli konuları arasında yer alır. Karakoç, Başgil'in izlendiği ve tehdit edildiğinden cumhurbaşkanı olmasının mümkün olmadığı kanaatindedir. Nitekim Başgil'in, tüm tehditlere aldırmayarak Meclis'e gidişi fakat adaylığını koymayışı bunu doğrulamaktadır. Darbe öncesinde Menderes'e yapmış olduğu tavsiyeleri tasvip etmeyen Necip Fazıl, Başgil'in ihtilal sonrasındaki asil tavrı nokta-i nazarından kahramanlaştığını belirtme gereği duyar. Karakoç, darbecilerin Anayasayı hazırlayıp halkoyuna sundukları dönemde askerdir. O dönemde yaşananları şöyle anlatır:

"Yine bu 1961 yılındadır ki bir Anayasa hazırlandı ve halkoyuna sunuldu. Anayasa'nın hazırlanmasında en büyük rolü, Turhan Feyzioğlu üstlenmişti. Teorik olarak iyi bir Anayasa gibi görünüyordu. Çift meclis, nisbî sistem, Anayasa

---

59 Sezai Karakoç, "Hâtıralar LXXXV Ankara-Van", *Diriliş,* 1990, Dönem:7, sayı:85, s.7.

60 Necip Fazıl, *Benim Gözümde Menderes,* Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2011,[Birinci Basım, 1970]s. 433-435.

Mahkemesi ve planlama gibi demokratik müesseseleri getirmişti. Üniversite ve Anayasal kuruluşların özerkliğini de. Fakat ne yazık ki, bizde nice teoride güzel olan iş, pratikte yozlaştırılmaktadır. Bu, Anayasa işi de böyle oldu. Özerk kurumların başkanlarını o günün başbakanı İsmet İnönü tayin etti. Sonradan Adalet Partisi iktidara geldi ise de bunları değiştiremediğinden ve onlar da söz dinlemediğinden devlet yönetiminde iki başlılık doğdu. DP devrinde zihniyet sebebiyle olan iki başlılık bu kez Anayasa'nın verdiği yetkiyle güçlenmişti. Ama işin esasına bakılırsa teorikman doğru olan bu kurumlaşma, pratikte art niyetlerle çığırından çıkarılmıştı."[61]

27 Mayıs Askerî Darbesinin gerçekleştiğini askerdeyken öğrenen Karakoç, bütün gelişmeleri yakından takip eder. Demokrat Partili olmadığı ve partinin birçok yanını beğenmediği halde her sabah uyandığında 27 Mayısçıların devrildiğini görmek arzusunu hatta ihtiyacını duyduğunu belirtme gereği duymaktadır. Ona göre Türkiye'de mühim yıkılışlardan birini gerçekleştiren 27 Mayısçılarla, Meşrutiyet ve erken dönem Cumhuriyet devrimleri arasında bağ kurmamak imkânsızdır. Yıkımın süreklilik arz ederek başka yıkımlara sebep olmasından dolayı, karşı bir devrimin yapılıp cuntacıların gittiğini görme ihtiyacı Karakoç'ta birkaç ay devam eder fakat sonra bu sürece alışmak zorunda kalır.[62]

Yıkımın Süreklilik Kazanışının Sebepleri

Necip Fazıl, 10 Ocak 1962 tarihli bir yazısında "1960 yılının 27 Mayısında bir yel esti. Nasıl bir yel? Hangi iklim değişikliğinden doğar, hangi dağdan kopup gelir, nerelerden hız alır ve nereye doğru eser?" diye sorar. Bu yelin, kirli çamaşır sepetimizdeki eşyayı hallaç pamuğu gibi savurarak meydan yerine serdiğini ve kesinlikle ihtilal ya da inkılap olmadığında ısrar eder. Ona göre, 27 Mayıs Hareketi, CHP bayırından yuvarlanıp gelip DP rampasında takla ata ata giden ruh ve ahlak çöküntümüzün her sahada ifşa edicisi olur. Üstelik bunları hadiselere 27 Mayıs Hareketinin kıymet hükümleri zaviyesinden bakmayan bir muharrir olarak söyleme gereği duyar. Bu hareketle ortaya çıkanların, yüreksizlik, fikir yokluğu, gerçeklik kaybı ve bilgisizlik halini ifadede bir "kimya kâğıdı" olduğunu hatırlatır. Cumhuriyet Halk Partisi'nden gelip, Demokrat Parti'de devam eden ruh ve ahlak çöküntüsünün şimdi heyelan devrine girdiğimizi bu bakımdan bu hareketin şifa yolunda bir ameliyat olduğunu, bundan dolayı şifa ihtiyacını keskin bir biçimde belirten ameliyata minnettar dahi olabileceğimizi hatırlatır.[63]

---

61 Sezai Karakoç, "Hâtıralar LXXXVIII Ağrı(Karaköse)- Yedeksubay Kıta Hizmeti", *Diriliş*, 7. Dönem, sayı: 88–99, 1990, s.10.

62 Sezai Karakoç, "Hâtıralar LXXXV Ankara-Van", *Diriliş*, 1990, Dönem:7, sayı:85, s.10.

63 Necip Fazıl, *Başmakalelerim 2*,s.161-162.

Benzer biçimde Karakoç, 27 Mayıs darbesi ile sonuçlanan 1950-1960 dönemi siyasî gelişmelerini geniş bir çerçeveden incelemeye ve Cumhuriyet döneminin bir kritiğini yapmaya çalışır. Buna göre halk, Demokrat Parti'yi 1950'de Cumhuriyet Halk Partisi'ne son versin diye seçtiği halde, DP günden güne iktidardan düşürdüğü bu partiyi güçlendirmiş 1957 sonrasında muhalefet katına yükseltmiştir. Oysa DP'nin CHP'nin basit ıslahatçı bir şubesi olmaktan çıkıp onu tam manasıyla ve kökten aykırı bir dünya görüşüne sahip olacak bir niteliğe sahip olması gerekirdi. 27 Mayıs darbesini sahip olduğu dünya görüşü ve fikriyat bakımından yorumlayan Karakoç, bu hareketin kendilerine inanç bakımından yeterli bir şey verilmeyen insanların neler yapabileceğini açıkça gösterdiği kanaatindedir. Gençlik yeni bir inanç mayalanmasına tâbi tutulmalıyken resmî eğitim ve öğretim Tek Parti devrinin kısır ve tekdüze ve öze dayanmayan slogancılığıyla sürüp gitmiştir. CHP ve darbeciler karşısında her şeye rağmen DP'yi savunan Karakoç'un, bu partiye dönük eleştirilerinin belli noktalarda Necip Fazıl'la örtüştüğü göz ardı edilmemelidir. Nitekim Necip Fazıl, bir metninde ruhî ve toplumsal planda yapması gerekenleri yapamayan DP'nin, 1960 gece baskınıyla yerle bir olmaktan kurtulamadığını söyleyecektir.[64] Karakoç, 1970'lerde baş gösteren toplumu, kasıp kavuran anarşi ve terör devrini, 27 Mayıs'ın açtığı "ruh uçurumunun karayemişi" olduğunu şöyle ifade etmiştir:

"Tarihimizde 27 Mayıs benzeri hareketler olmuştur; fakat her hareket daha sonraki bir karşı koyuşla tasfiye edilmiş, isyancılar cezalandırılmış ya da şu veya bu şekilde cezalarını çekmişlerdir. Ama 27 Mayısçılar cezalandırılmak şöyle dursun, her zaman yönetimlerce el üstünde tutulmuşlar, mükâfat üstüne mükâfata konmuşlar, arka plandan ülkeyi yönetmişlerdir. İşte bu sebeple illegal hareketler yüz bulmuştur. Nasıl olsa başkaldırı cezalandırılmayıp mükâfatlandırılıyor diye düşünerek olumsuz hareketlere girişenler için tam bir teşvik edici örnektir 27 Mayıs Hareketi. 12 Mart hareketi olsun, daha sonraki anarşi ve terör hareketleri olsun, hatta bugün zaman zaman birtakım girişimleri görülen terörist davranışları olsun, 27 Mayıs'ın ceza yerine mükâfatla karşılanmasından cesaret almış hareketlerdir diyebiliriz. Terörün kökünün kurutulması için hiç olmazsa manen 27 Mayıs hareketinden hesap sorulmalı, o hareketin hesabı görülmelidir. Bu olmadıkça terörün durmasını ummak bir hayal, boş bir seraptır."[65]

Türkiye'de çok partili hayata geçiş yıllarının aynı zamanda basının da canlanması, renklenmesi ve çoğalması anlamına geldiği bilinmelidir. 1945'ten 1950'ye uzanan zaman diliminde, türlü türlü düşünceleri yayan birçok dergi yayımlanır. 1960

---

64 Necip Fazıl, *Rapor 7/8,* Büyük Doğu Yayınları, 2009[Birinci Basım 1980], İstanbul, s.42.

65 Sezai Karakoç, "Hâtıralar XC Ağrı(Karaköse)- Yedeksubay Kıta Hizmeti-İstanbul", *Diriliş,* 1990, 7. Dönem, sayı: 91, s.8.

darbesinde aydınların ve gazetecilerin oynadığı rolün farkında olan Karakoç, sonraki yıllarda sosyalist ve komünist olarak anılan isimlerin önemli bir kısmını 1945 sonrası dönemdeki yayınların yetiştirdiği kanaatindedir. Gelgelelim halkın ana eğiliminin temsilcisi olma iddiasındaki DP'yi düşünce açısından temsil edecek kayda değer bir isim yoktur. Sadece bir iki yazarın kendiliğinden bu partiyi desteklemesi yeterli olmaz. Bu sebeple Karakoç, Burhan Belge, Mümtaz Faik Fenik gibi birkaç gazetecinin koca bir partinin düşünür kadrosunu oluşturmasından daha trajik bir şey olamayacağı kanaatini serdeder. Hem ayrıca Menderes'in kişisel eğilimleri dışında DP ileri gelenlerinin çoğunun böyle bir gereksinimleri bile yoktur.[66]İşte böylesi bir ortamda basın muhalefetle birleşerek ona yalan yanlış haberlerle destek sunarak adeta iktidarı yıkmak için elinden geleni ardına koymaz. Öyle ki Ahmet Emin Yalman, Hüseyin Cahit Yalçın gibi başyazarlar tam manasıyla hücuma geçer. İsmet İnönü'nün Meclis'i kızıştırmak için elinden geleni yaptığı esnada Demokrat Parti milletvekilleri kaygılı bir telaş içerisindedir. Karakoç, hemen bunun akabinde başlayan öğrenci ayaklanmalarını ve sıkıyönetim ilanını dahası Ankara'da akşam sokağa çıkma yasağı ilan edilmesini birbiriyle bağlantılı gelişmeler olarak ele alır. Kendisi bu yıllarda Ankara'da olduğunda vakit buldukça Mülkiyeliler Birliğine uğrar, arkadaşlarıyla biraz oturur sonra o zamanın iki iyi otelinden biri olan Cihan Palas'a gider. Dönemin gelişmelerini hatıralarındaki şu satırlarda bulmak mümkündür:

"İktidar, gereksiz sokağa çıkma yasağını uygulamakla yetinmedi. Halk evine kapanmışken, Menderes her gece radyodan halka seslenmede yarar gördü. Ancak bu yarar değil zarar verdi kendilerine. Halk hem içeri hapsedildiği hem de yetmezmiş gibi bir de kendine nutuk çekildiği, propaganda yapıldığı kanaatine vardı ki, haksız değildi. Bu DP'nin aleyhine oldu. Bir de Meclis'te Tahkikat Komisyonu kurularak muhalefet sorguya çekilince gerginlik daha da fazlalaştı."[67]

Hatıralarını kronolojik bir akışla yazmaya gayret eden Karakoç, darbeye yol açan sebepler bahsinde kimi zaman 1950'lerin başlarına uzanan birtakım değerlendirmelerde bulunur. Karakoç aslında şunun farkındadır, her ne kadar 1950 senesinde iktidar değişmiş, ahali hiçbir düşünce sistemi tarafından kontrol edilmeyen bir muhafazakârlık hareketini doğurma heyecanı içinde alt seviyede bir dine dönüş sürecini yaşıyor olsa da aydın tabakalarına hâkim olan zihniyet ise aynı kalmıştır. Aydın kadro, ekseriyetle Tek Parti devri ideolojisinin seçimlerdeki yenilgisini hazmedemeyen bir hınç içinde gergin bir psikolojiye şartlanmış durumdadır. Okul başta olmak üzere önemli kurumlar, CHP ideolojisi doğrultusunda yeni yetişen nesli yoğurmaya devam etmektedir. Basın, okul,

66 Sezai Karakoç, *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı I, Başyazılar,* s.162-163.
67 Sezai Karakoç, "Hâtıralar LXXXV Ankara-Van", Diriliş,

bürokrasi ve muhalefet tamamen eski düzenin yani tek parti döneminin zihniyeti içinde adeta yeni yönetimi köşeye sıkıştırmış vaziyettedir.[68]Gençlik CHP devrinin yerleşik tutumunu güçlendiren aynı sloganlarla yetiştirilmiş olduğunu pratik bir biçimde ortaya koymaktadır. Sezai Karakoç, bu noktadan sonra Demokrat Parti özellikle de Adnan Menderes'in halkla temasından kaynaklanan birtakım açıklamalarını önemseyerek oldukça iyimser çıkarımlarda bulunur. Buna göre Menderes erken Cumhuriyet devri uygulayıcılarının bir tipi olmanın dışına çıkmanın yollarını bulmuştur. Menderes'in önceki anayasaya uyma zorunluluğu olmadığını birtakım söz ve davranışlarıyla ihsas ettirişine dikkat çekilir. Buna karşın, gençlik ve aydınların iktidar tabakasının CHP zihniyetine yakın durmasından ötürü, iktidarla yaşanan kopukluk daha da katı hale gelmiştir. DP'nin homojen olmaması bir kısmının yaşananlardan rahatsız olması da parti içindeki gürültüler kopmasına, İsmet Paşa'nın da bunları büyük bir strateji ile muhalefet için kullanmasını beraberinde getirir. Karakoç; Cumhuriyet devrinin önemli simaları olarak İnönü ile Celal Bayar'ın 1950'lerden sonra bile Türkiye'yi idare etmekte direnmelerini, siyasî alanı "ihtiyarların kör döğüşüne" çevirmeleri olarak ele alır. Çünkü memleket genel olarak onların bu kavgasından hadsiz hesapsız zarar görmüştür.

Sezai Karakoç, 27 Mayıs sonrasında bir taraftan darbeye yardım eden solcuların şımararak birçok insan hakkında olur olmaz iftiralar attıklarını ifade eder. Bunun neticesindeyse ortalığa saçtıkları dehşetten dolayı halkın suskun kılındığını diğer taraftan da gizli cuntacıların darbe teşebbüsleri, yer yer sağcı öğrencileri devrimci öğrencilerin dövmesi, sınıf ve yurt baskınları, dernek ve dergilere yapılan baskınların toplumda büyük bir korku havası oluşturduğunu anlatır. 27 Mayıs'ın ne getireceği meçhul olan cunta hareketlerinden en büyüğünün Harp Okulu komutanı Albay Talat Aydemir'in 22 Şubat 1962 yılında giriştiği teşebbüs olduğunu anlatır. Ona göre, cuntacı Aydemir 27 Mayıs darbesinde önemli bir rol oynamış fakat istediğini elde edemediğinden başka arayışlar içerisine girmiştir. Bundan dolayı haklarında birçok söylenti çıkmıştır. Karakoç, bunların hiçbirine itibar etmez, ona göre Aydemir meselesinde önemli olan, Aydemir'in tam duruma hâkim olmuşken İsmet Paşa ile karşılıklı pazarlık yaparak kaybetmesidir. Olay etrafında söylenenleri detaylıca anlatan Karakoç, İsmet Paşanın blöf yaparak kazandığını oysa Aydemir ve arkadaşlarının İsmet Paşanın sözlerini dikkate almasalardı kesinlikle başarılı olacakları düşüncesindedir. Zira böylesi bir durumda ne İsmet Paşa ne de arkadaşları Meclis'e giremez, durumu olduğu gibi kabul eder, sonradan onları gizli gizli yıpratmaya çalışırdı. Fakat neticede Talat Aydemir ve arkadaşlarının kuracağı idare de güllük gülistanlık olamazdı. Ayrıca cuntalar birbirini devirmek için harekete geçeceğinden kurulacak olan rejim de

68 Sezai Karakoç, *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı II, Başyazılar,* s.192.

uzun sürmezdi. Nitekim Milli Birlik Komitesi'nde de bütün gayretlere rağmen çatlakların belirmesi önlenemez. Bunu fırsat bilen ordu onları etkisizleştirerek dört başı mamur olmasa da demokrasiye yeniden dönülmesini sağlayacaktır.[69]

Darbeyi yapan Milli Birlik Komitesi'nde fikir ayrılığı ve çarpışmalar uzun süre devam edip gider. Aralarındaki huzursuzluğun ayyuka çıktığı, birçok gruba ayrıldıkları hatta birbirlerini koridorlarda tabancayla kovaladıklarına dair söylentiler yayılır. Karakoç, Alparslan Türkeş'in "İhtilalci, dairesinden çıkıp evine giden bir subay gibi davranamaz. Başkalarını devirenler birbirlerini de devirebilirler. Hatta bir grup, öbür grubu uzaklaştırır yönetimden" dediğini aktarır. Nitekim bir süre sonra komitenin 14 üyesi bir gecede apar topar yurtdışına gönderilir. Bu operasyonu yapanlardan başında Cemal Madanoğlu'nun bulunduğunu söylediklerini anlatan Karakoç, bundan yararlanan bir grup subayın, ordu içinde yeminliler adlı yedi yüz kişilik bir örgüt kurduğunu aktarır. Örgütün başı da zamanın Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'dır. Örgüt, ordunun tekrar kışlaya dönerek siyasî düzenin normale dönmesini savunmaktadır. Bu grup Milli Birlik Komitesine 14 maddelik bir ültimatom verir. Bunu hazmedemeyen Cemal Madanoğlu, Milli Birlik Komitesinden istifa eder fakat komitenin diğer üyeleri, politik kişiler olduğu için ordunun isteklerini kabul etmiş görünürler. Ordu da dışa karşı komitenin itibarını korumayı seçer akabindeyse çok partili hayata geçilir. Aslında Milli Birlik Komitesinin çeşitli kanatları kendi başlarına kalsalar, daha uzun yıllar ülkeyi askeri rejimle idare etmek noktasında kararlıdırlar.[70]

---

69 Sezai Karakoç, "Hâtıralar CIII", *Diriliş,* 1990, 7. Dönem, sayı:95 s.7. Karakoç, hatıralarının devamında Talat Aydemir ve arkadaşlarının bir yıl sonraki ayaklanmaları üzerine de yorumlarda bulunur. Ona göre bu ayaklanma bir komplodan ibaret olduğunu, Aydemir ve arkadaşlarını cunta faaliyetlerinden dolayı onları asla affetmeyen İsmet Paşa'nın kendi ve katı devlet görüşü için tek taraflı olarak düşünmek ve çalışmak şeklindeki yaklaşımından bağımsız olarak ele alınamayacağını ifade eder.

70 Sezai Karakoç, "Hâtıralar XC Ağrı (Karaköse)-Yedek SubayKıta Hizmeti)", *Diriliş,* Yıl: 32, Dönem:7, sayı: 91, s.6. 27 Mayıs hareketinde memlekette kimseden karşı ses çıkmayışına da değinen Karakoç, sadece gazetelerde Ahmet Çiftçi isminde birinin kamyon arkalarına halkı başkaldırmaya çağıran bir kâğıt yapıştırmaya çalıştığını aktarır. Ahmet Çiftçi o yıllarda idam talebiyle yargılanan bir Adalet Partilidir.(Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs- 12 Mart,* s.91.) Kendisi mahkemede açıkça halkı 27 Mayıs'a karşı harekete çağırdığını söyleyerek korkusuzluğuyla herkesi şaşırtır. Babası ise oğlunu kurtarmak için, dokuz yaşındayken düştüğünde başında oluşan yarıktan dolayı oğlunun korkusuz hale geldiğini söyleyerek oğlunu kurtarmaya çalışır. Ahmet Çiftçi bunu kabul etmemesine karşın, adli tıpta çalışan bir kadın ve tabipler gerekli işlemleri yaparak kendisini idam edilmekten kurtarırlar. Çiftçi ile sonradan arkadaş olan Karakoç, onun hapishanedeyken İstanbul'a gelen her yüksek rütbeli subay tarafından görüldüğünü ve dövüldüğünü anlatır. Sezai Karakoç, "Hâtıralar CIII", *Diriliş,* 1990, 7. Dönem, sayı:95 s.7.

Müştereklikler Çerçevesinde Birkaç Not

Darbeden bir hafta sonra tevkif edilen Necip Fazıl, Yassıada'da örtülü ödenekten dolayı şahit olarak Yassıada'ya çağrılır. Daha sonra ise darbeyle genel af çıktığı halde, sonradan yapılan bir yorumla yahut Karakoç'un ifadesiyle "tamamen gayri hukuki bir tefsirle" Necip Fazıl'ın bazı mahkûmiyetleri af kapsamı dışında sayılır. Karakoç, Necip Fazıl'ın durumunun genel af kapsamına girmesine karşın affedilmemesini, yazdığı bazı yazıların[71] 27 Mayısçıların hoşuna gitmemesiyle izah eder.[72] Necip Fazıl epey sonra; 30 Eylül 1964 tarihli *Büyük Doğu* dergisinde, basın affına rağmen affolunmadığını askeri tecrit yerlerinden öte sivil hapishanelere sürülerek kendi tabiriyle tam yedi mevsim, gözyaşı süngeri duvarların rutubetini içmek zorunda bırakıldığını ifade edecektir.[73] Kendisi "haraç isteklilerinin kulüp basmaları şeklinde gece baskını olarak yaftaladığı 27 Mayıs 1960'ı sureta operet bir ihtilal" olarak değerlendirir. Nesillerin arasını makaslayan manevi suikastlar, kokmuş bir sosyalizm havasına menfez açmaktan gayrı hiçbir manası[74] olmayan bu darbeyi, belli başlı bir fikir ve gaye uğrunda görmez, çıkartma kâğıdı usulü sehpalar kurulmasını, siyasî idamları, hakikat fahişesi profesörlere ısmarlanan fetvaları, anayasa hazırlanmasını, darbecilerin tabii senatör olmalarını tahfif ederek eleştirir.[75]

Karakoç, 1950'lerden itibaren daha çok *Büyük Doğu* ve Necip Fazıl'la yakın temasta oldu. *Büyük Doğu*'nun sanat ve edebiyat sayfalarına yazıları ve tercümeleriyle katkıda bulundu. Karakoç'un düşünce yazılarının önemli bir kısmını teşkil eden siyasî yorumlarına yakından bakıldığında belli ölçüde Necip Fazıl'la ciddi benzerlikler taşıdığı fark edilecektir. Karakoç'un 1950'li yılları değerlendirmesi Necip Fazıl'la önemli ölçüde benzeşir. Her iki isim de 1950 öncesini, büyük bir baskı ve suskunluk dönemi olarak ele alır ve DP'nin seçimleri kazanmasını pasif devrim olarak görür. Milletin fırsat bulduğu anda CHP'yi sırtından atmasını ve DP'ye sarılmasını önemli bulur fakat bu partinin bazı kişiler müstesna çoğunlukla CHP içinden çıkmış olmasını hatırlatır, partinin milletin bazı isteklerini yerine getirmekle birlikte köklü bir öze dönüş hareketini gerçekleştiremediğini tespit noktasındaki müştereklikler de oldukça fazladır. Ayrıca her iki isim de Anayasa

---

71 Necip Fazıl, bu yazının Atatürk'e hakaret isnat edilen bir yazı olduğunu söyler. Bkz. *Cinnet Mustatili*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2013[Birinci Basım, 1953] s.284.

72 Sezai Karakoç, "Hâtıralar XC Ağrı(Karaköse)- Yedeksubay Kıta Hizmeti-İstanbul", *Diriliş,* 1990, 7. Dönem, sayı: 91, s.7.

73 Necip Fazıl, *Hadiselerin Muhasebesi 3,* Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2019[Birinci Basım, 2003], s. 9.

74 Necip Fazıl, *Moskof,* Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2010[Birinci Basım, 1973], s. 338.

75 Necip Fazıl, *İhtilâl,* Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2012[Birinci Basım, 1976], s. 359-360.

başta olmak üzere büyük ve köklü değişiklikler yaparak bir zihniyet devrimine zemin hazırlamaktan geri duran DP, millet arkasında olmasına rağmen köklü reformlar yapmaktan kaçındığını belirtme gereği, duyarlar. Hem fikir partilerinin kurulmasına hem gerçek çoğulcu basının oluşmasına katkı sunmaması dahası CHP taraftarlarını tam manasıyla köşeye sıkıştırmamasından dolayı Sezai Karakoç'un yaptığı eleştiriler de Necip Fazıl'ı akla getirir.[76]

Sola Açılan Kapı

Karakoç'un 27 Mayıs Hareketine yönelttiği bir diğer eleştiri ise, bu darbenin akabindeki uygulamaların sola büyük bir imkân tanımasıdır, zira bu ciddî bir farklılaşma yaratmakta ve oluşan değerler karmaşası içerisinde toplumun çözülmesi daha da hızlanmaktadır. Karakoç, 27 Mayıs darbesi döneminde psikolojimizin çok hassaslaştığını belirttiği yazısında, bu darbenin akabinde birdenbire dışarının ve geçmiş elli yılın farkına vararak uyanıp ayağa kalkabilme ihtimalimizin söz konusu olduğunu fakat bunu yapamadığımızı belirtir. Ülke olarak kaybımızın anlamını, duraklamamızın dramını ve her şeye rağmen önümüzde açık duran gelecek zaman alternatiflerini, fırsatlarını kavrama ve değerlendirme imkânlarını elimizden kaçırmış olmamıza hayıflanır. Çünkü darbeden sonra içine düşülen büyük ruh boşluğu yıllarında, tarihî mirasımızdan yararlanarak yeni bir hayat kurma ihtimalinin sosyalizmin yeni nesillere bir dünya görüşü olarak sunulmasıyla kaybolduğuna değinir. Kendimize gelme fırsatını kaybedişimizde, topluma yön veren kadronun günden güne dıştan gelen çözüme doğru hızla kayışının tesiri yabana atılamaz.[77] Karakoç, İkinci Dünya Savaşından sonraki şartlar içerisinde az çok kendini duyurmaya ve üzerindeki sistematik baskıyı hafifletmeye başlayan yerli inanç, düşünce ve kültürel hayatın 1960 sonrasında, darbeyi kendine paravan yapmak isteyen devrimcilerin yeni bir baskısıyla karşı karşıya kaldıklarını ifade eder. Dahası, dönemin sosyalistlerinin 27 Mayıs darbesinden aldıkları cesaretle, bunu kendileri için önemli bir imkâna dönüştürmelerini başka ülkelerdeki sosyalizm uygulamalarıyla denk görür. Darbeden sonra birden birtakım üniversite mensubu veya gazetecilerin birden sosyalizm tezini ortaya atmış olmalarını manidar bulan Karakoç, 27 Mayıs'a arka çıkan solcuların sosyalist devrim yapılması gerektiğini ileri sürmeye başlamalarını doğrudan darbeyle ilişkilendirir.

1960'lar bir bakıma sol akımların teorik ve pratik tartışmalarının gündeme geldiği yıllar olmuştur. III. Enternasyonalde Lenin tarafından ortaya atılan Üçüncü Dünya ülkelerindeki milli burjuvaların, ordu öncülüğünde kapitalist aşamayı atlayarak sosyalizme ulaşabileceği konuşulan bu dönemde gündeme gelen konular

76 Sezai Karakoç, *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı II, Başyazılar,* s.192.
77 Sezai Karakoç, *Sütun 1*, s.39-40.

arasındaydı.[78] Bu tez daha çok kökü III. Enternasyonalde olan Komünist Partilerin takipçileri tarafından dile getirilmekteydi. Türkiye'de ise, demokrasi yoluyla değişimin, halkın geleneksel bağları nedeniyle mümkün görülmemesi özellikle *Yön-Devrim* hareketi tarafından benimsenmişti.[79] Karakoç, *Yön* dergisinde toplanan solcu aydınların bir kısmının tepeden inme bir ihtilalle sosyalizme geçmesi gerektiğini önermelerini, Mülkiyeliler Birliğindeki arkadaşlarının, Halk Partili aydınların birden bire "Türkiye'yi ancak sosyalizm kurtarır" tezine gelmelerini tuhaf bulur. Onun anlatımına göre, sosyalizmi savunan bu kişilerin pek çoğuna darbeden bir iki yıl önce sosyalizmden bahsedilse, kendilerinin bunun karşısında bir reaksiyon göstermemeleri düşünülemezdi. Bu furyaya kapılanlar, eskiden beri sosyalist olan bir iki kişiyi artık sosyalist bile saymıyor hatta küçümseme yarışındadırlar. Türkiye'nin sınıflı toplum olmadığını savunanların darbeden sonra sınıflı toplum savunusunu gündeme getirdiklerinin görülmesi Türkiye'de aydınların grup halinde kanaat değiştirdiklerinin kanıtlarından biri olarak zikredilebilir.[80] Buradan hareket eden Karakoç, 27 Mayıs'ın toplum ruhunu alt üst ederek beklenmeyen sonuçlar doğurduğunu defalarca hatırlatır.[81] Solcuların bu şekilde ortaya çıkmaları karşısında sağ kesimin de kendi fikirlerini savunarak yazmak için cesaret kazanmasına sebep olur. Bir önceki dönemde yani DP devrinde sağ, sol veya herhangi bir fikri savunan yazılar kaleme almak oldukça zordur. Zira mahkeme, hapis adeta Demokles'in kılıcı gibi yazı yazanların üzerinde durmaktadır. 27 Mayıs darbesi sonrasında DP vekilleri yargılanmak için Yassıada'ya götürülmekle kalmamış, partiye bağlı gazeteler ve onların yazarları da susturulmuştur. Hal böyle olunca darbe sırasında ve sonrasında İslâm'a bağlı sağ basın organının bulunmayışı birtakım ciddî sorunlar doğuracaktır. Demek ki, 1960 askerî darbesinin ardından ülkenin yönetiminde egemen olan güçler, kamuoyunu fikir yahut kanaat oluşturma noktasında şartlandırma tekelini elinde tutmayı istemekte ve bunu önemli ölçüde gerçekleştirmektedir. Karakoç, bu dönemde günlük bir gazetenin bulunmayışını, basının hep İslâm'a yabancı ya da düşman kişilerin elinde bulunuşunun büyük bir ıstırap kaynağı olduğunu hatırlatacaktır. Çıkan gazetelerin uzun ömürlü olmaması bu yöndeki girişimleri de daha baştan kaygılandırır. 1961-62 yıllarında solcuların adeta bayrak açarcasına yazı yazmaya soyunmaları, sağ kesimin de sol derecesinde olmasa da düşüncelerini orta

---

78 Sovyetlerde Stalin bunu bir döneme kadar benimsedi fakat 1930'lu yıllarda vazgeçti, uygulamadı ama açıktan da reddetmedi. 1960'larda Sovyetler genel olarak barış içinde bir arada yaşamayı savunuyordu. Devrime ulaşmada farklı yollar tezini sahiplenmelerinden dolayı doğrudan bu tezin sahiplenicisi olmadılar.

79 Özgür Mutlu Ulus, *Türkiye'de Sol ve Ordu (1960-1971),* s.373.

80 Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs- 12 Mart,* s.10.

81 Sezai Karakoç, "Hâtıralar CI Ağrı(Karaköse)- Yedeksubay Kıta Hizmeti-İstanbul", *Diriliş,* 1990, 7. Dönem, sayı: 92-93, s.8-31.

koyma imkânı elde etmelerine zemin hazırlar.[82] Ayrıca ihtilalin hemen akabinde Marksistlerle hareketlerini birleştiren darbecilerin ağır bir taktik hatası yaptıklarını belirtir.[83] Çünkü onların tercihleri, siyasî hayatımızı sancılı, sarsıntılı ve depremli kılmış bundan dolayı on yılda bir, yeniden tepeden inmiştir. 1960'lı yıllardaki bazı gelişmeler sonraki yılların terör ve anarşi dönemini haber vermiştir. Fakat politikacılar, sonunu önceden görüp kestiremediklerinden kesin önlemler alamazlar hatta kimi zaman başka politik kazançlar için olayları azdırmaktan geri durmazlar.[84]

12 Mart Muhtırasına Giden Yol

Karakoç, 1960-1980 arasında yaşanan dönemi çok iyi inceleyip değerlendirmek gerektiği kanaatindedir. 1946'da girilen çok partili hayat, 1950'de kesinlik kazanarak yeni bir dönemin başlamasına zemin hazırlar. Artık seçim sisteminden ve halkın sosyokültürel yapısından dolayı fiilen iki partili sistem kaçınılmaz hale gelir.1960 darbesinden sonra, Türkiye cuntacıların şokundan yavaş yavaş çıkarken askerler bir nevi iç darbe yapıp emir komuta zincirine dayalı ordu disiplini ile birlikte sivil hayatın da çok partili düzene girmesini sağlamışlardı. Cuntayı tamamen kendine bağlayamayan ve cunta içi çekişmelerden iyice pirelenen İsmet Paşa da çok partili hayata geçmeyi engelleyememişti. Yani Demokrat Partililer veya Cumhuriyet Halk Partisi karşıtlarını bölmek için Yeni Türkiye Partisi (YTP)kurulmuştu. Adalet Partisi ise Demokrat Partinin varisi olmak için kurulmuştu.[85] AP'nin örgütlenemediği yerlerde halk partisine yönelmeyen vatandaşlar ister istemez Yeni Türkiye Partisi'ne oy vermek durumunda kalır. Seçim sonucunda oylar bölündüğü için hiçbir parti tek başına iktidar olamaz. Demokrat Parti geleneğinin oyları iki parti arasında bölündüğünden CHP en çok oyu alan parti konumundaydı. Fakat aldığı oylar onun tek başına iktidar olma imkânı tanımıyordu, CHP tek başına iktidar

82 Sezai Karakoç, "Hâtıralar CI Ağrı(Karaköse)- Yedeksubay Kıta Hizmeti-İstanbul", *Diriliş,* 1990, 7. Dönem, sayı: 92-93, s.8-31.

83 Sezai Karakoç, *Sütun 1,* s.234-235.

84 Sezai Karakoç, *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı I, Başyazılar,* s.170.

85 Adalet Partisinin kurucusu Ragıp Gümüşpala, ihtilâlin ilk günlerinde 3. Ordu Komutanıdır. Kısa bir süre MBK tarafından Genelkurmay Başkanlığına getirilen Gümüşpala, bir müddet sonra gözaltına alınarak emekliye sevk edilir. Ordu çok partili düzene geçiş kararı verince, Demokrat Partili kitlelerin büsbütün kontrolsüz kalmaması için, kendileriyle aynı fikirde olmasa da, asker olan Gümüşpala'nın kurulacak sağ partinin başına getirilmesi uygun görülmüştü. Böylece AP kurulmuş ve başına Gümüşpala getirilmişti. Süleyman Demirel de askerliğini yedek subay olarak Genelkurmayda yapmış hemen ardından milletvekili olarak AP saflarında Meclis'e girmişti. Asker olmasından kaynaklanan düzen anlayışıyla, dosya sistemiyle çalışarak AP'yi kurup geliştiren Gümüşpala hakkında daha ayrıntılı yorumlar için bkz. Sezai Karakoç, "Hâtıralar XC Ağrı (Karaköse)-Yedeksubay Kıta Hizmeti)", *Diriliş,* Yıl: 32, Dönem:7, sayı: 91, s.7.

olamayınca koalisyon seçenekleri gündeme geldi. Bir manada önceki on yılda yaşanan büyük gerginliklerin patlamaya sebep olmasından dolayı fiilen de çok partili hayata geçilir.[86]Yaşanan sıkıntıları ortadan kaldırmak için, seçim sistemini çoğunluk sisteminden nisbi temsil sistemine çevirerek küçük partilerin ortaya çıkmasını sağlamak bir yanıyla çözüm gibiydi. Fakat bu, dayanıksız ve zayıf hükümetler, ikide bir devrilen koalisyon hükümetleri devrini başlatır. Anarşi ve terör de dönemin asıl özelliği olunca toplum ve ülke olarak yok olmanın eşiğine geldiğimizi hatırlatan Karakoç şu değerlendirmeleri yapar:

"Şimdi geriye dönüp baktığımızda, 27 Mayıs ihtilâline götürenin, iki partili sistem olduğunu sanmamız gibi, 1960-80 arasındaki anarşi dönemini çok partili oluşumuza bağlamamız doğru olmaz düşüncesindeyiz. Ancak, toplumun içindeki gizli gerginlik potansiyeli, 1950-1960 arasındaki iki partili sistemin ortaya çıkmasında yardımcı ve kolaylaştırıcı rol oynamıştır diyebiliriz. Aynı şeyi, 1960 sonrası dönem için de, çok partili sistemin, anarşi ve teröre yataklık yaptığını söyleyebiliriz.

Şu ayrımı fark etmeliyiz iki büyük partili hayat, 1950-1960 arası gerginliğin sebebi değil, kolaylıkla yeşerip bittiği bir ortamdır. İrili ufaklı parti düzeni, anarşi ve terörü doğuran unsur değil, belki besleyen unsur olmuştur.

Yani bir arada bulunmakla sebep-netice bağıyla bağlı olmayı bir görmemeliyiz. 1950-1960 arasında gerginlikle iki partili düzen bir aradadır, 1950-1960 arasında da anarşi ve terörle çok partili düzen bir aradadır. Bu bir aradalıktan gerginliğin lehine tehlikeli ve talihsiz gelişmeler olmuştur. Ancak, buna bakıp o devirlerdeki siyasî ya da toplumsal kargaşayı tümüyle siyasî sisteme bağlamak, karmaşık yapıdaki tarihî- sosyolojik vakayı, fazla soyutlanmış bir sebebe irca etmek olur. Oysa, olay da kompleks, sebepler de komplekstir."[87]

Aslında 27 Mayıs darbesi bir bakıma bunun neticesinde patlak vermiş fakat darbeden sonra devlet bu kez tam aksi istikamette adeta çoluk çocukların elinde kalmıştır. Nitekim korkunç bir darbeyle devrilen DP mirasına sahip çıkma iddiası olan, halkın bin bir fedakârlık, sabır ve çilesiyle kurulan ve 27 Mayısçıların büyük baskısı altındaki AP'nin başbakanı olan Süleyman Demirel 42 yaşındadır. Tek adam portresi çizmekte son derece mahir olan Demirel döneminde de düşünce açısından zayıflık devam etmiştir. Ciddî bir fikir hamlesine sahip olamayan bu

86 Sezai Karakoç, "Hâtıralar CVII Kilis- Urfa-Akçakale-Viranşehir- Siverek-İstanbul-Karacabey-Yenişehir-Mudanya-İstanbul", *Diriliş*, 1990, 7. Dönem, sayı: 100-101, s.19.

87 Sezai Karakoç, *Çağ ve İlham IV Kuruluş*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2012[Birinci Basım 1996], s.81-82.

parti, izleyeceği düşünürleri aramak yerine, kendi kendine oluşan Aydınlar Ocağı gibi birkaç teşekkülü sömürmekten öte ciddi bir fikrî tavır takınmamıştır.[88] Anayasa ve anayasal kuruluşlar konusunda hiçbir direnme yapamayan Demirel, bürokrasiye kulak kabartarak halktan uzaklaşmış, ihtilalcileri şımartmış, 1970'li yılların o korkunç anarşi ve terör devrini hazırlamıştır.[89]

12 Mart Muhtırası: Çapı Küçük Doğrultusu Aynı

Necip Fazıl, Millî Mücadelenin ardından yapılan düzenlemelerin, toplumu çürütücü bir ruh iklimi getirdiğini ve bu süreçte açılan sükût çığırının, 1960 gece baskını ile halka dayanmayan devlerin bağırsaklarını dökme sürecinin 1971 şartlarına kadar devam ettiğini düşünür.[90] Aslında benzeri bir yaklaşımın daha derinlikli değerlendirmesi büyük ölçüde Sezai Karakoç'un hatıralarında karşımıza çıkar. 27 Mayıs'ı millete karşı yapılmış ve etkileri halen devam eden bir süreç olarak ele alan Karakoç'un, 12 Mart Muhtırasına dair değerlendirmeleri birkaç bakımdan önemlidir. Ona göre, 12 Mart Hareketi, toplumun gidişini etkileyen ve 27 Mayıs doğrultusunda fakat ona göre küçük çapta bir harekettir. Bu bakımdan genel olarak sağın 12 Mart'ı sahiplenişi gibi bir tutumdan farklılık arz eder onun değerlendirmeleri. Karakoç, muhtıranın mahiyetini değerlendirirken, 27 Mayıs Hareketine direnen milletin, Adalet Partisini büyük bir mücadele ve ezici bir çoğunlukla iktidara getirdiğini ama bu partinin başına gelerek onu bürokrasiye yakınlaştıranların, partiyi milletin azim ve kararlılığını göstermekten uzaklaştırışlarına dikkat çeker.

Karakoç, tıpkı 1950-1960 arasında olduğu gibi sonraki on yılda da bazı konularda milletin arzusu istikametinde kararlar alındığını fakat önemli ölçüde şer kuvvetlerin halkın yerli düşüncesini tahrif eden birtakım hareketlere bile isteye göz yumulduğu kanaatindedir. Bu bakımdan önce, DP gibi AP'nin de çelişkili ve alacalı bulacalı olduğunu tespit etmekle işe başlar. 1970-1980 arası için bu yılların olumsuz mirasından kalkarak tam manasıyla terör yılları olarak anılmayı hak ettiğini ifade eder. Yöneticilerin samimiyet ve cesaretle kötülüğün üzerine gitmekten ziyade kötü politikacılık oyunları sergilediklerini bunun neticesinde de 12 Eylül 1980 hareketinin doğduğunu, bunun da kötü ile iyiyi aynı anda durdurduğunu hatırlatır.[91] Bundan dolayı tek tek darbeler hakkında kimi zaman ufak farklılıklar arz eden değerlendirmeler yapmış olsa da, memleketin her ne olursa olsun darbeleri yaşamaması gerektiğini düşünür. Darbelerin kimi ülkeye

---

88 Sezai Karakoç, *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı I, Başyazılar,* s. 163.
89 Sezai Karakoç, *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı II, Başyazılar,* s.67-68.
90 Necip Fazıl, *Başmakalelerim 3,* Büyük Doğu Yayınları, 2008 [Birinci Basım, 1995] s.286.
91 Sezai Karakoç, *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı II, Başyazılar,* s.142-143.

felaket getirmiş kimi de ülkeyi kurtarmış olsa bile getirdiği yan etkilerle bazı olumlu gelişmeleri de menfileriyle birlikte durdurucu rol oynayan oluşların bir daha tekrarlanmaması için, siyasî iktidarın ne şekilde belirleneceği konusunda kesin bir mutabakata varılması gerektiği kanaatindedir.[92]

1969 sonrasında memleketin içine düştüğü siyasî manzarayı iç açıcı bulmayan Karakoç, iktidar partisi AP'nin bölünmesini, Demirel'in parti içinde çok dar bir çevreye sıkışıp kalmasını, muhafazakâr ve milliyetçi çevreleri partiden dışlamasını tahlil eder. Diğer taraftan toplumun bunalmasını, aydınların iç açıcı olmayan durumunu irdeler, toplumsal, siyasî ve ekonomik zaviyeden birtakım değerlendirmelerde bulunur ve memleketin gidişatını son derece umutsuz görür. Memuriyete dönmek için tekrar girişimlerde bulunduğu 1971 baharında 12 Mart Hükümet darbesi olur.[93] Bu gelişmeleri yakından takip eden Karakoç süreci ana hatlarıyla şu şekilde yorumlar:

"Üç generalin muhtırasına istemeyerek, hatta rivayete göre ağlayarak katılan Genel Kurmay Başkanı'nın da onayıyla Hükümet düşürüldü. Demirel hiç direnmeden istifa etti. Meşhur şapka hikâyesi bu sebeple doğdu. Demirel'in direnmemesi bir hataydı.[94] Halkın büyük desteğiyle seçilmişti iki kez. Bazı sıkıntılar vardı ama bunu yine sivil çözümlerle aşmak gerekirdi. Fakat her zaman olduğu gibi, Demirel bir çözüm üretemedi ve en ufak bir direniş göstermeden iktidarı bıraktı. Gerçi Meclis feshedilmedi ve partiler kapatılmadı, fakat hepsi bir bakıma devre dışı kaldı. Solcular, bir takım reformlar yapmak isteyen ve Amerika'dan getirilmiş "beyin takımı" denen yeni kadroyu destekleyerek avuçlarının içine almak istiyorlardı. Başbakan Nihat Erim, bir yandan askerlere, bir taraftan "beyin takımı"nın, bir taraftan demokrasi geleneğinden kalan alışkanlıklarının, bir taraftan da belki

92 Sezai Karakoç, *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı II, Başyazılar,* s.155.

93 Necip Fazıl, 16 Mart 1969 tarihinde atandığı Genelkurmay Başkanlığı sırasında, 9 Mart 1971 darbe teşebbüsüne mani olmak için 12 Mart Muhtırasını verip, Millî Demokratik Devrim'in ilk aşaması olan askeri darbeyi gerçekleştirmek isteyen genç subayları ordudan atan Memduh Tağmaç'ı önemser. Bunun altında yatan sebep de Türkiye'de solun mevcut bütün kurum ve organlarıyla kumandanlara öpücükler göndermeye başlamasıdır. Muhtıranın ardından sola yakın olan subayların tasfiyesini alkışlar. Kuvvet komutanlarını milliyetçi bir mihrak etrafında toplanmış görmekten büyük bir saadetin olamayacağını belirtir, Allah'tan milliyetçi ideolojiye sahip bir askeri otoriteyi memlekete nasip etmesini diler. 12 Mart sonrasında kumandanlarca murakabeli ve partiler arası beylik tiplerden bir hükümet teşekkül ettirilmesini elzem görür. Fakat ilerleyen aylarda bu konuda özellikle Nihat Erim'den sonra hayal kırıklığı yaşayacaktır. Gelenlerle gidenler arasında esas bakımından büyük bir fark olmadığını ve ne olursa memlekete olacağı şeklindeki kötü alışkanlığın devam edeceği kanaatindedir. Bkz. Necip Fazıl, *Hadiselerin Muhasebesi 3*, s.202-209.

94 Benzer bir değerlendirme için bkz. Necip Fazıl, *Bâbıâli,* 2013[Birinci Basım 1975], Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, s. 325.

Amerika'nın, NATO'nun arasında kalmıştı. Bir yandan da eylemler sürüyordu. Askerlerin de aralarında hemfikir oldukları söylenemezdi. Hükümetin düşürülmesi ve Demirel'in yönetiminden uzaklaştırılmasında birleşmişlerdi ilk anda. Fakat sonra düşünceler ayrılıyordu anlaşılan. Nitekim ilk sıralar sol hava hâkim oldu. Ama sonradan Batılı anlamda sağa kayış başladı. İleriki yıllarda Anayasa'da yapılan değişiklikler, 11'lerin hükümetten ayrılması, Ferit Melen'in iktidara gelişi, anarşi ve terör olaylarının tam tasfiyesi, solcuların giderek etkinliğini yitirdiğini gösterir."[95]

Ona göre, darbecilerin kendi aralarında bölünmeleri, Türkiye'nin yeniden demokratik hayata geçişini mümkün kılar. Bu bakımdan Karakoç'un 1960 ve 1971 askerî müdahalelerine yaklaşımı belli bir tutarlılık arz eder. Ona göre 12 Martçılar da tıpkı 27 Mayısçılar gibi kendi aralarında anlaşamamışlardır. Siyaset ve ekonomi alanında birtakım görüş ayrılıkları vuku bulmuştur:

"Nasıl 27 Mayısçılar aralarında bölündükleri için, Türkiye yeniden demokrasiyi deneme imkânını bulmuşsa, on yıl sonra 12 Martçıların da aralarında anlaşamamaları, demokrasi hayatındaki bu kesintinin de sonunu getireceği sezildi. Attila Karaosmanoğlu'nun grubu olan 11'ler eskilerle yapılacak reformlar konusunda anlaşamadı. 11'ler aşağı yukarı bütün bakanlıklarda birtakım tasfiye ve düzenlemeler yapmışlardı. Sıra Merkez Bankasına ve Maliye Bakanlığına gelmişti. Fakat Merkez Bankasında Naim Talu ve arkadaşları direniş gösterdiler. Maliye Bakanlığında da Adnan Kafaoğlu ve Erdoğan Nirun karşı koyacak bir psikolojide idiler. Adnan Bey ve Erdoğan daha çok Demirel'i tutuyorlardı. Erdoğan, açık açık 12 Martçıları tenkit ediyordu. Gazetelerde Attila'nın Batı'ya yetişmemiz için 2659 yıl gerektiği yolundaki bir sözü yayınlanınca büyük bir gürültü koptu."[96]

Karakoç, 12 Mart sonrasında ordunun normal bir düzen kurulmasına yol vererek Batı uygarlığı seviyesini yakalayabilmek için perde arkasından ülkeyi yönetmeyi seçtiği konusundaki yaklaşımlar konusunda herhangi bir yorum yapmaz. Bazı yorumcuların, zamansızlıkla eleştirdiği normal siyasî hayata dönüşü tümüyle darbecilerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklara izah eder.

12 Mart döneminin başbakanı Nihat Erim'in çok güvendiği ve başbakan yardımcılığına getirdiği Attila Karaosmanoğlu, Sezai Karakoç'un sınıf arkadaşı olup Erim tarafından Amerika'dan çağrılmıştır. Dünya Bankasında çalışan Karaosmanoğlu, devletin dış ödemeler bakımından sıkıntılarını giderecek bir isim olarak öne çıkar. Ayrıca Karaosmanoğlu, Erim'in 1950'li yıllarda Menderes'e karşı mücadelesinde öğrencilerin kurduğu Fikir Kulübü'nün önde gelen isimlerinden

95 Sezai Karakoç, "Hâtıralar CIX İstanbul-Ankara-Memuriyete Dönüş", *Diriliş,* 1991, 7. Dönem, sayı 123–124, s.19.

96 Sezai Karakoç, "Hâtıralar CX Ankara", *Diriliş,* Yıl: 32, Dönem:7, sayı: 125-126, s.11.

biridir. Karakoç'un zaman zaman Karaosmanoğlu dâhil başka isimlerle bu dönemde görüşmesi söylentilerin yayılmasına sebep olur. Güya Karakoç, birtakım ödünler verecek onlar da kendisini mahkemelerden kurtaracaklardır. Oysa mesele bunun tam aksi istikamette cereyan etmiştir.[97] Zaten bu dönemin başka bir özelliği mahkemelerinin devam ediyor oluşudur. İstanbul'da devam eden davasını temyize vermiş, mahkeme 12 Mart'tan bir yıl sonra *İslâm'ın Dirilişi* kitabı çerçevesinde daha evvel verilen beraat kararını tek bir cümleyle bozmuştur. Oysa yıllardır süren davada birçok profesör fikir beyan etmiş birbiri ile çelişen düşünceler ve görüşler ileri sürmüştür.[98] Söylentilerin aksine, hükümetin devrildiği 12 Mart sürecinde Sezai Karakoç'un mahkûmiyeti meselesinde herhangi bir değişiklik olmamıştır.

12 Mart darbecilerinin aralarında çıkan ihtilaftan dolayı, çok partili hayata dönülmesini olumlu bir gelişme olarak yorumlayan Karakoç, solun kahir ekseriyetinin parlamenter sistemi eleştirerek ordunun yönetimi tekrar siyasî partilere bırakmasına karşı çıkan tavırlarından farklılaşır. Bu bakımdan yazılarında ordunun kurtarıcı bir siyasî aktör olarak görülmesi söz konusu değildir. Karakoç'un anılarında, muhtıra ve müdahaleden sonraki gelişmeleri özellikle teknokratlar cephesinde yaşananları yakından takip ettiğini rahatlıkla görmek mümkündür.12 Mart idaresi siyasî partileri kapatmadığı için, hükümet CHP, AP ve bağımsızlardan oluşturulmuştu. Karakoç, hatıralarında bu dönemi daha somut gelişmeler üzerinden değerlendirmeyi tercih eder. Ona göre Ferit Melen zamanında hemen hemen anarşi ve terörün önü alınmış gibidir. Buna mukabil Sümerbank mallarına büyük zam yapılmasında olduğu gibi ekonomide büyük hatalar yapılmıştır. Oysa bu o zamanlar çok tepki çekecek bir olaydır. Ekmek de birden üç katı fiyatına çıkınca Adalet Partisi'nin itibarı yavaş yavaş sönmeye başlar. Emekli bürokratlar ve askerlerin önemli bir kısmının siyaset yaptığı AP karşısında, İsmet İnönü, askerlerden hesap soracağını dile getirerek önemli bir adım atar. Bir müddet sonra CHP içinde İnönü'nün tasfiye edilmesinin ardından Bülent Ecevit yükselişe geçer ve CHP birdenbire hükümetten ayrılma kararı alır. Hükümetin neredeyse tüm icraatlarının sorumluluğu Adalet Partisinin üzerine yıkılır. Oysa etkili kararları alanlar 12 Mart idaresinin getirdiği sözde bağımsız teknokrat bakanlardı. Süleyman Demirel'in hükümetten çekilme cesareti gösterememesi, sokaklarda artan pahalılık adeta açıktan Ecevit'in yükselişine zemin hazırlar.[99] 1973 seçimlerinde MSP ile yapılan koalisyon neticesinde çıkarılan af sonraki dönemde anarşi ve terörün alevlenmesine ve giderek büyümesine, sıkıyönetimce bile önlenememesine ve sonuçta 12 Eylül 1980 darbesinin yapılmasına zemin

97 Sezai Karakoç, "Hâtıralar CIX Ankara", *Diriliş,* Yıl: 32, Dönem:7, sayı: 123-124, s.19-20.

98 Sezai Karakoç, "Hâtıralar CX Ankara", *Diriliş,* Yıl: 32, Dönem:7, sayı: 125-126, s.11.

99 Sezai Karakoç, "Hâtıralar CX Ankara", *Diriliş,* Yıl: 32, Dönem:7, sayı: 125-126, s.11.

hazırlar.[100] 27 Mayıs'la kıyaslandığında Sezai Karakoç'un, 12 Mart hakkındaki görüşlerinin daha sınırlı olduğunu söylemek mümkündür.

Kötü ile İyinin Aynı Anda Durdurulması Olarak 12 Eylül Darbesi

Sezai Karakoç'a göre, 12 Eylül askerî darbesi, önceki darbenin korkunç sonuçlarından bir kısmını düzeltmeye yönelen, kimi unsurlarıyla da onunla irtibatlı olan bir hareket olarak anılmaya uygundur. Dünyanın ve Türkiye'nin siyasî ortamını, boğuşmalarını gazete ve dergi yazılarında sürekli bir biçimde konu edinen Karakoç'un bu yazıları belli açılardan Necip Fazıl'la karşılaştırılabilir. Her iki yazarın metinleri arasında üslup farkı olmakla birlikte son kertede benzer oluştan hatta süreklilikten söz edilebilir. Demokrasi, otokrasi, anarşi, düzen, askerle sivil, siviller asker, yerlilikle yabancılık, mazlumlukla zulüm, adaletle hile, iyi ile kötü arasındaki çatışmaların yansıdığı bu yazılarda kimi zaman her üç darbenin de bir arada ele alındığı görülür. Milletin sokağa çıkamaz hale gelişiyle birlikte ele alınan 12 Eylül 1980 harekâtı çerçevesinde yapılan şu değerlendirme derli toplu bir bakışı yansıtması açısından temsil gücü yüksek bir metindir:

"12 Eylül Hareketi, bir askerî hareket olmakla birlikte, 27 Mayıs ve 12 Mart hareketleriyle kıyaslanmamalıdır. Binlerce kişinin yok yere hayatlarını kaybettikleri, anarşi ve terörün şehirleri zapt ettiği, kimsenin sokağa çıkamaz hale geldiği, Parlamentonun altı ayda cumhurbaşkanını seçemediği bir durumda, halk elbet bir hareket beklemek durumundaydı ve olan askerî hareketi de candan desteklemişti. Sırf iktidara el koymak için yıllarca anarşi ve teröre göz yumuldu demek doğru bir söz ve tespit değildir. Memleketi savunacak askerlerin bu derece hodbin olarak düşünmek büyük bir insafsızlık olur. Bunun delili olarak da 13 Eylül'de anarşi ve terör durdu demek de yanlıştır. Çünkü olay sayısında bir azalma olmasına rağmen çatışmalar bir iki yıl daha sürmüştür. 27 Mayıs ve 12 Mart, doğrudan milletten intikam almak için yapılmış hareketlerdir. Ve arkada CHP ve sol vardır. 12 Eylül'se askerlerin hareketi olup asıl amaç anarşiyi durdurmaktır. Ancak onun da kurduğu düzen ve getirdiği partiler derde şifa olmamış, yüzeysel bir düzelme getirmiş; problemi sadece ertelemiştir. Bugün arık o düzen de her tarafından sarsıntı içinde çatırdamaktadır."[101]

Karakoç, yukarıdaki satırlarda da görüldüğü üzere anarşi ve terör olaylarından dolayı 12 Eylül darbesinin beklenen bir gelişme olduğunu ortaya koyuyordu. Karakoç, bu yaklaşımlarından dolayı zannedildiği gibi veya başka isimlerde görüldüğü üzere 12 Eylül'ü tümden onaylaması söz konusu değildi. Ancak

---

100 Sezai Karakoç, "Hâtıralar CXI Ankara-İstanbul", *Diriliş,* Yıl: 32, Dönem:7, sayı: 127-128, s.18.

101 Sezai Karakoç, *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı II, Başyazılar,* s.36-37.

Karakoç, siyasîlerin basiretsizliğinin sebep olduğu olumsuz gelişmelerden dolayı bu tür bir müdahaleye kapı aralandığını fakat zamanla bunun meşruiyetinin de ortadan kalktığını ifade edecektir.[102]

Karakoç, Türkiye'nin çok partili siyasî hayata geçtiği ve tek parti iktidarının devrildiği 1950 sonrası süreçlerde halkın yönetime belli sınırlar dâhilinde katıldığını fakat bunun yeterli olmadığı kanaatindedir. Ona göre yoz demokrasi anlayışı daima ülkeyi uçurumların, terörün ve anarşinin eşiğine getirmiştir. Dahası siyasî partilerin bu dönemde açık bir fasit dairenin içime girmeleri siyasî hayatı açmaza sürüklemiştir.[103]Bu durumu sonlandırma iddiasıyla yapılan 12 Eylülden sonra, siyasî hayata oldukça sınırlı bir anlayışın eseri yeni bir düzenleme hâkim olmuştur. Aydınların ve halkın yönetime katılımını sınırlayan bu düzenlemeleri, 12 Eylülün ilk yıllarında zarurî olabileceğini ama aradan geçen yıllar içinde artık halkı ve aydınları sağlıklı ve çok cepheli bir biçimde yönetime katmak gerektiğini dile getirecektir.[104]

Sezai Karakoç'un 1980 sonrasındaki *Diriliş* yazılarında da mesele dönüp dolaşıp 27 Mayıs darbesine gelir. Kendisi, bu darbeye özlem duyan, onu aklayan, anarşi ve terör dönemini görmezlikten gelen siyasetçilerin arkasından gidilmesini doğru bulmaz.[105] Öte yandan 27 Mayıstan sonra halkın direnişi sebebiyle çoğu defa sağcı sayılan partilerin iktidara geldiğini fakat bunların, hiçbir zaman geçmiş ve gelecek değerlendirmesini sağlıklı bir biçimde yaparak köklü bir hesaplaşmaya gidemediklerini ifade eder. Keza bu partilerin dıştan gelen terör ve anarşi fırtınasında kolaylıkla yıkılarak yenik düşmüş olmaları da buradan kaynaklanmaktadır.[106] Bu konuyu irdelediği bir yazılarından bazı bölümleri hatırlamak yeter:

"Çok partili düzene geçtiğimizde, iktidara gelen Demokrat Parti, eğer Anayasa'yı değiştirse, düşünce ve siyasî örgütlenme özgürlüğüne, insan haklarına gereği kadar değer verse, irtica yaygaralarına kulak asmayıp geçmişimizin değerlerini yeniden diriltmeye çalışsaydı, 27 Mayıs İhtilâli gibi bir felaket rüzgârı üstümüzde esemezdi. Ekonomik kalkınmadan önce, zihin devrimi, entelektüel devrim, bir özgürlük devrimi gerekiyordu. Ama bunu yapamadı Demokrat Parti. İçindeki Halk Partili zihniyetinde olanlar buna fırsat vermedi. 27 Mayıs İhtilâli de bu sebeple mukadder oldu."[107]

---

102 Sezai Karakoç, *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı II, Başyazılar,* s. 36-37.
103 Sezai Karakoç, *Çağ ve İlham IV Kuruluş*, s.97.
104 Sezai Karakoç, *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı II, Başyazılar,* s.134.
105 Sezai Karakoç, *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı II, Başyazılar,* s.109.
106 Sezai Karakoç, *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı II, Başyazılar,* s.124.
107 Sezai Karakoç, *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı II, Başyazılar,* s.124.

"1980 hareketinden sonra yönetime gelen şuradan buradan alelacele toplanmış kişilerin, halka en yakın olarak kurdukları sağ siyasî parti de iktidara gelince, DP'nin ve AP'nin izlediği yoldan gayrısını izlemedi. Lider her şeydi. Düşünüre ihtiyaç yoktu. Üst kademesi her şeyi biliyordu."[108]

1989'da *Diriliş* dergisinde yayımlanan siyasî değerlendirmeleri Turgut Özal'ın cumhurbaşkanı seçilmesinin arifesinde tekrar gündeme gelen, darbe söylentileriyle bağlantılı olup 27 Mayıs'tan 12 Eylül'e uzanan gelişmelerin analiz edilmesine matuftur. Karakoç, 1989'da 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül öncesi gibi bir durumun olmadığı kanaatindedir. Askerî bir müdahalenin, çok sorumluluk gerektiren geri dönüşsüz bir hareket olduğundan, normal bir düzen gibi işlemeyeceğinin altını çizer. Karakoç'a göre 27 Mayıs ve 12 Mart hareketlerinin toplumdan kesinlikle olumsuz not almıştır. Fakat 12 Eylül hareketinin öbürlerinden farklı olarak o günkü şartlarda toplumu anarşi ve terörden kurtardığı için kaçınılmaz ve gerekli görülmüştür. Siyasîler ülkenin o korkunç hale gelmemesi için yapmaları gerekeni yapmamış, birbiriyle uğraşmaktan memleketin derdinde çare olamamışlardır. Ülkenin üstüne kâbus çöktüğünde bu duruma son vermek için yapılan müdahalenin zorunlu hale geldiğini kimsenin inkâr edemeyeceğini hatırlatarak, "12 Eylül öncesindeki anarşi ve terörü müdahale olmadan önlemek mümkün olsaydı memleket hesabına daha iyi olurdu." diyecektir.[109] Bu konuda Necip Fazıl kadar açıktan bir destek söz konusu olmasa da belli ölçüde bir onaylamanın varlığı yadsınamaz.

Bitirirken

Bu metinde, 1960-1990 yılları arasında, Sezai Karakoç'un siyasî hayatımızın batılılaşma ve millet şeklindeki aslî çatışmaları ekseninde başta siyasî partiler, ordu, basın, aydınlar olmak üzere belli başlık siyasî aktörlerin zihniyet, algı, tutum ve davranış kalıplarıyla siyaset yapma biçimlerindeki süreklilikler, farklılıklar ve benzerlik çerçevesinde askerî darbeleri nasıl ele aldığı incelenmeye çalışıldı. Yıllara yayılan yazılarında Karakoç, 12 Eylül'le alakalı kısmî olumlu yaklaşımının ötesinde darbecileri ve cuntacıları eleştirmiş, hiçbir zaman darbelerden medet ummamıştır.

27 Mayıs 1960 darbesinin Demokrat Parti'ye karşı gerçekleştirilmiş olması, özellikle Adnan Menderes'ten alternatif bir yol geliştirmesi noktasındaki beklentilerinin fazla olmasından dolayı bu darbeyle ilgili analizlerinin gerek yazılarında gerekse hatıralarında daha yoğun bir yer tutmasında şüphesiz etkili olmuştur. Karakoç, tıpkı Necip Fazıl gibi, 1950'de Demokrat Partinin seçimleri kazanmasıyla, saadet

108 Sezai Karakoç, *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı I, Başyazılar,* s. 163.
109 Sezai Karakoç, "Bulanık Suda…" *Diriliş,* 1989, Dönem: 7, sayı: 50, s.1.

devrimizin açılmadığını fakat millet ve dava adına "yegâne hafif ve ehven şartların ve yıldızlar gibi göz kırpan bazı ihtimallerin zemini"[110]nin açıldığı düşüncesindedir. Bu açıdan Karakoç'un, 27 Mayıs sonrasında yaşananların tartışılması sırasında, mevcut durumu eleştirme çabalarının bir örneği olarak Adnan Menderes odaklı kanaatleri sonraki yılların Menderes yorumlarıyla yakından alakalı olacak biçimde ona yüklenen bu anlamdan bağımsız değildir.

Ayrıca 1960 öncesinde ve sonrasında İslâm dünyasında subaylar öncülüğünde "antiemperyalist" ve "ilericilik" sloganları eşliğinde meydana gelen ve sol siyasetin müspet karşıladığı darbeleri eleştirel bir biçimde gündemine taşımıştır. Aslında Karakoç'un hatıraları, 27 Mayıs'ı halkın gücüne dayanan bir darbe/devrim olarak yücelten, hükümetin genç üniversiteli kanı döktüğü söylentisini çoğaltan heyecanlı sol yaklaşımların derli toplu eleştirisi olarak da okunabilir. Belki de o söz konusu metinleriyle belli çevrelerin tarih, toplum ve siyaset tasarımını geçersiz kılabileceğini düşünmüştür.

1960'lı yıllar boyunca sosyalistlerin orduya bakışının, Türk solunun yapısı ve gelişim dinamikleri açısından merkezî bir yerde durmasına karşın, Karakoç meseleyi daha geniş bir perspektiften ele almıştır. Her şeyden önce ordu üzerindeki görüş ve tutumları çoğu kişinin analizleri kadar merkezî bir yerde durmaz. Bu çerçevede sol hareket ve grupların, Cumhuriyetin koruyucusu ve kollayıcısı olarak kayda değer bir rol atfettikleri hatırlanmalıdır. Solun 27 Mayıs 1960 darbesini, ordunun iktidara zorla el koyması olarak değil, Silahlı Kuvvetlerin Cumhuriyetin koruyucusu vasfıyla yaptığı bir hareket olarak ele almasına karşın, Karakoç, bunu ordunun başka güçlerle birlikte güç kullanarak siyasete müdahale etmesi olarak mütalaa eder. Hatıralarında, darbenin millet adına, devletin millî çıkarlarını korumak için yapıldığı şeklindeki klişe yorumları nakzedecek oldukça detaylı tahlilleri bulunur. Buna mukabil DP'nin karşılaşılan siyasî krizi çözemeyişinden kaynaklanan noksanlıklarını da bu partiyi olumlu bulmasından kaynaklanan iyimserlik çerçevesinde sunar.

1960'lardan itibaren darbeler üzerine yazılar kaleme alan Karakoç, bu meseleyi Türkiye'deki siyaset, düşünce, parti ve genel olarak dünyadaki gelişmelerden yalıtarak ele almayışıyla farklılaşır. Sol çevrelerin genel olarak 1965 yılına kadar 27 Mayıs darbesinin akıbetinden umutlu sonraki süreçte umutsuz oldukları hatırlanırsa mesele bir miktar daha aydınlığa kavuşacaktır. Karakoç, 1965 sonrasında milletin tekrar belirgin bir biçimde tercihini ortaya koyduğunu bu yüzden askerî darbenin kesinlikle umut olamayacağını anlatmaya çalışır.

---

110 Necip Fazıl, *Hadiselerin Muhasebesi 2,* Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2003, s.178.

Karakoç, 1980 sonrasında özellikle de 1990'lara yaklaşıldığında 27 Mayıs İhtilalini eleştirenleri hem samimî bulmaz hem de dönemin şartları içerisinde Adnan Menderes'e haksızlık yapıldığını ifade eder. Karakoç'a göre, 27 Mayıs Hareketinde tam manasıyla militan gibi çalışarak sonraki yıllarda "nimetten nimete konan siyaset ve ticaret erbabının" bu darbeyi eleştirir gibi görünmelerine aldanmamak gerekir. Zira onlar hâlâ 27 Mayısçıdır, sözü evirip çevirerek yine o hareketin haklı olduğuna getirirler, idam edilmesi yetmezmiş gibi hâlâ yumuşak görünen bir üslupla Menderes'i suçlu çıkarmanın peşindedirler. "Menderes, yeni bir Anayasa yaparak Anayasa Mahkemesini kurmuş olsaydı darbe olmazdı" şeklindeki izahları ise son derece basit görür. Kendisinin öteden beri, Menderes'in Anayasayı değiştirmemekle büyük bir hata yaptığını belirttiğini fakat Demokrat Parti iktidarının yeni bir Anayasa yapmış olsa dahi devrilmekten kurtulamayacağını belirtir. İhtilali basit bir sebebe bağlamak, hakikati yüzeyden ele almak ve asıl konumundan saptırmak olan bu izahların temelinde hem bir parti olarak DP'yi hem de Türkiye'de ve İslâm dünyasında yaşanan gelişmeleri, milletin bu partiyi tercih edişinin altındaki sebepleri yeterince kavrayamamak yatmaktadır.[111]Aslında o bunu söylemekle, siyasal hayatı sadece iktidar mücadelesine indirgemeden iktidar mücadelesi boyutunun ne kadar önemli olduğu ortaya koymuştur.

Şunu ayrıca belirtmek gerekir ki, Karakoç'un yazılarından ve hatıralarından aktarılanlar, onun askerî darbe değerlendirmelerinin yalnızca bir kısmıdır. Yukarıdaki yaklaşımları önemli ölçüde derinleştirip geliştirecek başka metinleri de bulunabilir. Karakoç'un Türkiye'nin siyasî ve toplumsal sorunlarını değerlendirme şeklinin önemli ölçüde, günün şartlarını yorumlarken günübirlik düşünmeme çabasının etkili olduğu fikrî doğrultulu metinler olarak ele alınması gerekmektedir. Türkiye'nin siyasal ve toplumsal gerçekliğiyle ne ölçüde uyumlu olduğunun ayrıca tahlil edilmesi gereken bu metinlerin, dönemin siyasî ve ideolojik yaklaşımlarına dair kavrayışımızı zenginleştirebilecek bir bağlamda daha spesifik ve derinlemesine çalışmaları hak ettiği söylenmelidir.

111 Sezai Karakoç, " Belirsizlik 1V Konuyu Saptırma", *Diriliş*, 1989, Dönem: 7, sayı: 46, s.1.

MODERNLEŞME, DARBE VE FONDAKİ TÜRKİYE FOTOĞRAFI BAĞLAMINDA ATTİLÂ İLHAN, ADALET AĞAOĞLU VE VEDAT TÜRKALİ ROMANLARI

KURTULUŞ KAYALI

Belki de meseleyi sadece darbelerin değerlendirilmesi, darbelerin içinde subayların değerlendirilmesi tarzında ele almak yanlış olur. Meseleyi Türkiye'nin modernleşme süreci çerçevesinde yorumlamaya çalışmak konunun daha iyi kavranmasını sağlayabilir. Temelde tarihe dair gelişmeleri genel gelişim dinamiği çerçevesinde anlamlandırmak anlamlı olabilir. Dolayısıyla tarihsel geçmişin yüceltilmesi şeklinde anlaşılabilecek hemen her romanda dönemin askeri kahramanlarının hemen hepsinin önemsenmesi genel bir yaklaşım tarzı olarak tezahür etmiştir. Olay hem modernleşme sürecimiz hem de modernleşme sürecimiz içinde askerin rolü olarak olumlu bir fotoğraf sunmaktadır. Zaten bizim modernleşme sürecimizin Harbiye, Mülkiye ve Tıbbiye 'ye yaslanması da meselenin ne kadar iç içe geçtiğinin, geçebileceğinin en somut kanıtıdır. Bu anlama gelmek üzere **Bozkurtların Ölümü**'nden, daha genel anlamda tarihsel romanlardan gelen kahraman güzellemelerine kadar, somut tarihsel şahsiyetlerin olumlu olarak nitelendiği romanlar birbiri içine geçmiş gibidir. Aslında Milli Mücadele ekseninde somut gelişim de bu tarz bir yaklaşımı güçlendirmiştir. Meselenin daha katı bir şekilde yorumlanmasını beraberinde getirmiştir. Tabii bu durumun gene hiç ilgisiz gibi görünen **Çalıkuşu**'nun Feride'siyle de bir ilişkisi vardır. Doğal olarak meseleyi bu kadar basitliği çerçevesinde düşünmemek gerekmektedir. Durum, ortam, gelişim meseleleri farklı bir şekilde ele almayı gerektirmektedir. Bilindiği gibi **Çalıkuşu** 1922 yılında kaleme alınmış, Atatürk tarafından savaş karargahında okunmuş, 1920'li yılların sonlarında da bizzat yazarı tarafından değiştirilip dönüştürülmüştür. Aslında bu ikilik, hatta ondan öte ikircikli durum bizzat dönemin belki de en gelişkin, en derinlikli yorum yapan romancısı Yakup Kadri'nin **Yaban**'ında (1932) da somutlaşmaktadır. **Yaban**'ın Ahmet Celal'i : "Ey Türk münevveri bütün bu problemlerin müsebbibi sensin" demektedir. Yakup Kadri'nin yazdığı metinler ve özellikle **Panorama**(1953-1954) yakın dönem tarihinin derinlikli bir yorumu olarak da görülebilir. Bu tarz bir yorumun belki de en geç saptamasını yapan kişi/entelektüel İdris Küçükömer'dir. İdris Küçükömer ile Hasan Ali Yücel'in **Edebiyat Tarihimizden (1957)** metninin birleştiği nokta Yakup Kadri'nin sanatsal metinlerinin/ürünlerinin önemidir.

Aslında Türkiye'de mesele tartışılırken yaklaşım tarzı zaman içinde pek o kadar fazla da dönüşmemektedir. Tartışmanın merkezi de hemen her dönemde aynı kalmaktadır. Dönemin özelliklerine göre da olumlama ve eleştiri beraber, yan yana gitmektedir. Yıllar sonra Attilâ İlhan'ın:"hemen hepimiz **Çalıkuşu**'ndan çıktık" demesinin bir gerçeği ifade ettiğine dikkat etmek gerekmektedir.

Yakup Kadri'nin Türkiye'de aydının kitleden uzaklığını söylerken belki de yaptığı artırma daha doğru ifadeyle abartma ona yaklaşanlar, onu anlamaya çalışanlar, hatta onu eleştirenler açısından da belirgin olarak daha uzak görünmektedir. Zaman içinde Yakup Kadri'ye yaklaşırken yaygın bir olumlu tutum takınmaktan onu oryantalist olarak nitelemeye yönelen bir farklılaşma söz konusudur. Aslında zaman içinde eski dönem edebiyatına dair genellemeler, yorumlar belirgin olarak farklılaşmıştır ve giderek de farklılaşmaktadır. Belki de geçmişin reddiyesinin altının daha dikkatli bir şekilde doldurulması lazımdır.

Tarık Buğra'nın **Küçük Ağa**'sı (1963)bir Milli Mücadele kahramanını anlatmayı denemektedir. Tarık Buğra'nın anlattığı Milli Mücadele kahramanı zaman içinde askeri hareketin içine girmektedir. Asıl en ideal sivil Milli Mücadele kahramanını en net şekilde "millici abi olarak Kamil Bey" portresinde görmek mümkündür. Ancak Kamil Bey'in ötesinde daha sonraki bir dönemde **Yorgun Savaşçı**'da (1965) Milli Mücadele döneminin eski ittihatçı askeri kadro tarafından gerçekleştirildiği, aslında Milli Mücadele'yi onların yaptığı şeklinde bir kanaate yaslanılmaktadır. Daha sonraları Fethi Naci'nin işaret ettiği gibi Kamil Bey'in portresinin olumsuzlanması Kemal Tahir'in bakış açısının farklılaştığını göstermektedir. Sonraki baskılarda karakterin anlatımında bir değişiklik söz konusudur. Milli Mücadele'nin genellikle askeri yanının öne çıkarılması bakış biçiminin modernist askerin gitgide daha fazla önemsendiği şeklinde değiştiğini göstermektedir. Belki de Milli Mücadele'yi askeri eksenin dışında mütalaa etme anlayışı daha belirgin olarak Halide Edip'in metinlerinde, romanlarında vardır. Onun romanlarında meselenin insani ve kültürel boyutu farklıdır ve daha çok katmanlıdır.

Hatta onun romanları genel gelişim sürecine mesela Reşat Nuri ve Yakup Kadri'den daha fazla etkin düşünceye mesafeli ve eleştirel bir noktada durmaktadır. Benzeri bir durumu çok daha belirgin olarak Tarık Buğra'nın **Firavun İmanı** (1976) romanında da görmek mümkündür. Bu romanda düşünsel anlamda Birinci Meclis'teki muhalefet hikâye edilmektedir. Ancak yazarlar güncel siyasete çok yatkın oldukları zaman değerlendirmede mesafeli durma endişesi neredeyse tümüyle bitmektedir. Bu noktada genellikle *Politika Dışı* yazmayı denese de **Gençliğim Eyvah** (1979)meselelere köşeli bakmanın en somut işaretlerinden birini sunmaktadır. Nitekim Türkiye'de tartışmaların ekseninin adeta askeri alanda somutlaşmasının en net göstergesi Milli Mücadele döneminin tartışmasının

Mustafa Kemal Paşa'nın metni ile Kâzım Karabekir'in metinlerine yaslanarak gerçekleştirilmesidir. Bu durum hem modernleşme sürecinin, hem de aydın eksenli siyasal hareketliklerin köşeli şekilde birlikte tartışılmasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla hemen her yazarın, bu yazarın romancı olması da gerekmez süreç içinde de değerlendirmesinin ana doğrultusu değişmese de – ki çoğu zaman değişmektedir - ayrıntıda, daha alt düzeydeki soyutlamalarda yorumları bariz bir şekilde farklılaşmaktadır. 1940'lı, 1960'lı, 1980'li yıllarda genel yaklaşım biçimleri değiştiği gibi somut güncel meselelere yaklaşım/tahlil de değişmektedir. Bu durum daha sonraki dönemlerde beliren görüşlerle 1970'li, 1960'lı yıllardaki görüşleri özdeşleştirmeyi mümkün kılmaktadır. Bir ölçüde daha sonraki dönemlere kısmen taşsa da değişik düşün odaklarının, değişik sanatsal odakların 27 Mayıs ve 12 Mart'a bakış biçimleri birbiriyle uyumlu görünmemektedir. Belli tarzdaki yaklaşım içinde 27 Mayıs'a olumlu bir bakış mevcutken 12 Mart'a karşı direnc güzelleme yapılmıştır. Bu çerçevede **Yarın Yarın**(1976)romanına yönelik tepki de anlaşılabilir bir hususdur. Sadece daha sonraki tarih kesitinde değil 1970'li yıllarda da muhafazakâr kesimin 12 Mart'ın yarattığı ortamın bazı görüntülerine tepkisinin olduğunu söylemek kolay görünmemektedir. Ya da tepkisinin derecesi üzerinde düşünmek gerekmektedir.

Belki de meselenin daha derinlikli analizi özellikle romanların tarihe daha bütünlüklü bir bakış açısıyla yönelmelerini zorunlu kılmaktadır. Ancak tarihsel yorumları doğru düzgün temellendirilmiş romanlar geç dönemde ortaya çıkmıştır. Hatta Kemal Tahir'in romanlarının tarihsel geçmişte odaklaşması ve tarihsel romanları özümsemesi/önemsemesi örneğin **Sultan Hamid Düşerken**(1957) romanının devreye girmesini beraberinde getirmiştir. Bu durum da sadece geçmiş dönem tarihinin değil yakın dönem tarih kesitinin daha mesafeli bir değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Aslında başlarda da 27 Mayıs'a yönelik tepki güncel meselelerden dolayı gelişmiş, daha sonraları daha derinlikli bir hal almıştır. Romanda 27 Mayıs'a yönelik tepki bir süreç içinde gelişmiştir. Başlarda genel anlamda solda bulunan aydınlar 27 Mayıs'a yönelik olumlu bir tavır içinde olmuşlardır. Ancak Attilâ İlhan, Adalet Ağaoğlu ve Vedat Türkali'nin konuya yaklaşım tarzı genel eğilimin önemli ölçüde dışındadır. Daha doğru ifadeyle bir ölçüde dışındadır. Ancak bir ölçüde dışında olma hali her üçü açısından da zaman içinde paralel bir şekilde gelişmemiştir. Bunlar arasında Attilâ İlhan'ın dönemin sol hareketlerine, düşüncelerine yönelik tepkisi daha belirgindir. Tam da 1960'lı yılların sonlarında **Hangi Sol**(1970)başlıklı metni, 1972 yılında da **Hangi Batı** kitabı yayınlanmıştır. **Hangi Batı** kitabı da zamanın sol kültür anlayışlarına eleştirel bir bakışı ifade etmektedir. Vedat Türkali'nin **Bir Gün Tek Başına**(1974)kitabı benimsediği ve gönderme yaptığı Hükmet Kıvılcımlı'nın da etkisiyle 27 Mayıs hakkında olumlu bir yaklaşım içindedir. Kıvılcımlı'nın da sola yönelik köklü eleştirileri bulunmakta ve fakat bu eleştiriler Vedat Türkali'de fazla

bir yankı bulmamaktadır. Belki de daha önemlisi bu iki yazarda da Kemalizme yönelik bir tepki görülmemektedir. Tepki görülmemesinin ötesinde Vedat Türkali'ye göre Attilâ İlhan'da giderek çerçevesi önemli ölçüde değişse de köklü sayılabilecek bir Kemalizm savunusu söz konusudur. Vedat Türkali'de ise 1970'li, 1980'li yıllarda bu konuda hayırhah bir tavır varken son dönemlerinde hem sola, Türkiye'de solun geçmişine dönük köklü sayılabilecek eleştiri gelişmiştir. Aslında ikisinin de dünyası 1950'li 1960'lı yıllar Türkiye'sidir. Aslında bunlar arasında en enternasyonal olan Attilâ İlhan'dır. Vedat Türkali ve Adalet Ağaoğlu'nun temel ilgi alanı Türkiye iken Attilâ İlhan **Hangi Sol ve Hangi Batı**'da olduğu kadar **Zenciler Birbirine Benzemez**(1957)romanıyla da dünyanın değişik coğrafyalarına da fazlasıyla açıktır. Adalet Ağaoğlu'nun ikisinden temel farkı **Ölmeye Yatmak**'tan (1973) önce yazdığı tiyatro oyunlarının belirgin bir şekilde modernist mahiyette olmasına rağmen **Ölmeye Yatmak** romanıyla Kemalizmle hesaplaşmasıdır. Bunun Adalet Ağaoğlu'nun metinlerinde belirmesinin1968 kuşağının ortamı üzerinde odaklaşmasıyla da bağlantısı vardır. Ölmeye yatan genç öğretim üyesinin kuşağıyla, kendiyle ve çevresiyle hesaplaşması onu Kemalizmle belirgin olmayan bir tartışmaya götürmektedir. Ancak bu tartışma ileriki yıllardaki metinlerinde daha net ve daha açık bir hal alacaktır. Onun Kemalizm'den öte askerle problemi en ilgisiz gibi görünen **Fikrimin İnce Gülü** (1976) romanı ile olacaktır. Çok beğendiği **Otobüs** filmi dolayısıyla filmin yönetmeninin yönetmesine razı olduğu **Sarı Mersedes** filminin romanın antimilitarist özelliğini atlaması yazarın net tepkisine yol açmıştır. Aslında **Ölmeye Yatmak** romanının Doçent Aysel'inin yazarın kendi kuşağına gönderme yaparak anlattığı yaşam öyküsü Kemalizme dönük eleştirisinin bir başka ayağı olarak tezahür etmektedir. Aslında onun metninin diğer iki metin gibi 27 Mayıs üzerine odaklaşmaması da bir temel fark olarak kendini göstermektedir. Hatta diğer yazarların tam da bu romanları yazarken Kemal Tahir'in yaklaşımlarıyla bariz problemleri varken Adalet Ağaoğlu'nun öylesi bir tedirginliğinin olmadığı görülmektedir. Bunun en somut göstergesi de **Türkiye Defteri** dergisinin 1974 Nisan tarihli Kemal Tahir özel sayısındaki yazısıdır. Aslında yazarların değişik temalar hakkındaki temel metinlerinin zaman içinde bariz bir biçimde farklılaşmasıdır. Nitekim belli tarihsel kesitlerin daha mesafeli bir şekilde değerlendirilmesi bariz bir uzaklaşmayı beraberinde getirmektedir. Güncel olandan uzaklaşma da bir ölçüde bunu sağlamaktadır. Tabii güncelden uzaklaşma konu olarak mı yoksa zaman kesiti olarak mı tarihten uzaklaşmayı beraberinde getirmektedir. Tabii bu kesinlikle tartışılması gereken bir husustur. İki yönü itibariyle de ciddiyetle incelenmelidir.

Daha sonraki çalışmaları itibariyle bu güncellik saplantısı her üç yazarda da kendisini hissettirmiştir. Adalet Ağaoğlu'nun **Üç-Beş Kişi**(1984)ile **Bir Düğün Gecesi** (1979)ve **Hayır**(1987)romanları tam tekmil tarih kesitiyle birebir ilintilidir. Birinde somut örneğiyle bir milli burjuvayı, **Bir Düğün Gecesi** ile de askeri çevreleri

ve üniversite ortamını yansıtmaktadır. Hatta sözü edilen romanlardan Bir Düğün Gecesi Cemil Meriç tarafından olağanüstü ciddi bir metin olarak algılanmıştır. Onun romanlarında tarih daha geç bir dönemde ortaya çıkmıştır. Osmanlı dönemine sınırlı bir gidiş dışında metinlerinin ana ekseni oldukça yakın dönemle ilgilidir. Aslında 1960'lı, 1970'li yılların eleştirel değerlendirmesi onu Cumhuriyet döneminin başlangıç dönemlerine götürmüştür. Cumhuriyet döneminin değerlendirilişi de siyasal düzlemde olmaktan ziyade kültürel düzlemde olmuştur. Yaşadığımız yılların yeni konu ve yeni yönelimlerine de dönemin genel geçer yaklaşımı çerçevesinde bakmamıştır. Bu konudaki temel gösterge de birkaç yıl önce insan hakları bağlamında Kürt sorunu konusunda verdiği aykırı bir demeçtir. Güncelle ilgilenmek onun soğukkanlı yaklaşımlarının önüne geçmemiş, baskın bir anlayış doğrultusunda yorum yapmasına yol açmıştır. Yazdıklarında zaman içinde bariz bir istikrar vardır.

Attilâ İlhan'ın metinleri ise benzer konular üzerinde sürekli olarak düşünme ve zaman içinde tarihe yönelme şeklinde gelişmiştir. Aslında **Bıçağın Ucu**'ndaki (1973) 27 Mayıs değerlendirmesine göre **Sırtlan Payı**'nda(1974) 27 Mayıs'ın eleştirel bir yorumu vardır. Uzun süreli dergi ve özellikle gazete yazarlığı onun özellikle Kemalizm konusundaki istikrarlı tavrı devam etse de siyasal konularda bir uçtan başka bir uca savrulmasına neden olmuştur. Özellikle tarihin gündeme girmesi onun Mütareke dönemine yönelmesine sebep olmuş, ancak geçmiş döneme yönelme de yakın tarihle paralellik kurmasını beraberinde getirmiştir. Daha sonraki romanlarında da ve hatta **Gazi Paşa**'da (2006) bile bilge adam Ahmet Ziya genel anlamda yazarın düşüncelerini dile getirmiştir. Belki de Türkiye'deki siyasal gelişmelerle, en fazla yakınlık kurduğu romanı **O Karanlıkta Biz**(1988)olmuştur. Adı anılan bu romanıyla da 1940'lı yıllar yaşantısını başka romanlarında olmayan tarzda, biz kimliğiyle hikaye etmeye kalkmıştır. Bir anlamda 1960'lı yıllardan 2005 yılına kadar güncel siyasetin sınırları çerçevesinde nispeten farklılaşan bir tutum içine girmiştir. Onun dışında yazdıkları 1960'lı yıllardaki fikirleri ekseninde gelgitler arasında bir düşünsel arayış olarak nitelenebilir. En son döneminde yazdıklarında da 1960'lı yılların ruhunu görmek mümkündür. Yazım süreci çerçevesinde bir özeleştiri denemesine rastlanmaz. 1960'lı yılların dünyasına aşina olanlar Attilâ İlhan'ın düşüncelerine katılmasalar bile onu anlayabilirler.

Genel gelişim trendine uyumlu olanların Vedat Türkali'nin metinleriyle bir problem yaşamaları mümkün değildir. Şiirleri, oyunları, çektiği ve senaryosunu yazdığı filmleri Türkiye'de baskın ve başat anlayışla uyum içindedir. Hatta senaryosunu yazdığı en etkili filmlerden biri, "Karanlıkta Uyananlar" (1965) bir öncü metin olarak telakki edilmiştir. Öncü metinle dönemin güncelliğine en uygun romanlarından biri, **Mavi Karanlık**(1983)güncelle bağlantısı çerçevesinde yaklaşımı açısından çok belirleyicidir. Genel anlamda kendi hayatı kendi yazımıyla **Yeşilçam Dedikleri**

Türkiye (1986) romanında vardır. Yazdıklarında kendisini rasyonalize etme, her yaptığını doğru olarak niteleme bu romanında da bulunmaktadır. Türkiye'de Vartan İhmalyan'ın yayınlanan anılarına yazdığı önsöz ve genel anlamda sözü edilen anı Türkiye'de sol hareketin geçmişine dönük eleştirel tutumunu tetiklemiştir. Belki de **Tek Kişilik Ölüm**(1989)tam da kitabın yayınlandığı ortamın ürünüdür. Ancak bu metne göre oldukça geç yayınlanan **Güven**(1999)romanı içinde olduğu 1951 tevkifatı dolayısıyla yargılandığı harekete yönelik bir saygı duruşu mahiyetindedir. Kendisiyle yapılan konuşmaların oluşturduğu metinler de düşünsel serüveninin anlaşılmasını sağlayacak mahiyettedir. Hikmet Kıvılcımlı'nın düşüncelerine bağlılığı zaman içinde giderek azalmış kimi zaman da depreşmiş mahiyettedir. Sonraki romanlarında bu durum biraz sığ kalmış gibi görünmektedir. Örnek olarak **Yalancı Tanıklar Kahvesi** (2009) verilebilir. Türkali soyadını sonradan almış birinin Kürt sorununa yaklaşım tarzının son dönem yaygın görüşüyle uyumlu olması da ilginç görünmektedir. Kürt sorunu üzerine yazması da artık meselenin daha yoğun konuşulduğu dönemdedir. Bu anlama gelmek üzere en son romanı **Bitti Bitti Bitmedi**'nin(2014) tam da sorunun Türkiye'nin gündemine girdiği dönemde gerçekleşmesi/yayınlanması Türkiye'de konuşulan meselelerin konuşuluş tarzına uygun metinler yazdığının göstergesidir. Düşüncelerinin genel gelişim trendi Türkiye'deki trendle uygun olma hali Kıvılcımlı'nın düşüncelerinin sürdürücüsü olma olgusundan belirgin olarak baskın çıkmaktadır.

27 Mayıs'a tepkinin zaman içinde fazlalaşmasının en iyi göstergelerinden biri **Bıçağın Ucunda'**nda pek belirgin olmayan eleştirilerin **Sırtlan Payı** ve **Yaraya Tuz Basmak**'ta (1978) çok daha net hal almasıdır. **Sırtlan Payı**'nda Amerika'nın darbe üzerindeki etkisinden açık olarak bahsedilmektedir. Bir de özellikle **Sırtlan Payı**'nda azınlıklar hakkında 1990 sonrası romanlarına benzer bir tutum yoktur. **Yaraya Tuz Basmak'**ta da Mustafa Kemal'in jakoben, 27 Mayısçıların Bonapartist olduğunu söylemektedir. Tabii değerlendirme yapılırken yazılan metinlerin dönemlendirilmesi mutlaka sağlanmalıdır. Kemal Tahir Milli Mücadele dönemi romanlarını 1950'li yılların sonlarında yazarken, daha doğrusu bu romanları ilk romanları arasında yer alırken Attilâ İlhan'ın Milli Mücadele dönemi romanları neredeyse yarım asır sonra 2000'li yılların başlarında yayınlanmıştır. Zaten karşılaştırma yaparken metinlerin yayınlandığı dönemlere dikkat etmek gerekmektedir. Attilâ İlhan'ın temel romanları 1973-1981 tarihleri arasında yayınlanmıştır. Adalet Ağaoğlu hakkında da neredeyse aynı tarih aralığını (1973-1987) tespit etmek mümkündür. Ancak Vedat Türkali'nin romanları oldukça geç tarihe kadar sürmektedir. Bu iki yazarın romanları siyasal gelişmelerle iç içe iken –ki Attilâ İlhan'ın ilk iki romanı gündelik siyasete adeta bağımlıdır- Adalet Ağaoğlu'nun romanları siyasetten, hele güncel siyasetten bariz bir biçimde uzaktır.

Sonuç olarak önemli üç aydından biri 1960'lı yıllar Türk solunun bakış perspektifiyle

meseleleri tahlil etmekte, diğeri Türkiye'de sol düşüncenin akış mecrasına uygun olarak sorunları yorumlamakta Adalet Ağaoğlu da daha özgün sayılabilecek ve kültürel boyut öne çıkacak bir şekilde meseleleri değerlendirmektedir. Hatta böyle bir karşılaştırma ekseninde Attilâ İlhan'ın Niyazi Berkes'in, Vedat Türkali'nin de Hikmet Kıvılcımlı'nın düşüncelerinden önemli ölçüde esinlendikleri söylenebilir. Attilâ İlhan'ın üzerindeki Berkes etkisinin daha baskın olmasına mukabil Vedat Türkali üzerindeki Kıvılcımlı etkisinin daha sınırlı olmasının nedeni onun yeni dönemin getirdiği yorumlara daha yatkın olmasıdır. Dönemin rüzgârının etkisi altında kalsa da Adalet Ağaoğlu'nun daha özgün bir şekilde düşündüğü tespit edilebilir. Onun metinlerinde şahsi düşüncesinin damgası daha belirgin olarak bulunmaktadır. Ancak gene de hemen aynı dönemde kimi çakışan yönleri itibariyle 1960'lı yılları değerlendirmeleri metinlerinin ortak yönleri olduğunu göstermektedir.

28 ŞUBAT VE EDEBİYAT

Sempozyum 5. Oturum

Prof.Dr. Yılmaz Daşçıoğlu (Oturum Başkanı)

Doç. Dr. Abdullah Harmancı (Türk Öykücülüğünde 28 Şubat İzleri)

Gülşen Özer(Yirmi Yılın Ardından Postmodern Darbenin Romanlarına Bakış)

Doç. Dr. Alev Erkilet (Akademinin Darbelerle İmtihanı:28 Şubat Örneği)

TÜRK ÖYKÜSÜNDE 28 ŞUBAT İZLERİ

ABDULLAH HARMANCI[112]

28 Şubat 1997 günü Türkiye için zor bir gündü. Dokuz saat süren Milli Güvenlik Kurulu'nda TSK mensupları tarafından rahmetli Necmettin Erbakan'ın başbakanlığını yaptığı hükümete dikte edilen ve derhal uygulanması istenen "öneriler" arasında, bu ülkede yaşayan dindarlar üzerinde büyük travmalara yol açacak maddeler vardı. İmam Hatiplerin orta kısımlarının kapatılmasına sebep olacak zorunlu eğitim yasasından kamuda ve üniversitede bulunan başörtülü öğrencilerin veya görevlilerin işten ya da okuldan atılmalarına yol açacak kılık kıyafet düzenlemelerine kadar pek çok gayriinsani "tavsiyenin" yer aldığı bu liste bir şekilde uygulanmaya konuldu ve sonucu çok vahim oldu. Bütün bu vahametin edebiyata yansımaması düşünülemezdi. Nitekim edebiyatın üç ana türü gibi gözüken roman, öykü ve şiir alanında, son yirmi senede, bu travmaya ilişkin çeşitli eserler verildi. Biz bu makalemizde, ortaya çıkan darbe edebiyatının öykü türündeki verimlerini incelemeye çalışacağız. Öncelikle 28 Şubat'ın izlerini taşıyan öykülerden kısa kısa bahsetmek istiyoruz. Daha sonra bu öyküleri içeriklerine göre tasnif etmeye çalışacağız.

28 Şubat darbesinin izlerini öykücülüğümüzde aramaya başladığımızda, karşımıza çıkan ilk metinlerden biri Mustafa Kutlu'nun "Karakoncolos" adlı öyküsüdür. Seküler anlayışta bir kadın, başkanı olduğu vakıfta, vakıf yararına bir gece düzenler. Her şey yolunda giderken, bir grup çocuk sahneye çıkıp ilahi söylemeye başlar. Bu görüntü, dinle arası açık olan vakıf başkanını adeta çıldırtır. Bugünden itibaren, seküler anlayıştaki bu kadının karşısına onu çok üzecek dini motifler, örnekler çıkmaya başlar. Tespihli, sakallı bir hacı amca, başörtülü bir kız, ilahi okuyan çocuklar, ibrik, leğen, takunya, ezan, beyaz takke... vs. Bunlar en sonunda vakıf başkanlığı yapan seküler kahramanımızın karakoncolos olup gökyüzüne uçup gitmesine sebep olur. Öyküde, dini ögelerin, motiflerin dinle arası açık olan bir kadında nasıl bir alerji yarattığı örneklenir. "Karakoncolos", Türkiye'deki seküler çevrelerin kendileri gibi olmayan dindar insanlara bakışlarını deşifre eden ilginç bir öyküdür.

Cihan Aktaş'ın "Basamaklar" öyküsü de, kariyerist bir kaymakamın eşinin

112 Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Öğretim Üyesi.

başörtüsünden rahatsız oluşunu anlatır. Zira eşinin tesettürlü olması, kaymakamın vali olmasına engel olacaktır. Karısının başını açmasını veya peruk takmasını ister. Eşi de zaman zaman buna göz yumar. Ancak her şeye rağmen evlilikleri sonlanacaktır. Başörtüsünün devlet kademelerindeki yükselişe engel oluşunu anlatan bir öyküdür.

Fatma Barbarosoğlu'nun "Dazlak" öyküsü, başörtüsü yasağına direnmenin ilginç bir yöntemini örnekler. Bir özel üniversite öğrencisi olan kahramanımız, üniversite yönetiminin başörtüsü konusunda kesin yasak koyduğunu görünce okula saçlarını kazıtarak girer. Bütün ülkede bir baş kazıtma protestosunun kendi üniversitelerinden başlama ihtimalinden çekinen üniversite yönetimi, bu defa kızlara başlarını örtmelerini söyler. Zira ikinci ihtimal başlarını açmalarından daha tehlikelidir.

Cemal Şakar'ın "Çemberler" öyküsü inançlarından dolayı hapse düşmüş bir kadını ve bu kadının kendisi gibi mahkûm olmuş bir erkekle ilgili duygularını anlatır. Geçmiş yaşantılarına ilişkin çok soyut sahneler aktarılırken, adalete, iyiliğe vurgu yapılması, öykünün politik göndermelerini az da olsa açık eder. Özgürlüklerinden olmuş iki insanın daracık pencerelerinden gördükleri mavi gökyüzü, öyküde pek çok olumlu anlamı simgeleştirir. Daha çok darbe yasaklarının insanları düşürdüğü hapsane ortamı, soyut ve belirsizce aktarılmıştır.

A.Ali Ural'ın "Mezuniyet Töreni" öyküsü, kapalı bir biçimde, başörtüsü sebebiyle arkadaşları gibi diplomasını alıp mutluluğunu yaşayamayan bir genç kızın dramıdır. Ancak burada sembolik ve imalı bir dil üretilmiştir. Bütün olup bitenler, farklı biçimlerde yorumlanmaya müsaittir. Öykü, sembolik bir biçimde, başörtüsü yasağının mezuniyet töreni örneği üzerinden anlatılmasıdır.

Yıldız Ramazanoğlu'nun "Son Leylek" öyküsünde, başörtüsü sebebiyle işinden olan bir öğretmen anlatılır. Öğrencilerin ve velilerin üzüntüleri, çaresizlikleri vurgulanır. Bir şirkette iş bulan bu öğretmen, şirketin patronu tarafından gözlerden ırak bir odaya konulmuştur. Başörtüsü yasağının sadece devlet dairelerinde değil, özel şirketlerde de bir biçimde uygulandığını gösteren ilginç bir örnektir. En azından şirket sahipleri, devlet yöneticileriyle aralarını iyi tutmak istediklerinden, türbanlı elemanlarını göz önünde bulundurmamaktadırlar.

Sadık Yalsızuçanlar'ın "Örtünen" öyküsü ise, üniversitenin baskısına dayanamayıp başını açan bir genç kızın hikâyesidir. Babasının kendisine dair taşıdığı umutlarını kırmamak için, genç kız, başını açar ve bunun utancını yaşar. Almanya'da olan babası ise her şeyden habersizdir. Her şeyin yolunda gittiğini sanmaktadır.

Köksal Alver'in "Saklı Yara İnce Sızı" öyküsü, bir üniversite hocası örneği üzerinden 28 Şubat sorunlarını kurgular. Hoca, seküler çevrelerden seçilmiştir. Öğrencilerinin tesettürlerinden dolayı okuldan uzaklaştırılmalarını veya arkadaşlarının işsiz kalmalarını hissizce izlemiş ve bir gün bunların acısını çekmeye başlamıştır. Öykü tam da bu vicdani hesaplaşmayı anlatır.

Kâmil Yeşil'in "Lebdeğer" öyküsünde, başörtüsü yasağına direnen bir üniversiteli öğrenci işlenir. Öykünün ilginç tarafı, kahramanımızın başını örtmesiyle ilgili olarak açıkladıklarıdır. Kahramanımız, dini veya politik sebeplerle kapanmadığını, bir birey olarak kapanmasına karşı çıkıldığı için kapandığını söyler. Öykü, bir deneme veya düşünce yazısı gibi başörtüsü meselesini tartışır. Sonunda saçlarını kazıtarak, bir dazlak olarak okula girer. Öykü kahramanımız, uçuk ve sıra dışı karakteriyle ilgi çeker.

Ahmet Sarı'nın küçürek öyküsü "İkna Odası" adını taşır. Genç kızları başlarını açmaya ikna etmek için kurulmuş bu odaların baskıcı mantığı ile alay edilir. Bu insanlık dışı tavır ironik bir biçimde eleştirilir.

Mehmet Harmancı'nın "Örtülü Öyküler" adlı metninde, normalde başı açık olan bir üniversite hocası, bu yasağı protesto etmek için başını örterek nizamiye kapısından geçer. Çevresindekiler, hocanın başını açması ve kariyerini yakmaması için zamanında kendisini iknaya çalışmışlardır. O da bunlara boyun eğmiştir. Sonunda iç dünyasındaki çatışmayı bu şekilde sonlandırır.

Handan Acar Yıldız'ın "Yokuş" öyküsü, başörtülü kızların fakültelerine girebilmek için kapıda yaşadıkları üzüntüleri, heyecanları, gerilimleri aktarmaktadır. Öyküde bu içsel gerilim büyük bir başarıyla verilir.

Mihriban Karatepe'nin "Köpek Uçmak İstemiş" öyküsünde, bu defa başörtüsü yasağı ortaokul çocukları veya lise talebeleri örneklerinden aktarılır. Törenlerde başlarını açmak zorunda kalan talebeler, bu durumdan dolayı mahcubiyet duyarlar.

Fatma Zehra Sunay'ın "Ürkek" öyküsü katsayı eşitsizliğinden dolayı istediği bölümü kazanamamış bir genç kızın üzüntülerini, yenilmişlik duygusunu örnekler.

Müzeyyen Çelik'in "Uzaktan Cumartesi" öyküsünde, gene katsayı problemi gündeme getirilir. Katsayı eşitsizliğinden dolayı üniversiteye giremeyen bir genç kadının üzüntüleri anlatılır. Öyküde cumartesi annelerinin de söz konusu edilmesi ilgi çekicidir. Ülkenin iki farklı mağdur çevresi birbirleriyle diyalog kurarlar. Birbirlerine üzülürler.

Yunus Nadir Eraslan'ın "Kendine Övgü" öyküsü, yıllar sonra yazılmış olmasına rağmen, 28 Şubat gündeminin sıcaklığını taşımaktadır. Uzak bir köye öğretmen olarak giden kahramanımız, orada karşılaştığı milli eğitim yöneticileriyle anlaşamaz. Onların 28 Şubat'ı kurgulayan otoritelerin ağzıyla konuşmalarını gülünç bulur. Fadime Şahin veya Müslüm Gündüz isimleriyle anılan, dönemin dindar çevrelerini yıpratmaya yönelik provokasyonları dile getirir.

Ali Güney'in "İz" öyküsünde, çalıştığı okulda gizli gizli namaz kılan bir öğretmen anlatılır. Ayrıca bazı Kuran kursları için toplum içinde yaratılmış bazı gerçek dışı rivayetler örneklenir. [113]

Burada çok az bir kısmını zikrettiğimiz 28 Şubat konulu öyküler, odaklandıkları konular itibariyle birkaç gruba ayrılabilirler. Bu ayrımı yaparken, *28 Şubat'a 28 Öykü* (2017) adlı antolojimizdeki bütün metinleri söz konusu ettiğimizi, buraya almadığımız öyküleri de değerlendirmemize dâhil ettiğimizi belirtmek isteriz.

28 Şubat darbesinin Türk öyküsündeki tezahürlerine baktığımızda, öncelikle başörtüsü yasağının sonuçlarının öykülere yansıdığını görürüz. 28 Şubat edebiyatımız büyük oranda bir başörtüsü edebiyatıdır. Başörtüsü yasağının her türlü sonuçlarını içinde barındırır. Bu yasak, öğrencilikte veya memurlukta, tesettürlü kadınların veya eşlerinin kariyerlerinin sonlanmasına sebep olur. Bazen de sonlanan tesettürlü görünümdür. Her şeye rağmen başörtüsünü çıkarmayanlar olduğu gibi, eşlerinin veya çevrelerinin etkisiyle tesettürden vazgeçmek zorunda kalan veya peruk takarak problemi görünüşte çözenlere rastlanır. Peruk, sorunu çözmüş görünse de, esasında peruk takan kadınların çektikleri acılar dile getirilir. İkna odalarında yaşanan zor dakikalar öykülere konu edilir. Mezuniyet törenlerinde başörtülü genç kızların yaşadıkları zor anlar aktarılır.

Ayrıca öykülerde başörtüsü yasağını saçlarını kökünden kazıtarak aşmak isteyen protest tavırlara sıkça rastlanır. Bu protesto tavrının, otoriteleri başörtüsünden daha çok rahatsız etmesi ilginçtir. Başörtüsü sorunu hep üniversite öğrenciliği düzeyinde ele alınmaz. Zaman zaman da ortaokul veya lise düzeyinde ele alınır.

28 Şubat konulu öykülerde tek problem başörtüsü değildir. Bunun yanı sıra, örneğin katsayı eşitsizliği de işlenir. Katsayı eşitsizliği, aynı puanı almış lise öğrencilerinden İmam Hatipli olanların çok daha düşük puanlı bölümlere girmelerine sebep olmuştur. Örneğin hukuk okumak isterken ilahiyat veya iki yıllık bir meslek okulu okumak "zorunda kalan"(bu ifadeyi incelediğimiz öykülerdeki

113 Bu makalede incelenen öykülerin tamamı için bk.

Mehmet Kahraman, Abdullah Harmancı; *Yirmi Sekiz/28 Şubat'a 28 Öykü*, İz Yay., 2017.

kahramanlar açısından kullanmaktayız) öğrencilerin yıllar sonra yaşadıkları acılar dile getirilir.

İşten, meslekten atılma, kariyerin sonlanması, devlet tarafından fişlenme, başörtüsü yasağı protestolarına katılma ve bunun bedelini ödeme gibi sonuçların da öykülere yansıdığı görülür. Devletin güvenlik güçleri tarafından evlerin basılması, kitapların toplanması, güvenlik güçlerinin korkusundan kitapların yakılması, hapse girme gibi sonuçlar da az da olsa öykülere yansımıştır.

Öykülerde zaman zaman seküler çevrelerden tipler anlatılır ve bu tiplerin başörtüsü meselesine veya dindarlara bakışları yansıtılır. Bu bakışlar genellikle olumsuzdur. Ancak başı kapalı olmadığı halde tesettürlü genç kızlara sempati ile bakan kadınların da öyküleştirildiği görülür.

28 Şubat günlerinin Fadime Şahin'le veya Müslüm Gündüz'le sembolleşen manipülasyonları, o günlerde çokça dile getirilen "bin yıl sürecek" söylemleri öykülerde yerini bulur.

28 Şubat konulu öyküler, dindar insanların iç dünyalarında yaşanan büyük travmaları dile getirir. İnanan insanların hayatları boyunca devam edecek kimi üzüntüleri, kayıpları, acıları aktarılır. Bu aktarım genelde dindar, muhafazakâr yazarlar tarafından (onların kurguladığı anlatıcılar tarafından) yapıldığı için, doğal olarak, mağdurları benimseyici, onaylayıcı, bu mağduriyete sebep olan otoriteleri ise olumsuzlayıcı bir bakış açısı geliştirilir.

Görüldüğü gibi, 28 Şubat sürecinin dindar insanlar üzerinde yarattığı travmalar, öyküler üzerinden izlenebilmektedir. Edebiyat her zaman yaptığı gibi, toplumdaki kaynaşmaları, yenilgileri, olumlu olumsuz gelişmeleri yansıtmayı başarmış gözükmektedir. Ancak zaman zaman 28 Şubat'ın edebiyatının yapılmadığı yönünde bazı görüşler ileri sürülmektedir. Diğer darbeler için yazılan eserler kadar olmasa da, 28 Şubat darbesi için de eserler verilmiş, şiir, öykü ve roman alanında ürünler kaleme getirilmiştir. Bizse bu makalede öykü alanında ortaya konan verimleri değerlendirmeye çalıştık.

YİRMİ YILIN ARDINDAN POSTMODERN DARBENİN ROMANLARINA BAKIŞ

GÜLŞEN ÖZER

Türkiye'de demokratik süreçlere müdahale ülke tarihi için neredeyse rutin bir seyir göstermektedir. Darbe geleneğinin 28 Şubat ile son bulduğu zannıyla ve belki de ümidiyle *'son darbe'* başlığında metinler çıkarılmış olsa da 15 Temmuz darbe girişimi, esasında darbeci zihniyetin son bulmadığını göstermektedir. Cumhuriyet Türkiye'sinde 1960, 1971, 1980 darbeleri nitelik olarak kendilerini takip eden 28 Şubat 1997 darbesi ile ayrıdır. Zaten bu darbeye "post modern" adının verilmesi de bu ayrımdan neşet etmektedir.

Bilindiği üzere 28 Şubat'ta ordu fiilen hükümete el koymak yerine farklı araçları ve mekanizmaları kullanarak hükümete istediği kararları uygulamaya zorlamış ve nihayetinde de iktidarı elinden almıştır. Üstelik bütün bunlar sıkıyönetim, sokağa çıkma yasakları vb. darbe usulleri haline gelmiş uygulamalar olmaksızın gerçekleşmiştir. Psikolojik tekniklerin, algı operasyonlarının ön planda olduğu bu darbenin hedefinde doğrudan dindar kesim olmuştur. Türkiye'deki darbeler tarihine millet tarafından engellenen 15 Temmuzla bir yenisi daha eklenmiş oldu. Darbeler arasında teşebbüs olarak kayda geçen 1962, 1963 yıllarındaki hareketliliğe benzer olarak 27 Nisan 2007 tarihinde ki e- muhtırada literatüre bir yeni kavram kazandırdı. 25 Şubat 2017'de henüz yaz aylarındaki darbeyle ilgili gelişmeler sıcaklığını korurken, öteden beri darbeler konusunda kirli bir sicili bulunan *Hürriyet* gazetesinin "Karargâh rahatsız" manşeti de Türkiye'de yaşayanların aklına ister istemez "yeni bir darbe mi geliyor acaba?" sorusunu getirmiştir.

Darbeleri Konuşulur Kılan İmkânlar

Türkiye'de darbeler şu ya da bu ölçüde sanatın değişik türlerine konu olmuş ve olmaya devam etmektedir. Darbeleri konu edinen edebiyat metinleri içerisinde romanların özel bir yerinin olduğu bilinmektedir. Karakterlerinin çokluğu, birden fazla duruma odaklanmaya imkân tanıması, iç ve dış dünyada yaşananları ayrıntılı bir biçimde okurların dikkatine sunması yahut bazı yaşantıları anı formundan çıkarmaya imkân tanıması bakımından romanın diğer edebiyat türlerine nazaran ayrıcalıklı bir yerinin olduğunu ayrıca belirtmemiz gerekir. Bu metinde özel olarak 28 Şubat darbesinin konu edildiği romanları konu edineceğiz ama öyle görünüyor

ki gelecekte darbe travmalarını konu edinen edebi metinlerin artacaktır.

Şurası açıktır ki bu darbe esnasında ve sonrasında ortaya çıkan edebî ve fikrî ürünlere nasıl yaklaşılacağı daima tartışma konusu olagelmiştir. Genel olarak bu eserlerin öncelikli olarak edebî anlamdaki nitelikleri açısından bir değerlendirmeye tâbi tutulduğu görülmektedir. Roman özelinden düşünüldüğünde öncelikli soru, ele alınan eserin iyi bir roman olup olmadığı hatta roman olup olmadığı noktasında düğümlenmektedir. Roman üzerinde hâlihazırdaki tartışmaları düşündüğümüzde bu tartışmaları paranteze alarak ortaya çıkan eserleri değerlendirmek daha isabetli olacak gibi gözükmektedir. Zira bu metinleri her şeyin ötesinde yaşananla yüzleşme ve aslında travmatik durumlar karşısında bir karşı çıkış kimi zaman da arınma olarak okumak hakkaniyete daha uygun düşecektir. Diğer taraftan bu anlatılar, söz hakkını güç ile elinde tutan darbecilere karşı yaşananları başka öznelerin deneyimleri ekseninde anlatması ya da bu yönde bir çaba ortaya koyması hasebiyle kıymetlidirler. Gerçekliklere dair resmin bütünü, ancak darbe esnasında yada sonrasında yazılan ürünlerle görülebilecektir.

28 Şubat darbesinin diğer darbelerden ayırt edici yönü kan dökülmemiş darbe bildirisi zinciriyle başlayan sokağa çıkma yasağı, gözaltılar ve işkenceler gibi olayların yaşanmamış olmasıdır. Ancak bunların her biri psikolojik boyutta en yüksek dozuyla gerçekleşmiştir. Buradan hareketle, psikolojik tahlillerle zenginleşmiş metinlerin edebî alana daha fazla yansıması beklenebilirdi. Ne yazık ki romanla sınırladığımız çalışmamızda karşımıza çıkan eserlerin sayısının bu beklentiyi karşıladığı söylenemez.

Burada ayrıca şunu hemen ifade etmeliyiz ki, 28 Şubat darbesine dair yazılanların hemen hemen çoğu analiz kitaplarıdır. Bunlarında büyük çoğunluğu röportajlar, kişisel hikâyelerin derlenmesi şeklindedir ve neredeyse tamamının merkezinde başörtülü kadınlar vardır. Hiç şüphesiz bunun temelinde yatan şey, yaşananın hiç olmazsa bu şekilde kaydedilme kaygısı olmuştur. Kaydetme fikri "başka yapılacak bir şey kalmadı" şeklinde insanı pasif kılan bir eylem olarak eleştiri almış olmakla beraber esasında bu kayıtların amacı unutturmamak için malzeme oluşturma kaygısıdır.

Darbe ile ilgili ürünler ortalama aşağı yukarı darbelerin gerçekleştirilmesinin üzerinden birkaç yıl geçtikten sonra verilmeye başlanmıştır. Çok partili hayata geçildikten sonraki ilk darbeye dair de aynı tespit yapılabilir hatta 1990'lı yıllara gelindiğinde 1960 darbesine dair yeni eserler ortaya çıktığı görülmektedir.[114] Elbette bunun nedenleri hakkında ileri sürülen çeşitli tezler olagelmiştir. İnanan

114 24.com.tr/k24/yazı/darbe ve tanıklıklar

insanların yaşadıklarını Allah'a havale etmeleri, gündelik yaşama ilgisizlik, yazarların siyasi kadrolara dâhil olması.[115]Bu iddiaların her biri kendince şu ya da bu ölçüde haklılık payı taşısa da diğer darbelerdeki yazım süreçlerindeki gecikme esasen bu durumun sebeplerini farklı temellendirmeyi gerekli kılmaktadır. 28 Şubat 1997 özelinde şunu söylemek abartılı bulunmamalıdır: AK Parti'nin belli alanlarda hükümet olmaktan çıkarak iktidarın bir kısmında söz sahibi olmaya başlamasıyla beraber darbenin tescillenip yüksek sesle dile getirilmiş olmasından sonraki artış göz ardı edilemeyecek kadar önem arz eder.[116]"Başörtüsü önceliğimiz değil" ifadesi ile adeta yıllarca susmayı tercih edenler kalemlerini ancak iktidarın kendini daha rahat hissedip artık darbenin hesaplaşılır olduğunu ilan etmesiyle oynatmışlardır.

Uzun süren suskunluk dönemlerinde "28 Şubat edebiyatı yapmayın!","Yine mi başörtüsü!","Başka gündem konuşalım!" şeklinde karşımıza çıkan tahfif edici ifadelerle edebiyat çevreleri kendilerini bu alanın dışında tuttuklarını ifade etmişlerdir. Edebiyat alanında İslâmcıların sesi olma iddiasını taşıyan dergilerin – sözgelimi "devrimci abiliği" kimseye bırakmayan *Hece* dergisinin- darbenin sene-i devriyelerinde bu konuya özel sayılar hazırlamamış olmaları bundan bağımsız olarak ele alınamaz herhalde.[117]İlginç bir şekilde, 28 Şubat darbesini sanki hiç yaşanmamış sayarak alışık oldukları konuların ötesinde eğleşmeyi seçenler her ne hikmetse 15 Temmuz'un ardından kahramanlık yazıları yazmışlardır. Buda göstermektedir ki iktidarın sahip çıktığı konularda kültürel alanda üretim daha hızlı ve çok yapılmaktadır.[118]

Bu yazıda 28 Şubat darbesine karşı üretilmiş edebi metinlerden öykü[119], şiir[120],

---

115 http://www.gercekhayat.com.tr/kitap/28-subatin-romani-henuz-yazilmadi/

116 Nitekim darbe üzerine en kapsamlı kitaplardan biri olarak anılmayı hak eden *Bin Yılın Sonu* adını taşıyan üç ciltlik kitabın yayım tarihi bir ölçüde bunu doğrulamaktadır. İskender Pala'nın darbe anılarını yayımlaması da bu süreçte gerçekleşmiştir.

117 Nadir örneklerden olması hasebiyle *Tasfiye* dergisinin 2010'da yayımlanan 23. sayısını " 28 Şubat ve Edebiyat" dosyası olarak yayımladığını zikretmemiz gerekir.

118 *Kara Şubat Beyaz Direniş* adlı belgesel konuyla alakalı son çekilen belgesellerden birisidir ki finansını milletvekili Leyla Şahin Usta tarafından sağlamış ve iktidarın fon ayırma alanı olarak bu darbe ürünlerini vermeye teşvik etmiştir. Belediyeler, sivil toplum kuruluşları için artık 28 Şubat işlenmeye değer bir konu olmuştur. Elbette burada başörtüsünden dolayı aynı zamanda sıkıntı da yaşayan kadın edebiyatçıları dışarıda tutmak adil bir yaklaşım olacaktır. Benzeri yaklaşımlar kültürel hafızayı kuran çeşitli etkinlikler özellikle tarih alanı için de söylenebilir. Son bir yıl içindeki kültürel iktidar söyleminin de öne çıkışını iktidarın söz alanı çerçevesinde mütalaa etmek uygun düşecektir.

119 Bu konuda bakınız. *Kapalı Öyküler,*Birun Yayınları, 2004, İstanbul. Mehmet Harmancı-Abdullah Harmancı, *Yirmi Sekiz 28 Şubatta 28 Öykü*, İz Yayıncılık, 2017.

120 Derli toplu bir çalışma için bkz. Cevat Akkanat, *28 Şubat Direniş Şiirleri Antolojisi,*

dışta bırakılarak sadece romanlar konu edinileceğini ifade etmiştik. Bu çerçevede seçilen romanlar, *Saklı Kitap, İkna Odası, Düşte Kördüğüm, Harbiyeli, Mehmet'i Sakatlayan Serçe Parmağı, Kar, Kırk Hadis, Şair Öldü,Ortancamız Babam*'dır. Tespit ettiğimiz halde çalışmanın sınırlılıkları nedeniyle dışta bıraktığımız romanların yahut roman benzer anlatıların bulunduğunu da belirtmeliyim.[121]Romanlar kronolojik sıralamaya tabi tutularak ele alınmıştır. Çeşitli ortamlarda 28 Şubat romanı olarak anılan Cihan Aktaş'ın *Bana Uzun Mektuplar Yaz*[122] ve Fatma Barbarosoğlu'nun *Hiçbir Yer*[123] romanları bu şekilde anılmalarına karşın 28 Şubat darbesi romanlarına dâhil edilemezler kanaatindeyim. Zira *Bana Uzun Mektuplar Yaz* romanında bu darbeden çok önce 1970'li yıllarda yatılı bir okulda geçen olaylar anlatılıyor. Bu romanda özellikle sağ-sol çatışması siyasi vurgu olarak yer alıyor. Ülkücülerin düşünce serüveni özellikle solcuların ateistlik argümanlarına karşı cevaplar, milliyetçilik ve İslâm düşüncesi tartışılıyor. Bu yönleriyle roman, 28 Şubat'a kadar gelinen süreçte dindarlaşma serüvenine bir zemin olarak okunabilir. *Hiçbir Yer* romanı ise ve 28 Şubat'a doğrudan bir gönderme yapmaz ancak dindar olarak şehirde baskılar gören kahramanlardan bir tanesinin köy yaşantısını seçerek bir nevi uzlete çekilişini anlatmaktadır. Yazar, Türkiye'deki dindarlara dönük devletin bakış açısını satır aralarında zikretmiş, erkek dünyasını derinlemesine tahlil edilmesi açısından oldukça başarılı bir romana imza atmıştır. Romana 28 Şubat'a dair birkaç sayfa daha eklenmiş olsa ya da bir şekilde bağlantılar kurulmuş olsaydı 28 Şubat'ın başarılı romanları arasında zikredilebilirdi. Fatma Barbarosoğlu'nun *Medya Senfoni* adlı kitabının da 28 Şubat romanları arasında adı geçiyor ancak bu kitabı da birebir 28 Şubat romanı olarak adlandırmamız mümkün görünmüyor.[124] Romandaki 28 Şubat'ta da geçerli olan vurgular bu dâhil edilmenin nedeni olabilir. Kitapta anılan başörtülü karakteri Nazire bu konuda mücadele vermiş hatta başbakana dek çıkan grubun içerisinde yer almıştır. (s.47)Bu kişi daha sonradan anlatıcının rüyalarına girecektir. Nazire ölmüştür veya öldürülmüştür. Bu belirsizlik özellikle belirtilmektedir. Romanın bir bölümünde 28 Şubat'ta Türkoloji bölümünde başörtü yasağı uygulaması anlatılıyor. (s.54) Bu durum 28 Şubat'ın meşhur yasak sürecinin bir noktasına

---

Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa, 2017.

121 Bunlardan bazılarını anmak gerekirse şunlar evvel emirde zikrolunabilir: Cüneyt Ülsever, *Hacı, Everest Yayınları,* İstanbul, 2004. Ayrıca Mehmet Eroğlu, 2011'de yayımladığı ve İslâm'ın sekülarizm, modern hayat ve kapitalizm ile olan dirsek temasını ele aldığı *Fay Kırığı 2: Emine (Agora Kitaplığı, İstanbul, 2011)* 'de, İzmir'de sol ve seküler hayatın içinde yetişen Mehmet ile küçük bir Anadolu şehrinde dindar bir ailede büyüyen Emine'nin bir arada olup olamayacaklarını sorgular. Bu romanın bazı karakterleri 2013 Gezi Parkı olayları sonrasında daha çok konuşulur hale gelmiştir.

122 Cihan Aktaş, *Bana Uzun Mektuplar Yaz,* İz Yayınları, İstanbul, 2012.

123 Fatma Barbarosoğlu, *Hiçbiryer,* Profil Yayınları, İstanbul, 2012.

124 Fatma Barbarosoğlu, *Medya Senfoni,* Profil Yayınları, İstanbul, 2014.

denk geliyor muhtemelen ama anlatının bütününün merkezine 28 Şubat değil medyanın gerçek dışı haber kurgulamasına ironik göndermeler oturtulmuş. Sayfaların alt kısımlarında maske resimleri kullanılmış bununla medyanın yüzü ile ardının farklı olduğu okura oldukça değişik bir tarz ile de anlatılmış. İslâmcılığın hata ile muhafazakârlığın görgüsüzlük ile First Leydi'nin rüküşlükle eşitlenerek yazılması planlanan yazı medyada karşılaşmamızın mümkün olduğu bir eşitleme. (s.72) Bu anlamda kitabı döneme özgü olarak okumak yerine o dönemde de aynı usulle çalışmış medyanın yapısına dair bir kitap olarak kabul edebiliriz. İsmi 28 Şubat romanları arasında geçen Sevgi Engin'in *Bir Nehir Gibi* romanı da bu döneme ait değildir.[125] Yazarın ithaf ettikleri arasında başörtüsüne sahip çıkan başörtü direnişçileri olması belki girişten yola çıkarak bu kategoride anılmasını sağlamıştır. Roman 1990 öncesi başörtüsü yasaklarını ve İslâmî hareket davasından gözaltına alınarak işkence gören bir kadını anlatıyor daha doğrusu yazarın bizzat kendi yaşamı anlatılıyor. Anlatıyla roman arasında salınan kitapta dikkat çekici değinilmeyi hak eden birçok husus var ancak başka bir pencere açacağı ve konunun merkezini değiştireceği için değinmeyeceğiz. Fakat şunu söylemeden geçmek olmaz; *Bir Nehir Gibi* hem anlatım tarzı açısından hem de 28 Şubat'ı kaleme alan kadın yazarların açtığı bazı tartışmaları, göndermeleri anlamak açısından göz ardı edilemeyecek metinlerdendir.

Kar, Darbe Kirliliğini Örtebilir mi?

28 Şubat romanları arasında anılan *Kar* romanında Orhan Pamuk, darbe sürecinin dışından bir anlatımını yapıyor imajı oluşturmaya çalışmışsa da aslında darbecilerin perspektifini yansıtan hatta bundan nemalanmak isteyen bir roman ortaya çıkartmıştır.[126]*Cumhuriyet* gazetesi için Kars'ta yaşanan intihar vakıalarını incelemek üzere yola çıkan karakterimiz Ka (s.14) karakteri etrafında kurgulanan roman daha ilk sayfalarda bu gazete ve çevresinin zihin kodlarını ortaya koyuyor. O dönemki *Cumhuriyet*'in manşetleri düşünüldüğünde roman, celladın kurbanlara biçtiği rol üzerinden ilerliyor. 28 Şubatın "ilk" romanı olarak karşımıza çıkan metin darbeye maruz kalmamış bir yazarın "dışarıdan" süreci okuma biçimini de örnekliyor.

Yazarın romanın başında verdiği ilk mesaj Batılı ve yerel basına dair kıyasla açığa çıkıyor. Yaşanan toplumsal bir sorunu yerel basın görmezden gelirken Batılıların konuya eğilmeleri sonucunda kamuoyuna taşıyor ya da buna mecbur kalıyorlar. Dolayısıyla metin batı karşısında acziyet ile başlatılıyor. Alman ve Fransız gazetelerin doğudaki kızların, intihar olayını gündeme taşımasıyla Türk basını

125 Sevgi Engin, *Bir Nehir Gibi,* Ekin Yayınları, İstanbul, 2004.
126 Orhan Pamuk, *Kar,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

konuyu eğilecektir tabii bu Türk basını kısmında *Cumhuriyet* gazetesi istisna tutulmuştur.(s.20)

28 Şubat ilgisi hemen romanın başlarında konuya dâhil edilir öyleki intihar edenler arasında "Türbancı Kız" vardır. Ailesi geleneksel olan bu kız, türbanda ısrarcıdır ve siyasal İslâm'ı üniversitede öğrenir.(s.22) Dindarlığı, örtünmeyi siyasal söylemle örtüştüren ve ısrarı başka niyetlere bağlama durumu 28 Şubat darbeci zihniyetinin en yaygın argümanı olduğu hatırlanırsa aslında yazarın anlatısı ile bu argümanı beslemekte olduğu son derece açıktır. Diğer taraftan örtünme eylemi daha ilk baştan sonradan eklemlenmiş eğreti bir unsur gibi verilerek köksüzleştirilmiştir. Örtünmenin toplumsal kabulü olmadığı vurgusu ve yeni bir durum olduğu iddiası Kars'ta 1940 senesinde oynanacak bir piyes için çarşaf bulunamayışı fakat şimdilerde şehirde çarşaflıların arttığı kahramana söyletilerek-üstelik hayıflanarak- kanıtlanmaya çalışılmış. (s.26)Kurmacanın işleyiş mantığı üzerinden yol alındığında özellikle de doğudaki bir şehirden verilen bu örnekle inandırıcılık son derece zayıflıyor olsa da yazar daha çok Cumhuriyet'in kazanımlarının yitirilmesine işaret ediyor gibidir. Buna bir de yazarın daha ziyade Batılı okurları hedefleyen dili eklendiğinde mesele daha da anlaşılır hale gelecektir.

Romanın yazarını tanıyanların daha iyi kavrayacağı Ka üzerinden çoğunlukla kendi yaşamından kesitler sunmaktadır. Nişantaşı'nda yetişen Ka için başörtülüler ancak alt sınıf -hizmetliler, sütçünün karısı- olarak muhatap olduklarıdır (s.27). Yazar, laik söylentinin paranoya olarak sürekli sayıkladığı"Hepimizi örete cekler" korkusunu (s.32) ve daha sonradan mahalle baskısı olarak tartışılan, başörtülülerin başörtü takmayanlara baskı unsuru olduğunu da kahramanlarına söyletmekten geri durmayacaktır (s.47). 2007 sonrasındaki endişeli modernlik tartışmalarında gündeme gelen "mahalle baskısı" kavramı henüz kamuoyunda tartışılmadan önce yazılan bu satırlar, bu düşünüşün zihinlerde zaten var olduğunu tartışmaya mahal bırakmayacak sarahatte gösterir. Roman kahramanının dinî algı haritası, çocukluğunda okuldaki din kültürü hocasının tokatlayarak Fatiha Suresini ezberletme hatırasıyla şekillenen tipik bir "beyaz Türk" algısıdır.(s.95) Bu haritada dindarlar "kaba", "cahil", "kötü" diğerleri "batılı", "çağdaş", "aydın" ve "eğitimli" dir.

Romanın kahramanı taşralı, sakallı tiplerin anlattığı, kadını örten Allah ile Avrupa'da inanılan Allah ayırımını yaparak geçmişinin, yaşadığı şüphelerin, inançla mesafesinin suçunu İslâm ve dindarlara yüklemektedir. (s.100)Yazar, kurgusunda İslâmcı camiaya ait olarak belirttiği bir karaktere söylemlerini İslâm karşıtı olarak algıladığı için bir enstitü müdürünü öldürtür. Enstitü müdürü ve katili arasında geçen son konuşmalar cinayet öncesi maktul tarafından ses kaydına alınır. Bu son konuşma ile laik zihniyetin algıladığı tipik İslâmcı prototipi tanımlanıyor. Buna göre İslâmcı"cahil", "yobaz", "dengesiz", "ruh sağlığı bozuk",

"şiddet yanlısı..."vb. tüm negatif unsurları barındırır. Buna karşın Cumhuriyetçi müdür karakteri"hoşgörülü", "özgürlükçü", "akıllı", "aydın..."vb. nitelikleri taşır (s.42-51). Bu algı hem işlenen cinayetle hem de dincilerin "herkesi tek tek temizleyeceği korkusu" ile ifade edilerek farklı yerlerde güçlendirilir(s.133). Yazar başörtülüleri okula almayan müdürün infaz edilmesi ile o dönemde zaten nefes bile alamayan İslâmî camianın boynuna bir de cinayeti dolayarak kurmacanın ayarını iyice kaçırdığını ispatlamıştır.[127]

Orhan Pamuk'un katil gence söylettikleri arasında bir hakikat vardır ki o da basının başörtü yasakları karşısında duyarsız oluşu zulümleri görmezden gelişidir. (s.44) Tabii bunu gencin dinlediği dinî radyoyu aşağılaması esnasında dolaylı olarak yapar. Romanda aslında ayrıca ele alınabilecek bir konu medyadır ancak konu sınırları dışında kaldığından dikkat çekmekle yetineceğim. Darbenin hedefindeki Refah Partisi romanda potansiyel suçlu olan bir tablo içine yerleştirilmiş olup aynı zamanda parti mensupları düşük ahlaklı olarak tanımlanmaktadır. (s.54). Yazar, bu düşük ahlakı vurgularken geçmişe üniversite yıllarına gider. Kendisinin apolitik olmasıyla bu kişilerce küçümsendiğini ama bu duruşunun daha üst bir duruş olduğunu neredeyse romanın bütününde işler. Kahraman Ka ile adeta özdeş olan yazar roman boyunca Ka'yı her çevrenin hayranlıkla soru sorduğu, akıl danıştığı kişi olarak gösterir. Ka ateist olarak kendini tanımlıyor roman boyunca da teolojik tartışmalara girerek fikrini gerekçelendiriyor. Gelgelelim kitabın sonunda Allah inancına ulaşıyor fakat bu inanışta daha çok deist bir ton vardır. Romanda o dönem medyada sık sık negatif anlamlar yüklenerek işitilen "tebliğ, vahdet" kavramları İslâmcı dergi kitapevi isimleri olarak yer alıyor (s70).

Siyasal İslâmcıları temsilen işlenen Lacivert karakteri, medyatik olmayı seven, "türbancı kızları" destekleyen, İmam Hatipli gençleri çevresinde toparlayarak örgütleyen, popülist, Hz. Peygamber'e hakaret ettiği gerekçesiyle bir sunucuyu öldürme iddiasından dolayı kaçak bir hayatı olan(s.72), araştırmacı Ka'yı"Türbancı kızlar intihar ediyor." diye yazmaması için tehdit eden(s.78),yalan söyleyen (s.226) ama bir yandan da işlenen cinayetlerin alttan alta devlet tarafından yapıldığına inanan(s.79) kısacası bildik sıradan bir Müslüman portresi dışında tanımlanır. Lacivert'in düşünce altyapısı Seyyid Kutup, Ali Şeriati, Humeyni gibi isimlerle şekillenmiş, Bosna'da, Çeçenistan'da cihada katılmıştır.(s.321) Her gittiği yerde, eş edinmiş hatta Kars'ta iki kız kardeş ve arkadaşları ile beraber

127 Gerçekte ise Kars'ta ne böyle bir infaz, ne de intihar eden türbanlı kız örneği yaşanmadığı az çok roman okuyanların bileceği bir husustur. Buna karşın, romanın yayımlanmasından sonra aldığı tepkiler üzerine Orhan Pamuk, Kars'ı seçme nedenlerini anlatırken eserinin sadece kurgu olduğuna vurgu yapma gereği duyacaktır. http://arsiv.ntv.com.tr/news/131480.asp, http://kitap.radikal.com.tr/makale/haber/kar-yogun-bir-sucluluk-duygusuyla-doludur-370475.

bir yaşam sürmektedir. (s.356) Bu beraberliklerde kadınlar bazen birbirlerinden habersiz bazen de haberlidir. Bu birlikteliklerden biri, Turgut Uyar'ın bir şiirini anımsatırcasına misafir olduğu arkadaşının eşiyledir. Dolayısıyla karşımıza çıkan tabloda ahlaki sınırları son derece muğlak hatta müptezel bir tip vardır. Yazar Lacivert'i intihara karşı olduğunu söylemesine rağmen gençlere intihar saldırısı yaptırması(s.307) nedeniyle romanın sonlarına doğru karakterin çelişkisi üzerinden intihar eylemlerini iç tutarlılık açısından mahkûm ediyor. Lacivert aynı zamanda kahraman Kaaracılığı ile batı gazetelerine demeç vereceğini sanan, aldanan, ahmak bir karakterdir (s.227). Bu demeçle, yazar, İstanbul'daki küçük İslâmcı gazetelerin büyük başarı diye sevineceklerini, bununla gurur duyup övüneceklerini (s.223) Lacivert'e ümit ettirerek esasında kendisinin İslâmcı basına küçümseyen bakışını da yakalamamıza imkân tanır. Bunları romanın yayımlandığı vasatta Türkiye'de ve dünyada yaşanan olaylarla birlikte düşündüğümüzde *Kar*'ı çok kolay bir şekilde küresel 28 Şubat'ın el kitaplarından biri olarak da değerlendirebiliriz.

Kitaptaki örtülü kadın modeli ise bilinen modellerden oldukça farklıdır. Ateist iken aniden örtünen Hicran, önceleri mankenlik yapmaktadır ama bir başörtülüyü aşağılayıp başını açmaya yeltendiği anda birden hidayete ermiştir (s111).Bu hidayet öyküsünün ardındaysa yasakla inatlaşmak vardır (s.115). Örtünmenin hiçbir sağlam altyapısı yoktur. Ayrıca başörtülü kahraman Ankara'da kendilerini ikna etmek isteyen iknacı için "soruları bizi ağlatsa da sevmiştik" diyor ve ardından tamda iknacıların zannettiği duyguları kahramana yüklüyor. Açıldığını hayal eden kız, kendisini iknacısı gibi şık ve erkeklerin ilgilendiği bir kadın olarak hayal ediyor, utanıyor ama burum aynı zamanda hoşuna gidiyor(s.124). Örtünmenin mantığına taban tabana zıt bir duygu yüklenmiş kızlar yazara göre aslında açılmayı isteyen fakat açılırlarsa yakın çevresi tarafından küçümsenecekleri korkusunu taşımaktadır (s.125). Bu anlatı ile iknacıların vehmettiği "zorla örtünmüş ve çevre baskısından açılamıyor" fikrine uygun bir karakter oluşturmuş oluyor. İlk karşılaşmalarında kahramanla tokalaşmayan türbanlı karakterin, bu davranışına vurgu yaptıktan sonra nedenini bilmediğini ekleyerek yazar tecahülü arif sanatı yapıyor(s.112). Başörtülü karakterin bu tutumu daha sonra yerini rahatça tokalaşmaya hatta duygusal bir anda sarılmaya kadar varacak şekilde farklılaşacaktır.

Eğitimli kadınların örtülü olmadıklarını (s.234) başörtülü karaktere söyleten yazarın, eğitim ve örtünmedeki ters orantıyı laik bir figüre değil de Hicran'a söyletmesi, bu karakterin neden örtülü olduğunu okuyucuya bir kez daha sormasını sağlıyor. Yazar karakterine, kadın olarak İslâmcı camiada ezilmiş olduğunu söyleterek cinsiyet kavgası verdirir. Kadın erkek meselesine yapılan bu dokunuşta Hicran, İslâmcı erkeklere adeta bayrak açarak"Batı basınına erkekler kadar kadınında demeç verebileceğini" söylüyor (s.235).Romanın Kadife kod adını kullanan Hicran'ı da tıpkı erkek İslâmcı karakteri gibi gizli aşk yaşayan,

yalan söyleyen, gizli kapaklı işler çeviren (s. 243)müptezel bir karakterdir. Kitabın sonunda da ilk etapta sevgilisini özgürleştirmek için başını tiyatro oyununda açan ama gerçekte de erkekleri tahrik etmeme fikriyle örtünmeden tiksindiğini ifade ederek aslında örtüsünü bu sebeple çıkarttığını söyleyerek(s.281) daha da tuhaf bir yere gelir. Karşımıza siyasal inatlaşma için örtünen ve aslında bunu içine sindirememiş hatta laik bakış açılarını paylaşan bir başörtü mağduru ile yazar okurunu baş başa bırakıyor. Halide Edib'in*Vurun Kahpeye* romanına benzer içerikte sahnelenen"Vatan Yahut Çarşaf", "Vatan Yahut Türban" adlarında bir piyes konu ediliyor. İlginç bir şekilde adı geçen piyeslerde kara çarşafla mutsuz olan, dincilerin baskı yaptığı kadın, çarşafını atar sonra da yakarak özgürleşir (s.147-152). İran Devrimi sonrasında onlarca öbeğini gördüğümüz bu anlatılar 2001 sonrasında daha artarak, emperyalist güçlerin özgürleştirme politikalarının ideolojik enstrümanı olmuştur.

Kar romanında siyasal İslâmcılık ile ılımlı demokratik İslâmcılık ayrımı yapılıyor (s.59).Partili mücadele ılımlı kısımda yer alırken partilere oy vermeyi küfür sayan grup diğer kısımda konumlandırılır. Bu iki zemin dışında da tarikat ve özel olarak bir şeyhe yer veriliyor. Şeyh insan sarrafıdır, insanların zayıf noktalarından kavrayıp avuçları içine alır(s.94).Bu sayede insanları kolayca etki altına alabilmektedir ancak bir yandan da "boş adam" vurgusu ile bundan başka bir meziyet taşımadığı belirtilir (s.59).

Necip Fazıl isminden esinlenerek kendilerine ad takan iki genç(s.107) romanda "masumiyet" atfedilen yegâne kişilerdir. Bu iki genç şiir yazar ve hiç konuşmadıkları türbanlı karakter Kadife'ye platonik, travmatik bir aşk beslerler(s.136). Yazarın işaret etmek istediği konulardaki birçok itirazda roman boyunca onlardan gelir. Mesela "Türban" ifadesinin laik basınca üretildiğini (s.86) Siyasal İslâmcı kavramının da yine laik ve Batı basınının ürettiğini (s.70)söylerler. Bu gençler kimseyle paylaşmadıkları iç dünyalarındaki ateist şüpheleride (85) sadece kahraman Ka ile paylaşırlar. Bu gençler kendilerinin hem polis, hem de bizimkiler dedikleri İslâmcılar tarafından izlendiklerini söylemektedirler (s.138).Ka, bu gençler için her şeyi bilen, danışılan, kurtarıcı misyonu taşır. Ateist olduğu için de hedef gösterilen, ölümle burun buruna yaşayan kahraman bir gazeteci ve arabulucudur(s.286-296). Devletle İslâmcı örgüt arasında pazarlıkları yapan kişi olarak Ka'nın seçilmesi yazarın da darbeye maruz kalanlara karşı zihnen durduğu yeri göstermektedir.

Kars'ta mahallî bir darbe olayı anlatılmaktadır ki bu neredeyse bütün olarak ülkede yaşananlarla bire bir örtüşmektedir. Bir tiyatro sonrası yürüyen tanklar Kars sokaklarından geçer. Tankların yürümesi, oynanan piyes vurgusu Sincan'da bir tiyatro sahnesi sonrası yürüyen tanklara gönderme yapılıyor (s.170). Bu

durumun Ankara tarafından desteklenen *yerel bir darbe* olduğu ifadesi (s.273) konuya yeni bir tanım getiriyor. Yazar darbecilerle pek çok konuda hemfikir olsa da darbe konusunda kararsızdır (s.162-168). Darbe için hayırlı olsun da diyemiyor(s.173) ama ihtilalin ve devletin güçlü olduğunu bundan dolayı da kimseye pabuç bırakmayacağı fikrinden de kopamaz(s.197). "Askerlerin sözcüsü değilim" ifadesi ile (s.226) bu kararsızlık, tarafsızlık noktasından kopulmamaya çalışılmış. "Darbeye karşı mı olmalı yoksa aydınlanmaya, laikliğe, demokrasiye, modernleşmeye mi?"(s.241) sorusuyla aslında işin içinden çıkamadığını ifade ediyor.

Romanda Süleymancılar(s. 254), tarikat, Almanya'da sürgün hayatı yaşayan PKK'lılar, İslâmcı Kürt hareketleri, Aziz Nesin (s.273), Atatürk heykellerinin kırılması(s.304) gibi 28 Şubat döneminin tartışılan hemen hemen her konusuna göndermeler yapılmış. İlgi çekici bir detay da dini önderlerin öldürülerek cesetlerinin suya atıldığının yazılmasıdır[128](s.323).

Romanın ve de darbenin sonunda örtülüler açılmış, İslâmcı erkek Lacivert öldürülmüş, ateist araştırmacı Ka Almanya'da vurulmuş, üniversitelerde ki başörtü direnişi kırılmıştır. Refah partisi adayının da hemen hazırladığı istifa mektubu partinin kapatılma sürecindeki direnmedi algısıyla özdeş görünmektedir (s.201). Nihayetinde Yazar için darbeciler kazanmış İslâmcılar yenilmiştir. Yazarın sembolize ettiği Lacivert ve Kadife ile kast ettiği hakkında ise bu kavramların anlamlarına bakılarak çıkarımlarda bulunulabilir elbette ama metinde yazarın zihni zaten oldukça açık ortaya konduğundan bu kısma kafa yormaya ihtiyaç kalmıyor.

Darbeye Erken Yakalanmak

Harbiyeli adlı roman 28 Şubat'ın içerden yazılmış erken metinlerinden birisi.[129] Roman bütününde darbeye hayatının başında yakalanan ve köyüne dönen bir gencin, köyde ağaya ve gördüğü yanlışlıklara direniş hikâyesi anlatılıyor. Bu anlamda darbe romanın merkezinden çıkmış olsa da kahramanın hayatının dönüm noktasının darbe uygulamaları olması zikretmemizi gerektiriyor. Askerî okulda arkadaşları sayesinde namaza başlayan genç(s.26) okul idaresi tarafından tarikatçı, irticacı olarak suçlanıyor(s.27) aynı günlerde de MGK kararları uygulanmasından sebep de okuldan atılıyor (s.28). Kahramanımız bu durumu hukuk yoluyla değiştirmeyi deniyor ilk olarak ama başarılı olamayınca konuyu basına taşıyor (s.29). Çabaları hiçbir sonuç vermeyince de hayatının bu kısmına

128 2011 yılında Amerikan istihbaratının Usame bin Laden'in bedeni denize attığını ilan etmesi yazarın anlatısı ile benzemektedir.

129 Nehir Aydın Gökduman, *Harbiyeli*,Ravza Yayınları, 2002, İstanbul.

kocaman bir çizgi çekerek köyüne dönüyor. Bu çizgi öylesine nettir ki yazar bir daha bu döneme neredeyse hiç atıf yapmıyor.

1970'lere kadar yaygın bir kabul gören toplumcu gerçekçi romanları anımsatan bir havası var bu romanın. Zira köyünde ağanın haksızlıklarına karşı kendisinden yardım istenen köy imamı "Ben dünya işlerine karışmam!" diyerek ağaya karşı tavır almayı reddediyor (s.52). Bunun geri planında ise ağanın okuduğu hatimler ve mevlitlere karşı verdiği paralar yatmaktadır (s.54). Bu tablo ile yazar imamı negatif bir konuma itiyor ama bunun geçici olduğunu vurgulamak için karşı köyün imamının para karşılığı bu işlerin yapılmasını doğru bulmadığını belirtiyor (s.54). Bu dengeleme yazarın toplumdaki durumun farklılaşabildiğini ve kötü örneklerin mutlak ve tek tavır olmadığını vurgulaması açısından dikkate değer bulunabilir.

Romanda Harbiyeli olarak anılan kahramanın okuttuğu kitaplardan başörtüsü takmayı seçen kız karakterine ve pardösü giyen kız kardeş karakterine rastlıyoruz (s.202.206). Bu durum yazarın kahramanın İslâmî duruşunu farklılığına vurgu olarak yapılmış görünüyor ancak romanın dekorunu oluşturan yerin köy olması açısından çok uygun bir vurgu olduğu söylenebilir. Benzer bir durum kahramanın sevdiği kızın düşünce akışında da vardır. Genç kız Harbiyeliyi sever ama diğer yandan liseyi yarım bırakmış olduğu için kendini ona yakıştıramaz(s.242). Bu durum yazarın kahramanları arasında denklik kaygısıyla üretildiği hissi veriyor. Harbiyeli özelinden şehirdeki olup biten yani darbe esnası bir nebze takip edilse ya da romandaki olaylara eş zamanlı askeriyeden atılan diğer kişiler satırlara serpiştirilseydi esasında kitap bu kategoride ilk ve başarılı örnekler arasında zikredebilirdi. Fakat dediğimiz gibi romanın, gerek teknik açıdan gerekse karakterleri bakımından bu anlayıştan son derece uzak olduğunu özellikle belirtmemiz icap eder.

Pembe Eşarpla Direniş

Başka metinlere göre 28 Şubat darbesine görece yakın bir zaman diliminde kaleme alınan yazılan *İkna Odası* roman olarak adlandırsak da uzun yazılmış bir deneme daha yumuşak bir ifadeyle anlatı yahut "novella" mahiyetinde.[130]Yaşananlar üç kadın kahraman üzerinden farklı tercihlerde zikredilerek anlatılıyor. Başını açmayı reddeden, peruk takan ve başını açarak mesleğini icra eden üç kadın... Darbenin en erken metinlerinden birisi olması nedeniyle daha sonra gerçekleşen yurt dışına çıkma, afla dönüp okulları bitirme gibi birçok tecrübe yer bu anlatıda yer almıyor. "Başında pembe eşarpla..." diye giriş yapılan dünyalar pembe metaforunun altı çizilerek başlıyor. O dönem yaygın olarak kızının örtünmesini istemeyen ailelerin

130 Yıldız Ramazanoğlu, *İkna Odası,* Pınar Yayınları, İstanbul, 2004.

baskıları konuşulmaktaydı ki yazar da aileye rağmen başını örten kızın babasının okul müdürüne onu bu şekilde okula almamalarını öğütlemesini anlatarak başlıyor. Ailelerin örtünen kızlarıyla yaşadığı mücadele o yıllarda yaygın bir durumdu ki bu kitapta belirgin olarak işaret ediyor.

Başörtülü olmayı seçmenin iktidar tarafından pompalanan algı nedeniyle toplumca yadırganmasına vurgu yapılıyor "Bu tuhaf kız" ifadesi ile genç şehirli okullu başörtülü olmanın kabullenilmiş bir durum olmadığının altı çiziliyor. Bu dönüşüm süreçleri keskin olduğu oranda ailelerle arada bir mesafe oluşturmuş ayrıca konu edinilecek tecrübeler de yaşanmıştır. Ancak bu durumun genellenebilir olduğu söylenemez.

Yazarın ikna odalarında sorulan ilk soruyu "Neden farklısın arkadaşlarından""neden takıyorsun bunu" şeklinde başlatmış olması da aslında darbeci zihniyetin oluşturduğu "o tuhaflık" durumunun herkesçe kabul ediliyor olduğu izlenimi oluşturuyor. O dönem başörtülü olarak dindarlığın görünen yüzü olmanın bedelleri de kahramanın ağzından özetleniyor. "Kim ister ki sürekli aşağılanmak. Mahir ve komik dindar adamlar tarafından küçük görülmek" Burada toplum, darbeciler yanı sıra dindar erkeklerin henüz metin başında belirtilmesi hem yazarın neredeyse feminist olarak tanımlandığı genel vurguları hem de o dönem İslâmcı kadınlar arasında gerçekleşen kadın-erkek eksenli yoğun tartışmalar ile alakalı olduğunu düşündürüyor. İkna odaları ile alakalı olarak "Çay ve yiyecek ikram ettiklerini" aktarması aslında gerçekle uyumlu değildir. Bu daha çok iknacıların propaganda olarak ekranlardan paylaştıkları bir argümandır.

Kitapta ikna odası uygulamasıyla teknik olarak örtüşen "Sadece kaydımı yaptırmak istiyorum..." ifadesinde olduğu gibi ikna odası prototipinin kayıt aşamasında gerçekleşmesi ve kayıt sırasında bir görevlinin öğrenciyi sıradan ayrıştırarak odaya götürmesidir.

İkna odasına giren kızın "Gazetelerde çay bile verdik dedikleri şey buydu herhalde" ifadesi aslında odaya alınan kızlar için henüz söylenemezdi zira ikna odasına girenler bu odalar hakkında henüz bilgi sahibi değildi nihayetinde konunun boyutları zaman içinde netleşmiştir[131]. Bu odalarda alınan kamera görüntüleri meselesinin kitapta yer almamış olması da belki henüz o dönemde bunun iknacılar tarafından kabullenilmemiş sadece ikna edilmeye çalışan öğrencilerin iddiası olarak gündemde olması ile alakalıdır. Oysa kızların bu odalarda erkek kameramanlar önünde sorgulanmış olması da bu odaların en can yakıcı kısmıdır.

131 İkna odalarının mahiyeti için bkz. Gülşen Demirkol Özer, *Psikolojik Bir İşkence Metodu Olarak İkna Odaları,* Beyan Yayınları, İstanbul, 2005.

Kahramanlarımız Nuray -pembe eşarplı- tebliğci ve Nermin'in örtünmesine vesile olan kişidir, bu ikisinin arkadaşları olan Seher'dir. Nuray başını açar, Seher 4 yıl sonra aynı okulu kazanarak peruk takar ve Nermin daha sonra örtünmesine rağmen başını açmaz. Kahramanlar başını açan, açmayan ve peruk takan olarak dönem tercihlerinin örneklemini oluştururlar. Nermin "en sağlam duran" kişi olarak "Nuray mı Seher mi doğru yaptı diye sorar". Tüm bu tercihler ve aslında ne yapmalı sorusu henüz ufukta yasağın kalkma ihtimali olmadığından zihinleri meşgul ediyordu. Nermin en kararlı karakter olmasına rağmen "acaba" demiş kısa bir iç tereddüt geçirmiştir. Bu o günlerde İslâmî camiadaki bir üst jenerasyon olan başörtülü ablaların, kardeşleri adına çözüm arayışı çerçevesinde yüksek sesle olmasa da cevap bulmaya çalıştıkları en can alıcı soru idi.

İkna Odası anlatısındaki başörtülü karakter aynı zamanda sosyal meselelere de duyarlıdır. Yoksul mahallede yaşanan çöp patlaması ve yoksulluk yaşadıkları zulme rağmen ilgi alanlarındadır. Üstelik bunlar karşısında duyarsız olanlara eleştiri yapılmakta "İçinde adalet duygusunun incindiği" şeklinde ifadeyle adaleti sadece bir alanda aramadıkları belirtilmektedir. Bosna'ya yardım etme azmi, bir gazetecinin intihar eden kızı kurtarmak yerine fotoğrafını çekmesine duyduğu tepki karşımıza toplumsal meselelere oldukça duyarlı bir başörtülü prototipi çıkarıyor. Bu kahramanların "İslâmî mücadele" içinde yer alan aktivist kimlikler arasında olduğunu düşündürüyor. Toplumu dönüştürme, emri bil marufu ilke edinme adaleti tesis etme söylemleri çerçevesinde örgütlenen İslâmî camia aynı zamanda yasak karşısında örgütlenerek eylemlilikte bulunan kesimdir. Gelgelelim anlatı boyunca gerçekte yaşanmış hiçbir protesto, eylemle karşılaşmıyor olmamız anlatının kendi iç tutarlılığını sorgulanır kılıyor. Zira kurmaca dünyasında kahramanların tesadüfen bile olsa karşılaşmış olduğu herhangi bir eylem karesi yok. Bu seçim muhtemelen yazarın naif bir anlatı hedeflemesi ya da artık eylemler de dâhil hiçbir şeyin başörtüsü yasağını kaldırmaya gücünün yetmeyeceği şeklindeki tutumuna dahası o yılların biriken yorgunluğa bağlanabilir.

Başörtülü olmak, öyle kalmakta ısrar etmek ve bunun için okuldan mesleğinden olmak temelde farklı nedenleri olsa da sürekli dışarıdan bir sorguya neden olmuştur. Hem topluma hem yakın çevreye hem de yasakçılara karşı sürekli savunu hali kahramanın iç söylevi ile açığa çıkıyor. Burada belki de açık açık söylemekten bıkılan ve aslında kimseyi razı edemeyen cevapları kişinin iç dünyasında dönen bir jenerik olarak vermek metni güçlü kılmıştır.

Anlatının sonraki dönemler açısından önemli olacak olan yanlarının bulunduğunu da belirtmeden geçemeyiz. Zira satır aralarında sürekli dindar erkek eleştirisi ile karşılaşıyoruz. Mesela Nermin'in kocası olan Ömer karısını yanında taşıyamaz. Yasakla birçok hayat tarumar olmuşken televizyonda "kadına ne ölçüde dayak

atılabileceğini" anlatan dindar erkek o süreçte başörtülü kadınların hayatlarına duyarsız kalan erkeklere gönderme yapılmaktadır. Ruşen Çakır'ın *Direniş ve İtaat İki İktidar Arasında İslâmcı Kadın*[132] kitabına da zemin hazırlayan İslâmcı erkeklerin yağmurda şemsiyeyi kendilerine tutup başörtülüleri dışarıda bıraktığını iddia ettiği yazısıyla paralel bir gönderme yapılmıştır. Bu yazı aynı dönem epey tartışmaya neden olmuştur.[133]

Nermin'in yasak sonrası ev kadını rolü ve kocası Ömer'le açısı sürekli genişleyen farklılaşan hayatları da ince bir sitemle gündeme geliyor. Anlatıda çalışan kadın olmayı bir an hayal eden Nermin bu hayal içerisinde şimdikinden iki kat yorulup eşin o hayalde de işini kolaylaştırmayışı nedeniyle "çocuğunu çalışmadan büyütme" fikriyle var olan durumuna teselli buluyor. Ancak yazar bu hayalde de erkeklere iyi olma şansı vermemiştir. Hikâyenin içinde insaflı kabul edilebilecek tek nokta eş karakteri Ömer'in sabrettiği şeklindeki bölümdür. Bu kısımda Ömer eşinin defterini bulmuş ve kendisine dair sayfanın boş bırakıldığını görmüştür. Bu kısmı bir metafor olarak alırsak bir önceki jenerasyon başörtülü ablaların evliliklerinde erkekler sınıfta kalmış Ömer bir sonraki jenerasyon olarak sınavı nasıl vereceği belirsizdir. 28 Şubat'ın kızları evlilik tecrübesinin henüz başındadır dolayısıyla eşlerin sayfası henüz temizdir. Defterin iyi ya da kötü yazılması ellerindedir. Bu uyarı, metinde işe yaramış olmalı ki Ömer sayfası kirlenmesin sabretmektedir!

Evlilik ve yasakların özel yetenek ve ilgilerini yok ettiği kadın yaşamları aynı zamanda mecburî akrabalık ilişkileri ve annelik yükümlülükleri altında ezilecektir. Müslüman kadın yazarların aynı dönem sıkça dillendirdiği bu ve benzer vurgular aslında gerçekte iyi olma ihtimali olan evliliklerinde temeline kötü bir tohum gibi yerleşmiş ve olumlu kurulabilecek birçok rolü baştan deforme etmiştir. Evlilikle ilgili negatif vurgular yarım anne, yarım eş, yarım üniversiteli ifadesiyle hissedilen başarısızlıklar, kara bulutlarının dağılmadığı bir ortamda tabloyu hem tanımlayan hem de son derece kasvetli hale getiren satırlar olarak karşımıza çıkıyor.[134] Bütün bunlara ilave olarak Seher'in -ki iyi bir anne ve eş- eşinin ikinci eş arayışı dindar erkekler cenahında olumluluk adına sığınacak bir köşe bırakmamaktadır.

Yasakla muhatap olan başörtülü kızların aynı yıllarda evlilik yapmak için de

---

132 Ruşen Çakır, Direniş ve İtaat İki İktidar Arasında İslâmcı Kadın, Metis Yayınları, İstanbul, 2000.

133 Ruşen Çakır, "Dindar Kadının Serüveni", *Birikim* 2000, sayı:137. Buradaki yaklaşımların eleştirisi için bkz. Alev Erkilet, *Eleştirellikten Uyuma*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2015.

134 Bu noktadaki bölümler Abdurrahman Arslan'ın Müslüman kadının kamusal tecrübesi üzerinden yapmış olduğu yorumlarla birlikte ele alınabilir. Bkz. *Sabra Davet Eden Hakikat*, Pınar Yayınları, 2016, s.304-305.

uygun yaşlarda olduğu düşünülürse yasağa karşı tercihlerini ne yönde kullanırsa kullansınlar kısa zaman içinde çoğu nikâh masasına oturacaktır. "Okula almamışlar onun için evlenmiş" ifadesiyle yazar bu evliliklerin alttan alta mecburî bir tercih gibi göstermiştir. Yine o yıllarda yazarla aynı kuşaktan olan kadınların "Kızlar 28 Şubat indirimine gitti." şeklinde birtakım ifadelerin kullanıldığı da göz ardı edilemez. Aslına bakılırsa bu bir yönüyle haklıdır zira o karmaşa da verilen kararların bazıları sağlıklı olmamış nihayetinde sonlanan evlilikler olarak darbenin yirmi yılında bu doğrulanmıştır. Fakat diğer taraftan bu boşanmalar istisna olarak kalmış birçok evlilik de ayakta kalmayı başarmıştır.

Erkeklerin evlilik içerisinde işbölümü yapamamaları, anaların onları iş bilmez yetiştirmesinden neşet eder. Bu iddia kadınlar cenahında dillendirilerek erkekleri düzeltmenin yolunun yine kadınlar olduğu söylenegelir. Yazar da bunu kahramanlarından birisinin bu konuda eleştiri getirmesine rağmen erkek çocuğu olduğunda aynı hataya düşmesi üzerinden vurgulamaktadır. Bu özellikle toplumca çalışma hayatına kadınların yeni dâhil olduğu günlerde yapılan bir eleştiri iken yeni nesiller için bu işbölümü artık normalleşerek olağan kabul edilmektedir.

Erkeklere dair eleştirileri kamusal kurumlarda kadınlara alan açılmaması üzerinden sürdürülür. Kadınlara yapılacak eğitim için hiçbir kurumun yer tahsis etmemesi nedeniyle Nermin evini açmıştır. Bu durumu gerçekte örnekleyen vakıalar muhakkak ki yaşanmıştır. Nihayetinde programlarda "kadınlar için yer ayrılmıştır" ibaresi bile o dönemlerde nice zaman sonra davetiyelere eklenmiştir. 28 Şubat darbesi sonrasında ise bu ifadenin aksine dernekler, vakıflar zaten bir şey yapamıyor olmanın acısıyla bolca "alternatif eğitim" programları organize etmişlerdir. Devletten alınamayan eğitimi diplomasız da olsa vermeye çalışmışlardır.[135]

Yıldız Ramazanoğlu, kahramanlardan Nermin'in çocuklarını, anlatısında çabucak büyütmüş ve liseli yapmıştır. Oğul Osman ezan yerine televizyon tercihiyle ince bir hayal kırıklığı yaşatıyorsa da annenin hüznüyle yoğrulmuştur. Bu anlamda bu kısım metnin yazıldığı yıllar düşünüldüğünde öngörü olarak kabul edilebilir. Yazar dindar insanların çocuklarının aynı hissiyat ve duyarlılıklara sahip olup olamayacağını umutlu bir cevapla yanıtlamıştır. Anlatıda kahramanı Nermin cephesindeki olayların fazla detaylandırılmışken Seher'in peruk tercihi de az yer alıyor. Seher'in haleti ruhiyesinin anlatıldığı kısımda aslında bu cephede de incinmenin boyutlarının hiç de azımsanamayacak oranda olduğunun altı çiziliyor. Başını açan Nuray karakteri de genel müdür olmuş başını açmasının

135 Darbede öğretim üyeliğinden ayrılmak zorunda kalan Ahmet Ağırakça öncülüğünde kurulan Avrupa İslâm Üniversitesi de bu kapsamdadır ki diplomaların denkliği alınamasa da burada en azından yabancı dil öğrenen birçok kişi olmuştur.

yanı sıra ojesine dek yaşam tarzını değiştirmiştir. Ancak yazar bu kahramanı bu tercihinden dolayı mahkûm etmez ama yinede o süreçte makbul olmayan bir seçim olduğundan ayrıntılı bir tahlil yapmayı da seçmez.

Darbede Yolu Kesişen Farklı Kadınlar

Kadın bir yazarın kaleminden çıkan şiir, mektup, masal, röportaj gibi birçok türü roman kurgusuna yerleştirerek çok katmanlı bir yapı oluşturmaya çalışan ve bir ilk roman olan *Şair Öldü*[136] darbe sürecinde sol düşünceye yakın bir genç kız ile zengin İslâmcı bir kız arasındaki ilişki üzerinden bir anlatı gerçekleştiriyor. Hiç şüphesiz sadece 28 Şubat romanı olarak ele alınamaz bu roman. Zira kimlik sorgulaması ve iç hesaplaşmaların yoğun olduğu bir anlatı sunar okura. Roman adını, İsmet Özel'in "*Bize ne başkasının ölümünden demeyiz/ çünkü başka insanların ölümü/ en gizli mesleğidir hepimizin/başka ölümler çeker bizi/ve bazen başkaları/ ölümü çeker bizim için*" şiirinden alır."Solcuları anmamın sebebi bunca yıldır kendimi ait hissettiğim dünyanın aslında kör ve sağır oluşunu belirtmek istemem. Onlarda bir tür vefa aramam, bulamayınca da dillendirmem garip gelmemeli." (sf.158) satırlarında da İsmet Özel şirini çağrıştıran hususlar vardır. Romanda İslâmcı olmayan karakter aile içinde travmatik durumlar yaşamakta diğer taraftan da bu şartları aşmak için hukuk fakültesinde okumaktadır İslâmcı karakterle karşılaşması da bu esnada olur. İslâmcı karakter, darbe nedeniyle başörtüsü yasağına maruz kalmıştır. Ersin ve Elif; Bu iki hemcins ilişkisinde darbe etkisinden daha çok ilk kez kurulan arkadaşlık üzerinden önyargı ve algıların izlerini görürüz.

Ersin intihar konusundaki bir sınav sorusuna hocanın dini bir cevap istemesine rağmen tam zıddını yazarak(s.34) isyankâr tavrını romanın hemen başında açığa çıkarır, isyankârdır zira hayatında isyan edeceği pek çok husus vardır. Öğretmen bir babanın kızıdır ama annesi ve ablası erkek ilişkileri konusunda sorunludur. Ersin sol bir çevreye sahiptir. Bu çevreden önemsediği bir sima başörtü yasağını mücadele hattında bir detay olarak ifade eder. (s.145) Bu satırlar bu cenaha ince bir eleştiri eşliğinde gelir. Nihayetinde zihin dünyası bu bilgilerle inşa edilmişse de Ersin örgütlü bir ilişki içinde değildir. Aynı zamanda Ersin'in İncil okuması buna karşın Kur'an'ı hiç okumamış olması ve bununda sol çevrelerde yaygın bir durum olarak ifade etmesi enteresan bir nokta.(s.152) Ersin'in İslâm'a dair neredeyse tek olumlu algısı oruç ibadeti üzerindendir.(s.155) Bu da geçmişe ait tatlı bir anı olarak ifade ediliyor.

Ersin başörtülü Elif'le arkadaşlık etmek istemez esasında. İlk karşılaşma okulda Elif'in "Bir sigara verir misin?" demesiyle başlıyor ki bu esnada peruk baştan çıkmış,

136 Sibel K. Türker, *Şair Öldü,* Can Yayınları, İstanbul,2006.

beyaz deriden çantaya tıkılmıştır. Kahraman, bu arkadaşlıktan hoşlanmadığını açıkça söylerken "Solun ve dinin yeni kardeşliği" ifadesiyle ironi yaparak, Elif'in talebini de açık fikirli olduğunu gösterme çabası olarak yorumluyor.(s.36) Bu arkadaşlığı reddetmesini de "kimlik, ötekilik, dışlanma, mazlum, zalim ilişkisi denedim olmadı diye yorumlarsın"(s.43) diyerek aslında bu anlamda söylenilenlerin propaganda olarak algılandığına işaret ediyor.

İlk karşılaşmada Ersin Elif'in Vakko eşarbından, pahalı kıyafetleri üzerinden ekonomik durumuna dikkatleri çekiyor. Çantaya konulan perukla daha iyiydin diyen Ersin aynı zamanda sahte de olsa saçı, başörtüsüne yeğlediğini söylüyor. Buradaki diyalogda Elif "çirkin olmaktan korkmam hatta özellikle çirkin olmayı seçtik" diyerek bunun tepki ifadesi olarak daha çok tercih edildiğini vurguluyor. (s. 37) O dönemde şık olmayan peruk tercihleri "takva peruğu", "tesettür peruğu" olarak isimlendirilmekteydi. Bu kısımda İslâmcı karakterin kullandığı biz ifadesine karşı "İslâmcı argümanları dinleyeceğiz" diye düşünerek bu söylemlere karşı mesafesini ve negatif düşündüğünü ifade eder.(s.37)

İslâmcılık düşüncesine karşı tüm mesafesine rağmen Ersin başörtüsünün iffetli bir kadında olması gerektiğine dair ifadelerde bulunuyor ki bu algı romanın değişik yerlerinde tekrar ediliyor.(s.42) Başörtüsü iffet özdeşimi, annesinin babasını aldatması akabinde başına bir eşarp takmasına itirazı ile daha da belirginleşiyor. Örtü ile iffetsizliğini gizleme çabası olarak bu eylemi kınıyor.(s. 62) Ersin'in tahayyülleri arasında Basralı Rabia vardır.(s.63) Bu aslında onun dindar kadın beklentisini özetleyen bir kimliktir. Mütevazı, iffetli, dünya malına sırt çevirmiş, yoksul yaşayan dolayısıyla da karşısına çıkan İslâmcı kadın modelinin sigara içen,(s.67) son model spor arabaya binen,(s.222) her gün değişik ve pahalı giyinen(s.55) bir kadın olması bu unsurların sürekli altını çizmesinin altındaki etken olarak düşünülebilir. Bu aynı zamanda burjuva, kapitalist yaşam vb. sol argümanlarla beslendiğinde romanın çatışma unsuru olarak bel kemiğini oluşturuyor. Mesela Elif'in araba kullanırken yaptığı tahlilde onun farklı bir havaya girdiğini, zenginliğinden aldığı kudreti, içindeki güç duygusunu bu esnada dışarı aktardığını düşünüyor.(s.222) Bu zengin yaşam tarzını, dönemin gerçekliği ile kıyasladığımızda ise İslami kesimi temsil eden ailelerin henüz ekonomik anlamda refahının yaygın olmadığını görürüz.

Elif'in ailesi başı açık bir kişiyle arkadaşlığı onaylamamaktadır(s.114) öyle ki yazlıklarına davet ederken Ersin'e örtünmesini teklif eder.(s.69) Bu algı tersinden okunduğunda Ersin'in o zamana kadar hiç başörtülü biriyle arkadaşlık etmediği ve bu ilişkideki tavrında da olduğu gibi kendini uzak tuttuğunu ifade eder. Oysa ortaya konulan ilişki biçimleri, tavır ve tutumlar nazarı itibara alındığında bu son derece sığ bir yaklaşımdır. Aslına bakılırsa romanın iki kadın karakterinin inşa

edilişi bakımından da bir okuma yapılabilir.

Ersin darbe mağduriyeti konusunda pratik anlamda bir destek sinyali vermediği gibi teorik olarak da destek vermiyor. Sisteme karşı koymak yerine okulu bitirmesini daha anlamlı buluyor. Okumadığında ne olacağını kurgulayan Ersin, Elif'e kâbus gibi bir yaşam öngörüyor.(s.166) Elif'i bu kâbus gibi öngörüden cahil ama zengin babası kurtarmaktadır. Onu alıp işyerinin başına koyduğu kurgudan anlıyoruz ki darbe ne denli tahribat yaparsa yapsın zenginler için bir çıkış yolu vardır. Bu şekilde ki kurtuluşa "İyi çocuk olmak senin kaderine yazılmış" ifadesi ise aslında karşı taraf tahlilinden ziyade kendi yoksunluklarına isyan olarak okunabilir.

Darbeye karşı umursamaz tavrını, İslâmcı erkeklere hiçbir şey olmadı eleştirisiyle besliyor.(s.74) Yasağı perukla aşmak isteyen Elif'in daha sonra okulu bıraktığını öğreniyoruz muhtemelen de peruk da yasak şiddetlenince kurtarıcı olamadı. Romanın sonunda başörtülü karakterimiz okuluna devam etmek ve dil öğrenmek için Avusturya'ya gönderiliyor.(s.230) Böylece "paranın açamayacağı kapı yoktur." tezi son satırlarda da desteklenmiş oluyor. Burada tercih edilen ülke (Avusturya) başörtülülerin diğer Batı ülkelerinden daha fazla tercih etmesi ile ilişkili olabilir ancak giden birçok kişinin yoksul kesimden olduğunu, ailelerin bazen evlerini satarak kızlarını yolladığını düşünürsek sadece zenginlerin seçimi olmadığını da ilave etmek gerekir.

Romanda, bu dönemde çeşitli düzlemlerde dile getirilen biri, kimi zaman bir öteki olarak kodlanan"İslâmcı erkek" kategorisine uyan iki karakter var. Birincisi Elif'in babası ki o zengin, görgüsüz, koca göbekli, cahil(s.109) hatta kavga esnasında Ersin'in özetlediği haliyle "örümcek kafalı" bir tiptir.(s.141) İkincisi ise okuldan bir kişidir. Bu kişi yemek adabı bile bilmeyen birisi olarak tahayyül ediliyor ama öyle olmadığını görüp şaşırıyor ardından kadınlarla tokalaşmasıyla inşa ettiği dindar karakter çöküyor.(s.105) Bu tokalaşma meselesi daha sonra erkek tarafından ön yargılara karşı savaşmak olarak açıklanır.(s.107)

Ersin'in başörtülü Elif'i anlaması ilk kez ona yazdığı mektuptan sonra gerçekleşir. (s.125-128) Elif'in yazdıklarını, kendi yazdıklarını daha iyi bulması, yazabildiğini görmesi, derinliği olması karşısında şaşırıyor. Bu şaşkınlık da kahramanın zihnideki başörtülü imajını belirgin kılıyor. Bu mektupta Elif aslında onun argümanlarına hâkim olduğunu, her çeşit kitabı okuduğunu ama inancının sağlamlığını ve kendi dünyasının zenginliklerini gösterir. Mektupla kendisini bilmesini, uzattığı ve yedi aydır ittiği dost eli reddetmemesini ister.

Romanın sonuna daha doğru Ersin artık Elif'i kısmen anlamış, onunla bir duygudaşlık oluşturmuştur fakat bu asla inançları çerçevesinde değildir onun

duygu durumlarına, annesizliğine, baskı altında oluşuyla alakalıdır. Asıl mesele "bize ait bir metin olmayışı" diye ifadesiyle ortak bir alan yoksunluğuna işaret ediyor.(s.166) Bu ifadeyi de ilk etaptaki ona karşı önyargılarının izahı olarak da anlayabiliriz.

Romanın sonlarına doğru bir şair örtünerek önce kamuoyunu şaşırtıyor fakat daha sonra kitabın sonunda bu şair başını açıyor.(s.254)Başını örten şair, basına verdiği demeçte "beni asıl solcular dışladı" diye bir beyanat veriyor.(s.188) Kitabın bütünü içinde bu kurgu başörtüsünü belki de Hz. Rabia örneğinde olduğu gibi geçmişe ait ulvi bir değer olarak kalmasını öğütlemiş oluyor. Yazar bu şairle de Ersin'i ya da Elif'i sembolize etmeyi hedeflediyse bile romanın sonundaki trajik ölüm zaten bu tahlilin peşine düşemeyecek kadar okuru üzüyor.

Çözülüşün Kansız Romanı

Selçuk Orhan imzalı *40 Hadis* kitabı, 28 Şubat baskılarını ana merkezine almadan dindar karakterlerin o dönemdeki yaşantılarını konu ediniyor. Roman 2004'te yazılmaya başlıyor ama yazar inancını yitirdiği için ya da inançla arasına mesafe koyduğu için kitabın basımı 2010'da gerçekleşiyor. Fakat yazarın roman türü için alışılmadık bir biçimde kitabın önsözünü yazma tarihi de 2008.[137]Oldukça hacimli olan roman:563 sayfa ile bu kategoride ki en uzun kurmaca metni olarak karşımızda duruyor.

Kitabın kahramanlarından Nazan Nur cemaatinin önde gelenlerinden birinin kızıdır. Bugünden; FETÖ örgütünün darbe teşebbüsü yaşanmış olduğu bir tarihten, yaptığımız okuma esnasında bu cemaatin yapısına dair malzemeyle sıkça karşılaşıyoruz. Dershaneler yoluyla örgütlenmelerinin tam tanımı yapılmış (s.164) Nazan ailesine hatta romanın sonunda dine karşı mesafelidir. Başörtülüdür ama bir dönem büyük siyah başörtüsü bol kıyafeti olmasına rağmen okurun karşısına ilk çıktığı zaman örtüsüyle, lavaboda unutup çıkacak kadar bir ilişkisi kalmıştır(s.23). Nurcu ailenin, oğlanlarla buluşup, ilişki kuran(s.174) isyankâr kızı Nazan, düzelsin diye psikiyatra götürüyor(s.170) bu çabalar yeterli olmuyor ve intihara teşebbüs ettiğini görüyoruz(s.178). Cemaat içerisinde uyumsuz ama baba kontenjanından sadece idare edilmeye çalışılan bir tiptir(s.184). Aileden öylesine nefret etmektedir ki onlardan ekonomik yardım almadığı gibi parasız olduğu bir dönem öğretmenlik yapmak istiyor ama kesinlikle cemaat okullarında yapmayacağımı söylüyor(s.16).

Nazan öğrencilik yıllarında zenginlik içinde yaşıyor, bir yardım projesiyle

137 Selçuk Orhan, *40 Hadis,* Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2010.

yoksulluğu tanıyor ilk. Bu kampanyada beraber oldukları HADEPli rehber hoca bu uğraşı sebebiyle işinden oluyor.(s.152) Nazan okurun karşısına ilk sayfalarda başından nikâh geçmiş; 28 yaşında, işsiz ve çok sigara içerken çıkıyor.(s.20) Nazan'ı ailesi Avusturya'ya okul için göndermek istiyor(s.26) Bunu darbeden dolayı yurt dışına çıkan başörtülülerin tercihleri arasında mıdır, diye düşünürken okur kitabın sonunda yaramazlıklarına karşı ıslah olur diye ailenin yüksek lisans için göndermek istediğini öğreniyor (s.460).Dolayısıyla darbeden alınan yara bere de yoktur başörtülü kahramanımızın hayatında… Okul yıllarından bahseden başka bir karakter Nazan için "Başı kapalı ama hiçbir zaman başı kapalı gibi gelmedi bana" (s.308)diyor ki bu da yine bizim İslâmcı karakterimizin ne kadar İslâmcı olduğuna dair bir fikir edinmemizi sağlıyor. İlginç olan 28 Şubat'ta ustalar üzerinden düşünüp şiir yazmak isteyen Nazan'ın en dindar yılları bu dönemdir (s.460).

Nazan başörtü yasağı karşısında özel üniversite imtiyazına sahip bu üniversitede öğrenim görür. Tanıma bakılırsa Bilgi Üniversitesi olma ihtimali son derece yüksektir. Yasakları sonuna dek geciktiren ya da öğrencilerinin az etkilenmesini sağlayan bir üniversitedir burası(s.466). Nurcu olan bir babanın neden Fatih Üniversitesine göndermediği düşündürücüdür gerçi Fatih Üniversitesi yasağı ilk ve etkili uygulamıştır. Nazan'ın örtü konusunda ısrarlı olmaması düşünüldüğünde bu unsur seçimde etkin değildir. Muhtemelen "asi kız" onlardan uzak kalmak istemiştir. Anlatı zamanına bakılırsa o günlerde İstanbul ve Marmara Üniversitelerinde yasak olduğu belirtiliyor. Fakat buradaki acılar, kızların yaşadıkları romanın dünyasında yer almaz.

Nazan kısa bir dönem dindar olmuştur aslında. Siyah büyük örtülü, militanvari bir tarzı yaşamıştır ailesinin yanındayken (s.469). Bu durumu ailenin nasıl kabul ettiği ya da olumsuz cümle kurmamış olmaları gariptir zira nurcu bir baba için siyah ve büyük başörtülü bir kız da kendilerinden olmadığı için makbul değildir. Mezkûr cemaat için bu İrancılık, radikallik olarak okunmaktaydı. Bu cemaate ait olduğu ima edilen bir ortamda da(s.475) farklı başörtü tipleri yadırganarak sahneye çıkarılır. Başörtülüler çok süslü, oje süren, rahatça sigara içen kızlardır (s.471). Nazan dışındaki başörtülülerde de dindarlık adına olumlu bir yan bulmamız mümkün olmaz böylece. Romanın yazarı İslâmcılarla ilgili eleştirilerine 80'li yıllardaki fedakârlığın 90'lı yıllarda konformizme dönüşmesini ekliyor (s.118).

Nazan, Sezai Karakoç, İsmet Özel şiirleri okuyor ailesinin rağmen çünkü ailesi kendi kaynakları dışında bir şey okumasını istemiyor.(s.138) İsmet Özel'in Türklük meselesi irdeleniyor (s.84). İsmet Özel'in özellikle İstiklal Marşı Derneği kurarak ortaya koyduğu yeni siyaset tarzı birtakım tartışmalara konu oluyor. AK Parti'nin ilk yıllarına rastlayan bu tartışmalardan yazarın da etkilendiğini anlıyoruz.

28 Şubat romanlarının hemen hemen hepsinde karşılaştığımız kadın erkek meselesi bu romanda oldukça yüksek dozda karşımıza çıkar. Nazan örtülü kadınların arzulanır olmaları üzerinden algılanışına değinir(s.26).İslâm'a göre erkeğin yetkilerini sorgulayarak nikâhlı olduğu erkeğe bile hesap vermeyi reddediyor olması teorik bir alt yapıya oturtulmadan yapılan feminist bir çıkıştır(s.357). Nazan'ın gizli dini nikâh kıyarak evlendiği Niyazi karakteri romanın ana karakterlerden birisidir. İslâmcı bir yayınevine klasiklerden birini uyarlamaktadır ama kitabın ana kahramanlarından birini yok edip, kitabın dilini dindarlaştırmak şeklindedir (s.225).Niyazi para kazanmak için ayrıca rüya tabirleri yazıyor. Buradan da bir İslâmcının serencamını okursak beş parasız, cami önlerinde satılan popüler kitaplar yazmak durumunda kalan bir kişidir. Niyazi romanın ortalarına doğru yorgun, yılgın bir İslâmcı tipine dönüşür ve akidesinde isyana giden sorularla son derece ciddi bir sarsıntı yaşamaktadır(s.341). Cenneti"Rabbin sonsuz kreşi", "eğlence tesisi" gibi ifadelerle tanımlayan Niyazi üzerinden yazarın aslında kendi dünyasındaki isyan ve bir başka tanrı arayışı ortaya çıkmış oluyor.

Niyazi oğlunun cenazesine gidemeyecek kadar derbeder, bihaber ve çöküntü içindedir(s.449). Milli Eğitim Bakanlığından ihraç edilmiştir(s.452). Darbe nedeniyle mi uzaklaştırılmıştır, bu belirsizdir ama sonraki sayfada subay olabilecekken İmam Hatip mezunu olduğu için alınmaması 28 Şubat meselesiyle hatta öncesiyle doğrudan alakalıdır(s.453).Karakterimiz sicil affıyla tekrar memuriyete dönüyor (s.454). Fakat hayatının en yolunda gibi görünen döneminden bunalmış, koyu ağır bir dinginlik olarak tanımlanan bu günler gönül macerasıyla noktalanır (s.464). Oğlunun dindarlığını anlamlan-dıramamış askerde şehit olmasından sonrada "Sıkıcı cennetçilik oyununda çırpınıp duracak" diye düşünerek dindar bir karakterin iflasını ilan etmiştir. Burada yazar küçük bir tereddüt koyar bu isyanın sonuna "Olabilir mi acaba cennette gidebilir mi?" diyerek yazar belki de kendi iç dünyasında ki kapıya küçük bir aralık bırakır.

Niyazi'nin boşandığı ilk eşinden bir kız ve oğlu vardır. Kızı herhangi bir ahlaki ya da İslâmî mahremiyet ilişkisini gözetmeden erkeklerle birlikte olan (s.49) babasından nefret eden birisidir. Oğlu da babasına şiirleri için, yazan babam olmasaydı o şeyleri severdim(s.152) diyen ama saygıda kusur etmeyen bir çocuktur. Romanda enteresan bir biçimde İslâmcı karakterin çocukları, ailelerinden özellikle de babalarından nefret etmektedir. Niyazi'nin kızı Zeynep, İslâmcı bir karakterin kızı olmasına rağmen başını örtmez hatta bu yönde hiçbir gündemi dahi yoktur(s.387). Herkese karşı kibar olan İslâmcı baba kızına karşı son derece kaba ve serttir (s.515). Zeynep karakterinin babasıyla yaptığı bir kavga sonrasında alkol kullanması(s.394) erkek arkadaş edinmesi ve bu erkek arkadaşın da dinden nefret eden bir kişi oluşu(s.397) dindar aileler ve çocuklarına dair zıtlıkları iyice pekiştiriyor. Yazar bu kurguyu açık bir biçimde de tanımlıyor. Onların çocukları

asıl düşündüklerini bastırmakta yeteneklidirler ve herkesten fazla Atatürkçü gibi davranarak "mış" gibi yaşarlar (s.390). Bu tabloyu dindarlara dönük 28 Şubatçıların bakış açısıyla örtüştürmek mümkün. Darbeciler de dinin ve ritüellerinin isteyerek yaşanmayacağına dair ön kabulle hareket etmiştir.

Nazan'ın ikinci dini nikâhı Yusuf'ladır. Bu karakterde ikinci dindar erkek kahramandır (s.235).Aileye hiç haber vermeden kıyılan bu ikinci nikâhta da Nazan tektir ve bu durum erkekler cenahında sorunlu bir durum olarak karşılanmamaktadır. Yusuf 80 darbesine dair fikirlerini söylerken ülkücülerin bu darbeden memnun olduğuna dönük bir mesaj veriyor (s.212). Fakat Yusuf'un İslâmcı kategorisinde olmasına rağmen 28 Şubat'a karşı belirgin bir tahlili yoktur. Yazar ülkücüler karşı bu durumu ilerleyen sayfalar da "darbecilerin ülkücü genci kullandıktan sonra elleriyle koymuş gibi" bulmalarıyla aslında sistemin onları sadece kullandığı sonucunu okura veriyor (s.330).

Karakterimiz Yusuf, Nazan'la nikâh kıydıktan sonra Nazan'ın Yusuf'a ilgi duymuş bir kız arkadaşıyla kavgası sonrasında kurduğu ilk cümle "Kuman mı olmak istiyormuş" şeklindedir. Bu ifade ile İslâmcı erkeğin zihninde iki kadının kavga etmesi sebebi olarak paylaşılamayan kişi olarak kendi konumlandırması dikkat çekicidir (s.291). Yazarın okur karşına belki Kur'an kıssasını da anımsatarak çıkardığı İslâmcı erkek karakteri de her satırda kan kaybetmektedir.

Niyazi'nin sefillik döneminde evine sığındığı Servet karakteri ise bir dindar modeli olarak içler acısı bir haldedir. Yalancı, iftiracı ama yine de bütün bunları din için yaptığını söyleyen(s.340) bir tip ki bunları yaparken de ikindi namazı kerahete kalmasın diye cami aramaktadır (s.342). Dini amellere dikkat eden tek kişi de geçimini şirketlere iftira kampanyaları üzerinden sağlamaktadır. Dahası bu iftira kampanyasını "bizimkileri kolluyorum" diyerek Müslümanları koruma saiki ile yaptığının altını çizer (s.339). Ona göre bizden olmayan herkes de İsrail'dir. Karton bir tip üzerinden İsrail mallarını protesto etmeye dair yaygın olan tavır burada arkasında yalanlar olduğu söylenerek bilinçsiz bir duyarlılığa indirgenmiştir. Servet'in dini bilgileri de kuru kuru ezberlediği hadislere dayanmaktadır (s.336).

Romanın bütünü boyunca karşılaştığımız şey yazarın dine, inanca dair sorgulamaları ve bunu çoğunlukla kahramanlar üzerinden yapıyor olmasıdır. Mesela Kur'an-ı Kerim'in insan olmayı zorlaştırdığına(s.156) Allah'ın rakamları var küsuratları yok biz küsuratız, kıymetsiz insanlarız (s.45) diyen katilin isyanı yazarın zihnindekileri söyletmesi gibi bir izlenim veriyor. Nurcuların Allah tasavvurları üzerinden her şeyi inşa eden yaratıcı anlayışı da sorgulanır(s.73). Allah, Kur'an'ı Kerim'le dindarları 24 saat ipotek altına alan(s.400) "yoksulluk rabbin sınamasıdır ve rab zaten sadece sınamaktadır"(s.419) şeklinde sunulur. Şüphesiz bu denli

inanmaya uzak soruların varlığı Türkiye'deki gerçeği bütünüyle yansıtıyor olsaydı ve darbe ile ilişkilendirilseydi darbenin başarılı olduğu sonucuna gitmek mümkün olurdu.

Selçuk Orhan, meşhur bir anlatım biçimi olarak çocukluktaki Kur'an Kursu tecrübesini anlatıyor. Bu tecrübede keçiye benzetilen hoca, öğrenme sürecindeki kızılcık sopası(s.408) dinden hoşnut olmayan cenahla aynı argümanlar kullanılarak tekrar ediliyor. Buna ilaveten İslâmcı çevreleri, radikal sol çevreleri, küresel değişimlere karşı ağzı açık ayran budalası gibi dinleyen taife olarak tanımlıyor (s.516)."Pervasız bir ateist gibi rabbiyle tartışmaya giren" ifadesinde yazar cümlenin başında "her Müslüman gibi" bir ibare kullanmış. Anlatı düzleminde dahi olsa yazarın nasıl bir hınçla bunu kurduğu sorusu ister istemez akla geliyor. Öte yandan her Müslüman'ın bu tartışmayı yaptığı yargısına nasıl ulaştığını düşünmemek de mümkün değil.

Kitapta M ve A harfleri konuşturularak bir diyalog yazılmış. Bunla ilgili tabii ki okurun tahminleri oluşuyor ama bu tahminlerin hiçbiri de memnuniyet verici olmayacaktır. Bu nedenle yazarın zihni bulanıklıkları olarak değerlendirmek doğru bir tercih olur (s.238). Aynı şekilde Niyazi'nin gördüğü rüyada "Herkesin aklını emanet ettiği, her şeyi onlar için düşündüğü için *ölen*'in kim olduğu sorusu gündemimize geliyor (s.42). Bu sorunun da cevabını yazarın açık bir biçimde vermemiş olması eleştiri ötesinde tepkilere muhatap olma endişesi ile izah edilebilir. Dinî duyarlılıkları incitecek ve benzer kitapların tepkilere neden olduğu göz önünde tutulursa yazarın bu kısımdaki sadece imalar ile yetinmesi anlaşılabilir.[138]

Romanda kadın kahramanın nikâhlandığı iki dindar kahraman da sonunda ricat ederek İslâmcı olmadıklarını da deklare etmişlerdir(s.546). Nazan anlatı zamanında karşımıza çıkış şeklini unuttururcasına tekrar büyük siyah başörtüsüne döner (s.550). Hayatını, dindarlık temelinin ne olduğunu anlayamadığımız kadın bu tavrı nasıl temellendirir bilemiyoruz zira roman sona erer. İki erkek hem Nazan'ı hem de inançlarını kaybetmiştir. Romanı darbeye maruz kalan İslâmcıların yaşadıklarını değil de belki de bu darbe sürecinde çözülen birisinin içerden gördüğü, ya da kendini isyana sürükleyen vehimleri yahut sayıklamaları olarak ele alabiliriz. İnanmaya bu denli mesafeli karakterler ve sorulardan yola çıkarsak

138 Bu bağlamda bu romanın Batı dünyasına göç eden müstağrib anlatılarına çok benzediği düşünülebilir. Yazar, Batı'da mebzul miktarda örneğini gördüğümüz siyasal çizgiyi besleyen anlatılara kolaylıkla yakınlaşır. Hata bu konuda adı çok anılan Salman Rüşdi örneği üzerinden TalalAsad'ın "Rushdie Olayının Ardından Çokkültürcülük ve Britanyalı Kimliği" metnindeki türden oylumlu bir tahlil de yapılabilir. TalalAsad, *Dinin Soykütükleri,* Çeviri: Ayet Aram Tekin, Metis Yayınları, İstanbul, 2015.

kitaba dinî literatürden bir başlık seçilmiş olmasının ne manaya geldiğini okurlara bırakmak iyi olur.

Dindar Erkeklerin Akademilerden Uzaklaştırılması

Şimdiye kadar yayımlan 28 Şubat roman ve öyküleri genel olarak kadın karakterler etrafında biçimlenir. Bu bakımdan *Düşte Kördüğüm* kapağında 28 Şubat romanı olduğunu doğrudan ifade eden tek kitap. Haliyle yazarının da erkek olması itibarıyla da projektörünü farklı noktalara tutmuştur.[139] Başörtülü kızların alınmadığı üniversiteden yazılmış olmasıyla "başka taraftan", darbenin başörtülü kadınlarla sembolleşmesine rağmen bir erkek tarafından yazılmasından "dışarıdan" bir metin ortaya çıkartmış.

Kitabın başında ilk olarak açık bir biçimde zaman (28 Şubat) ve mekân (Üniversite) tanımlanmış. Bunun yanında kitap o süreçte orduda ve liselerde yaşanan olaylara da değinmiş. Şiirsel bir anlatım ile başlayan anlatıda haliyle duygusal girişin ardından karşımıza çıkan piknik sahnesi duygusallığı yok ediyor (s.13). Mangalın dumanı et kokusu hüzün koridorunda okuyucunun birden irkilmesine neden olabilir. Hatta buradan hareketle anlatıda bütünlük meselesi de gündeme alınabilir.

Anlatı, üniversitede öğretim görevlisi kimliğindeki karakterin ben dili kullanılarak yazılmış ve edebiyatın dolaylı diline müracaat edilmeden yaşanan olaylar bire bir aktarılmış. Darbecilerin dindarlara yönelik kullandığı "temizlemek" ifadesiyle dönemin bakış açısı adeta özetlenmiş(s.16). Gerçektende o dönemde her alanda "kirli" kabul ettikleri dindar insanları yok etmeye çalışmışlardır.

Romanda Fatma Barbarosoğlu'nun *Medya Senfoni* romanını akla getirircesine medyanın etki ve önemine vurgu yapılmış. Gelgelelim günümüzden farklı olarak 28 Şubat günlerinde sanal bilgi dolaşımı değil gazetelerin attığı son derece eril ve tahakküm edici hatta had bildirici manşetler üzerinden gündem belirleniyordu. İrtica başlıkları darbenin fiilî uygulanması kadar önem arz ediyordu. Bugünden baktığımızda teknolojinin değişim hızını da gözler önüne seriyor roman.

Darbeci rektörün "başörtüsünü" çağrıştırdığı için masa örtüsünü kaldırmayı düşünmesi dönemin paranoya halini almış ruh halini ve karşıdan nasıl göründüklerini ironik bir biçimde açıklıyor. Yasakların tamamen kalktığı günümüz için mizahi bir anlatım hissi oluştursa da bu durumun ne denli trajik bir gerçek olduğu dönemi yaşayanlara bir kez daha hatırlatıyor. Romanda kadın dekanın fişleme mahiyetindeki not defterinden, imzasız mektuplardan, kökten dincilik

139 Mehmet Kara, *Düşte Kördüğüm,* Nesil Yayınları, İstanbul, 2012.

yaftası ile öğretim üyelerinin meslekten atılmaları süreci geniş bir biçimde yer alıyor. Hemen belirtelim ki bürokrasinin ayrılmaz parçası olan bu not defteri olayı kamuoyuna çok mal olmamış bir konu olduğundan kurguda buna da yer verilmesi iyi bir tercih olmuş.

Hissiyat açısından darbe karşıtı olan erkek üniversite hocalarının kahir ekseriyetinin o dönemde bürokratik rasyonalitenin kalıplarını zorlamak yerine akademideki görevlerine devam ettiği biliniyor. Elbette akademide darbeye karşı çıkışını belirgin kılarak istifa edenler oldu. Bu romanda "Odamda ağlayan kızların akıbeti" şeklinde çaresizlik ifade eden cümleye yer verilmiş. Kitapta anlatıcı olan dindar hocanın bir dersine de yer verilmiş (s.54). Bu da başörtülüler atıldıktan sonra üzülseler de eğitimin devam ettiğini göstermektedir. Bir yandan başörtülü öğrenciler bir yanda kendi yaşamları onlar içinde ayrı bir imtihan unsuru olmuştur. Dindarlıklarını gizleyerek dönemi atlatanlar olduğu gibi olup bitene sessiz kalmamayı seçenlerde olmuştur.

Romanın çok güçlü olmayan anlatı dünyasında geleceği belirsiz bu günler karşısında yinede pes etmemeyi, karıncalar gibi azimle çalışmayı, "Söğüt-kavak ağaçları gibi kesilseler de buldukları yerden tekrar yeşerme" örneği ile sabrı ve direnişi öğütlüyor. Yazar dindar üniversite personeline uygulanan mobbing uygulamalarını "boş odada oturtma, fotokopi odasında bekletme, kazan dairesinde görevlendirme" olarak belirtilmiş. Bu konular aslında başörtü gündeminin gölgesinde kalan ve çok da gündeme getirilmeyen konulardır. Süreçte bir yandan görevinde kalmaya çabalayan kişilerin, yaşadıklarını o günler de anlatmamaları, sonlarını hızlandırmama niyeti ile izah edilebilir. Bu kişilerin eşlerinden intihar edenlerin olduğu belirtilmiş ki bu denli trajik yaşanmışlıklar kamuoyunu ile paylaşılmış vakıalar değildir.

Bahsettiğimiz romanın "Ürperti" kısmında yazar ikna odasını ele alıyor. Başörtülü kızlar kayıt sırasından çıkarılıp tek başına bir odaya alınırlar, ikna çabaları yanı sıra fişleme mahiyetinde yazılı soruları cevaplamaları istenir. Başlarını açmaları karşılığında burs teklif edilir. İkna olsunlar diye bir hediye paketi hazırlanmıştır. Görüşmenin kaydedildiğini ama kızların bundan habersiz olduğu belirtilir (s.47). İkna odası prototipinde ilk iki cümle aynen gerçekleşmiş ama hediye paketi ve gizli kayıt yapılmamıştır. Bu anlatı da uygulamanın İstanbul dışında gerçekleşmiş olma ihtimalini kuvvetlendiriyor. İstanbul Avcılar Kampüsünde ilk olarak uygulanan ikna odası modelinden esinlenerek Anadolu'da ve çeşitli okul kademelerinde öğrencilere hatta farklı meslek gruplarındaki yetişkinlere de uygulanmıştır. Bu bakımdan ikna odalarının başka şehirlerdeki uygulamalarına dair bir farkındalık oluşturulması gerekir. Yazar ikna odasına giren öğrencilerin okul kayıtlarını yaptırmadığını dolayısıyla " ikna olmayanları" anlatmayı seçmiştir. Bu

bölümde kızların haleti ruhiyeleri hakkında malumat verilmemiş dolayısıyla konu derinleştirilmeden hızlıca geçilmiştir. Aslında geçmişe yoğunlaşarak varlık bulan gerek siyasal alanı gerek gündelik yaşamı içine alan hafıza siyaseti bakımından anlamlı olan bu anlatılar yayımlandıkları türün gereklilikleri bakımından son derece kusurludurlar.

Anlatıda dindarlara yönelik istihbaratın sadece kolluk kuvvetlerince değil aynı zamanda üniversitelerde de bunu kendine vazife edinen darbeci zihniyetteki hocalar tarafından da yapıldığından bahsediliyor. Kendi meslektaşlarına ait fişlemelerdeki tanımlar ülke genelindeki etiketlerle aynıdır. "Dinci", "tarikatçı", "bölücü", "Nurcu", "Süleymancı", "Kürt kökenli", "eşi kapalı", "bayan eli sıkmaz", "eski solcu", "irtica yanlısı", "ayrılıkçı", "fitre zekât veren" başlıkları ile kişiler damgalanır. Bu kişiler daha sonra "başarısızlık ve disiplinsizlik" gerekçe gösterilerek mesleklerinden atılırlar(s.57).[140]

Roman hemen hemen her kesimin yaşadığı baskı unsurlarına değinmiş. Bir subayın komutan eşleri tarafından teftiş edilen evi, tatilde eşinin denize girmediğinin tespit edilerek suçlanması gibi örneklerle orduda yaşananlardan kesitler aktarılmış. YAŞ kararlarıyla atılan bir askerin evinin duvarındaki Arapça hat yazılı tablo olarak aktarılması gerçektende yaşanmış ve atıldıktan sonra pazarda limon satıp, dönercide çalışmak zorunda kalan asker örneğinin pek çok benzer versiyonu vuku bulmuştur (s.69). İmam Hatip Liselerinin kapatılıp binalarına el konulmuş olması, Kur'an Kurslarına baskınlar yapılıp kapatılması, cami inşaatlarının durdurulması, kurban derilerine el konulması birer cümleyle de olsa belirtilmiş.

Yazar dindar olduğu halde zulmü bizzat uygulayanları da "silikleşmekle" suçluyor. Yazar burada muhtemelen erkekler cenahında bir duruş farklılığına dikkat çekiyor. Birinci kategori susan ama kimliğini direkt dokunulana dek koruyan ikincisi ki eleştirdiği gibi konumunu koruma adına darbecilerin yanında duran onlar gibi davranan erkekler. Aslında sayıları bir elin parmağını geçmiyor olsa da üçüncü bir kategori de var. Bu da zulme rıza göstermeyip istifa eden, açıkça direndiği için mesleğinden atılan dindar erkekler. Kitapta bir öğretim görevlisinin başka bir üniversiteye sürülmesi, eşinin sağlık karnesinin iptal edilmesi anlatılıyor. Bu kişi istemediği üniversiteye gitmek yerine istifa ederek bir vakıf üniversitesine geçer (s.65). O dönemde erkekler için iş gören bu çözüm kadınlar için mümkün olmamıştır. Din karşıtı olmayan hatta dinî değerlere duyarlı olan kurumlar bile

140 Meslekten ihraç edilen öğretmenler içinde durum aynıdır. Başörtülü olma sebebi özellikle darbenin ilk yıllarında açıkça belirtilmemiş amire itaatsizlik gibi farklı gerekçeler gösterilmiştir. Bunun nedeni memuriyette yasal olarak kılık kıyafet yönetmeliğine aykırı davranmaya karşı verilecek cezanın meslekten men etme olmamasıdır.

başörtülü kadınları çalıştıramamıştır. Özel üniversiteler, dershaneler, belediyeler gibi akla gelebilecek birçok kurum için durum aynıdır ki iyi üniversitelerden mezun birçok kadın sekreterlik hatta çaycılık gibi işlerde çalışarak geçimlerini temin etmeye çalışmıştır.

Metinde yayınlanan kitabını besmele ile başlatması nedeniyle görevden atılan başörtülü bir öğretim görevlisinden bahsedilmektedir. Yazarın adını Sabire Kutlu olarak belirttiği, "uzun boylu, güler yüzlü, gözlüklü, hoşsohbet, iyilik canlısı ama başörtülü..."(s.76) olarak tanımlanan kişi tüm tanımların örtüştüğü Alev Erkilet'i akla getirmektedir. Aynı sebeple atılmış başka bir örnek olmadığı gibi zikredilen isimde de gerçek bir şahıs yoktur. Başına gelenlerden ötürü kamuoyunun önüne çıkmayı reddederek "durumdan bir avantaj türetmek" gibi hayli yerleşik bir pratiğin ısrarla dışında duran Alev Erkilet'in üniversiteden atılması dahası doktora tezinin iptali başlı başına müstakil bir roman olarak yazılmayı hak etmektedir.[141]

Asrı Saadeti Modelleyen Aileler

28 Şubat Darbesinden yıllar sonra okuyucu ile buluşan *Sevda Uğruna* adlı roman[142]İslâm'ı yaşamak isteyen bir kaç ailenin darbe sürecinde yaşadığı baskıları konu edinir. Bu metin adeta İslâmî bir tebliğ, tefsir, sohbet toplantılarının deşifre edilmesiyle oluşmuştur. Kitabın önemli bir bölümünde Kur'an meali yer almaktadır. Yazarın kahramanları ev hanımı ve serbest çalışan erkeklerin oluşturduğu ailelerdir. "Hayat tarzını Allah'tan alma" kararı ile başlayan dönüşüm(s.5) ailelerin tekfir edilmesi, ailenin de evlatlıktan reddetmesi(s.15) ile keskin bir kopuş şeklindedir. Burada anlatılan aile örtündüğü için kızlarını reddeden ama eroinman olmasına rağmen diğer kızlarını mazur gören bir ailedir (s.18). Benzer bir aile modeli kızlarına doktor olması için başını açmaya zorlayarak romanın sonlarına doğru tekrar karşımıza çıkar (s.252).

Müslüman kadın ve erkeğin nasıl olması gerektiği bolca anlatılan romanda çizilen portre birbiriyle tartışmaktan öte aynı dava için adanmış kimliklerdir. Başörtülü olduğu için işinden atılan Sevda karakteri bu duruma karşı "asıl ben istifa ediyorum." derken, iş arkadaşı aynı zamanda onun hidayetine sebep olan İbrahim de hiç tereddüt etmeden istifa eder(s.10). Dolayısıyla metnin başında İslâmcı erkek karakteri dik bir duruş sergileyip bedel de ödeyince erkekler cenahındaki

141 Başka bir açıdan roman karakteri Sabire Kutlu çerçevesinde şunu da söylemek gerekir: Darbenin ilk yıllarında baskılar genellikle müstear isimlerle anlatılırdı ki bunun nedeni o yıllarda kişilerin anlattıkları nedeniyle tekrardan bir mağduriyet yaşanmasın. Mesela *Direniş Güncesi* adıyla Ekin yayınlarından Ayşegül Çetin müstear ismiyle basılan kitaptaki durum böyledir.

142 Sabiha Ateş Alpat, *Sevda Uğruna*, Beka Yayınları, İstanbul, 2012.

konumlandırış olumlu bulunmuş konu da burada kapatılmıştır. Romanın ilerleyen sayfalarında da bu mümin erkek portresi daima anlayışlı, şefkatli, tatlı dilli bir seyirle ilerlemiştir. Evlilik teklifini de mektupla gönderen erkek örneği ile yazar hem takvalı olma ölçütü hem de ilişkilerin sınırlarını vermektedir (s.11).

Kadın konusunda yoğun bir vurgu ile karşılaşıyoruz. Öncelikli vazifesinin ev içi yükümlülükler olduğu(s.116) ama bunun yanı sıra tebliğ vazifesinin kulluğunun ayrılmaz parçası olduğu söyleniyor (s.120). Bu tabloda yükümlülüklerle donanan kadın para kazanma amaçlı çalışma hayatına elbette katılmamaktadır.

Tevhit, şahadet, vahdet, şirk, küfür, iman, şeriat gibi kavramların sıklıkla kullanıldığı çoğunluklada izah edilerek hem darbecilere hem de okura tebliğ yapıldığı düşünülmüştür(s.73). Yazarın kullandığı Zeynebi olma kavramı da gerçek hayatta kurucusu olduğu "Zamanın Zeynebi Derneği" argümanları arasındadır. Kendi aralarında İslâmî dersler yapan bir kaç aile sürekli demokrasi sistemi dışında bir bakış açısına sahip olduklarını vurgular (s.12). Yanlış ve bozuk olan sistem "sandık" yoluyla düzelemez bunu düşünenlerin de darbecilerin imzaya zorladıkları kararlar karşısında ne kadar manevra yapsalar da işe yaramayacağı ifade ediliyor (s.22). Burada Refah Partisinin 28 Şubat kararları karşısındaki çaresizliğine gönderme yapılıyor. Sistemin de düzelmesi için roman boyunca küçük halkaların bilinçlendirme çabalarından başka çözümle karşılaşmıyoruz. Sınırları keskin söylemi net olan bu öğreti aynı zamanda toplum için yabancı olduğundan okuyucu doğal olarak bunun imkânı konusunda tereddüde düşecektir. Sistem ve kendileri hakkındaki analizlerde statükonun kabul ettiği din algısı karşısında tevhit erlerinin daima terörist olarak nitelenerek töhmet altında bırakıldığı ama ekip ruhuyla bunun karşısında durulması gerektiği söylenmektedir (s.19).

Yazar darbeyi bir sohbet halindeyken evin polis tarafından basılıp, erkeklerin yere yatırılıp sorguya alınması ile somutlaştırıyor (s.24). Bu baskı evlerin sürekli gözetim altında tutulması, takibat, telefonların dinlenmesi(s.228),ajanlar yollanması(s.226), gözaltılar(s.227) işkence şeklinde devam eder(s.248). Bu baskılar karşısında geri çekilenler kesin bir dille eleştirilir (s.29). Şubat fırtınası, olarak anılan darbenin sistem tarafından sürekli kaos üretilerek gerçekleştirildiği düşünülmektedir(s.31). Darbeci zihniyet aslında 28 Şubat'ta ortaya çıkmamış kökleri Cumhuriyet'in başlarına kadar gitmektedir diyen yazar İskilipli Atıf'ı, İstiklal Mahkemelerini de anlatır (s.32). 28 Şubat'ta yaşanan her alan, o günlerde televizyon ekranlarına yansıyan her husus da kitapta işlenmiştir(s.33). Sistem tarafından baskı görmeyi aynı zamanda sevinç saymakta olan bu aileler imanlarına şahitlik yapmanın göstergesi kabul ediyor (s.41).

Yazar Kürt sorunu konusundaki bakış açısında ırk temelli bir mücadeleye karşı

olduklarının ısrarla altını çiziyor ama yine de hem Kürt hem Müslüman olmanın iki kez zulüm görme sebebi olarak tanımlıyor (s.59).İlginç olan darbeciler dindarlara karşı işbirliği yapmak için PKK'lı bir kişiye teklif götürür(s.102) ama bu kişi darbecileri değil dine inanmıyor olsa dadindarları korumayı seçecektir (s.116). Yazarın kahramanına yaptırdığı seçim oldukça düşündürücü. Yüzyıllarca İslâm'ın bayraktarlığının yapıldığı topraklarda ırk temelli bir ayrım olmadığına işaret ederken yazar iki hususu ifade ediyor. Birincisi Kürt meselesinin sonradan sistem tarafından üretildiği ikincisi savunduklarının geçmişte kuvvetli kökleri olduğu (s.66).

Darbe esnasındaki uygulamaların da hukuksuz olduğu,(s.70) faili meçhul cinayetlere (s.92)dek birçok yasadışı olayın arkasında sistemin hatta derin devletin olduğu vurgulanıyor. Bu uygulamalar karşısında ailelerde her zaman tedbirli ve mutlaka bir B planına sahiptir (s.82-87). Bu yönüyle örgüt mantığı ile hareket eden aile tablosu çizilmiş oluyor. Özellikle evde tablo arkasına gizlenen kameranın varlığı sıradan bir aile için gerçekten sıra dışıdır (s.212).Bu örgütlülük içinde asla silah yer almıyor ancak onlara yön çizen mucizelerden, rüyalardan,(s.165) Hz. Peygamber gibi Yasin Suresi okuyarak polise karşı görünmez olunan ilahi yardımdan söz ediliyor (s.88).Bu manevi yardımlar dışında evin gaspına karşı desteğe gelen bir insani yardım derneğinden de bahsedilmektedir (s.211).Mekke dönemi gibi mücadele edildiği dolayısıylada sistemin Mekkelikâfirlerle özdeş görüldüğü olup bitenin hak- batıl, şirk-tevhit, küfür-iman eksenine oturtuluyor. Eğitim yaptıkları yere suffa adını vermeye dek bu aileler yaşamlarının her unsurunu Hz. Peygamber dönemiyle eşleştirmektedir (s.64).

Romanın sonunda sağlam kalanlar ve çözülenlerle adeta darbe kayıpları çetelesi çıkarılır. Tedbir adına çarşafını çıkaran,(s.128)sakallarını keserek ihaleler alan(s.29) sohbetlere artık katılmayanlar(s.258)hayatları değişenler Mekke döneminden örneklerle Şubat rüzgârıyla savrulanlar kategorisine alınır(s261). Ana hatlarıyla özetlediğimiz metnin roman vasfı tartışılabilir olmakla beraber, belli bir düşünce öbeğinin yaklaşımlarının yahut anlam dünyasının nasıl şekillendiğini anlamak bakımından üzerinde durulması gerektiği kanaatindeyim. Yoksa kurmaca açısından bakıldığında, eserin gerek kurgu gerek karakterler açısından ciddi bir eleştiriye muhtaç olduğu açıktır.

Bir Yazarın Gönlünde Saklanmış Kadınlar

2013 yılının Şubat ayında "Edebiyat Kitaplığı" kategorisinde Roman olarak tanımlanarak basımı yapılan Sibel Eraslan imzalı *Saklı Kitap* başörtülü kadınların

hikâyelerini anlatıyor.[143]Darbenin üzerinden 15 yıl geçtikten sonra yazılan roman artık yasakların buharlaştığı bir sürece denk geliyor. Yazının başında belirttiğimiz üzere iktidarın bu alanda rahatça söz almaya başladığı bir zamanda yayımlanmış olması da ayrıca önemli. Anlatı zaman, mekân ve kurgulama açısından özellikle de bu süreçleri yaşayanları roman okuyor hissiyatına götürmüyor. Zira roman kahramanı yakın çevresinin hayatlarına küçük dokunuşlar yaparak yasağa muhatap olduğu süreci neredeyse belli bir düzenlilik içinde aktarıyor. Bu anlatıda şiirsel dil ve haleti ruhiyeyi aktarma başarısı esas olarak dikkat çekiyor. Geçmiş ve an arasında gidip gelmeler, inancın karakterle hemhal olma durumu oldukça iyi tahlil edilerek sağlam bağlantılar kurulmuş. Metin daha çok hikâye tadı alınabilecek bir anlatı olarak da tanımlanabilir ama bu anlatıyı özellikle yazarını tanıyanlar esasen otobiyografik bir metin olarak değerlendirebilir. Hukuk mezunu olan ve ikna odasına teknik olarak girmemiş olan yazar, sadece o kısmı merkeze alarak orada yaşananları tasavvur ederek yazmış ama anlatının çevresindeki karakterler bizzat yazarın yakın dostları. Mücadele sürecinde aktif rol almış darbeden doğrudan yara almış kişiler roman karakterine dönüştürülmeye çalışılmış. *Saklı Kitap*, yazarın kendi hikâyesine rötuşlar yaparak yaşamında iz bırakan dostlarına bir vefa metni duygusuyla kaleme alınmış izlenimi uyandırıyor. Özellikle şuan hayatta olmayan Süreyya Yüksel, Macide Göç ile ilgili yazdıkları darbe günlerini İstanbul'da yaşayan "bizim mahalleli" okuru kurmaca dünyadan çıkarıp saf gerçekle baş başa bırakıyor.

Romanda ikna odalarına giren, öğretmen olarak peruk takarak çalışan bir karakter üzerinden süreç anlatılıyor ve sonunda mastır için yurt dışına gitme ile yol alan bir anlatı olarak ifade edebiliriz. Darbe sürecinde yaşanan hemen hemen her olay bir şekilde satır arasına serpiştirilmiş. Okula giderken başörtülü olduğu için otobüsten indirilenlerin (s.24), ikna odasına girenlerin(s.13), iknacıların listesinde isimlerinin başında T harfi yazılı olanların(s.22), yasağa karşı başını kazıtanların(s.23), kütüphaneye alınmayanların(s.24) İmam Hatip Lisesinde keskin nişancılar ile muhatap olan liselilerin (s.132), peruk takanların(s.159), başörtülü kimliklerinden dolayı nişanları atılanların (s.148) kısacası sürece muhatap olan her kesimden başörtülünün hayatına dokunulmuş. Kadınlar zaviyesinden neredeyse hiçbir konunun dışarıda tutulmamış olması kronolojik yada belgesel çalışmaları için başarı olarak kabul edilebilir ama roman dokusu içinde derinleştirilemediği içinde yorucu bir yoğunluk haline dönüşüyor.

Şüphesiz kurmaca gerçeklikle tıpatıp uyuşmak zorunda değil fakat bu tarz dönem anlatılarında ister istemez gerçeklik meselesi de karşımıza çıkar. *Saklı Kitap*'ta gerçekle örtüşmeyen unsurlar hemen hemen yok denecek kadar azdır. İkna odalarında ses kaydı yapıldığı (s.15) yazılmış ancak model ikna odasında

143 Sibel Eraslan, *Saklı Kitap,*Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

erkek bir kameramanın görüntü alması ikna odasının can alıcı yönüdür ki bu kısım atlanmış. Eylem meydanlarındaki slogan ya da dövizlere yansıdığı yazılan "direniş var bıkkınlık yok" (s.104) ibaresi de "...yılgınlık yok" şeklindedir. Metnin üzerine bina edildiği ikna odaları üniversiteye yeni başlayan öğrenciler üzerinde uygulanmıştır. Yazarımız bunu mastırda yapan bir öğretmene uygulandığı (s.20) şeklinde aktarıyor. İkna odalarında sorulduğu ifade edilen"arkadaşlarımın isimlerini yazmamı istediler" (s.68) şeklinde bir durumsa ikna odalarının hiçbir versiyonunda yaşanmamıştır. Bu kısım anlatmak istediği karakter hayatlarının kalkış noktası olarak kurgulanmış. Süreyya Yüksel'in anlatıldığı bölümde otuz kızın ellerinin kelepçeli olduğu ve başlarının açıldığı anlatılıyor (s.80). Süreçte gözaltılar, ev baskınları yaşandı, münferit olarak da başörtüsünü çıkarmalar ancak bu sayıda başörtülünün aynı anda başının açıldığı bir sahne bilindiği kadarıyla yaşanmadı. Yazarın işittiği ya da şahit olduğu bir durum mudur yoksa durumun yakıcılığını anlatmak adına kurgulanmıştır sorusu ister istemez beliriyor.

Kitapta satır arlarında dindarlık seçimini savunuluyor "Peki dindarlık çocukluk çağı travması mıdır" (s.48) tarzında sorularla yazar kendi yaşamından maruz kaldığı soruya ya da belli birilerine cevap mı veriyor, bilemeyiz ama bu tür soruları bu toplumda sıklıkla cevaplamak zorunda kalındığı vakıadır. Bu savunuda artık gündemde bir yer işgal etmeyen kadının tek başına 90 km gidip gidemeyeceğini (s.39) konusuna yer verilmesi gereksiz bir ayrıntı olmuş. Belki de bu sorular ve cevaplar yerine başka bir yerde niteliklere(s.71) yaptığı tanım yeterli olabilirdi. "Masumdular. Tertemizdiler. Naziktiler. Alçak gönüllüydüler..." Anlatıda yer alan elle yapılan çizim(s.50) acaba yazarın kendine mi ait yoksa profesyonel anlamda mı kurgulanmıştır bilemiyoruz. Bunun gibi kitap sonunda el yazısıyla basılan günlük sayfaları gerçek kişilere mi aittir soruları okur için ucu açık bırakılmış.

28 Şubat sürecinde yurt dışı tecrübesi olarak Avusturya en fazla tercih edilen ülke olmuştur ve ÖNDER'in Avusturya versiyonu olarak WONDER kurulmuş ve buradaki örgütlenme Yusuf- Nadire Kara çiftinin çalışmalarıyla gerçekleşmiştir. Kitapta bu durum gerçeğe birebir uygun olarak (s.173) yer almıştır. Avusturya tercihi bilindik olması açısından garanti bir anlatım elbette ama doğudan ve Batıdan gidilmiş birçok ülke söz konusuyken farklı bir tercih metne renk katabilirdi. Bu tercih muhtemelen yazarın hikâyesine şahit olduğu bir kahraman sebebiyledir.

Metindeki hayat hikâyeleri yaşam biçimleri "dindar" kesim için oldukça tanıdık. Bizden bize ait mekânlar ve zamanlar sadece ağırlıklı olarak anlatılan Belkıs Hanım hikâyesi hem şekil hem de içerik olarak farklı bir çerçeve çizmesi bakımından dikkat çekiyor. Muhtemelen bu karakterimiz de yazarın tanıdıklarından biri hatta muhafazakâr milliyetçi kimliği daha baskın olan kanlı canlı birisi. Öyle ki bu kısmı okurken 28 Şubat hikâyesinden kopup başka anlatıya geçtiği izlenimi oluşturuyor.

Geçmişi, asaleti, tek başörtüsüz kahraman oluşu, dingin dünyası, geleneksel sanatlarla ilişkisi ile "bizim kızlar-kadınlar" dışında bir portre sürece eklemlenmiş görünüyor.[144]

Saklı Kitap anlatısının bütünü başörtülü bir kişinin hissiyatını tasvir eden çok güçlü ibareler barındırıyor. Özellikle laik batıcı zihinlerin dindarları alt sınıf olarak algılamalarını yansıtan"Yukarısı ve aşağısı, eşyalarında insanlarında, ve bu titiz dizayn algısı, kopukluk üzerinden inşa ediliyordu"(s.70) ifadelerinde olduğu gibi. Doğrusu başörtü mücadelesinin şekil değiştirmiş hali olarak kullanılan peruk "Kargalardan korunmak için bakla tarlalarına dikilmiş korkuluklar..."(s.159) ifadesinden daha iyi anlatılamazdı.

Çocukluğun Son Günü

Ortancamız Babam bizzat yazarı Türkiye'deki ilk altyazılı mizah romanı olarak tanımlıyor.[145] Yazarın 28 Şubat darbesine kadar olan süreçte ki çocukluk anılarını içeriyor. Kişisel hikâyesi üzerinden, çevresi, dönemin popüler sanatçıları, dizi filmleri, leblebi tozlarına dek birçok detay ile okuru o yıllara götürüyor (s.50).

Yazar Ankara Sincan da doğmuş ve çocukluğu burada geçmiştir. Çocukluk anıları içerisinde Kur'an Kursu tecrübesi aktarılmaktadır ki burada bildik klasik tahfif/tahkir edici anlatı yahut Selçuk Orhan'ın *Kırk Hadis* romanın ötesinde Kur'an Kursu hocasını ve buradaki anılar olumlu ifadelerle anlatılmıştır(s.11). Darbenin hedefinde bu kurumlarında yer alması itibarıyla bu detay dikkat çekicidir. Yazarın annesi, permalı saçları vatkalı gömleği ile başörtülü olmayan bir karakterdir(s.28) hatta kitap boyunca başörtülü bir karakterle karşılaşmayız ya da yazar böyle bir kişiyi belirtme ihtiyacı hissetmez.

Eserin 28 Şubat ile ilgisi romanın sonunda karşımıza çıkar üstelik yazarın yaşadığı bir trajedinin etrafına örülmüş olarak. Kız arkadaşıyla okul kapısındayken sokaktan tanklar geçmeye başlar(s.159). Tarih 28 Şubat 1997'dir ve yazarımız ilkokul öğrencisidir. Kitapta dönemin televizyon dizileri, ünlü programları, maçları, gündelik alışkanlıklar, şehir mimarisi, eğitim hatta yazarın sünnet anılarına dek detaylandırılmıştır. Buna karşın 28 Şubat öncesi medyada ya da çevresinde sürecin ayak seslerine dair bir gündemle karşılaşmak mümkün olmaz.

Yazar, tanklar geldiği esnada torununu korumak için ciddi bir kaza yaşayan dedesinin, yıllarca asker olmasını istediği halde o gün, son nefesinde kendisine "namlusunu halka doğrultan askerlerden olma" demesiyle, darbecilere karşı

144 Öte yandan bu yanıyla Mustafa Kutlu hikâyeciliğinin ilk yıllarını anımsatıyor.
145 Sencer Gültuna, *Ortancamız Babam,* Sokak Kitapları, İstanbul, 2015.

hangi yerde durduğunu ifade ediyor (s.160). Asker olmayı vasiyet bilecek Kuleli Askeri lisesini kazanacaktır ama darbeci olmayacaktır.

Acıların Kesiştiği Nokta

Güray Süngü'nün iki yıl önce yayımlanan *Mehmet'i Sakatlayan Serçe Parmağı* adlı romanı darbe sürecine ikna odaları ve sonrasında okuluna devam eden bir başörtülü kız üzerinden gündeme taşıyor.[146]Yazarın *Deli Gömleği*'nde yer alan "Sizi Görmeliydim" öyküsü ile bu romanı arasında bir ilişki vardır. Hatta roman, öykünün genişletilmiş hâli daha doğrusu bu öyküden hareket eden ve yoluna devam eden yeni bir metin olarak da ele alınabilir.[147]Başörtü kelimesini neredeyse hiç anmadan anlatılmış ve en etkileyici darbe romanı demeyi hak ediyor. Kahraman anlatıcı dilini kullanan yazar, üniversite öğrencisi Mehmet'in dünyasından, metaforların bolca kullanıldığı bir metinle okuyucunun darbeye başka bir pencereden bakmasını sağlıyor.214 sayfa içerisinde dokuz sayfa araya fragman gibi girerek ikna odasında iknacıların sözleri yer alıyor. "Biz şimdi seni ~~ikna~~ edeceğiz" ifadesi cümlede kelimelerin yerleri değiştirilerek dört kez artarda tekrar edilmiş ve ikna kelimesinin üstü çizilmiş (s.9).İkinci sayfada bu usul aynen tekrar etmiş(s.23) ancak üçüncü tekrarda "Şimdi seni ~~ikna~~ edeceğiz biz" (s.55) şeklinde yine dört kez yazılmış, dördüncü tekrarda "Seni ~~ikna~~ edeceğiz biz şimdi" (s.77) haline dönüştürülüp "seni" kelimesi sabitlenip diğer kelimeler yer değiştirerek dört kez yazılmış, Beşinci yazımda "~~ikna~~ edeceğiz biz seni şimdi" yazılıp ikna kelimesi sabitlenip dört tekrarda kelimeler yer değiştirmiş. Altıncı yazımda "edeceğiz biz seni ~~ikna~~ şimdi" olarak yazılmış yine baştaki kelime sabitlenerek diğerleri yer değiştirip dört tekrar yapılmış. (s.122)Bir sonraki ifadede "edeceğiz kelimesi tamamen çıkarılarak "Biz seni şimdi ~~ikna~~... ' (s.153) yazılmış ve yine baştaki kelime sabitlenip diğerleri yer değiştirerek dört kez tekrar yapılmış. Bir sonra adeta kelimeler birer birer buharlaşıyor gibi yok ola ola ilerletilmiştir. Dört tekrar usulü ikna kelimesi çıkarılarak "Biz edeceğiz..edeceğiz biz...seni şimdi... şimdi seni"(s.183) şeklinde yazılmış, dokuzuncu ve son olarak tek bir kelime kalmıştır."~~ikna~~ ..~~ikna~~...~~ikna~~..~~ikna~~.."(s.199) Yazar bu matematiksel düzenekten bize başka bir şey şifrelemiş midir bilemeyiz fakat anlatının bu kısımları okuyucuya bir kızın ikna odasında hissettiklerini aynıyla hissetmeyi, o anı yaşatmayı başarması bakımından hem başarılı hem de var olan romanların klişe anlatılarının ötesinde.

Romanda kahramanın babasına ait el yazısı günlük sayfaları, çizimler kurgu içinde bütünlüklü olarak yer alıyor. Okur hem görsel olarak hem de küçük notlarla ufak

---

146 Güray Süngü, *Mehmet'i Sakatlayan Serçe Parmağı*, Dedalus Yayınları, İstanbul, 2015.

147 Senem Gezeroğlu "Güray Süngü'nün Öykülerinde Metinlerarası İlişkiler", *Söylem Filoloji Dergisi*, 2016, sayı:2, s.206.

molalar veriyor bu da romanı daha sahici kılarak, metnin atmosferini hissetmeyi sağlıyor. Yazarın travmatik bir hikâye ile okuyucuyu içine çektiği atmosfer kasvetli, acıtıcı, üzücü olduğu için aralara bağımsız olarak giren ikna odası sahneleri aynı histen payını alıyor. Kitap bittiğine toplamda etkilenmeniz darbe ürünü uygulamalardan mı, yoksa Mehmet'ten mi ayırt edilemiyor. Bunu örtük öğrenme modeli ile benzetirsek aslında darbe ile ilgili çok az şey söylenmesine rağmen kitaptan darbenin çok kötü bir şey olduğu fikri ile ayrılınmış oluyor. Bu teknik darbeler nasıl anlatılmalı sorusunun güzel cevaplarından biri aslına bakılırsa.

Yazar alışılanın aksine kahramanını "İslâmcı mahalle"den ya da klasik anlamda dindar yetiştirilmiş bir çevreden seçmiyor. Bu nedenle belki de okur beklenenin dışında bir dil ile karşı karşıya kalıyor. Mazlum naif bir dil yerine hırçın serseri bir üslupla küfür ve argo ile karşılaşıyor. Bu da romanın ayaklarını gerçekliğe daha da hissedilir bir şekilde basmasını sağlamakta. Mehmet kimdir, sorusunun cevabını sık sık düştüğü karakoldaki polise verdiriyor yazar. Solcu, ülkücü, dinci, siyasî değil, ama dindar bir arkadaşı var sık sık olaylara karışan, birileriyle takışan ve sonunda polislerce hırpalanan birisi (s.86). Dindar arkadaş Faruk ise bir imamın oğlu, şiirler yazan, samimi, ehli tarik, yardımsever, cesur aynı zamanda halim selim bir karakterdir (s.50,86, 178, 208). Bu iki farklı karakteri yakın arkadaş kılan yazar delikanlılığı, zor zaman dostu olmayı bu iki erkek üzerinden anlatıyor ki darbecilerin toplumsal kutuplaşma, dindarların ayrıksılığına dair kurdukları algının sahteliğini toplumsal gerçekliğin sahiciliğini anlatarak çürütüyor.

İkna odası sahnesinin bir fragman gibi romana dahil olduğu sayfalarda aynı zamanda durumu özetleyen ifadeler, spot cümleler olarak geçiyor. "İşgal kuvvetleri İstanbul'a demir atmışlardı." (s.55). Bu ifade ile aslında iknacıları temsil eden zihniyetle bu topraklarda yaşayan halkın ruh köklerinin ayrı olduğu ifade edilmiştir. Keza asıl olanla geçici olan tanımını yaparak ciddî bir özgüveni ortaya koyuyor. İşgalcilerle özdeşleştirilen darbecilerin kalıcı olmadığının okura ima edilmesi belki de olup biteni sayfalarca anlatmaktan daha etkili bir tarz olarak karşımıza çıkıyor. Bu özgüveni romanın yazılış tarihinden bağımsız düşünmediğimizde aslında hem zihnen hem de pratikte ikna odalarına karşı ikna olmadık cevabı olarak da okunabilir.

İkna odasında başörtülü kızın direnç noktası anneannedir. Hemen hemen ikna odası fragman sayfalarında her tekrarda ona atıf yapılır. Hatta girişte kız"Seni hatırımda tutmak bana güç verecek"(s.9) diyerek bunu baştan belirtir. Burada yazarın seçimi önemlidir zira "anneanne" figürü aslında köklü ve üretken oluşa, dahası kadim bir gelenek olarak örtünmeye vurgu yapmak bakımından önemlidir. Anne ya da aileye rağmen sonradan kendi başına örtünmüş bir örnek de seçilebilirdi ama bu örtünme olgusunun bu topraklardaki anlamını bu ölçüde

güçlü bir şekilde anlatmayı mümkün kılmazdı.

Romanın kahramanı olan genç kız başörtüsü yasaklarından sonra şapka takarak okuluna devam etmektedir. Okula devam etmek istemek birçok kişi için aynı zamanda ait oldukları topluma aileye karşı bir sorumluluktur. Aslında kendi kadar onlarında hayalleri yıkmak istenmiyordu. Yazar"oku da gel... Okuyan herkes toktur olur sanırdı."(s.93) ifadesiyle bu seçimi yapan kızın, köyünden hangi dua ve hayallerle yolcu edildiğini anlatıyor. Bu da okurun "Neden başörtüsünden ve okuldan vazgeçmenin" bu denli zor olduğunu anlamasını kolaylaştırıyor.

Kahramanın aynı zamanda sevdiği kız olan Çiğdem ikna odasından geçmiş ama aslında ikna olmamıştır. İkna olamayışını da şapka takarak görünür kılmaktadır. Kızın başındaki şapkanın farklılığını "Kalbimi tırmalayan şapkası."(s.118) diye anlatıyor yazar. Şapka takanı kadar bakanı da aynı şekilde incitmektedir. Çiğdem devam eden günlerde şapka dışında, saçlarını kazıtarak da "kel kız"(s.168) şeklinde tanımlanmayı göze almıştır. Yazar bu tanımla duyarlı hale getirdiği okuru Çiğdem'in saçlarını sevdiğine vermesi ile duygudaşlığa katılmaya davet ediyor(s.169). Saç kazıma eylemini de Çiğdem'in ayna karşısına geçip saçlarını kesmesi, başını sabunlayıp ustura vurması ile detaylı bir şekilde anlatıyor(s.206). Başörtü yasakları aşılamayıp başka çare kalmadığında birçok öğrenci şapka, bere, peruk gibi kamuflajlarla okullarını bitirmeye çalışmıştır. Bu süreçte bu malzemeler yasakçılarca başörtüsü olarak algılanmış ve sıkı bir şekilde takip edilmeye başlanmıştır. Bu yöndeki baskı ve yeni yasaklar adeta yeni bir başörtü mücadelesi halini almıştır.

Başörtü meselesinin artık aşılamadığı bir süreçte Çiğdem'e dindar erkeklerin verdiği nasihatler, sabır tavsiyeleri, cümle bile kuramayacak kadar acı çekmesini anlamamaları olarak yorumlanıyor ancak daha da ilginci okula gelmemesini ya da başörtülü olmak için bırakmasını tavsiye edenler için "onları geç..." diyerek kendisini hiç anlamayanlar kategorisine yerleştirmesidir(s.119). Burada yazar aslında bu seçimi yapanların merceğinin tamamen dışında kaldığına işaret ediyor. Romanın sonunda ise Çiğdem yaşadığı duruma çözüm olarak "Peruk tak" dendiğini ama bir yandan da "Bırakıp girsem mi?" ifadesinde olduğu gibi çelişkileri aktarılıyor (s.206). Nihayetinde Çiğdem memleketine gider ama bu gidiş sevdiği Mehmet'le yaşanan belirsizliğe mi yoksa darbecilerin kendisini maruz bıraktığı duruma mı dayanmaktadır netleştirilmemiş. Okuyucu cevabı her ikisi de olarak okuyabilir. Yazarın ucu açık bıraktıklarıyla, okuyucunun hangi yönde boşluk doldurmasını, nasıl anlamasını istediğini bilemeyiz ama bu tarz metinlerin kaderi kimi zaman yazarı da aşan yorumlara neden olabilmesidir.

Çiğdem'i anlama payesini yazar, baba yoksunluğu yaşayan, acılı, hırçın, dindar

olmayan bir erkeğe veriyor. Dindar bir erkek figürü olarak Faruk "kızı harcama" diyerek Çiğdem'i uzaktan uzağa tehlikelerden korumaktadır. Bu koruma duygusal bağla alakalandırıldığından aynı durumdaki "bacılar" ile nasıl bir ilişki olduğunu bilemiyoruz. Faruk dindar erkekler kategorisinde olumlu bir yere konumlandırılmışsa da genel olarak erkekler "dışarıdan boş tavsiye verenler" olarak olumsuzlanır. Romanın sonunda da Faruk Çiğdem'in nihai koruma görevini Mehmet'e veriyor. Bu teslimiyet aynı zamanda ikisi arasında oluşan aşka karşı aradan çekilme anlamına da geliyor.

İkna odasında kızlara iknacıların söyledikleri sözler yine zikrettiğimiz fragman sayfasında birer cümle ile geçiyor. "Seni birisimi zorluyor"(s.23), "Canım yüzün ne kadar da güzel"(s.77), "Şimdi çıkacağız ve kampüste beraber yürüyeceğiz"(s.93), "Ailen baskımı yapıyor"(s.121) "...Yardım edelim sana"(s.153) Bütün bu cümleler iknacıların bekledikleri cevapları alma adına kurulmuştur. Onlar kişinin isteği ile örtünmediklerini, örtünemeyeceklerini olsa olsa baskı ile bu eylemi gerçekleştirdiklerini düşünmekteydiler. Ancak yazarımız da gerçekte yaşandığı gibi kahramanına iknacıların beklemediği cevabı verdirir. "Kim kim yapıyor söyle bize.","anneannem","ne diyor.""La ilahe illallah" (s.201). Bu diyalog inanışın derinlerine inip, tekrar hızlıca yukarı çıkan ve iknacının yüzüne vurulan tokat gibi bir cevap olmuş ki yazarın da roman boyunca kullandığı "delikanlı"üslubuyla da örtüşmektedir."Çamaşırı kül ile ağartan yaşlı kadını yenemezsiniz"(s.200) ifadesiyle de bu günlerin biteceği ima edilir. Bu öngörünün cesurca yapılmış olması, romanın 2015 yılında yayımlanmış olmasıyla birlikte düşünüldüğünde daha anlaşılır hale geliyor.

Bilindiği üzere 28 Şubat sürecinde üniversiteler adını eylemler, polis müdahaleleri ile duyurmaktaydı. Yazarda benzer bir atmosferden bahsediyor.(s.49) fakat bahsettiği eylemlerin, atılan sloganların kime ait olduğunu belirtmiyor. Şapka ile okula devam eden kız karakterinden yola çıkarak bunun en azından başörtüsü eylemleri olmadığını tahmin edebiliriz zira bu durum yaşandığında artık nümayiş anlamında bir başörtüsü direnişi kalmamıştı. Başörtülü kahramanın da dâhil olduğu bir eylem olmaması sebebiyle en azından bunların konusunun başka olduğu varsayılabilir. Sonuçta bahsedilen eylemlerin hangi öğrenci grubuna ait olduğu belirsiz bırakılmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Darbelerin, savaşların ve toplumu bütün olarak etkileyen yıkıcı olayların en kötü yanı geride tek tek hayatlar üzerinde telafi edilemez etki oluşturmasıdır. Bu süreçleri yazıya aktarmak bir yerde bu acıları sağaltma işlevi görmektedir. Ele aldığımız metinler birkaç kategori üzerinden tasnif edilebilir. Birincisi zaman

olarak, ikincisi yazarın cinsiyeti üzerinden üçüncüsü yazarın darbe karşısındaki konumu ve etkilenme durumu açısından... Bunlardan her bir başlık farklı tespitler yapmamıza imkân sağlar.

Darbe sürecine zaman olarak en yakın yazılmış metinler hem geleceğin nasıl şekilleneceği bilinemediğinden hem de acıların taze oluşundan daha karanlık ve travmatik bir görüntü vermektedir. Aynı zamanda bu metinlerde yenilgi duygusuyla içe dönük hesaplaşmaları görebiliyoruz. Sistemin aşılamadığı bu zamanlar hem çözüm arayışlarını hem de "Nerede hata yaptık?" türünden sorularını açığa çıkarmış ve dolayısıyla bu metinlerde o güne ait tartışma başlıkları kendine oldukça geniş yer bulmuştur. Günümüz dünyasından meselelere bakıldığında bu tartışmaların bugün için anlamı kalmamış birçok sorun da iktidarın darbecilere karşı duruşu ile çözümlenmiştir. Öte yandan bu metinlerin başka bir özelliği de çoğunlukla gerçek kişi ve portreler üzerinden, neredeyse bire bir anlatılar olarak karşımıza çıkmış olmasıdır. Bazılarının bu yönünün oldukça baskın olması hasebiyle roman ile belgesel anlatı arasında bir ürün ortaya çıkmıştır. Metinler yaşanan her haksızlığa temas etme kaygısını üzerinden atamamış bu da zaman zaman aceleci, klişe ve romanı roman kılan kurmaca dünyasından son derece uzak bir akış ortaya çıkarmıştır.

Diğer taraftan darbeden uzun yıllar sonra kaleme alınan metinlerin daha başarılı, daha sakin daha özgüven dolu olması dikkat çekmektedir. Bu açıdan ilk yıllarda veya 2000'lerin başlarında yazılanlar için zikrettiğimiz olumsuzlukları barındırmaz. Ayrıca bu yıllarda romana ilişkin farkındalığın artmasının da etkisiyle edebi olmak ölçütünün daha çok öne çıktığı görünmektedir. Kurmacanın daha güçlü olduğu metinlerin ortaya çıkması darbenin puslu ortamının aralanıp üzerinden zaman geçmesi ile mümkün olmuştur. Gelgelelim bunun henüz çok sınırlı olduğunu bu darbeye dair nitelikli anlatıların ancak önümüzdeki yıllarda kaleme alınabileceğini de belirtmemek olmaz.

Romanlar yazarın cinsiyetine göre de kendine has özellikler göstermektedir. Bunun sebebi başörtüsü üzerinden ağırlıklı olarak yaşanan yasaklar kadınların hissiyatını öne çıkarmayı gerektirmektedir ki bunu çoğunlukla kadın yazarlar ve hatta aynı zamanda darbeye maruz kalmış yazarlar başarmıştır. 28 Şubat romanlarını yazarların cinsiyetleri üzerinden okuduğumuzda; kadın yazarların genel olarak başörtüsü meselesi ile sınırlı kalmış olduklarını söyleyebiliriz. Aslında bu bir yanıyla da doğrudur, başörtüsü sembolü üzerinden bu darbe varlık kazanmıştır. Erkek yazarlarda kaçınılmaz olarak başörtüsü yasaklarına değiniliyorsa da farklı alanlardaki baskılara değinerek yelpazeyi genişletmişlerdir. Yazarın cinsiyeti düşünülmeksizin karşılaştığımız bir husus, romanların hemen hemen hepsinde cinsiyet temelli tartışmalara yer verilmiş olmasıdır. Bu noktada İslâm'da kadın algısı

izah edilmek istendiği gibi erkeklerin duruşları da sorgulanmıştır. Bu daha önceki darbe romanlarında da karşılaştığımız, özeleştiri olarak tartışmaya açılmıştır. İslâmcı yazarlar kadar sol kesimde de bu yapılmıştır.

Darbe karşısındaki konumlar üzerinden değerlendirme yaptığımızda belirgin bir biçimde darbeye doğrudan maruz kalanların üzerinden kurgulanan romanların omurgasının sistem eleştirisi olduğunu görürüz. Darbeye maruz kalanlar açısından, sistem zulüm üreten, hukuksuz, mantıksız uygulamalarla halka rağmen bir noktada durur. Değerlendirdiğimiz romanlar içinde istisna olarak darbeye maruz kalmayan herhalde sadece *Kar* romanının yazarıdır. Belirttiğimiz üzere bu romanda adeta darbecilerin hatta küresel 28 Şubatçıların argümanlarını güçlendiren bir bakış açısı söz konusudur. Bu yüzden olaylar zinciri ile okura başka bir yerden, başka bir dünyadan seslenir. Buraya, gerçeğe ait olmayan insanların duygu dünyalarına uzak plastik ve konforlu bir dünyadan... Sibel Türker'in *Şair Öldü* romanındaki başörtülü karakterin son derece sığ olarak oluşturulması dahası aynı romandaki İslâmcı erkeklerin de sorunlu temsilini dikkate aldığımızda, dönemin sıkıntılarını bizzat yaşayan kadınların, kızların, babaların ve erkeklerin henüz roman düzleminde hak ettikleri ölçüde işlenmediğini söylemek abartılı bulunmamalıdır.

28 Şubat romanlarının kapısını aralamakta zorlandıkları en dikkat çeken konu aşktır. Daha önceki yılları anlatan Mehmet Efe'nin mahremiyet sınırlarını zorladığı *Mızraksız İlmihal*'i kısa bir dönem üniversite öğrencileri arasında revaçta olmuş ancak yinede klasik bir roman olarak anılmayı başaramamıştır. Şule Yüksel Şenlerin "hidayet romanları" kategorisindeki *Huzur Sokağı* adlı romanı klasikler arasında anılmaktadır. Bu başarı da büyük ölçüde merkezine bir aşk hikâyesi almasına dayandırılabilir. Nihayetinde hem sinema filmi hem de yakın zamanlarda dizi film olarak çekilmiştir ki bir romanı sürükleyici kılan nitelikler arasında sayılan aşk olmasaydı ne sineması ne de dizi filmi olurdu. Bahsettiğimiz zorlanmayı Güray Süngü'nün romanının kısmen bozduğu söylenebilir. Darbeden yıllar sonra yazılmış, bir erkeğin kaleminden çıkan *Mehmet'i Sakatlayan Serçe Parmağı* adlı romanın ciddi bir ümit vaat ettiği yazarın açtığı yoldan yüründüğü takdirde, daha nitelikli eserlerin oluşabileceğini de belirtmekte fayda var. Her şeye rağmen mahremiyetinde dindar bir yazar için kesin bir sınır olması "İslâmî romanın nasıllığı" tartışmasında mihenk taşı olma vasfını korumaktadır.[148]

Sonuç olarak; 28 Şubat'ın başarılı bir romanı yazılıp yazılmadığı sorusunun

148 Okuduğum romanlar düzleminde mahremiyet ve başarının ters orantılı olarak ilerleyişini Cihan Aktaş, Fatma Barbarosoğlu gibi yazarlar sonlandıracak görünüyor. Sözgelimi *Hiçbiryer*romanı hem zikrettiğimiz sınır koruma hem de başarı grafiği anlamında beraber yükselmektedir.

memnun edici bir cevabı yok. Dimağımızda iz bırakan roman kategorisinde anabileceğimiz çalışmalar için ya şartların henüz oluşmadığı ya da acıları biraz daha dışta tutarak kurgulama yapmanın imkânının tam manasıyla elde edilemediği söylenebilir.

AKADEMİNİN DARBELERLE İMTİHANI: 28 ŞUBAT ÖRNEĞİ

Alev Erkilet

28 Şubat 1997'de başlayan ve zaman içinde "post-modern darbe" olarak adlandırılan müdahaleler, yakın dönem Türkiye siyaseti ve toplumsal hayatı üzerinde pek çok etki bıraktı. Bu müdahaleden en çok etkilenen kurumlardan biri de üniversiteydi. Üniversitelerin darbeden nasıl ve ne yönde etkilendiğini farklı açılardan analiz etmek mümkündür. Ancak burada, bu tebliğ ve yazı çerçevesinde bu etkiler üç alt-başlık çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılacaktır: 1) Temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması ve özellikle kadınların dışlamaya maruz bırakılması,2) Siyasetin sınırlayıcı ve yasaklayıcı yaklaşımı,3)28 Şubat'ın bilginin İslamileştirilmesi yönündeki çabalara etkisi.

I.

Temel Hak ve Özgürlüklerin Kısıtlanması ve Kadınların Dışlamaya Maruz Bırakılması

28 Şubat'a kadar dönemin İslami hareketlenmelerinin de sağladığı motivasyon ile aktif birer özne haline gelmiş olan ve kamusal alanda kendilerine daha fazla yer bulan başörtülü kadınlar, 28 Şubat sonrasında kendileriyle aynı vasıflara sahip olan erkeklerden farklı olarak hatırı sayılır bir dışlamaya maruz bırakıldılar. Kılık-kıyafet genelgeleri gerekçe gösterilerek verilen okuldan uzaklaştırma ve işten/kamu görevinden çıkarma cezaları sonucu, eğitim imkânlarından yararlanma ve eğitimci/araştırmacı olarak hizmet verme imkânlarından mahrum kaldılar. Bu dönemde yaşanan hak ihlallerinin tam bir istatistiksel dökümüne sahip olunmamakla birlikte, bazı rakamlara kabaca göz gezdirmek bile ihlalin boyutlarını kavramak açısından aydınlatıcı olacaktır. Örneğin; Sakarya Başörtüsü Platformu'nun 2007'deki verilerine göre: 1998'de YÖK'ün uygulamaları çerçevesinde, kılık-kıyafet genelgesine uymadıkları gerekçesiyle 637 öğrenci okuldan uzaklaştırma, 1579 öğrenci uyarı, 1017 öğrenci kınama cezası almış; 1006 öğrenci hakkında soruşturma yapılmış; 25 öğretim görevlisi ve idari personel öğretim üyeliğinden ya da kamu görevinden çıkarılmış; 91 üniversite görevlisi aylıktan kesme, 140'ı kınama, 216'sı uyarma, 9'u kademe ilerlemesi cezasına çarptırılmış; 57 üniversite personeli hakkında disiplin yönetmeliğine aykırı davrandıkları gerekçesiyle

soruşturma açılmıştır.

Kadınlar gerek cezalar yoluyla gerekse ikna odaları gibi uygulamalarla başörtülü olarak eğitim alma ve verme, ücretli işe erişme, siyasal katılım ve temsil, kendini ifade, kendini geliştirme haklarından mahrum bırakılmıştır.Mazlum-der *Tarihe Düşülen Not: Başörtüsü Yasağı* adını taşıyan bir kampanya çerçevesinde dönemin mağdur kadınlarıyla bir dizi mülakat yapmış, onların yaşam öykülerini derlemişti. Bu metinler, kadınlara yönelik sistematik ayrımcılık konusunda önemli ipuçları sunmaktaydı:

"İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde bulunan özel bir tez üzerinde araştırma yapmam gerekiyordu... Fakat başörtümden dolayı kütüphaneye girmem mümkün olmadı. Kütüphanede bir memur olarak çalışmadığımı ve hatta üniversite öğrencisi de olmadığımı, kütüphanede araştırma yapmak isteyen herhangi bir vatandaş olduğumu söyledim. Fakat reddedildim. Kütüphaneye girmek için müteaddit defalar müracaatta bulundum. Sonuç hep olumsuzdu. Bu şekilde resmi ve özel herhangi bir müessesede çalışmak bana yasaklandığı gibi, özel bir araştırmacı olarak araştırma yapmam da yasaklanmıştı. Başımı örtmüyor veya erkek olsaydım; bugün saygın bir üniversitede görev yapan, sosyal ayrıcalıklara sahip bir profesör olurdum... Ne var ki hep seviyemin altında ve geçici işlerde çalışmaya mecbur bırakıldım" (Z.Ö. ile yapılan görüşmeden).

Yukarıdaki örnek, kadınların bu dönemde eğitimlerine devam etme/eğitim verme hakları yanında daha pek çok haktan da yoksun bırakıldıklarını göstermektedir. Sosyal bilimler literatüründe bu ve benzeri durumlar daha ziyade yurttaşlık, insan hakları, yoksunluk ve dışlama bağlamlarında ele alınmaktadır. Yoksun bırakmanın çeşitli biçimleri vardır. Bunlardan bizi özellikle ilgilendirenlerden biri de Önder ve Şenses'in "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi" (2006) başlıklı makalede atıfta bulundukları"konuşmaktan aciz olmadığı halde dinlenmeye değer bulunmamayı ifade eden *sembolik düzeyde susturulmadır*."Temel özgürlüklerinden ve akademik hayatta yer almaktan uzaklaştırılmakla kadınlar, "ideolojik-politik-kültürel söylem üretme hak ve araçlarından da yoksun bırakılmışlardır."Bu durum, yasakların yol açtığı yetersiz eğitimden kaynaklanabileceği gibi eğitimini tamamlamış kadınlara yönelik sınırlamalardan ve kadınların mesleki uzmanlıklarının yok sayılmasından da kaynaklanabilmiştir. Sembolik düzeyde susturulma konusunda zikredilebilecek en bariz örneklerden biri de o dönemin gazete ve televizyon haberlerine sıkça yansıyan fiili susturma girişimleridir. Başörtülü öğrencilerin, herhangi bir akademik alanda başarılı olmuş öğrencilere tanınan konuşma hakkını kullanmalarının fiziksel müdahaleye varan bir zor ile engellenmesi/engellenmeye çalışılması söz konusu olmuştur.

Birleşmiş Milletlerin beşeri gelişme göstergeleri arasında zikredilen; insan haklarına saygı, yoksulluğun azaltılması, eşitlik, beşeri güvenlik, içerseme (dâhil etme) ve dışlama ile mücadelede stratejik bir arayış olarak önemsenmektedir. Bu açıdan bakıldığında 28 Şubat'a damgasını vuran başörtüsü yasakları, temel insan haklarına aykırı, onur kırıcı bir muamele olarak kadınları eğitimsiz, dolayısıyla işsiz ya da profesyonel meslek sahibi olmaktan mahrum, yoksul ve başkalarına bağımlı kılmış; sosyal güvenceden yoksun bırakmıştır. Bu nedenle akademide dindar erkekleri etkilememiş ve doğrudan kadınları hedef almış olan **başörtüsü yasaklarının,kadına yönelik sistematik ayrımcılık olarak ele alınması ve dışlama literatürü bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir.** Sembolik düzeyde susturulmanın, kadın beyin gücünün akademiye katkılarının önünde ciddi bir engel oluşturduğunun da bu bağlamda ısrarla vurgulanması yerinde olacaktır.

II.

Siyasetin Sınırlayıcı ve Yasaklayıcı Yaklaşımı

28 Şubat'ın akademi üzerindeki etkilerini siyaset-akademi ilişkisi bağlamında hakkıyla değerlendirebilmek için, önce, dünyada ve Türkiye'de siyaset-akademi ilişkilerine kısaca da olsa değinmek gerekir. Bu açıdan bakıldığında, Batı'da ve Türkiye'de belirgin bir farklılık gözlenmektedir. Batı toplumlarında ve ABD'de gerek siyasetin gerekse sermayenin *bilgi güçtür* ilke sözüne uygun çerçevede bir faaliyet içinde olduğunu görüyoruz. Özellikle aydınlanma sonrasında, ulus-devletlerin ve kapitalist dünya-sistemin gelişimi ile birlikte ortaya çıkan hegemonya mücadeleleri bilgiyi önemli hale getirmiş; üniversiteler, devletlerin ve büyük şirketlerin hegemonya kurmak istedikleri alanlar hakkında ve o alanlarda nasıl hareket etmeleri gerektiğini konusunda bilgi üreten müesseseler haline gelmiştir. ABD'nin II. Dünya savaşında düşmanlarını tanımak ve Japon kültürüne dair bilgileri bu savaşta lehine kullanabilmek amacıyla Ruth Benedict'e yaptırdığı antropolojik çalışmalar, Talcott Parsons, Robert K. Merton ve daha birçok işlevselci sosyoloğun savaş sonrasında Almanya'da güdümlü bir değişme (sosyal mühendislik) sürecinin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğiyle ilgili araştırmaları; sömürgeleri sıkıntısız yönetmenin araçlarını elde etmeyi amaçlayan İngiliz antropolojisinin ürünleri, Kızılderililere dönük soykırım devam ederken, onların bilgi birikimini kayıt altına almanın yollarını arayan Amerikan antropolojisi bu bağlamda zikredilebilecek örneklerden sadece bazılarıdır. Bu son örnek özellikle ilginç bir boyut taşıyor. Şöyle ki, Amerikan eczacılığının temelinin, Kızılderililerden devşirilen bitki bilimi ve bunlardan hareketle geliştirilen ilaçlarla alakalı olduğu söyleniyor. Özetle ifade edecek olursak, Batıda akademi, bilgiyi sistemin ihtiyaçları doğrultusunda devşiren ve yönlendiren bir mahiyet arz etmektedir. Bu

çerçevede Batı'da akademi muhalif düşünürleri de bünyesinde barındırmıştır ve barındırmaktadır. Irak Savaşı sırasında asıl haydut devletin Irak değil ABD olduğu tezini savunan Noam Chomsky'i ya da oryantalist geleneğe tam kalbinden hücum eden Edward Said'i bu bağlamda örnek verebiliriz.

Türkiye örneğine baktığımız zaman ise, akademinin sistemin ihtiyaç duyduğu bilgileri üretmekten ziyade "yurttaş yetiştirme" işleviyle ilişkilendirildiğini ve bu nedenle de daha ziyade sınırlayıcı ve yasaklayıcı bir muameleye maruz bırakıldığını görüyoruz. Bu tespit 28 Şubat tasfiyeleri için olduğu kadar;1960, 1980 darbeleri için de geçerlidir hatta 1933 Darülfünun tasfiyesine kadar geri götürülebilir. Akademinin seyri, öncekiyle entelektüel bir hesaplaşma ve onu aşma yerine düşünce zincirini koparma, geleneği bitirme şeklinde vuku bulan bir süreksizlik üzerine kuruludur. Dahası bu kopuş her seferinde bir entelektüel "ötekinin" bulunması ve tasfiyesi vasıtasıyla gerçekleşir. "Öteki" 1933'te ulemadır, 47-48'lere geldiğimizde sosyalist entelektüellerdir, 28 Şubat'ta İslamcılardır vs. Burada önemli olan, şu ya da bu spesifik tasfiyeye maruz kalan tarafların ideolojik pozisyonu değil, tekrarlanmakta olan örüntünün kendisidir.

Türkiye'de askeri hatta sivil siyasetin akademi üzerindeki belirleyiciliği ve akademiye yönelik kuşkuculuğu nedeniyle, özellikle sosyal bilimler alanında ne tam olarak bağımsız ve özgün bilgi üretilebilmiş ne de siyaset karşısında toplumsal özgürlüklerin önü açılabilmiştir. Siyasetle ilişkinin bu biçimi nedeniyle, sosyal bilimlerde Batı'da üretilen kuramsal bilginin söylem bazında bir tüketicisi olmanın ötesine geçilememiştir. Bu nedenle, sadece 28 Şubat'ın tek başına anılması ya da anlaşılması yeterli olmaz; akademi-siyaset ilişkisi konusunda bütünsel bir yüzleşmeye ihtiyaç vardır. Var olan bilgilerin sonraki kuşaklara aktarılması ile sınırlı olmayan bilgi üretimi ideali, yeni buluşları, yeni fikirleri, farklı fikirlerin bir araya geldiği ve tez-antitezlerden yeni sentezlerin doğduğu bir mecrayı işaret etmektedir. Bir başka deyişle, "üniversitenin, öğrencinin istediği her konuyu, istediği derinlikte ve genişlikte özgürce inceleyebileceği ve araştırabileceği bir yer olması" şeklinde ifade edilen üniversite idealine ulaşmayı mümkün kılacak bir akademik özgürlüğe ihtiyaç bulunmaktadır.

III.

28 Şubat'ın Bilginin İslamileştirilmesi Yönündeki Çabalara Etkisi

Bilginin İslamileştirilmesi, İslamcılık tartışmalarının akademik boyutunda karşımıza çıkan ve geleneksel ve modern eğitim sistemlerinin özümsenerek yeni bir sentezle aşılması şeklinde ifade edilebilecek bir yaklaşımın geliştirilmiş ve sistemleştirilmiş bir versiyonu olarak tarif edilebilir. İsmail Raci Faruki1982'de Uluslararası İslam

Düşüncesi Enstitüsü ile İslamabad İslam Üniversitesi'nin Pakistan'da düzenlediği bir seminerde "ilk ve orta dereceli medreselerle üniversite düzeyindeki külliye ve camialardan meydana gelen İslami eğitim sisteminin, orta ve yüksek dereceli Batılı okul sistemi ile birleştirilmesi gerektiğini" öne sürmüş; bunun için de"modern disiplinleri ve İslami birikimi öğrenmek, analiz etmek ve eleştirel olarak değerlendirmek, İslam'ın bu disiplinlerle ilgisini kurmak, bu bilgilerin İslam toplumunun, ümmetin ve diğer toplumların sorunlarının çözülmesindeki katkılarını ortaya koymak, bu disiplinleri İslami çerçevede yeniden biçimlendirmek, bu doğrultuda üniversite ders kitaplarının yazılmasını ve okutulmasını sağlamak" gerektiğini söylemişti. İslam toplumlarında geleneksel âlimler modern disiplinleri, Müslüman bilim adamlarıysa geleneği bilmiyordu. Bu nedenle genç kuşakların her iki alanın da bilgisine sahip olarak yetiştirilmesi ve bunları aşması/aşabilmesi gerekiyordu. 1980'lerde konu ile ilgili çeşitli eserler yayınlandı,bunlar Türkçeye çevrildi ve dönemin sosyal bilimcileri tarafından ilgiyle karşılandı. İslamcılık nokta-i nazarından en çok okunanları Ali Şeriati'nin Toplumbilim Üzerine& Dine Karşı Din adlı metinleri olsa da, İlyas ba Yunus&FeridAhmed'in İslam Sosyolojisi: Bir Giriş Denemesi, Asaf Hüseyin'in İslami Radikalizmin Ötesi: İmanın ve Amelin Sosyolojisi adlı kitapları ile özellikle Cevdet Said'in Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları dönemin sosyal bilimcileri için ilham kaynağı olmuş önemli eserler arasında sayılabilir.

Bu ve benzeri kitaplarda çağdaş sosyal bilime dair eleştirel yaklaşımlar, Müslüman sosyal bilimcilerin çalışmalarına dair değerlendirmeler, İslam toplumunun kurumsal yapısının tasviri, mevcut toplumların bu modelle karşılaştırılması ve istendik bir sosyal değişim için plan ve strateji arayışları görülüyor; eleştirel, karşılaştırmalı ve uygulamalı bir bilim anlayışının önemi vurgulanıyor; bunun inşası için ilk adımlar atılıyordu. Ancak, üniversitelerin öğrenci ve öğretim üyesi düzeyinde bu konulara ilgisi 28 Şubat'tan sonra belirgin biçimde azalmış ve İslam iktisadı konusuna gösterilen yeni ilginin dışında, neredeyse ortadan kalkmıştır. Sosyal bilimlerdeki İslami arayışlar daha ziyade ilahiyatçıların ilgi alanında bulunmakta; İslami psikoloji, İslami antropoloji, İslami sosyoloji gibi disiplinler sosyal ve beşeri bilimlerin tez, ders ve inceleme konuları arasında yer almamaktadır. İslam iktisadı bu konuda bir istisna teşkil eder gibi görünse de onun da İslami finans ve bankacılık alanının ötesinde sistemik değişiklikler sağlayacak bir disiplin olarak gelişimi henüz başlangıç aşamasındadır. Bütün bunlar 28 Şubat'ın 20 yıllık bir zaman ve entelektüel birikim kaybına yol açtığını göstermektedir.

SANAT ORTAMI VE DARBELER

Sempozyum 6. Oturum

Prof.Dr. Ahmet Sarı (Oturum Başkanı)

Öner Buçukcu (Geçmişe Bakmak: Türk Sinemasının Bir Zaviyeden Kritiği)

Yrd. Doç Dr. Mert Öksüz (27 Mayıs Darbesinin Mizah Dünyasındaki Yansımaları)

Cemal Şakar (Hasan Aycın'da Darbeler ve 15 Temmuz'un Gösterimi)

Geçmişe Bakmak: Türk Sinemasının Bir Zaviyeden Kritiği

Öner Buçukçu

Türkiye'nin tarihle, tarihiyle kurduğu ilişki oldukça enteresan ve hastalıklı bir ilişkidir. Tarihle barışmaktan tarihle yüzleşmeye seyreden bu ilişkinin değişmeyen öğesi tarihi sorunlu bir öğe olarak kodlama eğiliminin sürekliliğidir. Ancak bu noktada daha da ilgi çekici olan husus barışılacak ya da yüzleşilecek olan unsurların da bir seçilime tabi tutuluyor olmasıdır. Dahası son dönemde tarihteki tüm toplumsal ve siyasal hadiselerin iki husus bağlamında değerlendirilme eğilimi güçlenmiştir.

Türkiye tarihindeki tüm kırılmalar Kürt meselesi ve Ermeni tehciri bağlamında irdelenmektedir. Bu durumun çok sayıda örneğini tespit etmek mümkündür. Örneğin Doğan Özgüden *Vatansız Gazeteci* adıyla yayınlanan hatıratında Milli Birlik Komitesi'nin karizmatik figürlerinden Muzaffer Özdağ'ın kendilerine bir brifingde 27 Mayıs'ı Kürt isyanını önlemek için yaptıklarını söylediğini iddia eder. Özgüden'in Kürt meselesine karşı aşırı bir hassasiyet geliştirdiği dönemde, 2008 yılında yayınlanan hatıratında bu meseleyi dile getirmiş olması hayli ilgi çekicidir.

Konuyu anlaşılır kılmak bakımından bir başka örnek de Barış Ünlü'nün *Türkiye Solundan Portreler* başlığıyla Dipnot yayınlarından çıkan derleme kitapta yer alan Sencer Divitçioğlu değerlendirmesidir. Bu makalenin ilk halini daha önce *Modus Operandi* dergisinde neşredilmişti. Ünlü bu makalede Divitçioğlu'nun akademik ahlaka sahip bir akademisyen olduğunu teslim ettikten sonra fazla milliyetçi hatta ırkçı yaklaşımları olduğu eleştirisini getirir. Dahası Ünlü'ye göre Türkiye'nin toplumsal yapısını anlamak üzere Divitçioğlu'nun Orta Asya Türk toplumlarına kadar gitmesi, onların geleneklerini-yaşayışlarını incelemesi anlamsızdır. Eğer Türkiye'nin toplumsal yapısı anlaşılacaksa yapılacak şey oldukça basittir: 1915'teki Tehcirin soykırım olduğu kabul edilmeli ve Kürt meselesi üzerine eğilinmelidir.

Bu bakış açısının Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısında mühim kırılmalar yaratan askeri darbelerin de değerlendirilmesinde söz konusu olduğu söylenmelidir. 1980 ve 1990'lı yıllarda büyük etki doğurmayan, önemsenmeyen Atıf Yılmaz, Ömer Kavur, Erden Kıral gibi isimlerin filmlerinin 2000'li yıllarla birlikte önemsenmeye başlanması ve askeri darbeleri konu edinen filmlerin sayılarının

artması ilgi çekicidir. Bu trende ivme kazandıran girişimin Çağan Irmak'ın *Babam ve Oğlum* filmi olduğu söylenebilirse de 12 Eylül'ün milliyetçilik, Kürt meselesi gibi trendler etrafında değerlendirilme eğiliminde olduğu dikkatten kaçırılmamalıdır.

Solhaf

Askeri darbelere yönelik Türk sinemasındaki ilginin büyük ölçüde, hatta neredeyse tamamen 12 Eylül'e yönelmiş olması yukarıda ifade edilen tarihin ele alınırken seçilime tabi tutuluyor olmasına delil teşkil eder. Örneğin, eserlerinin büyük kısmını 1960ve 1970'li yıllarda vermiş olmasına rağmen Atıf Yılmaz'ın askeri darbeleri konu edinen filmlerinin 12 Eylül'e yönelmiş olması bu durumu daha anlaşılır kılmaktadır. Atıf Yılmaz neden 27 Mayıs'a dair bir film çekmeyi düşünmemiştir? 27 Mayıs'la 12 Eylül'ün aynı kefede değerlendirilmeyişini nasıl anlamak gerekir?

27 Mayıs özellikle sola referans veren entelektüellerin zihninde farklı bir yerde olmuştur. Bu durum solun özellikle 1960'lı yıllardaki fraksiyonlarının tamamı için geçerlidir. *Yön* dergisinde müşahhaslaşan sol görüş 27 Mayıs'ı Atatürkçülüğün şahlanışı olarak değerlendirme eğilimindedir. Milli Demokratik Devrim çizgisi Stalinizmin azgelişmiş ülkelere uygulanmış şekliyle sosyalizmin en önemli dayanağının ordu olacağı düşüncesiyle 27 Mayıs'ı sahiplenmekte ve önemsemektedir. Türkiye İşçi Partisi çizgisi, 1960'lı yılların sonuna doğru belirginleşen kendi içerisindeki tüm bölünmelere rağmen 27 Mayıs'ı ileriye doğru bir adım olarak değerlendirmektedir. Aynı TİP'in 22 Şubat ve 21 Mayıs darbe girişimlerine karşı daha eleştirel bir tutum alması TİP'in askerî yöntemlere karşı bir karşı çıkış içerisinde olduğunu göstermez. Nitekim 22 Şubat ve 21 Mayıs darbe girişimlerini eleştiren TİP'in genel başkanı olan M. Ali Aybar, TİP Genel Başkanlığından ayrıldığı bir dönemde gerçekleşen 12 Mart Muhtırasını sola/ sosyalizme alan açabileceği düşüncesiyle desteklemiştir.

Kısacası 27 Mayıs'ı reddetme değil ona bir biçim verme arayışı söz konusudur. 27 Mayıs nedir, ne olmalıdır? Özellikle sosyalist aydının bu soruya cevap aradığı, daha doğrusu bu sorunun cevabını kendisine göre cevaplayarak 27 Mayısa bir anlam kazandırdığı görülmektedir. Örneğin TİP'in yayın organı olarak bilinen *Sosyal Adalet* dergisinde 27 Mayıs ile alakalı yapılan bir değerlendirmede "ihtilalcilerin işbirliği yapabilecekleri bir toplumcu - sosyalist akımın o dönemde bulunmuyor oluşu" darbenin şanssızlığı olarak gösterilmiştir. Diğer bir deyişle TİP, darbeye yön verecek siyasal hareket olarak kendisini görmekte; 27 Mayıs'ta olmayışını darbenin bahtsızlığına yormaktadır.

Santrhaf

Demokrasiye ve demokratikleşmeye olağanüstü önem atfettiğini iddia eden günümüz yönetmenlerinden 12 Eylül'e ilgi duyanların 27 Mayıs'a neden ilgi duymadıkları sorusunun cevabı bu durumda yatıyor gözükmektedir. Türkiye'de özellikle kendisini sola atfeden aydınların önemli bir bölümünde gözlemlenen toplumun ajandasıyla kendi ajandaları arasındaki farklılık bu duruma sebep olmaktadır. Burada bir mahalle olma durumundan ziyade kozmik hatta teolojik bir cemaat olma durumunun baskınlığından söz edilebilir. Gezi Olayları sonrasında bu cemaatin iyice içine kapandığı, daha saldırgan, daha az temas edilebilir ve daha az temas eden bir hal aldığı söylenebilir. Hâl böyle olunca bu cemaat tarafından önemsenmenin en önemli kriteri toplumsal ve siyasal gelişmeleri Gezi Olayları etrafında yorumlama haline gelmiştir. Düşüp çıkan salatalık fiyatlarını dahi Gezi Olayları etrafında değerlendiren aydınlar entelektüel olarak kutsanmıştır.

Tüm bunlar, sermayesi neredeyse sadece toplum olan sinema kamusunu da doğal olarak bir tercihe itecektir. Yani hadiseler sinema kamusu tarafından cemaat bağlarına uygun biçimde analiz edilecektir. Gezi Olayları esnasında esip gürleyen, halkı için hapse girdiğini o gün de halkı için sinemayı bıraktığını ifade eden, ancak bu açıklamasından sonra iki film daha çeken, Zeki Demirkubuz'un 15 Temmuz dolayısıyla sessizliği bu çerçeve içerisinde daha anlaşılır kılınabilir. Belki de 15 Temmuz'da sokağa çıkan insanlar AllahuEkber diye slogan attıkları için "benim onların arasında ne işim var" beyanatını veren Murat Belge gibi Demirkubuz'da Gezi protestolarını ileriye doğru bir adım, 15 Temmuz'da halkın refleksini gerici bir tedhiş faaliyeti olarak görme eğilimindedir. Gezi'deki hadiseler büyüdüğünde *Sen Aydınlatırsın Geceyi* filminin Adana'daki Galasından Taksim'e gelen Onur Ünlü'yü 15 Temmuz'da göremedik örneğin.

Büyük ihtimalle bu aydınlar, kendilerine vehmettikleri entelektüellik ve mensup bulundukları cemaatin ajandası dolayısıyla 15 Temmuz'da büyük fotoğrafı gördükleri için 15 Temmuz gecesi meydanları teşrif etmediler! Hadi, burada Burak Aksak'tan ilham alalım: "15 Temmuz gecesi büyük fotoğrafı görmeye çalışmak korkaklıktır." diyordu yazısında. Bence 15 Temmuz'da veya sonrasında o gece yaşananlar için hâlâ büyük fotoğraftan bahseden, darbe girişimini eğip büken, başka mecralara çeken ya da sessiz kalmayı tercih eden ne kadar aydın varsa ihanet içerisindedir. Çünkü korkan saldırır, bunlar sulandırıyorlar.

27 MAYIS DARBESİNİN MİZAH DÜNYASINDAKİ YANSIMALARI

Yrd. Doç Dr. Mert Öksüz

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk askeri darbesi 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşti. Demokratikleşme çabaları karşısındaki ilk darbenin geniş etkileriyse günümüzde dahi devam etmektedir. Bu incelemede 1960'ın mizah dünyasında darbenin nasıl algılandığı ve hangi yankıları uyandırdığı değerlendirilecektir. Yazının giriş kısmında iktidar, güç ve bunların mizahla ilişkisi teorik yaklaşımlarla ele alındıktan sonra ikinci bölümde Demokrat Parti dönemi siyasi gelişmeleri kronolojik olarak özetlenecek üçüncü ve son bölümdeyse darbenin önce ve sonrasında mizah basınının tutumu örneklerle incelenecektir.

Giriş: İktidar, Güç ve Mizah

Darbe kavramının kısa ve açık bir tanımı şöyle yapılmış: "Bir ülkede iktidarı ele geçirmek için yapılan yasa dışı hareket" (Kubbealtı 2017). Bir diğer açıklama biraz daha geniş: "Bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükûmeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi." (TDK 2017) Her iki tanımdaki ortak noktalardan yola çıkarak söyleyebiliriz ki gayrimeşru bir hareket olan darbede meşru "iktidar"ın "güç" kullanılarak yönetimden uzaklaştırılması esastır. Tabii ilk bakışta salt "komik söylem ve içerikler bütünü" gibi görünen mizah da aslında "iktidar" ve "güç" gibi son derece ciddi ve tehlikeli kavramlarla ilişkilidir.

İktidar kelimesinin Doğu'daki (Ar. kdr) ve Batı'daki (Yun. krai) kökenlerinde güç vardır. Güç en basitinde bir etkile(yebil)me eylemidir. Genel kabul görmüş bir tanıma göre A'nın B üzerindeki gücü başka türlü olsaydı B'nin yapmayacağı işleri ona yaptırabilme kapasitesidir. (Dahl 1957: 202-203) Modern devlette iktidar ve güç ilişkisi, toplumun katmanlarına yayılmış bir etki ağı biçiminde de yorumlanmaktadır. Örneğin Foucault iktidarı, basit bir ilişki olarak değil her yerde aramayı teklif eder. Onun okumasında iktidarlar "ya bunu yaparsın ya da seni öldürürüm!" (2012: 176) biçiminde güçlerini kullanmazlar. Bu yüzden iktidar zincir biçiminde işleyen bir şey gibi çözümlenmelidir. Şurada ya da burada yeri belirlenemez hiçbir zaman, hiçbir zaman birilerinin elinde değildir, hiçbir zaman bir zenginlik ya da bir mal gibi sahiplenilemez. O ağ biçiminde

işlemektedir. (2002: 43) Bourdieu için de iktidar tüm sosyal hayatın merkezinde durur, ayrı bir inceleme alanı değildir. (akt. Swartz 1997: 6) Siyaset de bu topluma yayılmış iktidar potansiyeline başka bir deyişle güce ulaşma çabasıdır. Weber, siyasetidevletlerarasında ya da devlet içindeki gruplar arasında gücü paylaşmaya ya da gücün dağılımını etkilemeye çalışmak (2004: 133) olarak görür. Toplumun genelindeki güç ilişkileri hiyerarşi içinde yukarı çıkarak meşru siyasi iktidarlara bağlanmaktadır. Siyasi iktidarlarsa bu gücü temin ve devam ettirmek için bilgi ve hakikatlere başvururlar. Foucault'ya göre hakikat üretilen bir şeydir. Hakikat üretimleri iktidardan ve iktidar mekanizmalarından ayrı değildir; çünkü hem bu iktidar mekanizmaları bu hakikat üretimlerini mümkün kılar, bunlara yol açar, hem de bu hakikat üretimlerini kendinde bizi bağlayan, birleştiren iktidar etkileri vardır. (2012: 173-174) Hakikati bu bağlamda değerlendirirken mizahın toplumsal rolünden söz açılmalıdır. Mizah bu hakikatin yıpratılmasında ya da üretiminde iktidara muhalif ve müttefik konumlarda bulunabilir. Doğal konum muhalefettir. Zira mizahi söylemde yanlışlık ve farklılıklara dikkat çekilir. Karar ve eylem yetkisi iktidarda olduğundan genelde mizah iktidar hakkında üretilmektedir. Böylesi bir durumda mizah genelde gülünç duruma düşürerek iktidar hiyerarşisini zedelemeyi hedeflemektedir. Bakhtin'in ifadesiyle "gülme tüm hiyerarşik mesafeleri yıkar." (1981: 23) Mizahın iktidar tarafından kullanımındaysa, siyasi iktidarın hakikatleri sağlamlaştırılabilir. İktidarın karşıtı olabilecek başka güçlere karşı mizahi söylem üretilerek devamlılık da sağlanabilir. Her iki durumda mizahi söylem toplumsallaşmayı sağlar. Grupları belli ortak bakış daha doğrusu gülüş açılarında bir araya getirir. Mizaha gülen grup kendini mizahı yapılan kişi ya da gruplardan üstün de hissetmektedir. Gülmek böylesi bir üstünlük duygusu anlamına gelen "ani sevinç"i yaşatır.(Hobbes 2007: 51-52) Böylece topluluk moral açıdan beslenip kenetlenmektedir. Etkin kullanılan mizah, doğru söylemle hedef üzerinde şeytanlaştırma etkisi yaratabileceği gibi, onu değersizleştirir ya da üzerindeki efsane hâlesini ortadan kaldırılabilir. "İğneleme veya alay, dokunduğu her şeyi paslandırır." (Kundera 2001: 242)

Güce dayalı bir gayrimeşru siyasi iktidar değişimi olan darbelerin toplum katmanlarında algılanışında ve gayrimeşru gücün toplum huzuruna çıkışında mizah aracılığıyla algı oluşturulup meşru eski iktidarın değersizleştirilip gayrimeşru yeni iktidarın meşrulaştırması sağlanabilmektedir. 27 Mayıs Askerî Darbesi'nin mizah dünyasındaki yansımalarında da böylesi bir nitelik dikkati çekmektedir.

Demokrat Parti'nin 27 Mayıs Darbesi'ne Kadarki Serüveni

Cumhuriyet'in ilanından sonra muhalif seslerin dile getirildiği çeşitli partiler kurulmuşsa da bunların ömürleri fazla olmamıştır. Tek Parti rejimi kısa süreli kesintilerin dışında politika sahnesinin yegâne oyuncusu olma niteliğini

korumuştur. Ülkemizi bilhassa ekonomik anlamda sarsan İkinci Dünya Savaşı son bulduğundaysa (1945)Amerika ve Britanya önderliğindeki Batılı devletler ile Sovyet Rusya galibiyetini ilan etmiştir. Kendi çıkarları gereği Batı bloğunda yer almayı tercih eden Türkiye'de demokrasiyi öne çıkartıcı birtakım siyasi kararlar alınmış, ülke içinde özgürlüklerin alanı genişletilmiş, basına önceki devrelere göre geniş bir hareket alanı sağlanmıştır. Daha önce kapalı olan *Tasvir-i Efkâr*, *Tan* ve *Vatan* gibi önemli gazeteler tekrar yayın hayatına başlamıştır. Dış siyasette ise savaş sonrası kurulacak Birleşmiş Milletler anlaşmasına imza atılmıştır.

Bu toplu durum içinde Tek Parti yönetimi ve Millî Şef, kurulması muhtemel bir ikinci partiye soğuk bakmamıştır. Cumhurbaşkanı İnönü, savaş sonrasında şartların daha demokratik bir siyasi sisteme imkân vereceğini vurgulamıştır. Hatta 1 Kasım 1945 tarihli meclis konuşmasında: "Bizim tek eksiğimiz hükûmet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. (...) Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir." (Timur 1991: 15-16) sözleriyle kurulacak bir muhalefet partisine açık desteğini ifade etmiştir.

DP'nin kuruluşunu etkileyecek ilk belirgin vaka, 1945 Mayıs'ında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun bilhassa topraklara devletçe el koyma hakkı veren 17. maddesine dair tartışmalar esnasında yaşanır. Bu mesele birçok toprak ağasını ürkütür ve bir "muhalefet korosu"nun doğmasına zemin hazırlamış olur. Kanuna yönelik pek çok eleştiriden farklı bir şekilde dönemin genç siyasetçisi Adnan Menderes, Türk tarımının sorunlarını bilen bir büyük çiftçi olarak toprak reformuyla ilgili eleştirilerini "millî egemenlik", "Meclis'in üstünlüğü" ve "demokratik rejim" gibi ilkelerle birleştirir. (Timur 1991: 12) Menderes eleştirileriyle ilgi çekse de kanun, itirazlara rağmen kabul edilir ve 11 Haziran 1945'te yürürlüğe girer.

Bu gelişmelerden sonra Celâl Bayar (1883-1986),Adnan Menderes, Fuat Köprülü (1890-1966) ve Refik Koraltan (1889-1974)'dan oluşan dört CHP vekili "Dörtlü Takrir" adlı önergelerini parti grubuna sunar. Bu önergede genel olarak ülkede ve partide siyasal liberalleşme talep edilmekte ve Türkiye'nin de dünyanın geri kalanı gibi demokratikleşme yolunda ilerlemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Önerge İsmet İnönü'nün talebiyle reddedilir. Parti içi muhalefet, önergenin reddiyle susmaz. Menderes, Köprülü, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu gibi isimler; *Tan* ve *Vatan* gazetelerinde özgürlük ve demokrasi taleplerini dile getirmeye başlarlar. Eleştirileri sebebiyle Menderes ve Köprülü 21 Eylül 1945'te CHP'den ihraç edilir. Yaşanan siyasi gelişmeler üzerine Celâl Bayar milletvekilliğinden istifa eder. Refik Koraltan da 27 Kasım'da partiden çıkarılır. (Koçak 1989: 137-141)

CHP'den ayrılan bu dört vekil 7 Ocak 1946 tarihinde DP'yi kurar. İlk Genel Başkan Celâl Bayar olur. Parti programı iki ana görüş etrafında kaleme alınmıştır. Partinin siyasal amacı ülkede demokrasinin geniş ve ileri ölçüde gerçekleşmesini sağlamak, ekonomik faaliyetlerde ise özel girişimi ve sermayeyi esas kabul etmektir. DP, laikliği dinsizlik biçiminde algılamadığını ve inanç hürriyetinin de diğer özgürlükler kadar önemli olduğunu savunmuştur. Parti kurulduğu ilk zamanlar bilhassa idari baskılardan şikâyet etmiştir. CHP ise muhalefet karşısında bazı demokratik adımlar atmıştır. Bu çerçevede parti içinde "Değişmez Genel Başkan" ve "Millî Şef" sıfatları kaldırılmış, sendikaların kurulmasına müsaade edilmiş, Matbuat Kanunu'nun 50. Maddesi kaldırılarak gazete kapatmak zorlaştırılmıştır. Fakat muhalefetin talep ettiği serbest seçim ve gizli oy prensipleri kabul edilmemiştir. (Koçak 1989: 142-143)

DP, 21 Temmuz 1946'da açık oy-gizli sayım usulüyle yapılan genel seçimlere katılarak mecliste 66 milletvekili ile temsil edilir. Bu devreden sonra DP siyaset hayatında yükselişe geçer.

Mecliste, sert Recep Peker Hükümeti'ne muhalefet efen DP'liler, İsmet İnönü'nün 12 Temmuz 1947'de yayımladığı beyanname ile CHP'nin eleştirilerinde geri adım atmasıyla güç kazanırlar. Recep Peker'in istifa ederek yerine Hasan Saka ve Şemsettin Günaltay gibi daha ılımlı isimlerin kurduğu hükûmetlerin gelmesiyle ülkede nispeten daha demokratik bir hava esmeye başlar. Günaltay Hükümeti'nin en önemli girişimi olarak sayılabilecek bir kararla 16 Şubat 1950'de seçim yasası değişir. Yeni yasanın kabulünden sonra 14 Mayıs günü yapılan genel seçim sonucunda Türkiye'de iktidar değişmiş olur. (Koçak 1989: 153-154)

DP, ilk dört yıllık yönetiminde gerek siyasal gerekse ekonomik olarak iktidara geldiği liberal platformu korumuştur. Yasal çerçevedeki bazı antidemokratik ögeleri ayıklamıştır. Batı ile sıcak ilişkiler kurmuş ve bunun sonucunda Türkiye NATO'ya üye olmuştur. (Tunçay 1989: 178-180) Boş topraklar işletmeye açılarak tarım alanları genişletilmiş ve tarımda makineleşmeye gidilmiştir. Yollar, köprüler yapılmış köyler ekonomiye bağlanmıştır. İhraç sanayii, şeker, dokuma, çimento alanlarında dikkate değer hamleler yapılmış demir, bakır üretimleri de yükselmiştir. Sonuçta 1950-54 arasında millî gelir %38.9 gibi yüksek bir oranda artmıştır. Bununla birlikte DP memur sultasını kıran parti olarak bilinmiştir. Halk kendisini hor gören bir yönetim anlayışına, DP'nin aracılığıyla başkaldırmıştır. Yüzyılların getirdiği ibadet alışkanlıklarının suç olmaktan çıkması, halkı manen ferahlatmıştır. (Eroğul 1990: 88-89) Başarılı politikalar sonucu parti, oylarını 1954 seçimlerinde artırmıştır.

1954 seçimleri sonrasında kötüye giden ekonomik durumun da etkisiyle çeşitli

sorunlar meydana çıkmıştır. 1955'te gerginleşen Kıbrıs Sorunu neticesinde 6-7 Eylül'de İstanbul'da kitlesel olaylar görülmüştür. Bunun sonucunda sıkıyönetim kararı alınması ve İçişleri Bakanı'nın istifası gibi olaylar DP iktidarını yıpratmıştır. DP içindeki muhalifler de istifa ederek Hürriyet Partisi'ni kurmuşlardır. 1956 yılı boyunca da süren politik belirsizlik sonucu eylül ayı başlarında erken seçim kararı alınmıştır. (İnan 2007: 120) Bu dönem sonrasında gözlemlenen bir vaka da yazar, sanatçı, bürokrat ve aydın kesimin kendi sosyal durum ve düzeyleri nedeniyle iktidarı eleştirmeye başlamasıdır. Cem Eroğul bu durum hakkında kendi bakış açısını şöyle aktarmaktadır: "*Bir general, bir profesör veya bir gazete yazarı, kasabadan yeni gelmiş bir türedi zenginden daha az saygı görmeyi kolaylıkla hazmedemiyordu. Bu psikolojik eziklik, bu zümrenin Demokratlara husumet beslemesinde ihmal edilemeyecek bir etmen oluşturmuştur.*" (Eroğul 1990: 132).

Tüm olumsuzluklara rağmen 27 Ekim 1957'de gerçekleştirilen seçimlerde DP üçüncü kez tek başına iktidar olur. Öte yandan önceki dönemdeki olumsuzluklar sebebiyle partinin oyları yüzde ellinin altına düşmüş; CHP ise oylarını arttırmıştır. Seçimlerden sonra muhalefet cephesinden pek çok itiraz dile getirilmiştir. DP'nin siyasi konumunu yıpratma amaçlı bu itirazlardan sonra muhalefet sertleşmeye ve bu doğrultuda siyaset ortamı gerginleşmeye başlamıştır. Seçim sonrasında siyasi baskıların yanında ekonomik sıkıntılar da devam etmiş ve Ağustos 1958'de devalüasyon yapılmıştır. (İnan 2007: 120)

Karşısındaki saldırgan muhalefet ve diğer gelişmeler karşısında hükûmet iktidarın sürekliliğini sağlamak için geniş bir toplumsal destek sağlayıp seçimler dışında da kitle hareketini sürekli kılmayı hedeflemiştir. Bu sebeple 12 Ekim 1958'de Vatan Cephesi kurulmuştur. (Yıldırmaz 2008: 184-186) 1958 yılında daha önceden devam etmekte olan iktisadi zorlukların artması şikâyetlerin yoğunlaşmasına yol açmış bunun sonucu olarak da, genelde olduğu gibi siyasal rejim sertleşme temayülü göstermiştir. (Eroğul 1990: 165) Olumsuz ekonomik tablonun yanında 1958 yılında ortaya çıkan Irak Devrimi de DP'yi kendisine karşı bir müdahale olabileceği doğrultusunda tedirgin etmiştir.

Nisan 1959'da İsmet İnönü'nün Ege illerini kapsayan bir propaganda gezisi düzenlemesi ve bu geziye Yunan General Trikupis'i esir aldığı Uşak'tan başlamayı tercih etmesi, DP'nin de kalesi olan bu şehirde tepkilere neden olur. İsmet İnönü "Uşak Olayı" olarak da bilinen saldırıda başına atılan bir taşla yaralanır. Bu gezi sonrası, 4 Mayıs tarihinde İstanbul'a dönen muhalefet lideri, Yeşilköy Havaalanı'ndan İstanbul'a girerken bir grup tarafından Topkapı'da durdurulur ve aracı taşlanır. 1960 başlarına gelindiğindeyse İnönü, Kayseri'ye gitmek üzere yola çıktığında bu defa treni durdurulur ve Ankara'ya geri dönmesi istenir. Muhalefet lideri bu isteği reddeder ve 3 saat bekletildikten sonra Kayseri'ye gitmesine izin verilir.

1960 yılının artırılmış siyasi tansiyon ortamında DP, muhalefeti askerî ayaklanma çıkarmakla suçlar ve bu konuyla ilgili olarak Meclis Tahkikat Komisyonu kurulmasını ister. 18 Nisan'da bir komisyon kurulur. 28 Nisan'da İstanbul Üniversitesi'nde hükûmet karşıtı protestolar baş gösterir ve bir öğrenci hayatını kaybeder. Mayıs 1960'taysa DP'nin kurduğu Tahkikat Komisyonu, ordu içindeki oluşumları incelemeye başlar. Bunun üzerine 21 Mayıs'ta Harp Okulu öğrencileri hükûmet aleyhine sessiz yürüyüş yaparlar. 27 Mayıs 1960'taysa Adnan Menderes Kütahya'ya gitmek üzere yoldayken Kurmay Albay Alparslan Türkeş, Ankara Radyosu'ndan DP Hükümeti'nin devrildiğini ilan eden bildiriyi okur. (İnan 2007: 120-122) Bunun ardından Millî Birlik Komitesi adındaki 38 kişilik askerî cunta yönetime el koyar.

Darbe sonrasında hükûmetin ileri gelenleri tutuklanıp Yassıada'ya götürülür. Yassıada'da kurulan mahkemeler, 14 Ekim 1960'tan 15 Eylül 1961'e kadar 11 ay sürer. Burada 228'i ölüm cezasıyla olmak üzere toplam 592 sanık yargılanır ve hükûmetin ileri gelenlerinin de içlerinde bulunduğu 15 kişinin idamına karar verilir. (Özdemir 1989: 198-199) Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan hakkındaki idam kararları Millî Birlik Komitesi adlı cunta tarafından onaylanır. Bayar'ın cezası yaşı gereği müebbet hapse çevrilirken Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın cezaları 16-17 Eylül 1961 tarihinde infaz edilir.

Mizah Dünyası, Demokrat Parti ve 27 Mayıs

DP'nin kuruluşu, Cumhuriyet dönemi Türk mizahında özellikle içerik açısından günümüze kadar süren bir yeniliğin ve zenginliğin başlangıcı olur. Tek parti yönetimi olarak da bilinen 1923 sonrasından İkinci Dünya Savaşı'nın bitişine kadarki dönemde Türk mizahında siyaset dünyası daha doğrusu siyasi iktidar net ve devamlı bir eleştiriyle karşılaşmamıştır. Ayrıca iç siyaset, mizahın başat konusu da değildir. Bunun yerine magazinden beslenen bir mizah anlayışı ya da gündelik hayatın mizaha yansıyan detaylarının işlendiği bir içerik baskındır. Eleştirel tona sahip mizah örneklerindeyse "kalkınmakta olan bir ülkenin sosyal sorunları" sınır olarak belirlenmiştir. Belediyecilik, pahalılık, kültürel yozlaşma vb. konulara yer verilir. Politik meselelerde ise dış siyasetin ağırlıklı olarak ele alındığı görülür.

1945 sonrasında DP'nin siyaset sahnesine çıkmasıyla birlikte siyasilerin mizaha konu edilmesi dönemi başlar. Tek Parti döneminde siyaset üzerinde dur(a)mayan mizah, artık hem CHP'yi hem de DP'yi hedef tahtasına koyar. Şüphesiz bu durum bir yönü suskun mizah dünyasının sağlıklı bir nitelik kazanmasını da sağlamıştır.

Siyasi mizahtaki bu genişlemeyle beraber DP yöneticileri ve uygulamaları partinin

kuruluşundan 27 Mayıs darbesine kadar zaman zaman dergi sayfalarında boy gösterirler. Henüz kurulduğu ve muhalefette olduğu yıllarda partinin mizah edebiyatında sert eleştirilere maruz kalmadığı görülürken parti tek başına iktidar olduktan sonra eleştirilerin şiddeti artmaya başlamıştır. 27 Mayıs askerî darbesinden sonraysa parti ve yöneticileri hakkındaki hiciv ve eleştiriler sertleşerek hakaret seviyesine ulaşır.

Ordunun ülkede mutlak yönetimi ele aldığı bu dönemde DP hakkında mizah dünyasının dışından ve içinden pek çok kişi, dergilerde farklı nitelikte mizah örnekleri yayımlar. Bunların bazıları özel hayata dair konulara değinen ve acımasız örneklerdir. Eleştiriler DP hakkındayken cuntanın uygulamaları veya CHP hakkında övgüler yayımlandığı görülür. Bu durumun temel sebebi korkunun farklı hâlleridir. Tüm özgürlüklerin kısıtlandığı askerî cunta yönetiminde siyasi liderler idamla yargılanırken bu uygulamaları-ne kadar haklı gerekçelerle de olsa- eleştirebilmek zordur. Askerler hakkında "eleştirel mizah" üretebilmek için gereken cesaretse herhâlde kimsede yoktur.

27 Mayıs sonrası üretilen mizahi içeriğe nitelik ve nicelik açısından bakıldığında mizah basının en fazla karikatürleri kullandığı, sonrasında mizahi öyküler, tanıklılar, hatıra ve anekdotlardan oluşan kısa yazılara başvurduğu, son olarak da manzum hicivler yayımladığı söylenebilir. İncelemenin ilerleyen kısmında bu üç türdeki mizah içerikleri beraber örneklenecektir.

Mizah dünyası, 27 Mayıs'a sessiz kalmaz, dönemin süreli yayınları neredeyse tüm sayfalarını darbeye ayırır. Yukarıda ifade edildiği gibi dergilerdeki mizah özünden uzaklaşır ve iktidarı devirerek yönetime gelmiş Cunta'ya ve iktidarın devrilmesine karşı çıkmaz. Aksine bu dergilerde yapılanlar, "cuntaya güçlü bir destek verme" ve yaşananları"mizah yoluyla meşrulaştırma" çabaları olarak tanımlanabilir. Aslına bakılırsa söz konusu çabalar yalnızca mizah basını için değil, dönemin tüm basın organları için geçerlidir. Bu doğrultuda yapılan yayınlarda DP'nin başına gelenleri hak ettiği, partinin binlerce insanı öldürmek için çok gizli ve kanlı planlar hazırladığı, politikacıların yozlaşmış bir özel hayata sahip olduğu gibi çoğu siyasetin dışında önemli bir kısmıysa mantığın bile dışında bulunan iddialar, günlük gazetelerde ve haftalık dergilerde sıkça dolaşmaya başlar.

Örneğin o günlerin en köklü mizah dergisi *Akbaba*'nın 2 Haziran 1960'ta çıkan darbe temalı ilk sayısının henüz kapak karikatüründe (Resim 2) yer alan bir güneşle ülkede aydınlanma yaşandığı ileri sürülür. "Darbe", yapılan müdahalenin meşruiyetini sorgulama düzleminde değil, ülkenin bir karanlıkta bulunduğu ve askeri müdahalenin olumlu/aydınlatıcı bir hamle olduğu çevresinde değerlendirilir. Kapak karikatürünün ortasında Atatürk portresi kullanılarak ideolojik bir tarafa da işaret edilir. Atatürk portreli güneşin altındaysa DP'li politikacı baygın yatmaktadır. Bu sayının yine ilk sayfasında DP'nin meşhur seçim afişi"kötü gidişe dur diyen el", kanla tasvir edilerek (Resim 3)üstüne"Atatürk gençliği hürriyet uğruna kanını verdi!" ifadesi eklenir. 27 Mayıs darbesinin hemen sonrasında DP yönetimini kanlı eylemlerle ilişkilendirilip partinin veya yöneticilerin toplu katliamlar yaptığı ya da bunları planladığı hatta insanları kıyma makinesinde öğüttü gibi akıl dışı iddialar,

cunta ve basın tarafından siyasi figürleri değersizleştirmek ve darbeye meşruiyet kazandırmak amacıyla dillendirilmiştir. Örneğin CHP'nin yayın organlarından *Karagöz* dergisinin 17 Haziran 1960 tarihli sayısındaki bir karikatürde (Resim 5) DP'nin Harp Okulu'ndaki 1500 öğrenciyi öldürmeye niyet ettiği dile getirilir.

27 Mayıs sonrasındaki bazı mizah örneklerinde ise DP'yi yönetimden indiren gücün asker değil halk olduğu iddia edilir. Bazı karikatürlerde (Resim 6) DP yöneticilerini iktidara taşıyan halkın, onu aynı zamanda Yassıada'ya gönderen güç olduğu resimlenirken bazılarında ise (Resim 7) halkın, yöneticileri koltuktan zekice davranışlar göstererek indirdiği iddia edilir. Böylece ülkede askerin silahla yönetime el koyduğu ortaya konmayarak yaşananların bir toplu halk hareketi olduğu izlenimi yaratılarak askeri yönetimin lehinde meşruiyet algısı yaratılmaya çalışılır. Böylece yaşananların bir darbe değil bir devrim olduğu düşüncesini yaymak amaçlanmıştır.

Meşruiyet zemini oluşturma amaçlı içerikler dışında en fazla üstünde durulan bir diğer konu da 27 Mayıs sonrasında DP yöneticilerine verilecek cezalardır. Darbenin ilk günlerinden yargılamaların sonuna kadarki sürede mizah dergilerinde idam cezası hakkında çok fazla karikatür yayımlanır. Özellikle Celal Bayar (Resim 8, 9) ve Adnan Menderes (Resim 10) hakkında daha fazla içerik üretilmesine rağmen

DP'nin yöneticileri hakkında genel karikatürler de (Resim 11) yayımlanmıştır. Darbenin hemen sonrasındaki yazılarda da DP'nin hedef seçildiği görülür. DP hakkında gerçekten uzak bir kan dökücülük suçlaması dillendirilerek yaşananlara meşruiyet kazandırılmaya çalışılmaktadır. Örneğin *Akbaba*'nın sahibi ve DP yönetiminden maddi destek de görmüş Yusuf Ziya Ortaç darbeyi, ordunun bir savaş sonunda zafer elde etmesi olarak yorumlayan şu sözlerle karşılar: "*Şimdi dünyaya yeniden doğmuş, yeniden gelmiş gibiyiz... On yılda kaybettiğimizi on saatte kazandık... Bunu, genç aydınlarımızın dökülen kanlarına ve şanlı ordumuzun kansız zaferine borçluyuz. Birinin önünde gözümüz yaşlı, öbürünün önünde gönlümüz şen, saygı ile eğiliyoruz.*" (Ortaç 1960: 3).

Darbe'nin sonraki günlerinde DP'li vekiller genellikle "sabık", "düşük" ve "kuyruk" lakaplarıyla adlandırılırlar. Şu manzum örnekte Başbakan Adnan Menderes "sabık" sıfatıyla değersizleştirilir:

Hani peygamberdin sen, uluydun, evliyaydın?

Tek mucize olarak, on yıl yerinde saydın.

Ne kerametin varmış, ne tek müridin kaldı,

Bay Sâbık. Üsküdar'da sabah oldu, günaydın! (Oğuz Can 1960: 9)

Cuntayı özgürleştirici, meşru iktidarı ise baskılayıcı gösteren mizah basınında, DP'nin ve önde gelen yöneticilerinin geçmişleri ve hataları öne çıkarılır. Basın bu

hususta dönemin savcılarını taklit ederek özel hayatla ilgili ifşa ve iftiralara başlar. 27 Mayıs sonrasındaki siyasi ve sosyal havaya uyarak edebiyat ortamında geri planda kalmış kabiliyetsiz kimselerin ve amatörlerin DP hakkında yergi dizeleri ve hiciv kitapları yayımlayıp kendilerini gösterme çabasına yöneldiği deolmuştur. Bu örneklerde Adnan Menderes adı sıkça geçmektedir. CHP'ye yakın isimlerden Yusuf ZiyaÂdemhan da DP yönetimi boyunca *Karagöz* gazetesinde taşlamalar yayımlamıştır. Âdemhan'ın taşlamalarının birinde Adnan Menderes "içki" ve "kadın" gibi olumsuz simgelerle değersizleştirilir:

Bir elde tesbih bir elde viskisi,

Tek gayesi kadın ile içkisi...

Beynelmilel sahtekârdır düzenbaz,

Cani ruhlu bu başbakan eskisi!... (Âdemhan 1960: 9)

Dönemin şairlerinden Şemsi Belli'nin *Boncuk Kutusu* adlı hiciv kitabından alıntılanan şu dizelerdeyse başarısız siyasi yönetimle beraber "özel hayat" ve "iç çamaşır"lar da olumsuz birer gösterge olarak ortaya konmaktadır:

Koskoca memleketi allak bullak ettiniz.

Bir iki süper deyyus, birkaç siyasî teres.

Naylon kombinezonlar çıkmış yatak odanda,

Başvekil mi, kadın mı, tüccar mıydın Menderes? (Belli 1960: 13)

Şemsi Belli, Celal Bayar'ı ve Hasan Polatkan'ı da çok sert sözlerle hedef almıştır. Belli, Bayar'ın "DP" inisyalli meşhur bastonu ve siyasi nutuklarıyla alay ettikten sonra hapisteki Cumhurbaşkanının özel hayatından bahsetmeyi uygun görür. Benzer ifadeleri Hasan Polatkan için de sarf etmekten geri durmaz. Söylenmeli ki gerek Bayar gerekse Hasan Polatkan diğer mecralarda da benzeri nitelemelerle anılmıştır:

Ne oldu kürsüler, o sahte sözler?
Markalı bastonun elini özler.
O güzel endamlı kıvrak dansözler
Bellerden dökülen tüller nerede?
Yeşilköy'le Yassıada arası.
Çabuk bitmiş Polatkan'ın parası.
Issız gecelerin kart zamparası!
Kızların giydiği şallar nerede?

(Belli 1960: 21)

27 Mayıs sonrasında *Akbaba*'da müstear isimle çıkan bir manzumeden alıntılanmış şu dörtlükte de Bayar hem vatan haini olarak gösterilmekte hem de özel hayatı

açısından suçlanmaktadır:

Çankaya'da âlem kurup yatardı,

Bir köşeye birkaç milyon atardı,

Biraz daha dursa yurd'u satardı,

Celâli'ler başı Bayar nicoldu? (Seyfilmülük1960: 9)

Aziz Nesin, ilkin 1954'te *Akbaba* dergisinde kimi kastettiğini belirtmeden yayımladığı 1960'daysa *Azizname 2*'de bir açıklamayla beraber yer verdiği manzumesinde Celâl Bayar'a özel hayatı açısından yaklaşır ve onun yaşına uygun olmayan ahlaksız davranışlarda bulunduğunu iddia eder:

Anlamaz, ömrü kıştır,

Çukurunu kazmıştır.

Kader böyle yazmıştır,

Duraktaki taşına:

Yetmişinde azmıştır,

Bahar vurmuş başına! (Nesin 1960: 11)

Darbeden sonra DP sadece mizahçılar değil farklı kesimlerden sanatçı ve yazarlar tarafından da hicvedilir. Örneğin 1 Eylül 1960 tarihli *Akbaba*'nın sayfalarında dönemin tiyatro sanatçılarından İbrahim Delideniz imzalı bir manzumede DP'nin önde gelenleri acımasız ithamlarla yerilir. Manzumede Galip Hoca olarak bilinen Celâl Bayar, ticari anlaşmalardan komisyon aldığı gerekçesiyle "yüzde oncu" olarak adlandırılan Fatin Rüştü Zorlu, Refik Koraltan ve Emin Kalafat hicvedilir. Dizelerin genelindeki sert üslupta darbe ortamının yarattığı antidemokratik hava hissedilmektedir:

Parti forsuyla olup her birimiz bir Karun,
Topladık hırs ile milyonları korsancasına!

Kopyalar kopyası Galip Hoca'mız dağlarda
Gezdi dürbünle ve kasketle kumandancasına!

Zorlu ustasıydı komisyonculuk ilminde Fatin,
Yüzde onlar takılırdı gelip kancasına!

O Koraltan ki, kor alttan kazığı, sonra fakat
Yedi bizzat... Uluyor şimdi kudurgancasına!

Hilkat ûcûbesi, şenpanze-i âlem Kalafat
Har vurup sürdü safa on sene harmancasına!

Çekeriz şimdi hoşor yosmaların hasretini,
Gece, gündüz yaşadık aşk ile üryancasına! (Delideniz 1960: 4)

Kişisel hayatı öne alan çoğu manzumeyle birlikte siyasi gelişmeleri değerlendiren ve bunların sınırlarında değerlendirmeler yapan manzum mizah örnekler de mevcuttur. Aziz Nesin "Evdeki Bulgur" manzumesinde, 1950 seçimlerinde DP'ye oy verdiğini ama beklentilerinin karşılanmadığını söyler. Nesin hayal kırıklığına uğradığını ifade ederken daha iyi bir ülke için çıkılan yolculuğun geriye olumsuz bir tablo bıraktığını söyleyerek DP'yi hicveder:

Bol bol bulacaktık aranan şeyi,

Ucuzlatacaktık elektriği,

Kaybettiniz neler, buldunuz neyi?

950'de oy veren elim!

Ne gaz var ne lamba, yoksunuz nurdan,

Dimyat'a pirince derken gidelim,

Olduk mu şimdi bak, evde bulgurdan! (Nesin 1960: 75)

Ümit Yaşar, bir hicvinde DP'nin vaatlerini ve sonuçta ortaya çıkan tabloyu bir araya getirerek partiyi yerer. Şaire göre demokrasi vaadiyle iktidara gelen DP, yönetimde olduğu müddetçe halkın ruh sağlığını bozmuş ve onu hayal kırıklığına uğratmıştır:

Kahve gibi, çay gibi inhisar oldu millet

Baştanbaşa hayal-i inkisar oldu millet

Demokrasi diyerek geldiniz iktidara

Sayenizde adem-i iktidar oldu millet. (Oğuzcan 1960: 77)

Darbeden sonra Yassıada'ya götürülmüş siyasetçiler hakkında pek çok mizahi-eleştirel yazı da çıkmıştır. Dönemin *Akbaba* ve *Tef* adlı mizah dergilerinde, Adnan Veli Kanık, Aziz Nesin, Bedii Faik, Celal Sılay (Fahri Alev), Çetin Altan, Halit Kıvanç, Melih Cevdet Anday, Selami İzzet Sedes, Yusuf Ziya Ortaç gibi isimlerin yazıları yayımlanır. Bunlarda da özel hayatı öne çıkaran ve DP'yi darbenin oluşmasında sorumlu olarak göstermeye çabalayan bir içerik hâkimdir. Örneğin DP yöneticilerinin özel hayatlarından sıkça bahseden Halit Kıvanç, 22 Haziran

tarihli *Tef* dergisinde tutuklanmış başbakanla yaptığı bir hayali mizah röportajını yayımlar. Yazının girişinde konuya bakışını şöyle özetler:

"Sabık Başbakan'la konuştum. Hayatımın en büyük röportajı bu... Gazetecilik mesleğinde çok sâbıkla, çok sapıkla, çok sabıkalı ile görüşmüştüm. Ama hem sâbık, hem sapık, hem de sabıkalı bir şahıs bulmak 27 Mayıs'a kadar mümkün olmamıştı" (Kıvanç 1960: 6)

Yönetimde kaldığı sürenin önemli bir kısmında DP iktidarıyla siyasi, sosyal ve maddi ilişkilerini canlı tutmayı başarabilmiş isimlerden Yusuf Ziya Ortaç ise, darbe sonrasında *Akbaba*'da kendisini koruma, DP yöneticilerini ise suçlama niyetli yazılar yayımlar. Darbe'nin hemen sonrasında DP yöneticilerinin özgürlükleri kısıtlama amacı güttüklerini abartılı ifadelerle anlatırken Celal Bayar'a ve Adnan Menderes'e eleştiriler yöneltmekten de geri durmaz:

"Cumhurbaşkanları bile ben komitacıyım diye geğiren bir partiden ne beklersiniz? Hürriyeti ellerinden gelse Türkiye hudutlarından değil, Türk dili hudutlarından çıkaracaklardı. Bir gün Faruk Nafiz Çamlıbel'e sormuştum: -Menderes için sevgi dolu bir kalbi vardır, diyorlar... Doğru mu? – Doğrudur, diye acı acı gülmüştü. Kendisini o kadar çok sever ki babasını asmaktan çekinmez! Zavallı şair dostum, o bile Yassıada'da bu sevginin sürgünü!" (Ortaç 1960a: 4)

Ortaç, bir başka *Akbaba* sayısında da Atatürk'ün ruhunun "Dörtlü Takrir" sahipleri Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü'yü ziyaret ettiği bir hikâyesini yayımlar. Hikâyenin girişinde DP'nin tek başına iktidar olduğu 1950 seçimlerinin gecesinde Çankaya Köşkü'ndeki eğlence anlatılır. Eğlence sırasında camdan Atatürk'ün ruhu girer ve dört siyasetçiyle kısa bir diyaloğun ardından şunlar yaşanır:

"Atatürk'ün altın hayali birden kayboluvermişti. Dışarıda, gecenin esrarlı boşluğunda bir şimşek çaktı ve gittikçe uzaklaşan acı, keskin, yaralı bir çığlık duyuldu: -Bayar cumhurbaşkanı!.. Menderes başbakan !..Koraltan meclis başkanı !.. Köprülü hariciye vekili ha ?.. Allah'ım !.. İşte şimdi... Şimdi öldüm!.." (Ortaç 1960b: 4)

Orhan Veli'nin günümüzde pek tanınmayan kardeşi Adnan Veli de o günlerde mizah dergilerinde kalem oynatmış isimlerden biridir. Farklı dergilerde yazıları çıkan Adnan Veli'nin DP yöneticilerinin özel hayatlarından sıkça bahsettiği görülür. Bunlardan aşağıdaki örnekte Adnan Veli, Yassıada'da tutuklu bulunan Refik Koraltan'ın ağzından alçaltıcı bir diyalog yazıp Koraltan'ı ahlaksız ve sapkın göstermeye çalışır:

"Bir ricam olacak.../-Buyurun...(...)/- Benim Ankara'daki evimin banyo dairesinde

hususi resimlerim olacaktı. Onları buraya getirip odamın duvarlarını süslemek istiyorum. Nanacığımın, Gönülcüğümün, Evdoksiyacığımın, Şerminciğimin bana hâtıraları onlar... Bakın gözlerim dolu dolu oluyor... Bu hakkı benden esirgemeyin lütfen... Kendilerini istemiyorum. Sadece resimlerini... Onları dudaklarıma götürüp birer kerecik öpüversem, dünyalar benim olacak... Ne olur Binbaşım, kırmayın beni...(...)/ Lâfı uzattınız efendim. O resimleri veremeyiz size... Başka bir isteğiniz var mı?.../Boynunu büktü:/-Akşamları bir kadeh viski?.." (Kanık 1960:6)2 S. 436. Akbaba)

Anekdotlarla karikatürlerin birleştiği içerikler de bu dönemde dergi sayfalarında görülmüştür. Örneğin tiyatrocu ve mizahçı Artan Erbulak'ın *Tef* dergisinde hazırladığı "Düşüklere Ceza" adlı bölümde dönemin şöhretli isimlerine DP siyasetçilerine hangi cezaların verilmesi gerektiği anketi yapılırken karikatür ve yazılara beraber yer verilir. Buradaki cevaplarda da siyasilerin idam edilmesine dair açık bir yönlendirme mevcuttur. Bunlardan Kemal Tahir'le yapılan mülakatta (Resim 12) yazar: "Kanun dairesinde verilecek her türlü cezaya razıyız." cevabını verir. Bu cevaptaki daire sözcüğü ise, kement imasıyla idam cezası olarak yorumlanır. Aynı dizinin bir diğer örneğindeyse (Resim 13) Yaşar Kemal'e aynı soru yöneltilir. Yaşar Kemal de: "Önce bir punduna getirip onları bu hale getiren sebepleri asmalı!" cevabını verir. Bu cevabın arkasına ise "Tabii onları da onları da!.." ifadesi eklenerek yine DP yöneticilerinin asılması telkin edilmiş olur.

Sonuç

27 Mayıs, mizah dünyasının o günlerinde doğal olarak tek konu olma niteliğini korumuştur. Çalışmanın sayfa sınırları itibarıyla ancak belli örneklerden bahsedilse de bu dönemde darbe hakkında çok geniş bir mizahi içerik yayımlanmıştır. Bunların tamamına bakarak söylenebilir ki mizah dünyası, 27 Mayıs'ta darbeyi savunmuş ve DP iktidarını suçlu kabul etmiştir. Mizah dünyasının bu konuda yalnız olmadığı da söylenmelidir. Basının diğer kolları da benzer bir tutum göstermişlerdir. Tabii bir kurumun ya da gücün övülmesi, bunun yanında zayıf olanınsa yerilmesi mizahın doğasına aykırı gibi durmaktadır. İdeal açıdan bakıldığında mizah eleştireldir. Bu nedenle 27 Mayıs sonrasında ortaya suni bir durum da çıkmıştır. Mizah dünyasının DP'nin ve yöneticilerin durumundan, idam cezasından, özel hayattan esprilerle bahsedip demokrasi geçmişinin kara noktaları olarak kabul edilen cunta yöneticilerini ve Yassıada hukukçularını övmelerinin altında yatan ilk sebebin ise gücün karşısında duyulan korku olduğu ifade edilebilir. Gücün karşısında kendini güvenli söylem alanlarına çeken mizah dünyası bu çabasıyla maalesef özünden uzaklaşmıştır. Söylenmeli ki yaşananlar mizah tarihinde ilk değildir. Türk mizahının iktidar gücü karşısında öncesinde de benzer reaksiyonlar gösterdiği iddia edilebilir. Örneğin 1925'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın

kapatılması ve siyasetçilerin yargılanması sırasında da benzer bir güce övgü hâli yaşanmıştır. O günlerde de mizah dünyası bir kısmı idamla yargılanan gazetecileri ve Kurtuluş Savaşı'nda görev almış kurucu meclisin siyasetçilerini eleştirip gülünçleştirirken İstiklal Mahkemeleri'ni büyük oranda kabullenebilmiştir.

Sonuç olarak mizah dünyamızın Cumhuriyet tarihinin ilk darbesi karşısında kabullenici, övücü bir dil ve tutum takındığını söylemek mümkündür.

Kaynaklar

Âdemhan, Yusuf Ziya (1960),*Ocak Başkanı, Erzincan*: Hür Erzincan Matbaası.

Bakhtin, Mikhail (1981),TheDialogicImagination, Austin: University of Texas Press.

Belli, Şemsi (1960),*Boncuk Kutusu*,Ankara, Başşehir Yayınları.

Dahl, Robert A. (1957), "TheConcept of Power",*BehavioralScience*, C. 2. s. 205-215.

Delideniz, İbrahim (1960),"Onların Gazeli",*Akbaba*, 8 Eylül,S. 442,s. 4.

Eroğul, Cem (1990),*Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, İstanbul, İmge Kitabevi.

FoucaultMichel (2002),*Toplumu Savunmak Gerekir*, (çev.: Şehsuvar Aktaş),İstanbul,YKY.

Foucault, Michel (2012). *İktidarın Gözü*,(çev.: Işık Ergüden)İstanbul,Ayrıntı Yay.

Hobbes, Thomas (2007). *Leviathan*. (çev.: Semih Lim). İstanbul: YKY.

İnan, Süleyman (2007). "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)",*Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*,Ankara,Anı Yayıncılık, s. 117-145.

Kanık, Adnan Veli (1960),"DerleriVarmış".,*Akbaba*,21 Temmuz,S. 436. s. 6.

Kıvanç, Halit (1960),"Sabık Başbakan'la Konuştum",*Tef*. 22 Haziran, S. 1. s.6.

Koçak,Cemil(1989),"Siyasal Tarih(1923-1950)",*Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*İstanbul,Cem Yayınevi, s. 58-173.

Kubbealtı (2017) http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=darbe&mi=0, Erişim Tarihi: 26. 02. 2017.

Kundera, Milan (2001),*TheJoke*, New York: Perennial.

Nesin, Aziz (1960),*Aziznâme 2*, İstanbul, Karikatür Yayınevi.

Oğuz Can (1960), "Sahte Evliya",*Akbaba*,30 Haziran, S. 433, s. 9.

Oğuzcan, Ümit Yaşar (1960), *Akıllı Maymunlar*, Ankara, Ümit Y.

Ortaç, Yusuf Ziya (1960), "İki Bayram",*Akbaba*, 2 Haziran, S. 429, s. 3.

Ortaç, Yusuf Ziya (1960a),"On Yılın Portresi",*Akbaba*,28 Temmuz, S. 437,s. 4.

Ortaç, Yusuf Ziya (1960b), "Atatürk Çankaya'da",*Akbaba*, 22 Aralık, S. 458, s. 4.

Özdemir Hikmet (1989). "Siyasal Tarih (1960-1980)",*Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul: Cem Yayınevi. s. 191-254.

Seyfilmülük (1960), "Nicoldu?", *Akbaba*,25 Ağustos,S. 441, s. 9.

Swartz, David (1997),*Culture&Power: TheSociology of Pierre Bourdieu*, Chicago,University of Chicago Press.

TDK (2017) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58d9036621cfa7.26828537, Erişim Tarihi: 26.02.2017

Timur, Taner (1991).*Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. İstanbul: İletişim Y.

Tunçay, Mete (1989). "Siyasal Tarih (1908-1923)".*Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*. İstanbul, Cem Yayınevi. s. 27-81.

Weber, Max (2004). *Sosyoloji Yazıları*, (çev.: Taha Parla).,İstanbul, İletişim Yay.

Yıldırmaz, Sinan (2008), "Vatan Cephesi: Demokrat Parti'nin Politik Meşruiyet Krizi ve Toplumsal Muhalefeti Kontrol Altına Alma Çabası",*Türkiye'de Siyasal Muhalefet 1923-1980*, (haz.: Ayşegül Komşuoğlu), İstanbul, Bengi Y. s. 173-206.

HASAN AYCIN'DA DARBELERVE 15 TEMMUZ'UN GÖSTERİMİ

CEMAL ŞAKAR

İnsan dünyaya belirli bir perspektiften bakar. Sahip olduğu bu perspektif onun için anlam-değerin kaynağıdır. Olayları, olguları ve eşyayı sahip olduğu anlam-değerler üzerinden değerlendirir; onları, tanır ve isimlendirir. Böylelikle onları kendi perspektifine göre olması gereken yere yerleştirir.

Hasan Aycın'ın çizgileri de her zaman anlam-değer yüklüdür. Çizgilerin anlam-değer yüklü olması sanatçının aynı değerler dizgesine sahip olmasıyla ilgilidir. Başta Allah olmak üzere, âlemle, insanla ve diğer tüm yaratılanlarla ilişkisini bu anlam-değerler üzerinden kurar. Bir anlamda ilişkisini anlam-değerler üzerinden inşa eder. Hasan Aycın için bu anlam-değerlerin kaynağı Kuran ve sünnetin çizdiği bir çerçevedir. Çözümlemeleri, yorumları ve yargıları hep bu çerçeve merkezindedir; çizgileri de bu yargının sonucudur. Çünkü sanatsal ifade nihayetinde sanatçının nesneyi kavrayıp sanatın diline dönüştürüp ifade etmesidir. Nesneyle kurulan ilişki, öncelikle sanatçının bilinciyle bir anlamda ideolojisiyle ilgilidir. Bu bilinç sanatsal formu da zorlar, kırar, büker, böylece kendine uygun biçimi bulmaya çalışır. Bu bağlamda Aycın'ın eşyayla kurduğu ilişki rikkatli, nazik ve özenlidir. Çünkü her şeyi Allah yaratmıştır; dolayısıyla her şey hürmete layıktır. Asıl olan, şeyleri yaratıldığı ilahi takdire uygun olarak kavramak ve aynı uygunluk içinde ifade etmektir. Aksi zulümdür. Bu nedenle onun çizgilerinde bizatihi kötü, çirkin, fesat yoktur. Fıtri İnsanın öfkesi ve zaman zaman şaşkınlığı, insanların bozduğu, tahrip ettiği düzene yöneliktir. Onun derdi, her şeyi ait olduğu bağlama oturtmak ve şeyler arasında kozmik bir ilişki kurmaktır.

Ama bu kozmik ilişki insanın devreye girmesiyle bozulur. Bu nedenle Aycın'ın çizgilerinde insanın ötekiyle, daha geniş anlamıyla toplumsal olanla buluşması genellikle kriz şeklindedir. İnsan kendi başınayken kurabildiği ilahi bütünlüğü, ahengi toplumsal alanda bulamaz. Çünkü insanın ötekiyle ilişkisi eşit ilişkiler değildir; BEN ve SEN şeklinde simgeselleşen bu ilişkide insanın egosu, zaafları, acziyeti, hırsları vb. devreye girer ve çatışmanın kaynağı olur. İşte bu eşitsiz ilişkide öteki genellikle tahakküm ilişkisi kurar. Buradaki tahakküm, insanlar arası ilişkide olduğu gibi özellikle toplumsal alanda devlet erkine dönüşür. Toplumsal alanı düzenleyen bu erk, ahlaki bir zemin oluşturmaktansa kendi ilkelerini dayatır ve bu dayatma insanla çatışmayı yaratır.

Hasan Aycın'ın çizgilerinde darbelere ve özellikle 15 Temmuz'a baktığımızda da bu çizdiğimiz genel çerçevenin dışında olmadığını görürüz. Darbe öncelikle kendilerini düzenin sahibi addedenlerin halkla girdikleri çatışmadır; halkın taleplerinin geri püskürtülmesidir. Bu bağlamda Aycın'ın darbe ya da 15 Temmuz gibi konular *özel'inde* çizerken bile genel, yaygın, bilinen simgeleri kullandığını görürüz. Çünkü çizgilerinin sadece güne, güncele ait olmasını, onunla sınırlı kalmasını istemez. Yaygın bir ifadeyle söylersek özelden genele, yerelden evrensele doğru genişlemek ister.

Bu genel yaklaşımdan sonra onun darbeleri ve özellikle 15 Temmuz'u nasıl çizdiğine birkaç örnek üzerinden bakabiliriz.

Onun buraya aldığım çizgisi ilk albümü olan *Bocurgat*'tandır. Dolayısıyla 15 Temmuz'la bir ilgisi yoktur. Ama biz bu çizgiyi pekala darbeler bağlamına oturtup ona göre çözümleyebiliriz. Böylesi bir bağlama oturttuğumuzda çizginin mesajı hemen belirmeye başlar: Gücü/erki elinde bulunduranlar, o âna kadar var olan toplumsal sözleşmeleri iptal etmişlerdir. Zaten darbe, hukukun askıya alınmasıdır. Bu yanıyla darbe yapanlar kendilerini her zaman hukukun üstünde görmüştür.

Çünkü ellerinde daima silahlı bir güç bulunmuştur, daha doğrusu ülkemizde darbeleri her zaman silahlı güçler yapmıştır. Devlet dediğimiz organizasyonun önemli bir kısmını teşkil eden bu grup, darbeyle diğer kısımları tasfiye ederek gücü tekeline alır. Yasama, yürütme ve yargı artık onun tekelindedir. Bu güç de meşruiyetin kaynağına dönüşür ve var olan toplumsal sözleşmeler iptal edilerek yerlerine yenileri ikame edilmeye başlanır. Bu süreç, devletin tapusunu elinde bulundurduklarını söyleyenlerin, yani devletin gerçek sahibi olduklarını iddia edenlerin gücü elinde tutmalarının meşruiyetini sağlar.

28 Şubat'ın başaktörlerinden Çevik Bir'in "demokrasiye balans ayarı yapmak" şeklindeki tanımı, bence en güzel darbe tanımıdır. Devletin sahipleri, işlerin yolunda gitmediğine, yani hal ve gidişin onların öngördüğü, çerçevesini çizdiği rotadan çıktığına hükmettikleri anda darbenin gerekçesi hazır demektir. Yapılması gereken, balans ayarını yapıp hal ve gidişine nizamat vermektir. İşte bu noktada bütün toplumsal sözleşmeler askıya alınır. Geriye sadece gücü elinde bulunduranların hukuku kalır.

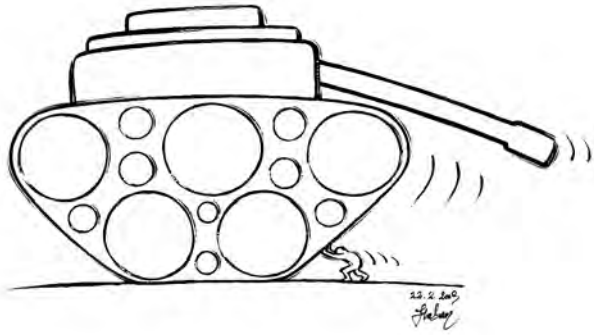

Hasan Aycın'ın bu çizgisinin tarihi 2009'dur; yani çizginin 15 Temmuz'la bir ilgisi yoktur. Az önce söylediğimiz gibi o, güne dair olanı çizerken de genel simgeler kullanarak çizgisini tarihüstüleştirir.

Ülkemizde tank askeri gücün en önemli simgesidir. Çocukluğumuzdan itibaren çeşitli vesilelerle gözümüze sokulan bu simge, her zaman askeri gücün göstereni olmuştur. Şehir sokaklarında bayram vesilesiyle görücüye çıkarılan tanklar sayesinde güç/erk varlığını, hazır ve nazır olduğunu topluma hissettirir.

Garip olanı da bu gösterinin *iç'e* yapılmasıdır, mesajın muhatabı halktır. Halkın bilinçaltına kazınan bu simge sayesinde insanlar gücün karşısında boyun eğmeye, sindirilmeye hazır hale getirilirler.

Darbelerde de ilk önce öne çıkarılan, gösterilen araç tanktır. Halk tankların sokaklara çıktığını gördüğünde bunun olağanüstü bir hareketlilik olduğuna hükmeder. Örneğin 28 Şubat da Sincan'da sokağa çıkarılan tanklarla simgeleşmiştir.

Çizgiye daha yakından baktığımızda alabildiğine yalın bir çizgiyle karşı karşıya kaldığımızı görürüz. Çizgide sadece tank ve bir insan vardır. Burada başka unsurlara yer verilmemesi, çizgideki unsurların çok güçlü simgeler olmasıyla ilgilidir. Tank devlete ait gücü temsil ederken, onu durdurmaya çalışan insan da tüm insanları temsil eder.

Çizgide bir kişinin tankı durduğunuzu görüyoruz. Bu elbette muhaldir. Ama tankı durduran insanın tüm insanlar olduğunu düşünürsek o zaman çizgi bizim için rasyonelleşebilir. Bu yanıyla çizgi bize umut verir: yapabilirsin! Ancak çizginin tek mesajı bu değildir. Dikkat edilirse tankın namlusu eğilmiş, insanı hedefe almaya çalışmaktadır. İşte bu hedef alış aslında birkaç yüzyıldır devlet ve halkın karşı karşıya kalışını gösterir gibidir. Darbelerin her zaman balans ayarı olduğunu söylemiştik. Halk sürekli olarak devletin sahiplerinin kendisine çizdiği kadere karşı koymaya çalışmış ve bu durum çatışmanın kaynağını oluşturmuştur. Ülkemiz siyasi tarihi bu tür çatışmalarla doludur.

Çizgideki insan tekinin aslında bütün insanları simgelediğini söylemiştik, bu bakımdan namlunun öfkesinin halka yönelmiş olduğuna hükmedebiliriz.

Buraya aldığımız çizginin tarihi 22. 7. 2016; yani bunun 15 Temmuz çizgisi olduğu açıktır. Darbe girişimi yine tank ve insanlar üzerinden simgeleştirilmiştir. Ancak bir önceki çizgiye göre burada bir tek insan değil, halk vardır. Bu fark aslında 15 Temmuz'la diğer darbeler arasındaki temel ayrımı gösterir. Bir önceki çizgideki 'yapabilirsin, direnebilirsin' şeklindeki umuda rağmen, daha önceki darbelerin hiçbirinde halk sokağa çıkmamış, darbeye karşı direnmemiştir. Başına gelene sessizce boyun eğmiştir. Belki de hep diri tutulmaya çalışılan bu umut 15 Temmuz'da karşılık bulmuş ve halk darbeye karşı direnmiştir. Bu direniş karşılığında da tank durdurulmanın ötesinde muhasara altına alınmıştır. Sadece muhasara altına almak da değil, ele geçirilmiştir.

Tankın devletin gücünü/erkini temsil ettiğini söylemiştik. Burada tankın üzerine dikilen bayrak, halkın ya da milli iradenin, şimdiye kadar hep kendisine karşı çıkan bu güce, tek egemenin kendisi olduğunu hatırlatması şeklinde yorumlayabiliriz. Çizgideki gökyüzü, bizim bu yorumumuzu pekiştirir. Zira Hasan Aycın'ın çizgilerinin geneline bakıldığında gökyüzü bir bütün olarak *ilahi uyum*'u gösterdiği için her zaman iyiyi, güzeli, doğruyu işaret eder. Bu çizginin gökyüzüyle tamamlanması; gökyüzünün çizgiye bir artalan sunması, çizginin gösterdiği eylemin de bu bakımdan iyi, güzel, doğru olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Bu noktadan sonra tankın namlusunun da boşluğa baktığını söylemek gerekir.

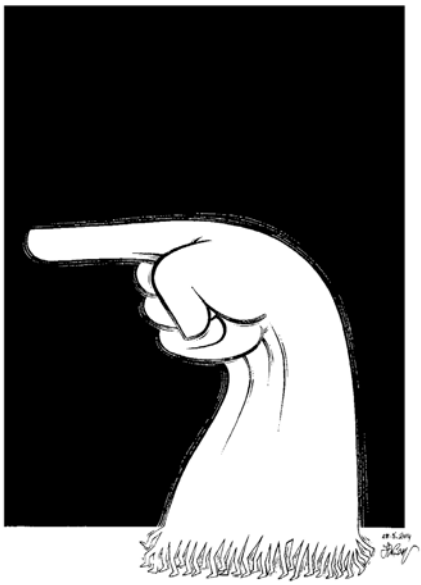

Bu da bir 15 Temmuz çizgisi değil, ama Aycın'ın genel olarak kötülüğe, çirkinliğe,

yanlışlığa her dönemde nasıl baktığını gösteren tipik bir örnektir. Onun çizgilerindeki siyah artalan her zaman kötülüğün, çirkinliğin, yanlışlığın göstereni olmuştur. Gökyüzü nasıl ilahi uyumu gösteriyorsa, siyah artalanda her zaman gökyüzünün temsil ettiklerinin zıddını temsil eder.

Bir tek el hatta giderek salt işaret parmağına dönüşen insanlar, kötülüğe karşı kenetlenmiş, yekvücut olmuşlardır. Artalanın siyah olmasına bakarak, bu insanların kötülüğe karşı birleştiklerini rahatlıkla söyleyebiliriz. İnsanların beyaz olarak çizilmesi de bu yargımızı kuvvetlendirmektedir.

İnsanların işaret ettikleri kötülüğün, onları sarıp sarmaladığına dikkat etmeliyiz. Kesinlikle bu karanlık yırtılmalı ve aydınlığa çıkılmalıdır. Bu şekilde değerlendirdiğimizde de işaret edilenin aydınlık bir yer, aydınlığa giden yol olduğuna da hükmedebiliriz.

Ama bu çizgiyle ilgili olarak her halükarda söylenebilecek olan bir şey varsa o da, kötülüğe karşı birleşmek ve onunla mücadele etmek gerektiği mesajını taşımasıdır.

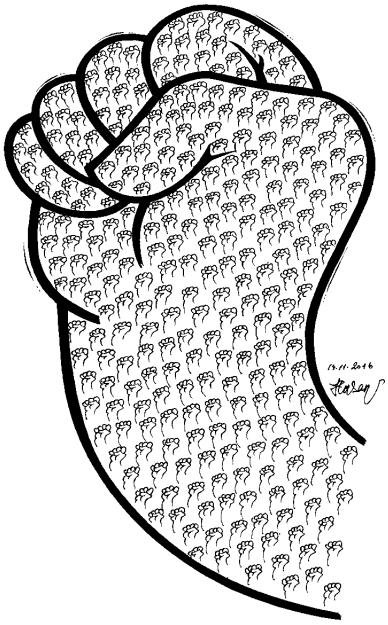

Karşımızda alabildiğine yalın bir çizgi var: İç içe geçmiş yumruklardan oluşmuş tek bir yumruk. Yumrukların iç içe geçip tek bir yumruk oluşturması dayanışmanın, birlikteliğin meydana getirdiği gücün büyüklüğünü gösterdiğine şüphe yok. Üstelik

bu kez yumruğu sarıp sarmalayan bir artalan ya da karşı figür de yok. Dolayısıyla yumruğun neye karşı sıkıldığı belirsiz. Belirgin olan tek yumruğun konturlarıdır. Konturlar o kadar belirgindir ki, o yumruğu güçlü kılan iç içe yumruklar silikleşmiştir. Konturların bu kadar belirgin olmasını, birlikteliğe bir vurgu olarak yorumlayabiliriz. Elbette tekil olarak sıkılan yumruklar da önemlidir. Ancak bunlar birbirleriyle kenetlendiğinde daha anlamlı bir bütün oluşturmaktadırlar.

Yumruk bilindiği gibi öfke göstergesidir. Aynı zamanda dur ihtarıdır da. Gerekirse kavgaya, mücadeleye hazırdır; ama şimdilik sadece, karşısındaki her neyse onu, kendine yönelmiş bir tehdit olarak gördüğünü ve gelen tehlikeye karşı teyakkuz halinde olduğunu göstermekte, ihtar etmektedir. Teyakkuz ve ihtar hali, yumruğun durağan olarak çizilmesiyle aşikar olur. Çizgi bu yanıyla her kötülüğe karşı gösterilen tepkidir ve bu nedenle zamandan mekandan bağımsızdır. Ancak tarihine baktığımızda bunun 15 Temmuz'dan sonra çizildiğini görebiliriz. Çizildiği tarih, çizgiyi söz konusu darbe girişimiyle ilişkilendirir ve kafamızda somutluk kazanır. Açıkça bunun 15 Temmuz darbe girişimine karşı halkın direnişi şeklinde yorumlayabiliriz. Ancak bu yorumumuz, çizginin zaman ve mekan üstü çağrışımlarını yine de gölgelemez.

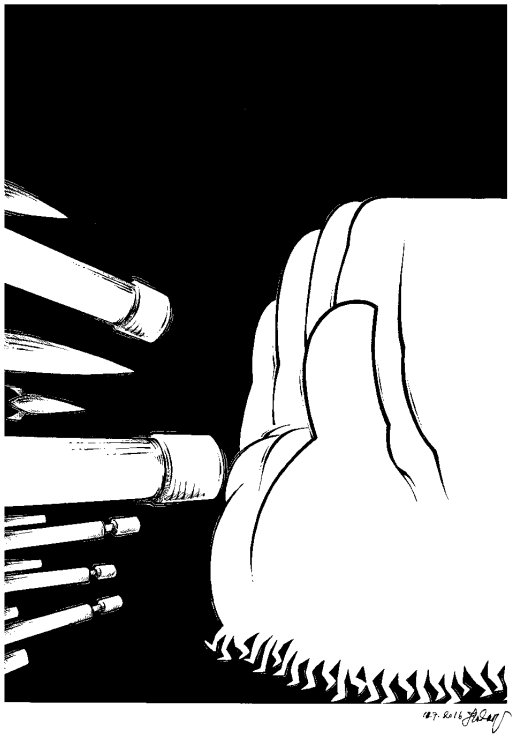

Şimdi 15 Temmuz'dan bir gün sonra, yani sıcağı sıcağına çizilmiş bir çizgiyle karşı karşıyayız. Şimdiye kadar farklı çizgilerde gördüğümüz figürler burada bir aradadır. Birliktelik, dur ihtarı, tank namluları, uçaktan atılan bombalar ve karanlıklar içinde bir artalan...

Çizginin mesajı alabildiğine açıktır: halk bir olup kendi değer-anlam dünyasına yönelmiş bir darbe girişimine dur demiştir.

Belki de bu çizgi hakkında fazladan olarak söylenecek olan, elin bir yandan darbeye dur derken, diğer yandan da karanlıkları yırtıp aydınlığa yol açtığıdır. Elin hamlesine bakarak, yani karanlık içerisinde yol aldığına bakarak, darbeye karşı mesafe kat ettiğini, onu gerilettiğini de söyleyebiliriz.

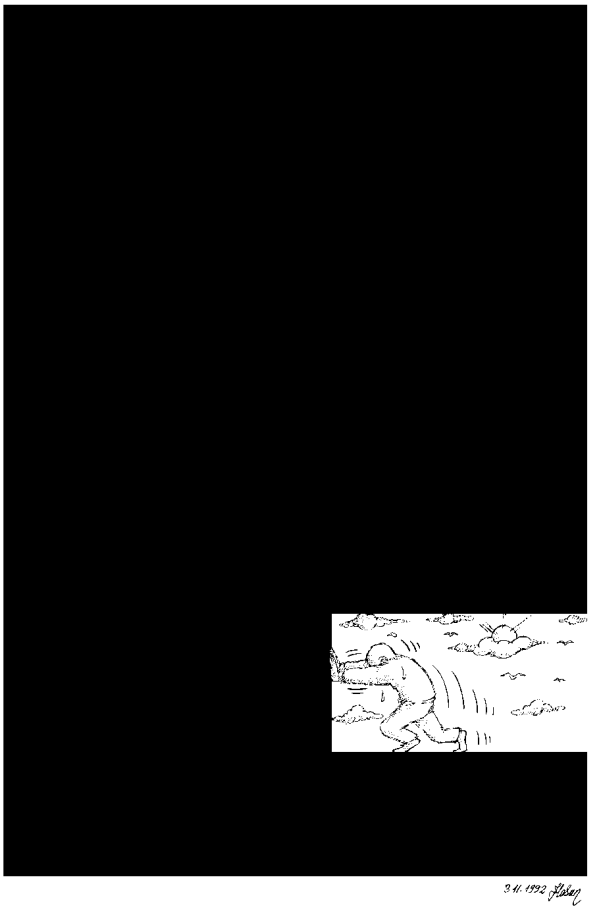

Hasan Aycın'ın ilk dönem çalışmalarından olan bu çizgi, insanın karanlıklarla mücadele edip aydınlığa yer/yol açmasına güzel bir örnektir.

Karanlık, zulüm her yanı kaplamıştır. Ama insan varsa umut da vardır. Burada da tek bir insan vardır, ama bu insan tanka karşı tek başına direnen insanla özdeştir; yani bütün insanlığı temsil etmektedir. Şöyle de diyebiliriz: Onun temsil ettikleri insana, insanlığa ait anlam-değerlerdir.

Çizgide açıkça görüleceği üzere, insanın karanlıkta açtığı yolun güzelliği gökyüzü ile simgeleştirilir. Bir anlamda karanlıklardan sıyrıldıkça onun zıddı olan aydınlık yerini almaktadır. Bu aydınlık, sadece güneş ışıklarının pırıltısından ibaret değildir. Bulutlar ve kuşlarla gökyüzünün tamamına gönderme yapılır. Daha önce de söylediğimiz gibi gökyüzü, Aycın'ın çizgilerinde ilahi uyumu ve bütün iyilikleri, güzellikleri temsil eder. Ancak aydınlığın hakim olabilmesi için çaba gösterilmesi gerektiği, çizgideki insanın terlerinde belirginleştirilir. Çünkü kötülük saridir, hemen yayılır; iyiliğin yayılması hakim olabilmesi için mücadele etmek, uğrunda zorlu bir yola çıkmayı göze alabilmekle ilgilidir.

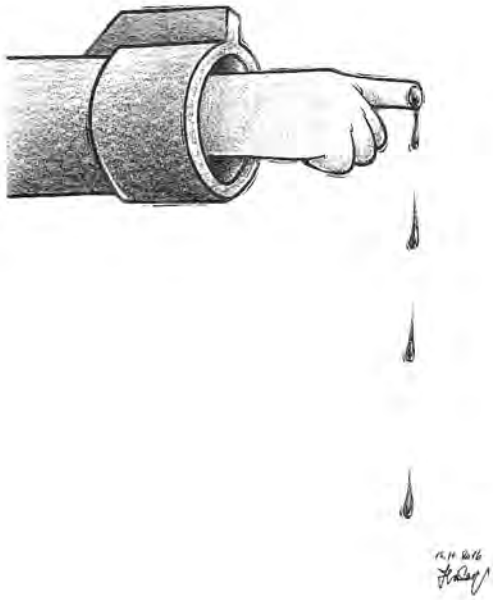

15 Temmuz'la ilgili bu çizgi hüküm bildirir. Tankın namlusundan halka karşı uzanan elin işaret parmağı kesilmiştir. Halk arasındaki deyimle: şeriatın kestiği parmak acımaz. Burada hüküm veren ve infaz eden, tankın namlusundan uzanan el neye/kime karşı uzandıysa odur.

Bir anlamda darbe engellenmiş, hakkında hüküm verilmiş ve infaz edilmiştir.

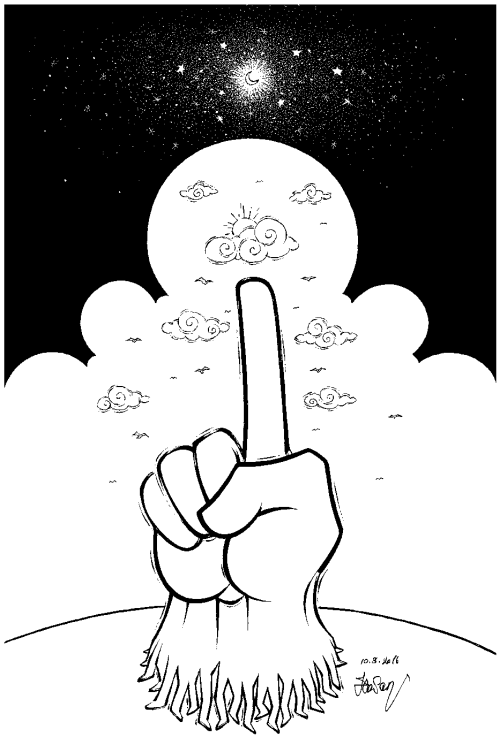

Son çizgimiz de 15 Temmuz sonrasıyla ilgilidir. Bir önceki çizgide hükmün verilip infaz edildiğini söylemiştik. Seçtiğimiz bu çizgi bir anlamda barış, esenlik ve selamla ilgilidir.

Gökyüzünü kesen kavis yeryüzünü gösterir. İnsanların birlikte oluşu maddi bir zemindedir şimdi. İşaretparmağının bu şekilde gösterilmesi *Tevhid*'i simgeler. Buradaki tevhid vurgusu iki kere anlamlıdır. Öncelikle insanların bir araya gelişini ve onun meydana getirdiği gücü/umudu gösterir. Sonrasında da İslam'ın tevhidi vurgusu öne çıkar. Bu vurgu, az önce değindiğimiz gibi barışın, esenliğin, yani selamın gösterenidir.

Yumruk yeryüzünden göğe doğru yükselir. Bu yükseliş, göğe ait bütün çağrışımlara açıktır. Hatta bu kez karanlık, gece olarak çizgiye girer. Karanlığın, çizgiye gece olarak girmesiyle anlam değiştirir. Bu kez kötülüğü değil, tersine gökyüzünün tüm iyi, güzel çağrışımlarını destekler.

Görüleceği üzere gökyüzü hem gece hem de gündüz olarak bir arada verilmiştir. Bu beraberlik, iyiliğin, güzelliğin pekiştirilmesi anlamına gelir. Dahası ayın etrafındaki yıldızlar, onun çizgisinde her zaman *çehar-yar-ı güzin*'i simgeler. Hatta bu çizgide parlak yıldızların çokluğuna bakarak, bunların Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den itibaren bütün müminlere doğru genişlediğine hükmedebiliriz